

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

Gül GEYİK

İZMİR SU YAPILARI
(Çeşme, Sebil, Şadırvan)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ

ERZURUM-2007

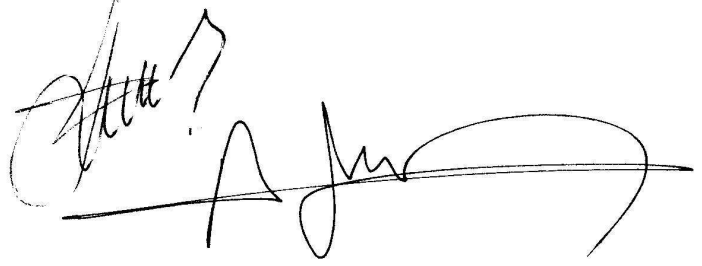
TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, Sanat Tarihi Anabilim Dalının Türk-İslam Sanatları Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

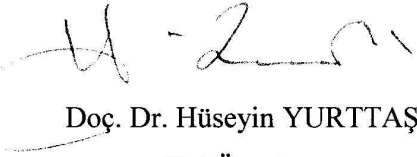
Yrd. Doç. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ

Danışman / Jüri Üyesi

Doç. Dr. Alpaslan CEYLAN

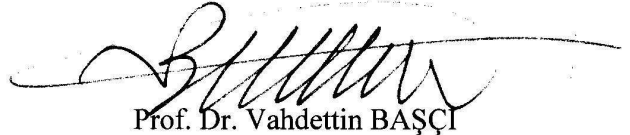
Jüri Üyesi

Doç. Dr. Hüseyin YURTTAŞ

Jüri Üyesi

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. 17/08/2007

Prof. Dr. Vahdettin BAŞÇI

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1
1. İzmir'in Coğrafi Konumu ve Tarihçesi.....	1
1.1. İzmir'in Coğrafi Konumu.....	1
1.2. İzmir'in Tarihçesi.....	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. Suyun İnsan Hayatındaki Önemi.....	5
2. Osmanlı Dönemi Su Mimarisi.....	8
2.1. Çeşme Kavramı ve Gelişimi.....	10
2.2. Sebil Kavramı ve Gelişimi.....	15
2.3. Şadırvan Kavramı ve Gelişimi.....	18
İKİNCİ BÖLÜM.....	22
2. KATALOG.....	22
2.1. Çeşmeler.....	22
2.1.1. Tire Hafsa Hatun Çeşmesi.....	22
2.1.2. Tire Mısırlı Çeşmesi.....	23
2.1.3. Tire Yahşi Bey (Yeşil İmaret) Camii Çeşmesi.....	24
2.1.4. Çeşme Mimar Mehmed Çeşmesi.....	25
2.1.5. Bergama Ansarlı Camii Çeşmesi.....	26
2.1.6. Tire Çatal Çeşme.....	27
2.1.7. Çeşme Şekerci Çeşmesi.....	28
2.1.8. Çeşme Mehmet Kethüda Çeşmesi.....	30
2.1.9. İzmir\Merkez Mühürdar Ahmet Ağa Çeşmesi.....	32
2.1.10. Tire Yedikardeşler Çeşmesi.....	34
2.1.11. Çeşme Murabutzade Hüseyin Kaptan Çeşmesi.....	36
2.1.12. Çeşme Maraş Çeşmesi.....	37
2.1.13. Tire Yeğenağa Çeşmesi.....	40

II

2.1.14. Tire Kestaneli Camii Çeşmesi.....	41
2.1.15. İzmir\Merkez Mustafa Efendi Çeşmesi.....	45
2.1.16. Çeşme Kandıra Çeşmesi.....	46
2.1.17. İzmir\Merkez İki Çeşme.....	47
2.1.18. İzmir\Merkez Kemeraltı Çeşmesi.....	49
2.1.19. İzmir\Merkez Kızlar Ağası Hanı Çeşmesi.....	51
2.1.20. İzmir\Merkez Mirkelamoğlu Hanı Çeşmesi.....	53
2.1.21. Çeşme Hacı Saliha Çeşmesi.....	55
2.1.22. Çeşme Memiş İbni Ahmet Çeşmesi.....	57
2.1.23. İzmir\Merkez Mısırlızade Hacı Mustafa Efendi Çeşmesi.....	58
2.1.24. Tire Süratli Çeşme.....	59
2.1.25. Çeşme Ömerağa (Ahmet Oğlu Hacı Memiş Ağa) Çeşmesi.....	61
2.1.26. Çeşme Kabadayı Çeşmesi.....	63
2.1.27. Bergama Çizmeci Esnafı Çeşmesi.....	65
2.1.28. Çeşme Hamaloğlu (Hafize Rabia Hatun) Çeşmesi.....	67
2.1.29. İzmir\Merkez Sofuoğlu Çeşmesi.....	70
2.1.30. Çeşme Kaymakam Çeşmesi.....	71
2.1.31. Bergama Konyalı Çeşmesi.....	73
2.1.32. İzmir\Merkez Sahlebicioğlu Medrese Çeşmeleri.....	74
2.1.33. İzmir\Merkez Sahlebicioğlu Çeşmeleri.....	76
2.1.34. İzmir\Merkez Yapıcıoğlu Çeşmesi.....	77
2.1.35. İzmir\Merkez Hisar Camii Avlu Çeşmesi.....	78
2.1.36. Çeşme İskele Çeşmesi.....	79
2.1.37. Çeşme Kitabesiz Çeşme.....	80
2.1.38. Tire Yavan Çeşme (Hacı Mehmet Çeşmesi).....	81
2.1.39. Çeşme Ilıca Yolu Çeşmesi.....	82
2.1.40. Bergama Büyükkalan Çeşmesi	83
2.1.41. İzmir\Merkez Saat Kulesi Çeşmeleri.....	84
2.1.42. Bergama Kasapoğlu Çeşmesi.....	86
2.1.43. Urla Ahmet Ağa Çeşmesi (Mermerli Çeşme).....	88
2.1.44. Dergah Marifi Dergâhı Şeyh Yusuf Efendi Çeşmesi.....	91
2.2. Sebiller.....	92

2.2.1. İzmir\Merkez Kemeraltı (Sinanzade) Sebili.....	92
2.2.2. İzmir\Merkez Katipoğlu Ahmed Reşid Efendi Sebili.....	94
2.2.3. İzmir\Merkez İkiçeşmelik Camii Sebili.....	97
2.2.4. İzmir\Merkez Gaffarzade Sebili.....	98
2.2.5. İzmir\Merkez Dönertaş Sebili.....	102
2.2.6. Bergama Kara Osmanoğlu (Hacı Ömer Ağa) Sebili.....	107
2.3. Şadırvanlar.....	110
2.3.1. Tire Rum Mehmet Paşa (Kestaneli) Camii Şadırvanı.....	110
2.3.2. Tire Yahşi Bey (Yeşil İmaret) Camii Şadırvanı.....	111
2.3.3. Tire Lütü Paşa (Paşa) Camii Şadırvanı.....	112
2.3.4. Tire Yalınayak (Hasan Çavuş) Camii Şadırvanı.....	113
2.3.5. Tire Şeyh Camii Şadırvanı.....	115
2.3.6. İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı.....	116
2.3.7. İzmir\Merkez Hacı Hüseyin Cami (Başdurak) Camii Şadırvanı...	120
2.3.8. Tire Alay Bey Camii Şadırvanı.....	122
2.3.9. Bergama Yeni Camii Şadırvanı.....	123
2.3.10. Bergama Şadırvanlı Camii Şadırvanı.....	124
2.3.11. İzmir\Merkez Ali Paşa Şadırvanı.....	125
2.3.12. Çeşme Hacı Mehmet Ağa Camii Şadırvanı.....	129
2.3.13. Urla Hacı Turan Kapan Camii Şadırvanı.....	130
2.3.14. İzmir\Merkez Hisar (Yakup Bey) Camii Şadırvanları.....	132
2.3.15. İzmir\Merkez Kestane Pazarı Camii Şadırvanı.....	135
2.3.16. Tire Yeni (Behram Kethüda) Camii Şadırvanı.....	136
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	137
3. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME	137
3.1. Çeşmeler.....	137
3.1.1. Tipoloji.....	138
3.1.1.1. Cephe Kompozisyonlarına Göre Çeşmeler.....	138
3.1.1.2. Buldukları Yere Göre Çeşmeler.....	144
3.1.2. Malzeme ve Teknik.....	147
3.1.3. Yapı Elemanları.....	149
3.1.4.Süsleme.....	152

3.2. Sebiller.....	160
3.2.1. Buldukları Yere Göre Sebiller.....	161
3.2.2. Plan Özelliklerine Göre Sebiller.....	163
3.2.3. Konumlarına Göre Sebiller.....	164
3.2.4. Dönemlere Göre Sebiller.....	166
3.2.5. Malzeme ve Teknik.....	168
3.2.6. Süsleme.....	169
3.3. Şadırvanlar.....	172
3.3.1. Konumlarına Göre Şadırvanlar.....	173
3.3.2. Plan Özelliklerine Göre Şadırvanlar.....	175
3.3.3. Malzeme ve Teknik.....	176
3.3.4. Yapı Elemanları.....	178
3.3.5. Süsleme.....	181
SONUÇ.....	185
BİBLİYOGRAFYA.....	190
PLAN LİSTESİ.....	199
ÇİZİM LİSTESİ.....	202
KARŞILAŞTIRMA PLAN LİSTESİ.....	203
RESİM LİSTESİ.....	204
KARŞILAŞTIRMA RESİM LİSTESİ.....	212
PLANLAR.....	213
ÇİZİMLER.....	278
KARŞILAŞTIRMA PLANLARI.....	284
RESİMLER.....	288
KARŞILAŞTIRMA RESİMLERİ.....	416
ÖZGEÇMİŞ.....	

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
İZMİR SU YAPILARI (ÇEŞME, SEBİL, ŞADIRVAN)

Gül GEYİK

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ

2007- Sayfa VIII+431

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ

Doç. Dr. Hüseyin YURTTAŞ

Doç. Dr. Alparslan CEYLAN

Türklerin hayırseverliğe ve temizliğe verdiği önemle oluşturulan su tesisleri, Türk sanatında önemli bir yere sahiptir. Hayır amaçlı yapılan çeşme, sebil ve şadırvanlar yapıldıkları dönemin üsluplarını taşıyan, meydanları süsleyen, avluları mimari açıdan tamamlayan, cepheleri hareketlendiren ve insanların su ihtiyacını karşılayan zarif eserleridir.

Temizlik ve su içme amacıyla yapılan çeşmeler Osmanlı mimarisinde suyla ilgili yapılar içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. İzmir’de Osmanlı Döneminde yapılmış, 14. ve 20. yüzyıl arasına tarihlendirilen çeşmeler, merkezde, Çeşme’de ve Tire’de yoğunluk kazanmakta, buldukları yere, tipolojilerine göre farklılık göstermektedir.

Osmanlı su mimarisinin zarif ve sanatsal yapıları olan sebiller, Türk mimarisine özgü anıtlardır. Sebiller yollar üzerinde gelip geçenlerin parasız olarak soğuk ve iyi su içmeleri için yapılmış vakıf binalarıdır. İzmir merkezde ve Bergama’da bulunan sebiller, barok üslubun özelliklerini yansıtan eserlerdir.

Türk mimarisinde suya ait tesislerden biri de şadırvanlardır. Şadırvanlar, cami, medrese, han, kervansaray gibi dini ve sosyal binaların iç veya dış avlularında yer alan, abdest almak ve su içmek için yapılmış su mimarisidir. İzmir’de yer alan Osmanlı dönemi şadırvanları 15. ve 20. yüzyıl arasına tarihlendirilmektedir. Mimari olarak klasik abdest şadırvanları olan İzmir şadırvanları, merkezde ve Tire’de yoğunluk kazanmakta, genelde cami şadırvanı olup buldukları konum ve plan özelliklerine göre farklılıklar göstermektedir.

İzmir çeşme, sebil ve şadırvanlarında Klasik Devrin sadeliğini, Lale Devrinin, Türk Barok ve Ampirinin tezyini ve ihtişamını, bölgesel üslubun etkisini görmek mümkündür. İzmir su yapıları, mimari kuruluşları, taş ve mermer işçiliği, yazı (hat) ve kalemişi bezemeleri ile dönem ve bölgesel üslup özelliklerini yansıtmaktadır. Bunun yanında salt halkın su gereksinimini karşılayan sade bırakılmış çeşmeler, sade su haznesinden oluşan, bezemesiz şadırvanlar da bulunmaktadır.

ABSTRACT
MASTER THESIS
WATER ARCHITECTURAL CONSTRUCTIONS IN İZMİR
(FOUNTAIN, SEBİL, SHADIRVAN)

Gül GEYİK

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ

2007-Pages VIII+431

Jury: Assist. Prof. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ

Assoc. Prof. Dr. Hüseyin YURTTAŞ

Assoc. Prof. Dr. Alparslan CEYLAN

Built in accordance with the emphasis the Turks put on benevolence and cleanliness, water works have a significant place in the Turkish art. Having the aim of charity, the fountains, sebils and shadirvans are delicate works which have depicted the characteristics of the period when they were built, decorated the squares, completed the atriums architecturally, enlivened sides of the houses and met the water demands of people.

The fountains built with the aim of cleanliness and drinking are significant among the other constructions related to water in the Ottoman architecture. The fountains built in İzmir during the Ottoman reign were constructed between the 14th and 20th centuries. The İzmir fountains, which are mostly encountered in the city centre, Çeşme and Tire, differ with respect to the place they are found in and their typologies.

Being the elegant and artistic works of Ottoman water architecture, sebils are constructions peculiar to the Turkish architecture. These are the buildings of waqfs built for the aim of providing clean and quality water for the passerby. The sebils in İzmir's city centre and Bergama reflect the features of Baroque style.

One of the constructions related to water in the Turkish architecture is shadirvans. These are the works situated in inner and outer atriums of such religious and social buildings as mosques, madrasahs, khans and caravanserais and built for ritual ablution and drinking. The shadirvans of the Ottoman period in İzmir were constructed between the 15th and 20th centuries. İzmir shadirvans, which are classically ritual ablution shadirvans, are frequently seen in the city centre and Tire and differ in their location and planning features although they are generally mosque shadirvans.

It is possible to observe the plainness of the Classical Period, the ornaments and magnificence of the Tulip Period, Turkish Baroque and Empire, and the effect of the local style on the fountains, sebils and shadirvans in İzmir. The constructions related to water in İzmir reflect the features of the periodical and local styles with their architectural constructions, stone and marble work, and ornaments. In addition to these, there are undecorated fountains built just for the water need of people.

ÖNSÖZ

Osmanlı-Türk su mimarisinin en sanatsal yapıları olan ve hayır amaçlı olarak yapılan çeşme, sebil ve şadırvanlar, dönemlerinin en zarif eserlerini oluşturmaktadır. Türk mimarisinin suya dayalı eserlerinin zenginliği ve çeşitliliğinin Türk-İslam kültüründe suya ve temizliğe verilen önemin bir sonucu olduğu şüphesizdir.

Ev sahipliği yaptığı bütün medeniyetlerin zengin kültürel mirasına sahip olan İzmir, su yapıları ile de önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada, Osmanlı Dönemi İzmir su yapıları, çeşme, sebil ve şadırvan olmak üzere gruplandırma yapılmıştır. Yapıların fotoğrafları çekilmiş, planları çizilmiş ve plan, mimari, süsleme özelliklerine göre değerlendirilmiştir. 14. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında, İzmir ve ilçelerinde yapılmış olan eserler yapıldıkları dönem ve bölge özelliklerine göre farklılıklar göstermektedir. Gelişen teknoloji karşısında işlevselliğini kaybeden çeşme, şadırvan ve sebiller bakımsız kalmış, amaçları dışında kullanılmaya başlamıştır.

Bu konuyu seçmemde etkili olan ve çalışmamda beni yalnız bırakmayan hocam Yrd. Doç. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ' ye teşekkürlerimi ve saygılarımı sunuyorum. Bilgi ve kaynaklarından yararlandığım hocalarım, Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU' ya, Doç. Dr. Hüseyin YURTTAŞ' a, Doç. Dr. Haldun ÖZKAN' a teşekkür ederim. Yaşamımın her anında yanımda olan aileme, İzmir'deki çalışmamda bana yardımcı olan Amcam Yusuf GEYİK' e, Ağabeyim Erol GEYİK' e, Mühendis Şerif TOSUN' a, kitabelerimi okumamda yardımcı olan hocalarım Doç. Dr. Turgut KARABEY' e, Okutman Hasan AKDAĞ' a, planlarımı çizmemde yardımcı olan Şafak AKDEMİR' e, Erdem TOKCE' ye, çalışmalarım esnasında yardımları için arkadaşlarım Arş. Gör. Demet OKUYUCU' ya ve Arş. Gör. Sevda ÖNAL' a teşekkür ederim.

KISALTMALAR

C.: Cilt

cm.: Santimetre

Çev.: Çeviren

km.: Kilometre

Krş.Plan: Karşılaştırma Planı

Krş.Res.:Karşılaştırma Resmi

M.Ö.: Milattan Önce

M.S.: Milattan Sonra

S.: Sayı

s.: Sayfa

TDV: Türk Diyanet Vakfı

yy.: Yüzyıl

GİRİŞ

1. İzmir'in Coğrafi Konumu ve Tarihçesi

1.1. İzmir'in Coğrafi Konumu

Batı Anadolu'da bulunan İzmir ili, Ege Denizi kıyısında bulunmaktadır. Kuzey sınırı 38° kuzey paraleli, güney sınırı 37° güney paralelleri üzerindedir. Doğu sınırından 26° meridyeni, batı sınırından 28° meridyeni geçmektedir. İzmir kuzeyden Balıkesir, doğudan Manisa, güneyden Aydın illeri ile komşudur. Yüzölçümü 12.901 km²'dir. Doğu batı doğrultusunda uzanan sıradağlar, dağlar arasında çöküntü ovaları, akarsu ağzlarındaki birikinti ovaları ve yer yer görülen volkan konileri, İzmir ilinin yeryüzü şekillerinin ana hatlarını meydana getirmektedir¹.

Şehir, aynı adı taşıyan ve karalar içine derin bir şekilde sokulan körfezin sonunda kurulmuştur. Körfez, tek bir parça halinde olmayıp kuzey-güney doğrultulu oldukça geniş bir körfez şeklinde başlayan, daha sonra buna bitişen batı-doğu istikametinde dar bir körfezle sonlanan iki parça halindedir. Körfezin bu şekli denizden gelecek saldırılara karşı yüzyıllar boyunca korunmalı durumda yaşamasını sağlayan önemli coğrafi bir faktör olmuştur².

İzmir şehri, coğrafi şartların sağladığı imkânlar sayesinde ülkenin çeşitli kesimlerinde kolayca bağlanabilmektedir. İzmir körfezinin yakın çevresinde kuzeyde Yaman Dağı, doğuda Nif Dağı, güneyde Kızıldağ gibi dağlarla kuşatılmış olmasına rağmen bu dağlar arasında geçilmesi kolay boyun noktaları ve vadi oluklarının bulunması İzmir'den uzak çevreye kolaylıkla ulaşılmasını sağlamaktadır. Bu dağların doğrultusunda Bakırçay, Gediz, Menemen ve Küçük Menderes Ovaları bulunmaktadır³.

İzmir ili içinde Gediz Nehrinin aşağı çığı ile Küçük Menderes Nehri bulunur. Göl olarak da mevcut göller, orta ölçekli haritalarda bile gösterilebilecek büyüklükte değildir. Gölcük, Belevi Gölü, Çakalboğaz Gölleri ve Kara Göl örnek verilebilir⁴.

İzmir yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı geçen Akdeniz ikliminin etkisi altındadır. Bitki örtüsü yönünden de Akdeniz ikliminin etkisi altındadır⁵.

¹ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, "İzmir" Maddesi, C.10, İstanbul, 1986, s.6018; Görsel Türkiye Ansiklopedisi, "İzmir", C.4, İstanbul, 1985, s.673; Cumhuriyetin 50. Yılında İzmir, 1973 İl Yıllığı, İzmir, 1973, s.6; Metin Tuncel, "İzmir" Maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, C.23, İstanbul, 2001, s.525.

² Mübahat S. Kütükoğlu, "İzmir" Maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, C.23, İstanbul, 2001, s.515.

³ Karl Van Scherzer, İzmir, (Çev. İlhan Pınar), İzmir, 2001, s.2-7.

⁴ İzmir İl Yıllığı, İzmir, 1967, s.111.

⁵ Görsel Türkiye Ansiklopedisi, "İzmir", s.675; İzmir İl Yıllığı, s.119.

İzmir, çeşitli ürünler yetiştirilen zengin ovaları, yaşama elverişli iklimi, kara ve deniz trafiği, büyük endüstri kurumları, ihracat ve ithalat faaliyetleri ile sanayileşmiş kentlerden biridir⁶.

İzmir'in 28 ilçesi ile birlikte toplam nüfusu 3370866'dır⁷.

İzmir, etnik yapıların bir arada yaşadığı, kültürlerin birleştiği, dinlerin birbirine hoşgörülle baktığı kozmopolit bir şehir olması bakımından, Anadolu'da yer alan ve limanı ile Batıya açılan, doğal güzellikleri ile dikkatleri üzerine çeken önemli bir sahil ve ticaret kentidir.

⁶ Cumhuriyetin 50. Yılında İzmir, s.5.

⁷ www.izto.org.tr

1.2. İzmir'in Tarihçesi

İzmir sözünün kökeni “Smyrna”dır. İzmir, ilk yerleşimin bugünkü Bayraklı taraflarında yapıldığı, yaklaşık 5000 yıllık tarihi ile dünyanın sayılı şehirlerinden biri olup adı, kaynaklarda ilk defa Samornia-Smyrna olarak geçmektedir⁸. İzmir'in kuruluşu İon göçünün ilk dönemlerine kadar uzanmaktadır. İzmir, on iki İon kentinin arasına Efesliler tarafından katılmış bir kenttir. M.Ö. 600 yıllarında Lidyalıların saldırısına uğrayarak, şehir yok edilmiştir. Kent, yeniden M.Ö. 334 yıllarında Büyük İskender tarafından kurulmuştur. İzmir, bu tarihten sonra Efes'in gölgesinden çıkıp Antik kent olmuş ve İonya Birliğinin kentleri içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur. İzmir, Roma Döneminde, Hıristiyanlığın ilk yayıldığı yerlerden biri ve Asya'nın yedi kilisesinden biri olması ile önemlidir. Ayrıca 431 yılında toplanan Efes Konsili, kiliseler tarihinde önemli bir yere sahiptir⁹.

İzmir, Roma İmparatorluğunun 395 tarihinde ikiye ayrılması ile Bizans topraklarında kalmıştır. 7. yüzyılın sonlarından başlayarak İzmir Bölgesi zaman zaman Müslüman akınlarına uğramış ancak fethedilememiştir. Türklerin Anadolu'ya 1071 yılında gelişinden sonra, İzmir, Çaka Bey tarafından fethedilmiştir. Ancak Çaka Bey, Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos tarafından kışkırtılan Anadolu Selçuklu Sultanı, Çaka Bey'in damadı I. Kılıçarslan tarafından öldürülmüştür. Daha sonra Bizans tarafından geri alınan İzmir, 14. yüzyılın başlarında Aydınoğulları Mehmet Bey tarafından fethedilmiş ve oğlu Umur Bey'in hakimiyetine geçmiştir. Umur Bey'in Ege Denizinde gösterdiği tehlikeye karşı Haçlı Seferi düzenlenmiş ancak İzmir'in sahil kısımları Latinler tarafından alınmıştır. 1402 yılında İzmir'e Osmanlıların akınları devam ederken Timur tarafından alınan şehir Aydınoğullarına geri verilmiştir. 1405–1424 yılları arasında kale komutanı Cüneyt Bey ve Osmanlı Hakimiyeti arasında el değişen şehir 1424 yılında kesin olarak Osmanlıların eline geçmiştir¹⁰. İzmir'in bu kadar sık el değişmesinde coğrafi konumu, stratejik ve ticari bir öneme sahip olması etkilidir. Bizanslılar kolayca dışarıdan yardım alabilecekleri için, Türkler Ege kıyılarını fethetmek için, Rodos Şövalyeleri, Hıristiyan olarak kabul ettikleri bu bölgeden Müslümanları kovmaya çalıştıkları için, Ceneviz ve Venedikliler İzmir'in ekonomik boyutunu gördükleri için, Timur

⁸ Ekrem Akurgal, Eski İzmir I, Ankara, 1993, s.11; Raif Nezihî İzmir'in Tarihi, İzmir, 2001, s.5; Olaf Yaranga, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Fransız Gezginlerinin Anlatımında İzmir, (Çev. Gürhan Tümer), İzmir, 2000, s.4; Cumhuriyetin 50. Yılında İzmir, s.27; Görsel Türkiye Ansiklopedisi, “İzmir”, s.671; Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, “İzmir” Maddesi, s.6020; Kütükoğlu, “İzmir” Maddesi, s.515; Emin Canpolat, Kuruluşundan Bugüne Kadar İzmir, İstanbul, 1953, s.4.

⁹ Yaranga, s.5-8; Görsel Türkiye Ansiklopedisi, “İzmir”, s.672-673.

¹⁰ Kütükoğlu, “İzmir” Maddesi, s.516-517; Canbolat, Kuruluşundan Bugüne Kadar İzmir, s.39-41.

Akdeniz'e ulaşmak için İzmir'e sahip olmayı istemekteydiler. Düşmanların değiştiği İzmir'de amaç limana ve Pagus Dağının üzerinde bulunan kaleye sahip olma¹¹.

Osmanlı hakimiyetinde bulunan İzmir 17. yüzyılın ilk ikinci yarısında ekonomik ve ticari potansiyeline kavuşmuştur. Bu yıllarda şehrin içinde ve civarında önemli imar faaliyetleri yapılmıştır. İzmir koyuna giren ve çıkan gemileri kontrol etmek için, körfezin en dar noktasına bir kale inşa edilmiştir. Bunun yanında maddi olanakların artırılması için gümrük binası inşa edilip, İzmir'in ihraç ve ithali, gemi trafiği kontrol altına alınmıştır¹².

İzmir'de 19. yüzyıl boyunca görülen veba salgınlarından sonra 1840 yılında Karantina İdaresi kurulmuştur. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında İzmir, devrin teknik olanaklarından faydalanan bir şehir olmuştur. Şehirde tren, tramvay, körfez vapurları, rıhtım, elektrik ve su şebekeleri bulunmakta ancak bunlar yabancılar tarafından işletilmektedir. Bu dönemde İzmir'e Frenkler Küçük Paris demişlerdir. Bunun nedeni, bu liman kentinin Türkleri, Levantenleri, Rum, Musevi ve Rumları ticaret temelinde birleştirmiş, çok etnik yapılı, çok dinli, çok kültürlü, hoşgörülü ve kozmopolit yapısından kaynaklanmıştır¹³.

İzmir, Birinci Dünya Savaşı sonrasında 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlılar tarafından işgal edilmiş ve 9 Eylül 1922 tarihinde Kurtuluş Savaşında kurtarılmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra İzmir il konumuna getirilmiştir¹⁴.

İzmir, günümüzde önemli bir liman kenti olma özelliğini hala korumaktadır.

¹¹ Yaranga, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Fransız Gezginlerinin Anlatımında İzmir, s.10.

¹² Nemci Ülker, 17. ve 18. Yüzyıllarda İzmir Şehri Tarihi I, Ticaret Tarihi Araştırmaları, İzmir, 1994, s.1.

¹³ Yaşar Aksoy, Efsaneden Gerçeğe İzmir, İzmir, 2002, s.103,109.

¹⁴ Kütükoğlu, "İzmir" Maddesi, s.517.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Suyun İnsan Hayatındaki Önemi

İnsanlık tarihinde su yaşamın vazgeçilmez bir unsuru olmuştur¹⁵. Hayat için su kadar hiçbir maddenin ihtiyaç ve önemi olmamış, maddi ve manevi dünyada her şey suya dayalı olarak gelişmiştir. Medeniyet tarihinde toplumların bir araya geldiği noktalar hep su kenarları olmuştur¹⁶. Su için savaşlar yapılmış politikalar güdülmüştür. İlk çağlarda kentleşmeler ve daha sonra devletin çekirdeğini oluşturacak örgütlenmeler, nehir boylarına yerleşmiş halklarda görülmüştür. Yerleşik hayata geçişte, şehre veya sulama için araziye su temini de tüm medeniyetlerin ana problemlerinden biri olmuştur¹⁷.

Bugüne kadar oluşmuş kültürlerde suyla ilgili mitolojik inanışlar çok fazla çeşitlilik göstermektedir. Semavi dinlerden önce Antik Yunan'da, Hindistan'da, Orta Asya'da suyun kutsallığına inanılmış ve ölümsüzlük veren bir madde olarak görülmüştür. Çünkü böyle bir ebedi hayatı sağlayan suyun (ab-ı hayat) varlığına olan inancın doğuşunda gerçek hayattaki suyun bütün canlılar için taşıdığı önemin rolü çok büyüktür. Onun hayat verici, diriltici, yapıcı ve canlılık kazandırıcı özelliği çeşitli inanç sistemlerinde kendini göstermiş ve ölümsüzlük kazandıran ab-ı hayat efsanesinin doğmasına zemin hazırlamıştır¹⁸.

Türk kültüründe ve mitolojisinde suyun önemli bir yeri vardır. Türk mitolojisine göre toprağın ve suyun ruhları ayrı idi. Üzerine konan Türk milletinin ve hakanlarının koruyucuları idiler. Ayrıca nehirler kutsal sayılır, kutsal ırmakların kaynaklarının cennet olduğu

¹⁵ Sadi Nazım Nirven, İstanbul'da Fatih II. Sultan Mehmet Devri Türk Su Medeniyeti, İstanbul, 1953, s.13; İsmail Orman, "Osmanlı Su Medeniyeti: Üsküdar'daki Su Tesisleri Bağlamında Bir Değerlendirme", Üsküdar Sempozyumu, C.1, İstanbul, 2004, s.117; Tülay Sezgin, "Üsküdar'daki Örnekleri İle Türbe-Mezar-Sebil-Çeşme İlişkisi", Üsküdar Sempozyumu, C.2, İstanbul, 2004, s.454; Mustafa Denктаş, Karaman Çeşmeleri, Kayseri, 2000, s.4; Yılmaz Önge, "Vakıf Müessesinde Su Ve Önemi", Birinci Vakıf Haftası, Ankara, 1983, s.23; Türkiye'de Tarihi Su Yapıları, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1984, s.1; Şerife Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2005, s.14; Nuran Kara Pilehvarian, "Osmanlı Çeşme Mimarisi", Türkler Ansiklopedisi, C.12, Ankara, 2002, s.247; Bahaeddin Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş, C.3, Ankara, 1991, s.135.

¹⁶ Hatice Aynur-Hakan T. Karateke, III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri, İstanbul, 1995, s.33; Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, C.2, İstanbul, 1997, s.137; Hamza Gündoğdu, "Niksar'da Pek Bilinmeyen Bir Çeşme Ve Üzerindeki Kabartmalar", Kaynaklar, S.2, 1984, s.41; Emine Bolattürk, Hatay İl Merkezinde Yer Alan Çeşmeler, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 2004, s.21.

¹⁷ Aynur- Karateke, III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri, s.33; Orman, "Osmanlı Su Medeniyeti: Üsküdar'daki Su Tesisleri Bağlamında Bir Değerlendirme", s.117; Hüseyin Yurttaş-Haldun Özkan, Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları, Erzurum, 2002, s.1.

¹⁸ Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi, "Ab-ı Hayat" Maddesi, C.1, İstanbul, 1986, s.39; TDV İslam Ansiklopedisi., "Ab-ı Hayat" Maddesi, C.1, İstanbul, 1988, s.1; Seit Kaskabasov, "Ölümsüzlük Arayışı", Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1994, (Çev. Hilmiye Barlas), Ankara, 1996, s.93.

düşünüldü¹⁹. Türklerin yaratılış efsanesine göre suyun üzerinde dağınık duran kara parçaları Tanrı tarafından bir kuşakla sıkıştırılmış, kuşak dağ sıralarını oluşturmuştur. Böylece su yaratılışın temeli olarak gösterilmiştir²⁰.

Antik Yunan felsefecilerinin “varlığın” temel maddesinin su olduğu görüşü yaygın inançlardandır. Roma’da insanların su gereksinimleri “nympheion” adı verilen güzel görünümlü, görkemli çeşmelerden sağlanmıştır. Su perisi anlamına gelen nympheion su ile ilgili inancın su yapısıyla birleştiği noktada adını verdiği mimari yapıdır²¹.

Dünya dillerinde kutsal sayılan suyun İslam inancında da özel bir yeri vardır. “Allah her (canlı) şeyi sudan halk etmiştir” (Enbiya Suresi 30), “Allah canlıların hepsini sudan yaratmıştır” (Nur Suresi 45). Kur’an-ı Kerim’de buyrulduğu üzere su, Müslümanlar tarafından her şeyin özü olarak kabul görmüştür. İslamiyet’in gerek suya ve temizliğe verdiği önemden gerekse bu halkların genellikle sıcak ve kurak iklim bölgelerinde yaşamlarını sürdürmeleri nedeniyle hem dini hem dünyevi hayatın vazgeçilmez bir unsuru olmuştur²².

İnsanlar tarafından çok çeşitli amaçlarla kullanılan su, insanların kendi hayatlarına gerekli olduğu gibi beslenmelerini sağlayan canlıların ve ürünlerin yetiştirilmesinde de lüzumludur. İçerek almaya zorunlu olduğumuz su, beslenmemizi sağlayan bitkisel ve hayvansal gıdaların yetişmesinde, temizlenmesinde, pişirilmesinde, sindirilmesinde, atıkların arıtılmasında, teneffüs ettiğimiz havanın nemlenmesinde, vücut ve çevre temizliğinde, taşıdığı minerallerden kullandığımız elektriğin üretilmesine kadar çok yönlü, faydalı bir maddedir.

Türkler için su her dönemde maddi ve manevi bir hayat kaynağı olmuştur. Su mimariyle ve edebiyatla birlikte yaşamış, çoğu kez bunlara esin kaynağı olmuştur²³. Bir yere su getirmek, bir çeşme kurmak, doğuda ve batıda sevap olmuş, bu yolda yapılan yapılar o dönemlerin en güzel ve zarif sanat abidelerini oluşturmuştur. Özellikle yüzyıllarca İslam dinini himaye ve yayılışında büyük fedakârlık ve hizmetleri görülen Türklerde su tesisleri sanat ve mimarilerinde çok önemli bir yer almıştır. Selçuklu sultanlarından ve Anadolu Türk

¹⁹ Ögel, Türk Kültür Tarihine Giriş, s.141.

²⁰ Ögel, Türk Mitolojisi, C.1, s.77.

²¹ Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.15; Ş. Anadol, “Nympheum” Mad, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, İstanbul, 1997, s.1357.

²² Sezgin, “Üsküdar’daki Örnekleri İle Türbe-Mezar-Sebil-Çeşme İlişkisi”, s.454; Önge, “Vakıf Müessesinde Su Ve Önemi”, s.23.

²³ Sezgin, “Üsküdar’daki Örnekleri İle Türbe-Mezar-Sebil-Çeşme İlişkisi”, s.454.

beylerinden günümüze kadar çok azı harap olmadan kalabilmiş, o zarif çeşmeler, hamamlar bunların uzak birer hatırası olmuşlardır²⁴.

²⁴ Nirven, İstanbul'da Fatih II. Sultan Mehmet Devri Türk Su Medeniyeti, s.13; Aynur-Karateke, III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri, s.33; Önge, "Vakıf Müessesinde Su Ve Önemi", s.23.

1.2. Osmanlı Dönemi Su Mimarisi

Bütün toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da suya önem verilmiş ve suyun kutsallığına inanılmıştır. Türklerde su tesisleri, sanat ve mimaride çok önemli bir yere sahiptir²⁵.

Türk kavimlerinin anayurdu olan Orta Asya'da yapılan ilmi araştırmalar, tarihten hemen önceki devirlerde mevcut içdeniz etrafında büyük bir su medeniyetinin olduğunu göstermektedir. Bu denizin kuruması ile kavimlerin büyük bir kısmı göç etmiştir²⁶.

Göçler esnasında anayurdunu terk etmeyen kavimler de olmuştur. İslamiyet Orta Asya'da yerleştikten sonra Türk sanat geleneklerinin Şamanist tesirlerle meydana gelmiş şekliyle, İslami tesirlerle renklenmeye başlamıştır. Eski Türk kavimlerinde Şamanizmin beş mukaddes unsurlarından biri olan suya karşı büyük bir inanış beslenmektedir. Türklerin temizliği emreden İslam dinini kabul etmeleri ile su mimari eserleri de özel bir konuma gelmiştir. Samanoğulları, Gazneliler, Karahanlılar kurdukları büyük teşkilatlarla, şehir ihtiyaçları için kullandıkları suları, dere ve nehirlerden, kanallar ve suyolları açarak getirmişlerdir²⁷.

Şehirlere su getirmek için kalın künklerin yanında kanallar, bentler kullanılmış, eğimli araziden suyu geçirmek için su kemerleri yaptırılmıştır. Suyun şehrin her tarafına düzenli şekilde ulaşımını sağlamak için su terazileri yaptırılmıştır. Ayrıca sebiller, şadırvanlar, çeşmeler su sisteminin sonuçlanma yerleri olmuştur²⁸.

Anadolu'ya gelen Türklerin beraberlerinde getirdikleri su kültürleri mimari abide şeklini almış zarif eserler olarak görünmektedir. Bunlardan Sivas Gök Medrese Çeşmesi

²⁵ Nirven, İstanbul'da Fatih II. Sultan Mehmet Devri Türk Su Medeniyeti, s.13; Sezgin, "Üsküdar'daki Örnekleri İle Türbe-Mezar-Sebil-Çeşme İlişkisi", s.454; Gündoğdu, "Niksar'da Pek Bilinmeyen Bir Çeşme Ve Üzerindeki Kabartmalar", s.41; Önge, "Vakıf Müessesinde Su Ve Önemi", Birinci Vakıf Haftası, s.23; Aynur- Karateke, III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri, s.33; Şenay Karabulut, İstanbul'un Üsküdar İlçesinde Yer Alan Sebiller, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 2006, s.10.

²⁶ Ayhan Aytöre, "Türklerde Su Mimarisi", Milletlerarası I. Türk Sanatları Kongresi, Ankara, 1959, s.46; İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, İstanbul, 1997, s.55; Keziban Filiz, 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Yapılan İstanbul Sebilleri (1754-1800), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 1991, s.14.

²⁷ Aytöre, "Türklerde Su Mimarisi", s.46; Arda Kurul, İstanbul'un Fatih İlçesinde Yer Alan Osmanlı Sebilleri, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 2003, s.12.

²⁸ Gündoğdu, "Niksar'da Pek Bilinmeyen Bir Çeşme Ve Üzerindeki Kabartmalar", s.41; Önge, "Vakıf Müessesinde Su Ve Önemi", s.23; Denктаş, Karaman Çeşmeleri, s.4; Yurttaş-Özkan, Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları, s.2.

(1271), yonca şeklindeki niş içine alınmış haliyle, Konya Sahip Ata Külliye Sebilleri (1258), adeta birer küçük portal niteliğiyle Selçuklu dönemi su mimarisi hakkında fikir vermektedir²⁹.

Anadolu Selçuklu dönemindeki bu uygulama, Beylikler döneminde, Karaman İbrahim Bey İmaret Çeşmesinde görülmektedir³⁰.

Osmanlı döneminde su medeniyetinde yapılan çalışmalar, yalnız şehirlere basit bir su dağıtımını değil, suyun toplandığı hazneden, suyun aktığı çeşme lülesine kadar lüzumlu teknik bilgilerden başka devrinin sivil mimarisini karakterize eden yüksek bir konfora sahiptir. Osmanlı su mimarisine ait eserlerde Orta Asya ve Selçuklu sanatının özelliklerini, özellikle çeşme, sebil ve şadırvanlarda, Klasik Devrin sade güzelliğini, Lale Devrinin yaldızlı süslerini, Rönesans'ın, Türk Barok ve Ampirinin tezyini ve ihtişamını görmek mümkündür³¹.

Eski dönemlerden itibaren Türklerin su medeniyetindeki ilerleyişi, Osmanlı Türkleri dönemindeki inşa tarzı ve teknik özellikleri ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. İstanbul'un fethinden sonra planlı olarak meydana getirilen birçok su tesis ve elemanları, bu oluşumun gerçek şahitleridir³².

²⁹ Aytöre, "Türklerde Su Mimarisi", s.49; Yurttaş-Özkan, Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları, s.3; Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul, 1986, s.538.

³⁰ Yurttaş-Özkan, Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları, s.3; Denктаş, Karaman Çeşmeleri, s.19; Yılmaz Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, Ankara, 1997, s.56.

³¹ Aytöre, "Türklerde Su Mimarisi", s.49; Orman, "Osmanlı Su Medeniyeti: Üsküdar'daki Su Tesisleri Bağlamında Bir Değerlendirme", s.117; Önge, "Vakıf Müessesinde Su Ve Önemi", s.26.

³² Aytöre, "Türklerde Su Mimarisi", s.49.

2.1. Çeşme Kavramı ve Gelişimi

Sözlüklerde, göz gibi olan delik ve bu delikten akan su, anlamı ile açıklanan “çeşme” kelimesinin, Farsçada “göz” anlamındaki “çeşm”den geldiği kabul edilmektedir³³. Çeşmeler, kaynağından bir hazineye toplanarak veya borularla getirilerek, akıtılan suların alınmasına mahsus, lüleli veya musluklu, bir hazine şeklinde, mermerden, taştan veya buna benzer inşa malzemelerinden yapılmış, umuma mahsus su alma yerleridir³⁴.

Çeşmenin kısımları şu şekildedir³⁵:

1. Su Haznesi; Suyun depo edildiği ve çeşmeye mimari hacim veren kısımdır. Bu kısmın üzeri bazı tiplerde namazgâh olarak kullanılmıştır (Kadırga Esmâ Sultan Meydan Çeşmesi 1781 gibi).

2. Musluk Taşı veya Ayna Taşı; Kemerli niş içinde ve üzerinde daimi akan (salma) veya kesilebilen (burma) muslukların bulunduğu sade veya bezeli bölümdür.

3. Kitabe; Musluk taşı üzerinde çeşmeyi yaptıran hayırseverden bahseden, suyun cinsini ve genellikle ince bir espri olarak tarih düşürme usulü ile yapıldığı tarihi belirtmektedir.

4. Su Teknesi; Musluktan akan suyun toplanıp aktığı çukur olan tekne “kurna” diye de isimlendirilmektedir.

5. Bekleme Sekileri; Kısmi ve umumi çeşmelerde teknenin iki tarafında yer alan mimari öğelerdir.

Çeşmeler, buldukları yer ve kullanım amaçlarına göre farklı gruplara ayrılmaktadır³⁶. Bunlar:

³³ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s. 5; Gündoğdu, “Niksar’da Pek Bilinmeyen Bir Çeşme Ve Üzerindeki Kabartmalar”, s.41; Yurttaş-Özkan, Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları, s.17; Benhan Şapolyo, “Çeşmeler”, Önyasa Dergisi, C.3, S.10, Ankara, 1967, s.10; Semavi Eyice, “Çeşme” Maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi., C.8, İstanbul, 1993, s.277; C.Esat Arseven, “Çeşme” Maddesi, Sanat Ansiklopedisi, C.1, İstanbul, 1983, s.390; Beyhan Erçağ, “İstanbul Su Mimarisinde Yapı Ve İşlevleriyle Çeşmeler”, İlgı, S.49, İstanbul, 1987, s.2.

³⁴ C. Esat Arseven, “Çeşme” Maddesi, Sanat Ansiklopedisi, C.1, İstanbul, 1983, s.389; Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.12.

³⁵ Engin Özdeniz, İstanbul’da Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri, İstanbul, 1995, s.49; Aytöre, “Türklerde Su Mimarisi”, s.57-58; Arseven, “Çeşme” Maddesi, s.389; Kara Pilehvarian, “Osmanlı Çeşme Mimarisi”, s.247; Nuran Kara Pilehvarian-Nur Urfalıoğlu-Lütfi Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul’da Çeşmeler, İstanbul, 2004, s.25; Aynur-Karateke, III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri, s.35.

³⁶ C. Esad Arseven, Türk Sanatı Tarihi, İstanbul, 1954, s.495; Şapolyo, “Türk Çeşmeleri”, s.10–11; Ayla Ödekan, “Çeşme” Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi., C.2, İstanbul, 1992, s.488; Aytöre, “Türklerde Su Mimarisi”, s.58-59; Arseven, “Çeşme” Maddesi, s.390; Kara Pilehvarian, “Osmanlı Çeşme Mimarisi”, s.247;

1. Hususi Çeşmeler – Oda Çeşmeleri; Şehir şebekesi künkler vasıtasıyla umumi binalara, saraylara, konaklara verilerek, halka ait evlerin umumi çeşmelerden istifade etmesi sağlanmıştır. Eski saray ve konak odalarında temizlik ve abdest almak için yapılan oda çeşmeleri, dönemin özelliklerini taşıyan mimari unsurlardır (Topkapı Sarayı oda çeşmeleri gibi). Bunlar genelde yapıldığı dönemin üslup özelliklerini taşıyan süsleme öğeleriyle bezenmiştir.

2. Umumi Çeşmeler – Mahalle Çeşmeleri; Su haznesinin önünde kemerli niş içinde, bezemesi, ayna taşı ve kitabesi, tekne taşından oluşan mimari yapısı ile halkın su ihtiyacı için, binalara bitişik olarak veya köşe başlarında yalnız başına ya da yine başka bir binaya bitişik olarak yapılan, tek yüzlü veya birkaç yüzlü olarak yapılan basit çeşmelerdir.

3. Abidevi Çeşmeler; Abidevi çeşmeler, meydan çeşmeleri ve sebilli çeşmeler şeklinde iki kısımda incelenebilir;

Meydan çeşmeleri, halka su verme işleminin yanı sıra şehir peyzajını süslemek için önemli noktalara yapılmış mimari değeri yüksek eserlerdir. Meydan çeşmeleri, abidevi bir öğe olarak, özellikle Lale Devrinden itibaren görülmeye başlar.

Meydan çeşmelerinden iki veya üç cepheli ve her cephesinde lülesi olanlarına “çatal çeşme” denir.

Sebilli çeşmeler, çeşme ve sebil fonksiyonlarını kompoze eden meydan çeşmeleridir.

Arapça “tatlı su” anlamına gelen selsebil, bahçe veya ev içerisinde sadece estetik düşüncelerle, su şırıltısının sesini dinleyerek serinlemek amaçlı, üst üste yapılmış küçük çanaklardan oluşan su yapılarıdır. Yukarıdan alttaki çanaklardan aşağı inen su, kurna veya havuza dökülmektedir³⁷. Selsebiller, suyun akıtıldığı yüzeyin biçimi dikkate alınarak basamaklı, rampalı ve aynalı selsebiller olarak üç gruba ayrılmaktadır. Selsebillerin Klasik ve Barok dönemlerde yapılmış çok güzel örneklerini konak veya saray salonlarında görmek mümkündür. İstanbul Topkapı Sarayı Sünnet Köşkü pencerelerinde görülen selsebiller, değişik kompozisyonlarla Yalı Köşkü, Tersane Sarayı gibi Klasik Osmanlı yapılarında da yer almaktadır³⁸.

Önge, “Vakıf Müessesinde Su Ve Önemi”, s.25; Gündoğdu, “Niksar’da Pek Bilinmeyen Bir Çeşme Ve Üzerindeki Kabartmalar”, s.41; Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul’da Çeşmeler, s.26-29.

³⁷ Aytöre, “Türklerde Su Mimarisi”, s.65; Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.26; Ayla Ödekan, “Selsebil” Maddesi, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C.3, İstanbul, 1997, s.1631.

³⁸ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.27.

Bazı çeşmeler de yapıldıkları yer itibarı ile çevrenin zemin kotu altında olduğu için çukurda kalmış ve yerini ifade eden “çukur çeşme” adı altında toplanmıştır. İstanbul Laleli’de bulunan Kanuni döneminde yaptırılmış olduğu düşünülen Çukur Çeşme İstanbul’un ölçüsü bakımından büyük çukur çeşmelerinden biridir. Çeşmeye 5 metre kadar genişlikte 22 basamak taş merdivenle inilmektedir³⁹.

Osmanlı başkenti İstanbul’da bulunan sayısız çeşmeler, Kanuni Sultan Süleyman tarafından, Mimar Sinan’a suyoluna bağlı olarak yaptırılmıştır. Daha Valens zamanında (364–378) Roma döneminde akuadüklerle uzaklardan şehre su getiren yollar ve kemerler, zamanla harap olmuş, şehrin nüfusu da arttığı için, Mimar Sinan on yılda (1554–1564) Bend Kemer, Uzun Kemer, Mağlova Kemer, Güzelce Kemer, Müderris Köyü Kemer gibi su kemerleriyle şehrin su ihtiyacını karşılamaya yönelik mimari su yapıları oluşturmuştur. Mağlova Kemer teknik ve mimari bakımdan bir şaheserdir⁴⁰.

Bendler, memba ve yağmur sularını toplamak üzere, iki dağ yamacı arasına suları tutmak için yapılan büyük duvarlardır. Su, bu duvarların alt kısmındaki deliklerden, suyolları ve künkler vasıtasıyla şehre getirilmektedir. Bu yollardan gelen su, şehir içinde yüksek yerlere yapılmış olan maksem ve teraziler vasıtasıyla tüm çeşme, sebil, hamam, saraylara dağıtılmaktadır. Su dağıtımı için yapılan maksem veya taksimlere gelen su, mermer teknenin cidarlarındaki deliklere takılan masura denilen ölçüler nispetinde ev ve hamamların su haznelerine akmaktadır⁴¹.

Dağıtılan suyun kaynaktan kente ulaştığı son nokta olan çeşmeler, Osmanlı mimarlığının tarihi sürecinde değişen mimari üslubunu, teknik düzeyini yansıtan önemli birer belge niteliğindedir. Modern dünyanın yeni yaşama düzeni ile işlevlerini kaybettikleri için gündün güne sayıları azalan Osmanlı çeşmeleri, yüzyıllara göre konumlandıkları yerler ile kentlerin tarihi süreç içindeki gelişme alanları hakkında fikir vermektedir⁴².

Osmanlı çeşmeleri 15. yüzyıldan itibaren değerlendirilmektedir. Bu dönem çeşmeleri, sade mimarileri ile klasik Türk çeşmeleridir. İstanbul Silivrikapı’da bulunan 1485 tarihli

³⁹ Eyice, “Çeşme” Maddesi, s.284; Semavi Eyice, “Çukur Çeşme” Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, C.2, İstanbul, 1994, s.537; Affan Egemen, İstanbul Çeşme Ve Sebilleri, İstanbul, 1993, s.244.

⁴⁰ Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s.539; Arseven, Türk Sanatı Tarihi, İstanbul, 1954, s.493; H. Ersin Aktaş, Konya Çeşmeleri, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 2000, s.27; Doğan Kuban, İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996, s.95, 264.

⁴¹ Arseven, Türk Sanatı Tarihi, s.493; C. Esat Arseven, “Bend” Maddesi, Sanat Ansiklopedisi, C.1, İstanbul, 1983, s.207; Önge, “Vakıf Müessesinde Su Ve Önemi”, s.25.

⁴² Pilehvarian, “Osmanlı Çeşme Mimarisi”, s.247; Örcün Barışta, “Başkent İstanbul’dan Örnekleriyle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Çeşmeleri”, Türkler Ansiklopedisi, C.12, Ankara, 2002, s.242.

Davut Paşa Çeşmesi sivri kemerli niş içerisine alınmış, arka tarafına su haznesi yerleştirilmiştir. Klasik dönemin birçok çeşmesi bu şekilde düzenlenmiştir⁴³.

16. yüzyıl ve 17. yüzyıl çeşmelerinde, çeşme mimarisi klasik üslup karakterine ulaşmıştır. Sade mimari üsluplu çeşmelerin yerini abidevi görünümlü, daha süslemeli yapılar almıştır. Bazı çeşmelerde ayna taşlarında tas koymak için gözler, niş kenarlarında sekiler, burma lüleler bulunmaktadır⁴⁴. Su teknesi kenarlarına dinlenme sekileri yerleştirilerek oluşturulan, tek yüzlü 1588 tarihli İstanbul Sulukule Vezir Mehmet Paşa Çeşmesi ayna taşına işlenmiş kabartma çiçeklerde dönemin natüralist çizgisi görülmektedir. Ayna taşının hemen üstüne, tas yuvası yerleştirilmiştir. Mehmet Paşa Çeşmesi 16. yüzyıl çeşme mimari ve süsleme özelliklerini göstermektedir. Ayrıca bu çeşmede, namazgâh çeşmeleri içerisinde sade ve asil mimarisi ile namazgâh sekisi ve mihrabı çok iyi kompoze edilmiştir⁴⁵. 1661 tarihli İstanbul Çemberlitaş Köprülü Mehmet Paşa Çeşmesi örneğinde olduğu gibi 17. yüzyılda süsleme ayna taşından başka kemer üzerine ve kitabe etrafına da yayılmaya başlamıştır⁴⁶.

18. yüzyılda özellikle İstanbul'da anıtsal boyutlarda, aşırı süslemeli meydan çeşmeleri yapılmıştır. Lale devrinde (1703–1730) çeşmeler döneme ismini veren lale motifiyle bezenmiştir. 1728 tarihli Ayasofya yanında Topkapı Sarayı önünde yer alan III. Ahmet Çeşmesi dört köşesinde sebili olan ve dört çeşmeli abidevi yapısıyla bütün çeşme mimarisinin şaheseridir. Geniş saçaklı bir çatı ile örtülmüştür. Çatının ortasında ahşap kubbeye, köşelerde sebillerin üzerinde küçük kubbelerle çatıya zarif bir görüntü kazandırılmıştır. Çeşme duvarları nakışlı çini levhalarla kaplanmıştır. Sebillerin şebekeleri tunçtan yapılmış olup stilize edilmiş lale motifleriyle bezenmiştir. Cepheler mermer üstüne oyma üslubunda bezemelerle süslüdür⁴⁷. Çeşmeler istenilen biçimde çalışma olanağı verdiği için sanatçıları daha özgür kılarak süsleme yeteneklerini rahatça sergiledikleri yüzeyler oluşturmuştur. İşlev ve mimari

⁴³ Arseven, Türk Sanatı Tarihi, s.496; Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.37; Aytöre, “Türklerde Su Mimarisi”, s.61; Kara Pilehvarian, , “Osmanlı Çeşme Mimarisi”, s.248; Ödekan, “Çeşme” Maddesi, s.488; Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s.539.

⁴⁴ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.38; Aytöre, “Türklerde Su Mimarisi”, s.61.

⁴⁵ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.61; Barışta, “Başkent İstanbul'dan Örnekleriyle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Çeşmeleri”, s.244.

⁴⁶ Aytöre, “Türklerde Su Mimarisi”, s.61; Eyice, “Çeşme” Maddesi, s.283; A. Vefa Çobanoğlu, “Köprülü Külliyesi” Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, C.5, İstanbul, 1994, s.90.

⁴⁷ Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s.542; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.69; Arseven, Türk Sanatı Tarihi, s.499; Affan Egemen, s.80.

özelliklerinin yanı sıra Osmanlı sanatında süsleme anlayışındaki değişimi en iyi yansıtan yapılar çeşmelerdir⁴⁸.

Barok üslubun Türk sanatını etkilemesi ile sivri kemerin yerini yarım yuvarlak kavislerden oluşan kemerler almıştır. Mermer yüzeyler kabartma kıvrımlarla bezenmiş, sütunceler, iç içe kemerlerle hareketlendirilmiş Barok üslubun mimari ve süslemede geniş ölçüde uygulanması ile abidevi çeşmeler yapılmıştır. Barok üsluplu İstanbul Fatih Kıztaşı'nda 1748 tarihli Sultan Mahmud Çeşmesinde, oluklu iki sütun üzerine bindirilmiş kabartma motiflerle süslü kemer ve oymalı ayna taşı görülmektedir. İki yanında bulunan nişler kabartma motiflerle taçlandırılmıştır⁴⁹.

19. yüzyılda dönemin hâkim mimari üslubu Ampirin Türk sanatına sızdığı ve büyük yapılarda olduğu gibi çeşmelerde de uygulandığı görülmektedir. Ampir üsluplu çeşme örneğine İstanbul Eyüp Defterdar İskelesinde bulunan 1856 tarihli Pertevniyal Kadın Çeşmesi verilebilir. Yuvarlak kemer, iki yanda yivli ve İyon başlıklı çift plastırla sınırlanmış, kemerin içi girlandlı rozetle bezenmiştir. Kornişin üzerine güneş, çiçek, yaprak ve meyve motifleriyle bezeli büyük bir taç yerleştirilmiştir⁵⁰.

Türk Neo-Klasik üslubunun uygulandığı 1888 tarihli Beşiktaş II. Abdülhamit Çeşmesinde, istiridye kabuğu şeklindeki niş, konsollara dayanan geniş saçak, mukarnaslı nişlerden oluşan dinlenme sekileri Türk sanat geleneğine dönüşün izlerini taşımaktadır⁵¹.

Osmanlı çeşme mimarisinde 19. yüzyılda yaşanan değişimler, Osmanlı Devletinin tüm alanlarda yaşadığı değişimlerle aynı özellikleri göstermektedir⁵². İki boyutlu yüzey çalışmasından üç boyutlu anlayışa geçişi belgeleyen bu örnekler, bir kültürün su çevresinde oluşturduğu ürünlerin sistemli bir şekilde incelenmesini sağlaması açısından değer taşımaktadır⁵³.

⁴⁸ Erçağ, "İstanbul Su Mimarisinde Yapı Ve İşlevleriyle Çeşmeler", s.4; Sezer Tansuğ, "18. Yy.da İstanbul Çeşmeleri Ve Ayasofya Şadırvanı", Vakıflar Dergisi, S.6, İstanbul, 1965, s.93.

⁴⁹ Eyice, "Çeşme" Maddesi, s.284; Egemen, İstanbul Çeşme Ve Sebilleri, s.510.

⁵⁰ Eyice, "Çeşme" Maddesi, s.284; Egemen, İstanbul Çeşme Ve Sebilleri, s.689.

⁵¹ Eyice, "Çeşme" Maddesi, s.285; Egemen, İstanbul Çeşme Ve Sebilleri, s.33.

⁵² Kara Pilehvarian, "Osmanlı Çeşme Mimarisi", s.250.

⁵³ Barışta, "Başkent İstanbul'dan Örnekleriyle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Çeşmeleri", s.246.

2.2. Sebil Kavramı ve Gelişimi

Su mimarisinde hayrat amaçlı kullanılan sebiller, kelime anlamı ile hayır ve iyilik yolu manasına gelip, Arapça “sabala” kelimesinden türeyerek “Sebilullah” sözcüğünün kısaltılmış şeklidir. Sebiller yollar üzerinde gelip geçenlerin parasız olarak soğuk ve iyi su içmeleri için yapılmış vakıf binalarıdır⁵⁴. Sebil manası ve şekli ile yalnız Türklere ait olup özel mimari şekli ile zarif eser niteliğinde Türk sanat tarihinde yerini almaktadır⁵⁵.

Sebiller yarım dairevi veya poligonal bir şekilde yola doğru çıkıntı yapan kubbeli bir mekândan oluşmaktadır⁵⁶. Taş işçiliği, ahşap oymacılığı, metal işleme sanatı, hat, kalem işi, çini sanatı gibi mimari ve el sanatlarını özümsemiş küçük yapılar olan sebiller ana hatları ile birbirleri ile benzerlik göstermektedir. Yerden 1 m. kadar yükseltilmiş kısımda basamaklar, basamakların üzerinde kaide yer almaktadır. Gövde kısmında mermer sütunlarla bölünen, şebekelerle süslü pencereler bulunmaktadır. Muhtelif desenli şebekeler bronz, tunç ve mermer malzemeden yapılmış olan çok ince işçilik eserleridir⁵⁷. Şebekelerin, mermer tezgâh halinde şekillenen etek duvarı üzerine oturduğu kısımda, sebil taslarının geçmesine müsait büyüklükte boşluklar bırakılmıştır. Sebillerin içinde mermer bir su haznesi vardır. Sebillerin üst örtüsü genellikle kubbe olup kurşunla kaplıdır. Saçaklar sebil mimarisinin vazgeçilmez bir parçasıdır⁵⁸.

Sebiller yapıldıkları konum itibarı ile dört gruba ayrılmaktadır. Bunlar⁵⁹:

1. Köşe Sebilleri: Cadde ve sokak köşelerine, dışarı taşkın biçimde yerleştirilmiş köşe sebilleri, sebil mimarisinin en eski ve en basit şeklini oluşturmaktadır.
2. Cephe Sebilleri: Külliye veya hayır binalarının cephelerini süslemek üzere yapılmış sebillerdir.

⁵⁴ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.6; Aytöre, “Türklerde Su Mimarisi”, s.63; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.18; Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s.540; Arseven, Türk Sanatı Tarihi, s.505; Mehmet Zeki Pakalın, “Sebil” Maddesi, Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü, C.3, İstanbul, 1993, s.135; T. W. Haig, “Sebil” Maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, C.10, İstanbul, 1993, s.292; C. Esad Arseven, “Sebil” Maddesi, Sanat Ansiklopedisi, C.4, İstanbul, 1983, s.1772; Ödekan, “Sebil” Maddesi, s.481; E. Benhan Şapolyo, “Sebiller”, Önasya Dergisi, C.3, İstanbul, 1968, s.10; Ö. Faruk Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, İstanbul, 1995, s.19.

⁵⁵ Şapolyo, “Sebiller”, s.10.

⁵⁶ Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, s.19.

⁵⁷ Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.22.

⁵⁸ Ayla Ödekan, “Sebil” Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, C.6, İstanbul, 1994, s.481; Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.21.

⁵⁹ Ayla Ödekan, “Sebil” Maddesi, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C.3, İstanbul, 1997, s.1627; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.22.

3. Pencere Sebilleri: Bir duvarın dış yüzünde açılan bir veya birkaç pencereden oluşmuş, sade ve basit görünümlü sebillerdir.

4. Abidevi Sebiller: Genellikle şehrin meydanlarında yapılan sebiller olup, kare veya çokgen planlı olarak inşa edilmiştir. Çeşmeli sebillerdir.

Osmanlı sebil mimarisinde, bugün ayakta olan, en eski ve tarihi bilinen ilk sebil İstanbul Vefa'da 1565 tarihli Hüsrev Kethüda Sebilidir⁶⁰.

Yapıldıkları dönemlere göre sebiller Klasik Dönem, Lale Devri, Barok_Rokoko Tarzı ve Ampir Tarzı olarak sınıflandırılmaktadır⁶¹.

Klasik Dönemde sebillere, yapı olarak Türk klasik tarzının ana karakteri hakimdir. Sütunlar sivri kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Çoğunlukla basit şebekelidir. Geniş saçaklı kubbe ile örtülmüştür. Genellikle köşe başlarındadır. Plan tipi olarak yamuk ve kesik köşeli çokken biçimler tercih edilmiştir⁶². Klasik sebil mimarisinin en önemli temsilcisi olan 1593 tarihli İstanbul Çarşıkapı Koca Sinan Paşa Sebili çokken planlı köşe sebilidir. Silindir gövdesi mukarnas başlıklı sütunlarla beşe ayrılmış, pencereler tunç şebekelerle kapatılmış, üst kısımda sivri kemer uygulaması yapılmıştır. Geniş tutulan saçağı ve kubbesi kurşunla kaplanmıştır⁶³.

Lale Devri Türk sanatının Batıdan etkilendiği dönemi ifade etmektedir. Osmanlı mimarisinde batılı etkiler ilk olarak çeşme ve sebiller üzerinde denenerek halkın beğenisine sunulmuştur⁶⁴. Dış cepheler, geometrik şekiller, çiçek ve meyve kabartmalarıyla bezenmiştir. Plan tipi olarak genelde yuvarlak biçimler tercih edilmiştir. Sütunlar daha ince ve daha uzundur⁶⁵. Lale Devrinin ve tüm Türk çeşme ve sebil mimari tarihinin en güzide eseri 1728 tarihli İstanbul'un incisi III. Ahmet Çeşmesidir. Sebil ve çeşme mimarisinin meydanları süsleyen abidevi yapı özelliği kazanmış olmasının yanı sıra çeşme ve sebilin aynı mimaride bulunmuş olmalarına en iyi örneklerinden birini teşkil etmektedir. Köşelere sebiller, üç cepheye çeşmeler yerleştirilmiştir⁶⁶.

⁶⁰ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, Ankara, 1997, s.18; Ödekan, "Sebil" Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, s.481; Egemen, İstanbul Çeşme Ve Sebilleri, s.396.

⁶¹ Ö. Faruk Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, İstanbul, 1995, s.21.

⁶² Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, s.21; Aytöre, "Türklerde Su Mimarisi", s.64; Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.38.

⁶³ Egemen, İstanbul Çeşme Ve Sebilleri, s.753; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.38; Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, s.32.

⁶⁴ Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.23.

⁶⁵ Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, s.21; Aytöre, "Türklerde Su Mimarisi", s.64; Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.38.

⁶⁶ Ödekan, "Sebil" Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, s.481.

Barok ve Ampir Dönemleri 1732 tarihinden 19. yy sonuna kadar süren süreci ifade etmektedir⁶⁷. Barok dönemde yapılan sebillerde iç ve dış bükeyli plan tipleri genelleşip dış süslemeler daha çok önem kazanmış ve istiridye kabuğu gibi yeni motifler süslemeye girmiştir⁶⁸. Bu dönemin üslup özelliklerini taşıyan önemli sebillerinden biri İstanbul Laleli’de 1763 tarihli Laleli III. Mustafa Sebilidir⁶⁹. Yarım daire planlı, kıvrımlı ve geniş saçaklı bir mimariye sahiptir. Aynalık etrafı dışa taşıntılı S-C kıvrımlı dönemin bitkisel motifleriyle bezenmiştir. Şebekeler de pencerelere uygun olarak kavisli yapılmış ve sap kıvrımları, lale motifleriyle bezenmiştir.

Ampir dönemin sebillerinde Barok tarzın aksine düz çizgiler ve sade yüzeyler, geniş saçakların yerine korniş silmeler, plan olarak yuvarlak biçimler görülmektedir⁷⁰. 1840 tarihli İstanbul Divanyolu’nda bulunan II. Mahmut Sebili Ampir üslubun uygulandığı yapılardan biridir⁷¹. Geometrik düzenin hakim olduğu cephe tasarımında, dor düzeninde kolonlar kemer yerine giriş taşımakta, şebekeleri Ampir üslupta, sebil bir yuvarlak ilkçağ mabedi görünümü sunmaktadır.

⁶⁷ Aytöre, “Türklerde Su Mimarisi”, s..65.

⁶⁸ Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, s.21.

⁶⁹ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.24; Aytöre, “Türklerde Su Mimarisi”, s.65; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.93; Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, s.70; Egemen, İstanbul Çeşme Ve Sebilleri, s.485.

⁷⁰ Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, s.21; Ödekan, “Sebil” Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, s.482.

⁷¹ Ödekan, “Sebil” Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, s.482; Egemen, İstanbul Çeşme Ve Sebilleri, s.535; Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, s.82; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.105.

2.3. Şadırvan Kavramı ve Gelişimi

Şadırvan kelimesi, Farsça kökenli olup çok anlamına gelen “şad” ve akar anlamına gelen “revan” kelimelerinin birleştirilmesi ile oluşturulmuştur⁷². Şadırvanlar, sudan faydalanmanın yanı sıra estetik amaçlı olarak yapılmış, Anadolu cami, medrese, han, kervansaray gibi dini ve sosyal binaların iç veya dış avlularında yer alan ve ortasında göbekli fıskiyesi, kenarlarında muslukları bulunan, yüksek kenarlı havuzlardır⁷³.

Planı yuvarlak, dört köşe, çokgen olabilen şadırvan haznesinin üzeri kirlenmeye karşı tel kafesle kapatılmıştır. Şadırvan musluklarının önünde ahşap veya taş oturma yerler, musluk altlarında taş ayak destekleri, suyun sıçramasını önleyen ve toplanıp uzaklaştırılmasını sağlayan su kanalları bulunmaktadır. Şadırvanlar yağmur ve güneşin etkisinden korunmak için, ayakların taşıdığı ahşap bir çatı veya kubbeye örtülüdür. Bunun yanında üzeri açık şadırvanlar da vardır⁷⁴.

Osmanlı klasik şadırvan mimarisi dört grupta toplanmıştır⁷⁵:

1. Hazneleri veya Fıskiyeli Göbekleri Değişik Biçimlerde Yapılmış Abdest Şadırvanlar:

a. Kapalı Hazneli Şadırvanlar; Haznelerinin üzeri kapatılarak oluşturulmuştur şadırvanlardır. Bir kaide üzerine yerleştirilen, sebil gibi taşıma su ile doldurulan musluklu taş tekneler, bu şadırvanlara örnektir.

b. Hazne Kenarları Mermer Kafesli ve Taçlı Şadırvanlar; Oyma profillerle panolar halinde işlenmiş hazne kenarlarına, içi ajurlanmış panoların meydana getirdiği kafes ve taç yerleştirilerek oluşturulmuştur.

⁷² Arseven, Türk Sanatı Tarihi, s.511; Osman Özyurt, “Teknik Yönleriyle Bazı Konya Camiilerinin Şadırvanları ve Bunların Türk Şadırvan Mimarisindeki Yeri”, Vakıflar Dergisi, S.22, Ankara, 1991, s.117; Ayla Ödekan, “Şadırvan” Maddesi, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C.3, İstanbul, 1997, s.1719; Ayşe Bilaloğlu, Şadırvanların Mimarideki Yeri, Onarım, Bakım, Koruma, Geliştirme, Mimari ve Çevre Ögesi Olarak Kullanılma İmkânlarının Araştırılması, Konya Şadırvanlarından Örnekler, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uygulamalı Sanatlar Anasanat Dalı (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1993, s.15; Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.8.

⁷³ Ödekan, “Şadırvan” Maddesi, s.1719; Aytöre, “Türklerde Su Mimarisi”, s.66; Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.27; E. Benhan Şapolyo, “Şadırvanlar”, Önyasa Dergisi, C.3, S.31, İstanbul, 1968, s.10; Arseven, “Sebil” Maddesi, s.1859; Mehmet Zeki Pakalın, “Şadırvan” Maddesi, Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü, C.3, İstanbul, 1993, s.303; Doğan Hasol, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul, 1979, s.475; Doğan Kuban, 100 Soruda Türkiye Sanatı, İstanbul, 1981, s.200.

⁷⁴ Ödekan, “Şadırvan” Maddesi, s.1719; Arseven, Türk Sanatı Tarihi, s. 513; Aytöre, “Türklerde Su Mimarisi”, s.67.

⁷⁵ Yılmaz Önge, “Mimar Koca Sinan’ın Şadırvanları”, 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler, (İstanbul-1991), C.2, Ankara, 1995, s.190-192; Bilaloğlu, Şadırvanların Mimarideki Yeri, Onarım, Bakım, Koruma, Geliştirme, Mimari ve Çevre Ögesi Olarak Kullanılma İmkânlarının Araştırılması, Konya Şadırvanlarından Örnekler, s.25-36.

c. Suluklu Şadırvanlar; Haznelerin üst kenarları kafesle çevrilmiş bazı şadırvanların konsol şeklinde mermerden oyma bir çanağı içeren, musluklu aynadan oluşan sulukları bulunmaktadır.

d. Köşk Mescit Şadırvanları; Avlulu hanlarda rastlanan, ayak veya sütunlara dayanan kemerle zeminden yükseltilmiş, köşk mescitlerin altında yer alan şadırvanlardır.

2. Üst Örtüsü Çift Destek Sırası ile Taşınan Abdest Şadırvanları: Üst örtüyü taşıyan ayak ve sütunlara ikinci destek sırası eklenerek daha geniş saçaklı bir üst örtü elde edilmiştir.

3. Camilerin İç Avlularındaki Su Dağıtım ve Havalandırma Tesisleri: Kapalı şadırvan biçiminde inşa edilen bu şadırvanlar dağıtım ve havalandırma tesisi olarak yapılmıştır.

4. Zembil Şadırvan: Cami cephelerine yerleştirilen ayna taşları üzerine sıralanan abdest musluklarıdır.

Anadolu'da bulunan en eski şadırvan 8. yüzyılda yapılan caminin ve 12. yüzyıldan kalan şadırvanı ile Harran Ulu Camii Şadırvanıdır⁷⁶.

Anadolu Selçuklu Devrinde yapılmış olan ilk şadırvanlar, alçak kenarlı hazneleriyle fiskiyeli havuzları hatırlatmakta, havuzlardan haznelerinin zemin seviyesinden üstte tutulması ile ayrılmaktadır. Şadırvanların hazneleri ve göbek çanaklarında dilimlere ayrılmış ve mukarnasla bezenmiştir. Bu devrin dini yapılarındaki şadırvanlarında musluk bulunmamakta, havuzlarda olduğu gibi ibrik ve maşrapa ile abdest alınmaktadır. 1271 tarihli Sivas Gök Medrese şadırvan havuzu, dilimli havuzların bilinen en büyük örneğidir⁷⁷.

Anadolu'da 12. yüzyıldan başlayarak devam eden, altta şadırvan ile üzerinde sütun veya ayaklara oturan fevkani bir yapıdan oluşan farklı bir kompozisyon örneği ortaya çıkmıştır. Demirtaş Mescidi Minaresinin altında (14. yy), Sultan Han (13. yy.) ve Bursa Koza Han (15. yy.) köşk mescidinin altında, İzmir Şadırvanaltı Camii (17. yy.) kütüphanenin altında ve Harran Ulu Camii (12. yy.) beyt-ül mal odasının altında yer alan şadırvanlar gibi örnekleri bulunmaktadır⁷⁸.

14. yüzyıl sonlarından 15. yüzyıl sonlarına kadar şadırvan haznelerinin plan ve dış cephelerinde genellikle bir sadelik görülmektedir. Şadırvan haznelerinin yükselmesi ile daha önce tek parça taştan oluşan yıldız planlı Konya Türbe Hamamının erkekler kısmı soyunmalık

⁷⁶ Özyurt, "Teknik Yönleriyle Bazı Konya Camiilerinin Şadırvanları ve Bunların Türk Şadırvan Mimarisindeki Yeri", s.117; Bilaloğlu, Şadırvanların Mimarideki Yeri, Onarım, Bakım, Koruma, Geliştirme, Mimari ve Çevre Ögesi Olarak Kullanılma İmkânlarının Araştırılması, Konya Şadırvanlarından Örnekler, s.28.

⁷⁷ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.82; Yılmaz Önge, "Anadolu'da Bilinen En Büyük Selçuklu Havuzu", Önyasa, C.3, S.25, s.16.

⁷⁸ Özyurt, "Teknik Yönleriyle Bazı Konya Camiilerinin Şadırvanları ve Bunların Türk Şadırvan Mimarisindeki Yeri", s.118; Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.30.

kısımında bulunan şadırvan (14. yy.) örneğinde olduğu gibi dekoratif öğeler görülmeyeceği için havuz ve göbek çanağının dış yüzlerinin süslenmesi önem kazanmıştır. Bolu Orta Hamamı erkekler kısmı soyunmalık kısmında bulunan şadırvan (1388) bu değişikliği gösteren ilk örnekler arasında yer almaktadır⁷⁹.

Osmanlı Döneminde fonksiyonlarına göre şadırvan mimarisinde birçok yenilikler ortaya çıkmış, ilgi çekici detaylarla farklı biçimler uygulanmıştır. Şadırvan haznelerinin üzeri kirlenmeye karşı korumak için şebekelerle kapatılmıştır. Fatih Camii Şadırvanı (1470) üzerinde bulunan pirinç şebekeden Evliya Çelebi “görülme değer” şeklinde övgü ile bahsetmektedir. Şadırvanların üzerinin güneş ve yağmura karşı kapatılması 15. yüzyılda uygulanmaya başlanmıştır. Fatih Camii Şadırvanı kubbeyle kapatılmış ilk şadırvan örneklerinden biridir⁸⁰.

16. yüzyılda cami şadırvanlarının, mimari kuruluş ve fonksiyon bakımından mükemmel şeklini aldığı dönemdir. Mimar Sinan’ın 1501 tarihli İstanbul Beyazıt Camii Şadırvanı su deposu vazifesini görmektedir. Üst örtü, havuzun köşelerine yerleştirilmiş sütunlarla desteklenen şadırvanlar, havuz görünümünden çıkıp mimari hacim haline gelmiştir. Bu tip şadırvan örneklerinden biri 1571 tarihli Sokullu Camii Şadırvanıdır. 16. yüzyılın farklı bir uygulaması kübik yapısıyla, üzerinde muslukları olmayan, künklerle gelen suyun havalandırıldığı 1557 tarihli İstanbul Süleymaniye Camii Şadırvanıdır. Su köşkü veya kapalı şadırvan olarak isimlendirilen bu şadırvan tek uygulamadır⁸¹.

18. yy.da Barok üslubun tesiri kavisli hatların hakim olduğu plan şemaları şadırvanlara da uygulanmakla beraber mimarisine önemli bir değişiklik getirmemiştir. 1740 tarihli Barok üsluplu Ayasofya Camii Şadırvanı süslemeleri arasında friz rölyeflerinin kıvrımlı boğumlu oldukça serbest natüralist kompozisyonları dikkat çekicidir⁸². Şadırvan haznelerinin göbeklerinde, çanak adedini artması ve çanakların farklı şekillerde işlenmesi bu dönemin başlıca karakteristik özellikleri arasındadır. 18. yüzyılda Aydın Cihanoğlu Camii Şadırvanında iki, 19. yüzyılda Bursa Ulu Camii Şadırvanında üç kademeli göbek çanağı görülmektedir⁸³.

Şadırvan mimarisi 18. yy.ın sonlarından itibaren yavaş yavaş mimari özelliklerini kaybederek küçülmeye; hatta kaybolmaya başlar. 1800 tarihli Eyüp Sultan ve 1826 tarihli

⁷⁹ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.31.

⁸⁰ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.32.

⁸¹ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.34.

⁸² Tansuğ, “18. Yy.da İstanbul Çeşmeleri Ve Ayasofya Şadırvanı”, s.100.

⁸³ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.35.

Nusretiye Camilerinin şadırvanları zayıf kuruluşlu mimari yapıları ile yaratıcılığını kaybetmiş bir kompozisyonun son eserlerine örnektirler. 1853 tarihli Dolmabahçe ve Ortaköy Camilerinde şadırvan görünmez olmuştur⁸⁴.

Havuzlar; Türk havuzları ve fiskiyeleri medrese ve camilerin hacimlerini, konak salonlarını, bahçe ve parkları süsleyen serinleme ve ruhu ferahlatma düşüncesiyle yapılan mimari elemanlardır. Klasik dönem havuzları köşeli ve sade bir mimari gösterirken Barok dönemin havuzları hareketli ve kavisli biçimlere dönüşmektedir⁸⁵. Fıskiyeler havuzların ortalarında, suyun akış şeklini düzenleyen ve estetik bir ahenk veren mimari motiflerdir. Bunların birçoğu mermer ve taş oymacılığının şaheserleridir. 1422 tarihli Bursa Yeşil Camii havuzu ve fiskiyesi ile Osmanlı havuz ve fiskiye mimari unsurlarına güzel örneklerdir⁸⁶.

⁸⁴ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.35.

⁸⁵ Aytöre, "Türklerde Su Mimarisi", s.66; Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.35; Bilaloğlu, Şadırvanların Mimarideki Yeri, Onarım, Bakım, Koruma, Geliştirme, Mimari ve Çevre Ögesi Olarak Kullanılma İmkânlarının Araştırılması, Konya Şadırvanlarından Örnekler, s.12.

⁸⁶ Arseven, Türk Sanatı Tarihi, s.514; Aytöre, "Türklerde Su Mimarisi", s.66.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KATALOG

2.1. ÇEŞMELER

2.1.1. TİRE HAFSA HATUN ÇEŞMESİ

Plan No: 1

Resimler: 1

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Tire’de, Duatepe Mahallesi, Çeşme Alanı semtinde bulunmaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmenin üzerinde kitabe bulunmamaktadır. Çeşme Yıldırım Beyazıt’ın eşi Hafsa Hatun tarafından 14. yüzyılın sonunda yaptırılmıştır⁸⁷.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Hafsa Hatun Çeşmesi 4.20x3.77 m ölçülerinde 1.05 m derinliğindedir (Plan 1). Tek yüzlü duvar çeşmesi taş ve tuğla malzemeyle inşa edilmiştir (Resim 1). Su teknesinde devşirme malzeme kullanılmıştır. Çeşmenin suyu akar durumda değildir.

Düz damla örtülü çeşmenin deforme olmuş saçak kısmı dışa çok az çıkıntı yapmaktadır.

Sivri kemerli çeşme nişi tuğlaların dik şekilde dizilmesi ile oluşturulmuştur. Kemer yığma taşlardan oluşan ayaklara oturmaktadır.

Çeşme, dikdörtgen şeklinde kenarlardan 0.80 m, üstten 0.40 m genişliğinde çerçeve ile sınırlandırılmıştır.

Çeşme nişi içerisinde, günümüzde deforme olmuş, düz kemerli niş içerisine alınmış tas koyma nişi yer almaktadır.

Çeşme nişi içerisine yerleştirilen su teknesi Bizans Dönemine ait girlandlı lahitten oluşmaktadır. Girlandların ortasında daire şeklinde geometrik bezeme görülmektedir.

Çeşmenin dinlenmelik kısmı yoktur.

⁸⁷Aydınöğlü İsa Bey’in kızı olan Hafsa Hatun’un Yıldırım Beyazıt’la evlilik tarihi 1390-Yıldırım Beyazıt’ın tahttan inişi 1403. A. Munis Armağan, Yeşil Tire, İzmir, 1991, s.88; İzmir İl Kültür Envanteri, Tire, İzmir, 2001, s.79.

2.1.2. TİRE MISIRLI ÇEŞMESİ

Plan No: 2

Resimler: 2–4

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Tire’de, Ertuğrul Mahallesinde, Debboy sokağı kuzey başlangıcında, Kara Hayrettin Camii dış avlusunu çevreleyen yüksek duvarın kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmenin üzerinde kitabesi bulunmamaktadır. Mısırlı Çeşmesi Kara Hayrettin Camii ile birlikte 15. yüzyılda inşa edilmiştir⁸⁸.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Mısırlı Çeşmesi 3.10x4.30 m ölçülerinde, 0.52 m derinliğindedir (Plan 2). Taş ve tuğla malzeme ile inşa edilmiş olan çeşme tek yüzlü duvar çeşmesidir (Resim 2). Cami avlu duvarına bitişik konumda olan çeşmenin suyu akar durumda değildir.

Üzeri düz damla örtülü çeşmenin saçak kısmı deforme olmuştur. Kalan izlerden saçak kısmının dışa çıkıntısı olduğu görülmektedir.

Çeşme nişi, tuğlaları dik yerleştirilmiş, üst kısımları silmelerle sınırlandırılmış, dıştaki sivri kemer ve içteki yuvarlak kemerden oluşan iç içe iki kemerlidir (Resim 3). Kemerler başlıksız, yığma taşlardan oluşan ayaklara oturmaktadır. İki kemer arasında kalan kısımda palmet ve rumilerden oluşan bitkisel bezeme görülmektedir.

Çeşme nişi silmelerle yatay iki bölüme ayrılmaktadır. Üstte kalan kısımda 1.00x0.88 m ölçülerinde tas koyma nişi yer almaktadır (Resim 4). Tas koyma nişi dış kemeri Bursa kemeri, iç kemeri tuğlaların dik yerleştirilmesi ile oluşturulmuş sivri kemerli iç içe iki kemerlidir. Bölmenin altta kalan kısmında, 0.30x0.38 m ölçülerinde suyun aktığı su kanalı bulunmaktadır.

Çeşmenin yan kısımlarını, zeminden 1.36 m.den itibaren başlayan, 0.35 m genişliğinde çerçeve sınırlandırmaktadır.

Yerden 1.36 m yüksekliğine kadar deforme olan çeşmede, dinlenme sekileri ve su teknesi günümüze ulaşmamıştır. Kalan izlerden su teknesinin çeşme nişi içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu bölümde Bizans dönemine ait düz tambullu sütun parçaları bulunmaktadır.

⁸⁸ İnci Aslanoğlu, Tire’de Camiler ve Üç Mescit, Ankara, 1978, s.32; A. Munis Armağan, Devlet Arşivlerinde Tire, İzmir, 2003, s.209; Armağan, Yeşil Tire, s.88; A. Munis Armağan, Tüm Yönleriyle Tire I, Basım Yeri Yok, 1980, s.33.

2.1.3. TİRE YAŞI BEY (YEŞİL İMARET) CAMİİ ÇEŞMESİ

Plan No: 3

Resimler: 5–6

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Tire’de, Yeni Mahalle, Aydınogulları Caddesi üzerinde bulunan Yahşibey Camii (Yeşil İmaret) doğu avlu duvarında yer almaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmenin üzerinde kitabesi bulunmamaktadır. Yeşil İmaret Camii 1441 tarihinde Halil Yahşi Bey bin Abdullah tarafından yaptırılmıştır⁸⁹. Cami avlusunda bulunan Yeşil İmaret Camii Çeşmesinin de aynı tarihte yapıldığı düşünülmektedir. Çeşme Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1993–1995 tarihleri arasında restorasyon gören cami ile birlikte onarım geçirmiştir⁹⁰.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Yeşil İmaret Camii Çeşmesi 3.05x1.49 m ölçülerinde ve 0.45 m derinliğindedir (Plan 3). Cami avlu duvarına bitişik konumda bulunan çeşme, tek yüzlü duvar çeşmesi olup taş ve tuğla malzemeden inşa edilmiştir (Resim 5). Çeşmenin suyu akar durumda değildir.

Üçgen alınlıkla sonlanan çeşmenin üst örtüsü çatı ile kapatılmıştır. Saçak kısmında kirpi motifi bulunmaktadır.

Çeşme nişi iç içe iki kemerlidir. Dış kemer Bursa kemerli, iç kemer tuğlaların dik dizilmesi ile oluşturulmuş sivri kemerlidir. Kemer başlıksız devam eden tuğla örgülü ayaklara oturmaktadır.

Çeşme yan kısımlardan 0.22 m genişliğinde çerçeve ile sınırlandırılmıştır.

Çeşmenin ayna taşı, 0.40x0.45 m ölçülerinde, etrafı silmeyle sınırlandırılmış, mermer malzemeden oluşmaktadır.

Daire şeklindeki kaide üzerine beşgen blok taşın oturtulması ile oluşturulan su teknesi, çeşmenin cephesinden 0.45 m dışa taşıntı yapmaktadır (Resim 6).

⁸⁹ Aslanoğlu, Tire’de Camiler ve Üç Mescit, s.36; M. Sami Bayraktar, Tire’de Osmanlı Dönemi Cami Ve Mescidleri, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1996, s.9; Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s.64; Armağan, Devlet Arşivlerinde Tire, s.224; Suut Kemal Yetkin, İslam Mimarisi, Ankara, 1959, s.390.

⁹⁰ Bayraktar, Tire’de Osmanlı Dönemi Cami Ve Mescidleri, s.9.

2.1.4. ÇEŞME MİMAR MEHMED ÇEŞMESİ

Plan No: 4

Çizim: 1

Resimler: 7–8

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Çeşme’de, Kale Sokakta bulunan İç Kale’de yer alır (Resim 7).

Tarihi ve Yaptıran: Mimar Mehmet Çeşmesi’nde bulunan kitabe Çeşme Kalesi’nin kitabesidir. Kitabe, Kale’nin başka bir yerinden buraya getirilmiş olmalıdır. İki satır olan kitabe mermer üzerine sülüs hat ile yazılmış (Resim 8), 60x60 cm ölçülerindedir. Kitabe metni şu şekildedir⁹¹:

Bena hazihi’l-kal’ate Mimar

Muhammed bin Ahmed bin Muallim

Anlamı: Bu kaleyi Mimar

Muallim oğlu Ahmet oğlu Muhammet yaptı

Çeşme Kalesi II. Beyazıt Döneminde Çeşme Limanının güvenliğini sağlamak için 1508 yılında Mimar Mehmet’e yaptırılmıştır⁹². Kale ile birlikte inşa edilen Mimar Mehmet Çeşmesi de aynı tarih ve aynı mimar tarafından yapılmıştır.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme 1.05x0.98 m ölçülerinde ve 0.15 m derinlikte olup tek yüzlü duvar çeşmesidir (Plan 4). Kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Çeşmenin suyu akar durumdadır.

Çeşme nişi yuvarlak kemerli olup kemer başlıksız ayaklara oturmaktadır (Çizim 1).

Dinlenme sekileri cepheden 0.50 m dışa taşıntı yapmış ve zeminden 0.16 m yükseltilmiştir.

Su teknesi zeminden aşağıda oluşturulmuştur.

⁹¹ Kitabe metnini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren Doç. Dr. Turgut Karabey’e teşekkür ederim.

⁹² İzmir İl Kültür Envanteri, Çeşme-Karaburun, İzmir, 2001, s. 5.

2.1.5. BERGAMA ANSARLI CAMİİ ÇEŞMESİ

Plan No: 5

Resimler: 9–11

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Bergama'da, Selçuk mahallesi, Ansarlı Camii Sokak'ta, Ansarlı Camii avlu duvarı üzerinde bulunmaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme üzerinde kitabe bulunmamaktadır. Çeşmenin Ansarlı Camii ile birlikte inşa edildiği kabul edilmektedir. Ansarlı Camii 950 H._1543 M. tarihinde Ali oğlu Hacı Ahmet tarafından yaptırılmıştır⁹³.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Ansarlı Camii Çeşmesi 2.20x0.80 m.lik alanda kurulu olup (Plan 5), 1.00 m yüksekliktedir. Çeşme, cami avlu duvarında tek yüzlü duvar çeşmesidir (Resim 9). Taş ve tuğla malzeme ile inşa edilen çeşmenin ön ve arka cephelerinde devşirme malzeme kullanıldığı görülmektedir. Çeşmenin suyu akar durumda değildir.

Çeşme, blok taşla örtülmüştür.

Çeşmenin ön cephesi, yuvarlak yan yana iki kemer ve içlerinin tuğlayla doldurulması ile oluşturulmuştur. Ayna taşı olarak Roma Dönemine ait girlandlı lahit kullanılmıştır. Lahitin iki yanında içlerinde daire, uçlarında baklava dilimi şeklinde geometrik bezeme görülmektedir. Cephenin sol üst köşesinde 0.20x0.17 m ölçülerinde bir açıklık bulunmaktadır. Bunun, çeşmenin deforme olmadan önce, su haznesini gösteren açıklık olduğu düşünülebilir.

Çeşmenin arka cephesi, kemer formu ve ayna taşı olarak kullanılan lahitle ön cephesinin simetrisidir (Resim 10). Deforme olan çeşmenin arka cephesinde kemer içlerinin tuğlayla doldurulmuş olduğu ancak zamanla tuğlaların döküldüğü anlaşılmaktadır.

Lahitin önünde bulunan su teknesi, yerden yükseltisi fazla olmayıp, dışa taşıntı yapmaktadır (Resim 11). Dinlenme sekisi bulunmamaktadır.

⁹³ Bozkurt Ersoy, Bergama Cami ve Mescitleri, Ankara, 1989, s.45; Osman Bayatlı, Bergama Tarihinde Türk İslam Eserleri, İstanbul, 1956, s.45; Bülent Şahin, Anadolu Tarihinde Bergama, İzmir, 2004, s.33.

2.1.6. TİRE ÇATAL ÇEŞME

Plan No: 6

Resimler: 12–13

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Tire’de, Bahariye Mahallesi, Aydın Caddesi, Çatalçeşme Sokakta yer almaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmenin üzerinde kitabe bulunmamaktadır. Çeşme 16. yüzyıl başında Lütü Paşa tarafından yaptırılmıştır⁹⁴.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çatal Çeşme 3.86x4.00 m ölçülerinde, 1.20 m derinliğinde (Plan 6), tek yüzlü duvar çeşmesidir (Resim 12). Taş ve tuğlayla inşa edilmiş çeşmenin su teknesinde devşirme malzeme kullanılmıştır. Çeşmenin suyu akar durumdadır.

Üçgen alınlıklı çeşmenin üst örtüsü iki yana eğimli çatı şeklinde taşla örtülüdür. Çeşmenin deforme olan saçak kısmı dışarı çok az çıkıntı yapmaktadır.

Çeşme nişi, tuğlaların dik yerleştirilmesi ile oluşturulmuş basık kemerlidir. Üzerinde kaş kemerli boşaltma kemeri bulunmaktadır. Çeşme yan kısımlarından 0.73 m genişliğinde çerçeve ile sınırlandırılmıştır.

Çeşme nişi 0.90 m derinlikte olup beşik tonozla kapatılmıştır. Su teknesi Bizans Dönemi girlandlı lahit olup niş içerisinde yer almaktadır (Resim 13). Girlandların iç kısımlarında daire şeklinde, girlandların birleşme noktalarında da yarım daire şeklinde geometrik bezeme görülmektedir. Su teknesinin altında suyun dışarı akıtıldığı oluk bulunmaktadır.

Çeşmenin dinlenmelik kısmı bulunmamaktadır.

⁹⁴ İzmir İl Kültür Envanteri, Tire, s.76.

2.1.7. ÇEŞME ŞEKERCİ ÇEŞMESİ

Plan: 7

Çizim: 2

Resimler: 14–16

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Çeşme’de, Kale Sokak ile Hamam Sokak’ın kesiştiği köşede yer almaktadır (Resim 14).

Tarihi ve Yaptıran: Şekerci Çeşmesi kitabesine göre 1115 H._1703 M. tarihinde yaptırılmıştır. Kim tarafından yaptırıldığı, kitabenin tam okunamaması sebebiyle bilinmemektedir. Kitabe niş içerisinde yer almaktadır. Kartuş içerisindeki kitabenin üzerinde geometrik bezemeli madalyon vardır. Kitabe 35x7 cm ölçülerinde, mermer üzerine sülüs hat ile yazılmış üç satırdır (Resim 15). Kitabe zamanla deforme olduğu için tam okunamamıştır. Metnin okunabilen kısmı şu şekildedir⁹⁵:

.....
 Sahibu’l-hayat ve’l-hasenat
ruhi için el-fatihâ
 Sene 1115

Anlamı:
 Hayırlı işler yapan ve sevap işleyen
ruhu için el-fatihâ

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Tek cepheli, 2.10x3.00 m alan üzerine kurulu olan çeşme (Plan 7) 2.16 m yüksekliğindedir. Çeşme, moloz taş ve kesme taş malzemedan yapılmıştır. Günümüzde bir evin cephesine bitişik konumdadır. Çeşmenin suyu akar durumdadır.

Çeşmenin su haznesi beşik tonozla örtülmüştür (Çizim 2).

Yuvarlak kemerli çeşme nişi 0.24 m derinliğindedir. Kemerin üzerinde derz araları dışa taşırılmıştır.

Çeşme nişi içerisinde kitabelik bölümünün altında, kemer yüzeyinde olduğu gibi, derz araları taşırılmıştır (Resim 16). Nişin orta kısmında madalyonlardan oluşan kuşak görülmektedir.

⁹⁵ Kitabe metnini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren Doç. Dr. Turgut Karabey’e teşekkür ederim.

Çeşmenin orijinal su teknesi kot farkının meydana gelmesi ile zamanla ortadan kalkmıştır. Dinlemelik kısımlarından ise yalnız sol taraftaki dışa 0.50x0.40 m. ölçülerinde taşıntı yapan blok taş, çeşmenin kemer ayağına denk gelecek konumda düzenlenmiştir.

2.1.8. ÇEŞME MEHMET KETHÜDA ÇEŞMESİ

Plan: 8

Çizim: 3

Resimler: 17–18

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs–2006 Aralık

Yeri: Çeşme’de, 2009 Sokakta, 2015 Sokağın köşesinde yer almaktadır (Resim 17).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme kitabesine göre 1151 H._1738 M. tarihinde Muhammet Kethüda tarafından yaptırılmıştır. Çeşme nişi içerisinde bulunan kitabe 70x50 cm ölçülerindedir. Mermer üzerine sülüs hat ile yazılan kitabe metni iki sütun, dört satırdır (Resim 18). Kitabe metni şu şekildedir⁹⁶:

Çeşmede bir çeşme-i nev tarh edüp ol mehlika
Yapdı Kethüda Muhammed çeşme(yi) Allah için
Çeşmesi ab-ı zülal-ı selsebilinden çıkar
Kıldı atşanı(nı) reyan hak habilullah için
Ya ilahi niyyetin kıl daima hayra anun için
Nuş-ı (ab-ı) cennet ihsan kıl resülullah için
Niyyetiyle ecved eyle ya Rab evvel za heman (?)
Ver ana nuş-ı şarabın hak resülullah için
Sene 1151

Anlamı: O ay yüzlü yeni bir çeşme yaptırmayı tasarladı
Kethüda Muhammet Allah için o çeşmeyi yaptı
Çeşmenin suyu cennetindeki selsebil pınarının soğuk ve içimli suyundan kaynaklanır
Doğrusu Allah’ın resulü için susuzların susuzluğunu giderdi
Ey Allahım onun niyetini daima hayra yönelt
Allah’ın resulü için cennetteki çeşmenin suyunu içmeyi ona ihsan et
Ey Allahım niyetine layık olarak onun cömertliğini artır ve önce onu kuru (?)
Doğrusu Allah resulü için temiz içeceği (şarabın tahura) içmeyi ona nasip eyle

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Tek cepheli çeşme 2.80x2.65 m ölçülerinde olup 0.90 m derinliğindedir (Plan 8). Su haznesi, çeşmenin suyu şehir şebekesine bağlandığı için iptal edilmiştir⁹⁷. Düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Suyu akar durumdadır.

Çeşmenin üst örtüsü düz damdır.

⁹⁶ Kitabe metnini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren Doç. Dr. Turgut Karabey’e teşekkür ederim.

⁹⁷ İzmir İl Kültür Envanteri, Çeşme-Karaburun, s. 29.

Sivri kemerli çeşme nişi (Çizim 3) 2.42x1.80 m ölçülerinde ve 0.30 m derinliktedir. Kemer cepheden dışa taşırılmış, abidevi bir görünümü kazandırılmıştır. Kemer taşıyan iç bükey profilli başlıklar yığma ayaklar üzerine oturmaktadır.

Kemer kilit taşının yanlarında madalyon içerisine alınmış altı kollu yıldız motifleri görülmektedir.

Dinlenme sekileri, ayakları L şeklinde sarmaktadır. Su teknesi, dinlenme sekileri arasına yerleştirilmiş ve caddenin kot farkından faydalanılarak zemini derinleştirilmiştir. Sağ tarafta dinlenme sekisinin hemen üzerinde yuvarlak kemerli 0.21 m genişliğinde tas koyma nişi yer almaktadır.

2.1.9. İZMİR\MERKEZ MÜHÜRDAR AHMET AĞA ÇEŞMESİ

Plan No: 9

Resimler: 19–21

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, Uzunyol'un bitimi ve Damlacık yokuşunun başında (420 Sokak üzerinde) bulunan Odun Kapı Camii son cemaat yerindedir (Resim 19).

Tarihi ve Yaptıran: Mühürdar Ahmet Ağa Çeşmesi kitabesine göre 1151 H._1738 M. tarihinde, Mühürdar Ahmet Ağa vasiyeti üzerine Gedik El-hac Mustafa Efendi tarafından yaptırılmıştır. Odun Kapı Camii ile aynı sokakta bulunan çeşme daha sonra cami içine alınmış ve giriş kapısı yanına kurulmuştur.

Çeşmenin kitabesi 120x55 cm ölçülerinde olup çeşmenin üzerinde yer almaktadır. Üstte tek satır ayet kitabesi, altta senenin belirtildiği yazı ve orta kısımda iki sütun üç satır olan çeşmenin yapım kitabesi yer almaktadır (Resim 20). Sülüs hatla yazılan kitabe metni şu şekildedir⁹⁸:

Ve sekahum Rabbühüm şaraben tahura
Mühürdar Ahmed Ağa kim bu faniden giderken ah
Vasiyyet eyledi lillah ola bir yerde ma icra
Gedik el-hac Mustafa edüb ta bezl-i makdurun
Yapub bu çeşmeyi bi'llah ki şud sad mürdeler ihya
Görenler leb küşad edüb Halimi dediler tarih
Muhale yerine yapılmış hele bu çeşme-i ziba
Sene 1151

Anlamı: “Rableri onlara temiz bir içecek sunacaktır” Kur'an-ı Kerim, İnsan suresi 76\21.

Ah! Mühürdar Ahmed Ağa bu geçici (dünyadan) giderken
Allah için bir yerde su (çeşme) yapılmasını vasiyet etti
Gedik el-hac Mustafa Allah'ın emrini yerine getirip
Allah için binlerce ölüyü diriltecek bu çeşmeyi yapıp
Halimi görenler dudaklarını açıp tarih dediler
Hele bu güzel çeşme imkânsız (bir) yere yapılmış

⁹⁸ Münir Aktepe, “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, İzmir Yazıları, İzmir, 2003, s.180; Münir Aktepe, “Osmanlı Devri İzmir Cami ve Mescitleri Hakkında Ön Bilgi-II”, İzmir Yazıları, İzmir, 2003, s.80.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Mühürdar Ahmet Ağa Çeşmesi 1.00x1.30 m ölçülerinde (Plan 9), tek yüzlü duvar çeşmesidir. Mermer malzemeden inşa edilmiştir. Çeşmenin suyu akar durumdadır.

Çeşme bordürle çevrili durumdadır. Bordürde aralıklı olarak “C” kıvrımlarından oluşan bezeme görülmektedir.

Çeşme nişi basık kemerlidir. Çeşme nişi üzerinde plastır içerisine alınmış olan, istiridye niş dolgulu bezeme, köşelerinde “S” ve “C” kıvrımlarından oluşan bezeme görülmektedir.

Ayna taşında silme ve silmenin üst köşelerinde bulunan yıldız motifleri yer almaktadır. Ayna taşının yanında selvi motiflerinden oluşan bezeme, üzerinde bir vazodan çıkan kıvrımlı dallara işlenmiş natüralist yaprak ve çiçek motifleri görülmektedir. Ayna taşı, selvi ve vazodan çıkan bitkisel bezeme kompozisyonu silme içerisine alınmıştır (Resim 21).

Mühürdar Ahmet Ağa Çeşmesi dinlenmelik kısmı bulunmamaktadır.

2.1.10. TİRE YEDİKARDEŞLER ÇEŞMESİ

Plan No: 10

Resimler: 22–23

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Tire’de, Duatepe Mahallesinde, Boduroğlu Sokak numara 2’de bulunmaktadır (Resim 22).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme kitabesine göre 1177 H._1763 M. tarihinde El-Gafur Sabıka Kethüda kâtibî Hafız el-hac Ahmet Efendi tarafından yaptırılmıştır. Çeşme nişi içerisinde bulunan mermer kitabesi 47x35 cm ölçülerindedir. Dört satır olan kitabe sülüs hatla yazılmıştır (Resim 23). Kitabe metni şu şekildedir⁹⁹:

Sahibu’l-hayrat ve’l-hasenat merhum

Ve mağfur el-muhtac ila rahmete Rabbihi

El gafur sabıka Kethüda katibi hafız el-hac

Ahmet Efendi ruhi için elfatiha

Sene 1177

Anlamı: Hayırlı işler yapan ve sevap işleyen merhum

Rahmetli, Allah’ın rahmetine muhtaç

Emekli gafur Kethüda katibi hafız el-hac

Ahmet Efendi ruhi için elfatiha

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Yedikardeşler Çeşmesi 2.42x2.40 m ölçülerinde , taş malzeme ile inşa edilmiş, tek yüzlü duvar çeşmesidir. Günümüzde bir evin duvarına bitişik konumdadır. Çeşmenin suyu akar durumdadır.

Çeşme iç içe iki nişli planlıdır (Plan 10). Dışta kalan niş dikey dikdörtgen olup, saçak bölümünde kirpi motifi bulunmaktadır.

Çeşmenin içte kalan nişi yuvarlak kemerlidir. Kemer, başlıksız devam eden ayaklara oturmaktadır.

Lülenin bulunduğu kare şeklindeki ayna taşı etrafını saran silme ile belirginleştirilmiştir.

Çeşmenin su teknesi niş içerisine yerleştirilmiş, cepheden hafif dışa taşırılmıştır. Su teknesinin yanından açılan L şeklinde, suyun dışarı akmasını sağlayan oluk yer almaktadır.

⁹⁹ Kitabe metnini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren Okutman Hasan Akdağ’a teşekkür ederim.

Dinlenmelik kısmı çeşmenin yalnız sol tarafında bulunmaktadır. Dinlenmelik çeşmenin bu kısmını L şeklinde sarmaktadır. Çeşmenin sağ tarafında dinlenmeliğin olması gereken kısımda su teknesinden verilen suyun dışarı akıtıldığı 0.12x0.15 m ölçülerindeki oluk bulunmaktadır.

2.1.11. ÇEŞME MURABUTZADE HÜSEYİN KAPTAN ÇEŞMESİ

Plan: 11

Resimler: 24–25

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs–2006 Aralık

Yeri: Çeşme’de 2008 (Keskin) Sokak ile 2006 Sokağın kesiştiği sokakta yer almaktadır (Resim 24).

Tarihi ve Yaptıran: Murabutzade Hüseyin Kaptan Çeşmesi kitabesine göre 1190 H_ 1776 M. tarihinde, Hacı Mustafa bin Şabanzade kızı Ayşe Hatun tarafından merhum eşi Murabutzade Kaptan Hüseyin için yaptırılmıştır. Çeşme nişi içerisinde bulunan kitabe 75x45 cm ölçülerinde olup taş üzerine sülüs hat ile yazılmıştır, iki sütun ve üç satırdır (Resim 24). Kitabe metni şu şekildedir:

Sahibü'l_hayrat ve'l_hasenat Murabutzade merhum

Ve sahibetü'l- hayrat ve'l-hasenat el-hac Hüseyin Kapdan

Ayşe Hatun binti el-hac Mustafa bin Şabanzade

Sene 1190

Anlamı: Hayırlı işler yapan ve sevap işleyen merhum Murabutzade

Hacı Hüseyin Kaptan ve Hayırlı işler yapan ve sevap işleyen

Hacı Mustafa bin Şaban_zade kızı Ayşe Hatun

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Murabutzade Hüseyin Kaptan Çeşmesi cephe çeşmesi olup bir evin altında bulunmaktadır. Çeşme orijinalde kesme taştan yapılmış, üzeri günümüzde sıvayla kapatılmıştır. Çeşmenin suyu akar durumdadır.

Çeşme 2.46x0.56 m.lik bir alana oturmuş olup (Plan 11) 3.90 m yüksekliğindedir. 1.30x0.44 m ölçülerindeki çeşme nişini örten sivri kemer, yanlarda profilli başlıklı yığma ayaklar üzerine oturmaktadır.

Dinlenme sekileri kemerin oturduğu ayakları L şeklinde sarmakta ve su teknesini yanlardan sınırlandırmaktadır. Sağ tarafta dinlenme sekisinin üzerinde 0.20x0.20 m boyutlarında ve 0.17 m derinliğinde tas koyma nişi yer almaktadır.

2.1.12. ÇEŞME MARAŞ ÇEŞMESİ

Plan: 12

Çizim: 4

Resimler: 26–34

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs–2006 Aralık

Yeri: Çeşme’de, Musallah Mahallesi Maraş Sokak üzerinde 2032 Sokak köşesinde yer almaktadır (Resim 26).

Tarihi ve Yaptıran: Maraş Çeşmesi kitabesine göre Mısır Valisi İbrahim Paşanın oğlunun kethüdası olan, Hafız İlyas’ın oğlu, Seyyid Muhammet tarafından 1195 H._1780 M. tarihinde yaptırılmıştır. Çeşmede, mermer üzerine yazılmış beş kitabe bulunmaktadır. Dört kitabe çeşmenin dört cephesinde bulunan yapım kitabeleridir. Niş kemerlerinin içine yerleştirilmiş kitabeler 69x77 cm ölçülerindedirler.

Kuzey cephesinde yer alan kitabe tarih kitabesidir. Bu kitabede tarih yazılmamış ancak ebced hesabına göre H. 1195 tarihi verilmiş bu da 1780 M. tarihini göstermektedir. Kitabede adı geçen Ahmet Reşid kitabeleri yazan hattattır. Sülüs hat ile yazılmış ola kitabe dört satırdır (Resim 27). Kitabe metni şu şekildedir¹⁰⁰:

Nam-ı izidle girince yoluna bu ab-ı nab

Çağladı şaylar misali teşne ganın ferhatı

Üçlerin avnıyla buldu tarih-i Ahmet Reşid

Bu çeşme nev-sebilden nuş-ı ma-yı behçeti Ali Vehbi

Anlamı: Bu berrak su, Allah’ın adıyla (besmeleyle) yoluna girince,

Susamışların rahatlığı çaylar gibi çağladı.

Üçlerin yardımıyla Ahmet Reşid’in tarihi tamamlandı.

Çeşme, yeni sebilinden (kaynağından) güzel içimli suya kavuştu.

Batı cephesinde bulunan kitabe dört satır olup sülüs hatla yazılmıştır (Resim 28). Kitabede, çeşmeyi yaptıran kişinin Hafız İlyas’ın oğlu Seyyid Muhammet olduğu ifade edilmektedir. Kitabe metni şu şekildedir:

Hafız İlyas-zade Seyyid Muhammet-âli-nejad

Ruh-ı pak-ı valideynin kıldı şadan himmeti

Menba-ı ma-i mürüvvet menheli’l-azbül-himem

Eyleyip atşanı irva ez cuy-ı cevdeti

¹⁰⁰ Kitabe metinlerini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren Doç. Dr. Turgut Karabey’e teşekkür ederim.

Anlamı: Hafız İlyas oğlu yüce soylu Seyyid Muhammet
Onun iyiliğini, anne ve babasının temiz ruhunu memnun etti.
İyilik suyunun gözdesi, ihsanın tatlı suyunun kaynağı
Cömertlik suyundan susamışların susuzluğunu giderdi.

Güney cephesindeki kitabe dört satır olup sülüs hatla yazılmıştır (Resim 29). Kitabe çeşmeyi yaptıran Seyyid Muhammet'in Mısır Valisi İbrahim Paşanın oğlunun kethüdası olduğu belirtilmektedir. Kitabe metni şu şekildedir:

Habbeza bir zat-ı mehamidisine Memduh-u şiyem
Çeşme-i mihr-i munir-veş çeşmedendir tal'atı
Mısır-ı ma'mur valisi düstür-ı İskender vakar
Mahdum-u İbrahim Paşa'nın kethüdası hazreti

Anlamı: Ne güzel övülmüş ve yüce bir kişi
Çeşmenin kaynağı güneş gibi parlak bir pınardan çıkmıştır.
İskender vakarlı düstur sahibi mabur Mısır'ın valisi
İbrahim Paşanın oğlunun kethüdası.

Doğu cephe kitabesi dört satırdır ve sülüs hat ile yazılmıştır (Resim 30). Kitabe metni şu şekildedir:

Bi-bedel yaptı mu'alla çeşme-i şadar-re van
Mihr ü mah olsa sezadır sim-tas-ı şerbeti
Lezzeti abına teşne-leb olur ab-ı hayat
Nuş eden kesb eyler elbet afiyetle sıhhati

Anlamı: Eşi benzeri olmayan bu şadırvanlı çeşmeyi güzel yaptı.
İçi şerbet dolu gümüş tasına ay ve güneş de olsa layıktır.
Ab-ı hayat suyunun lezzetine dudağı susar, yani onu içmek ister.
Bu suyu içen elbette afiyetle sıhhat kazanır.

Çeşmenin beşinci kitabesinin 1245 H._1829 M. tarihli olması ve çeşmede güneybatı köşeye yerleştirilmesi sebebi ile bunun onarım kitabesi olduğu düşünülmektedir. Kitabe uçları yuvarlatılmış dikdörtgen pano şeklindedir. Talik hatla yazılan kitabe üç satırdır. Kitabe metni şu şekildedir:

Ma-şaallah
Fe-tebarekallah
Aynen yeşrabü biha ibadullah

Sene 1245

Allah korusun

Allah mübarek kılsın

“Bir kaynak ki Allah’ın kulları ondan içerler” Kur’an-ı Kerim, İnsan suresi, 76/6.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme 3.00x3.00 m ölçülerinde, köşeleri yuvarlatılmış kare planlı ve dört cephelidir (Plan 12). Kesme Taş Malzeme ile inşa edilmiştir. Günümüzde cephelerden birine basit bir boruyla su bağlamıştır.

Çeşmenin üst örtüsü kubbedir. Kubbe hazne kısmının üstüne denk gelecek konumda düzenlenmiştir. Kubbe S profilli bir saçakla geçilmektedir.

Çeşmenin dört yüzü de aynı mimari özellikleri yansıtabilecek şekilde tasarlanmıştır (Resim 31). Kıvrımlı kemerli çeşme nişi (Çizim 4) 1.47 m genişliğinde, 0.25 m derinliğindedir. Kemer, başlıksız ayaklara oturmaktadır (Resim 32). Kemerin kilit taşı üzerinde yer alan bitkisel bezeme alem motifi ile tamamlanır.

Çeşmenin batı cephesi ayna taşında stilize edilmiş yaprak ve köşelerde rüzgârgülü motifinden oluşan bir bezeme görülmektedir.

Dinlenme sekileri çeşmeyi dört cepheden çevirmiş ve nişin ön kısımlarında su teknelerini oluşturulmuştur.

Çeşmenin dört köşesi yuvarlatılmış ve bu kısımlara küçük birer çeşme için aynalar yerleştirilmiştir. Birbirinin simetrisi olan çeşmeler yan taraflardan kalın profilli silmelerle sınırlandırılmıştır. Çeşme nişi silmelerle oluşturulan sivri kemerlidir. Boyutları ile aynı olan köşe çeşmeleri süslemeleri ile farklılık göstermektedir.

Kuzeybatı köşe çeşme bezemesi kıvrımlı dallar üzerine ve stilize yapraklar arasına yerleştirilen nar, gül, papatya motifleri ile bitkisel bir kompozisyon göstermektedir (Resim 33). Güneybatı köşe çeşmesi bezemesi tahrip olmuştur. Kalan izlerden burada kıvrımlı yaprakların, goncaya benzer bitkisel bezemenin varlığı görülmektedir (Resim 34).

2.1.13. TİRE YEĞENAĞA ÇEŞMESİ

Plan No: 13

Resimler: 35–41

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Tire’de, İpekçiler Mahallesi, Balcı Caddesinde, meydana bulunmaktadır (Resim 35).

Tarihi ve Yaptıran: Yeğenağa Çeşmesi kitabesine göre Sadrazam Seyyid Yeğen Mehmed Ağa tarafından 1200 H._1785 M. tarihinde yaptırılmıştır¹⁰¹. Çeşme, üzerinde bulunan onarım kitabesine göre 1912 tarihinde tamir görmüştür.

Çeşmede bulunan üç mermer kitabe cephelerdeki nişler içerisinde yer almaktadır. Batı cephesinde bulunan yapım kitabesi 61x87 cm ölçülerindedir. Altı satır olan kitabede, üst dört satırı iki sütun, alt iki satırı tek sütun olup yan kısımlarına tarih ve “Maşallah” yazıları eklenmiştir (Resim 36). Talik hatla yazılmış kitabe metni şu şekildedir¹⁰²:

Barek Allah bu güzergâh üzere bir çeşme bina

Eyledi Seyyid Yeğen Ağa bi-lutf-i Kibriya

Mevkiinde habbeza bu çeşme-i ab-ı hayat

Fi-sebilullah bu attaş-ı ümmete olsun sala

Sahibü’l-hayrat olan ol zat-ı alişan kim

Sıhhat ü devletle efsun eyleye ömrün Hüda

Kim güzâr eyler ise bu reh-güzerden su içüb

Rahmetile valideyni ruhuna etsün dua

Nuş edüb de Reşika söyledim tarihini

Bir müferreh çeşme oldu ayn-ı zezem guyiya

Sene Muharrem 1200

Maşallah

Anlamı: Allah mübarek etsin bu yol üstünde bir çeşme yapıldı

Büyüklüğü tartışmasız Seyyid Yeğen Ağa

Bu can suyu çeşme yerinde ne güzel ne sevimli

Allah yolunda ümmetin susamışlarına (susuzluğunu gidermeye) çağrı olsun

¹⁰¹ Armağan, Devlet Arşivlerinde Tire, s.278; Armağan, Yeşil Tire, s.88; Nemci Ülker, “Tire’de Osmanlı Türk Kitabeleri”, Türk Kültüründe Tire, Ankara, 1994, s.101; İzmir İl Kültür Envanteri, Tire, s.83.

¹⁰² Kitabe metnini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren Okutman Hasan Akdağ’a teşekkür ederim. Kitabe metni daha önce de okunmuştur. Ancak tarih Hicri takvime göre doğru okunmuş Miladi takvime çevirisi “1798” şeklinde yanlış yapılmıştır. Ülker, “Tire’de Osmanlı Türk Kitabeleri”, s.101.

Allah o hayır sahibi yüce şahsın ömrünü sağlık ve talihle artırsın
 Bu yoldan kim geçerse su için anne babasının ruhuna dua bağışlasın
 Ey Reşik ben de işiterek tarih söyledim
 (Bu çeşme) ferah bir çeşme sanki zezem kuyusu oldu
 Sene Kasım 1785

Maşallah

Burada ismi geçen Reşik kitabeyi yazan kişi olmalıdır.

Çeşmenin ikinci yapım kitabesi güney cephesinde bulunmaktadır. Kitabe 36x53 cm ölçülerinde, iki satır olup talik hatla yazılmıştır (Resim 37). Kitabe metni şu şekildedir:

Sahibü'l-hayat ve'l-hasenat

Es-Seyyid Yeğen Mehmet Ağa

Sene 1200 M

Anlamı: Hayırlı işler yapan ve sevap işleyen

Es-Seyyid Yeğen Mehmet Ağa

Çeşmenin üçüncü kitabesi kuzey cephesinde olup onarım kitabesidir. 50x55 cm ölçülerinde olan kitabe talik hatla yazılmıştır, iki satırdır (Resim 38). Kitabe metni şu şekildedir:

Yeğenağa çeşmesinin

Misüllü sengi tamiri tarihi

Sene 30 Ramazan 1330

Anlamı: Yeğenağa çeşmesinin

Benzer taşlarla tamiri tarihi

Sene Ekim 1912

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Yeğenağa Çeşmesi 5.40 m yüksekliğinde, 3.65x3.65 m ölçülerinde, dört yüzlü, kare planlı meydan çeşmesidir (Plan 13). Çeşmenin su haznesi kare planlı çeşmenin ortasında bulunmaktadır.

Çeşme, kesme taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. Çeşme nişleri sıvayla kapatılmıştır. Çeşmenin su teknesinde devşirme malzeme görülmektedir. Üç yöne lülesi bulunan çeşmenin suyu akar durumdadır.

Üzeri düz damla kapatılmış olan çeşmenin tepe noktasında, düz ve iç bükey silmelerden oluşan korniş görülmektedir.

Çeşmenin üç yöne lülesi bulunan cepheleri birbirinin simetrisi şeklinde yapılmıştır. Cephe köşeleri pahlanmıştır. Çeşme nişi sivri kemerli olup iç içe iki kemer şeklindedir (Resim 39). Kemerler tuğlaların dik dizilmesi ile oluşturulmuş böylece hareket kazandırılmıştır. Kemer, yığma taşlardan oluşan ayaklara oturmaktadır. Çeşme nişi yanlardan, 0.43 m genişliğinde, çerçeve ile sınırlandırılmıştır.

Niş içerisinde kaş kemerli tas koyma nişi yer almaktadır.

Ayna taşları yüzeyden çok az girinti yapan, sade bırakılmış panolardır.

Çeşme nişi ve yanlarını saran çerçeve kısmı, dinlenmelikten itibaren, 2.40 m yükseklikten sonra malzeme açısından değişmektedir. Andezit kesme taş ve tuğlanın kullanıldığı alt kısma göre üst kısım beyaz kesme taşla inşa edilmiştir. Bu kısımda pahlanmış köşeler üç sıra mukarnas dolgudur (Resim 40).

Üç yöne lülesi bulunan çeşmenin doğu cephesi boş bırakılmış burada su haznesini gösteren açıklığa yer verilmiştir. Bu cephede kemer formu ve çerçeve kısmı diğer cephelerle aynıdır. Kitabe yerine su haznesini gösteren 0.55x0.55 m ölçülerinde kare bir açıklığa yer verilmiştir.

Yeğenağa Çeşmesinde 0.65 m genişliğinde olan dinlenme sekisi çeşmeyi lülesi bulunan üç yönden sarmaktadır. Boş bırakılan doğu cephesinde dik kesilen dinlenmelik kısmı diğer cephe köşelerinde pahlanmış olarak görülmektedir.

Çeşmenin, güney ve batı cephelerinde, su tekneleri, dinlenme sekileri arasında yerleştirilmiş blok taşlardan oluşmaktadır. Kuzey cephesinde su teknesi olarak Bizans Dönemine ait girlandlı lahit kullanılmıştır (Resim 41). Girland motiflerinin içerisinde etrafı daireyle sınırlandırılmış Malta haçları bulunmaktadır.

Su teknelerinin köşelerinde bulunan oluklarla, su teknesinde biriken su, çeşmenin önünde yer alan su kanalına akmaktadır.

2.1.14. TİRE KESTANELİ CAMİİ ÇEŞMESİ

Plan No: 14

Resimler: 42–43

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Tire’de, Duatepe Mahallesi, Kestaneli Camii Sokak No:2’de, Kestaneli Camii karşısında yer almaktadır (Resim 42).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme kitabesine göre Ayşe Hatun tarafından 1205 H._1790 M. tarihinde yaptırılmıştır. Çeşmenin kitabesi mermer olup niş içerisinde, tas koyma nişi üzerinde yer almaktadır. 29x40 cm ölçülerinde olan kitabe beş satırdır ve sülüs hatla yazılmıştır (Resim 43). Kitabe metni şu şekildedir¹⁰³:

Bu çeşme-i zülal

Sahibu’l-hayrat

Ve’l-hasenat Ayşe

Hatun

Hayratıdır

Sene 1205

Anlamı: Bu güzel çeşme

Hayırlı işler yapan ve sevap işleyen

Ayşe Hatun hayratıdır

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Kestaneli Camii Çeşmesi 2.30x2.50 m ölçülerinde, 0.80 m genişliğindedir (Plan 14). Taş malzeme ile inşa edilmiş olan çeşme, tek yüzlü duvar çeşmesidir (Resim 42). Günümüzde bir bahçenin duvarına bitişik konumdadır. Çeşmenin suyu akar durumda değildir.

Günümüzde bahçe duvarının devamı şeklinde, yığma taşlardan oluşturulmuş düz örtü ile kapatılmıştır. Çeşmenin üst örtüsü deforme olmuştur.

Sivri kemerli çeşme nişi 1.50 m genişliğinde ve 0.25 m derinliğindedir. Kemer köşeleri boş bırakılmıştır. Çeşmede süsleme olarak, taşların simetrik olarak dik şekilde dizilmesi ile oluşturulan kemer formu görülmektedir.

Kemerin oturduğu yığma taşlardan oluşturulmuş ayaklar, üzenği seviyesinden itibaren çeşmeyi sınırlandıran 0.40 m genişliğindeki çerçevenin başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

¹⁰³ Kitabe metnini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren Okutman Hasan Akdağ’a teşekkür ederim.

Çeşme nişi içerisinde tas koyma nişi yer almaktadır. Tas koyma nişi kitabenin hemen altında, 0.30x0.30 m ölçülerindedir.

Tas koyma nişinin alt iki yanında, birbirine simetrik suyun aktığı kanallar bulunmaktadır. Solda bulunan kanalın ölçüleri 0.14x0.20 m, sağda bulunan kanalın ölçüleri ise 0.20x0.15 m.dir. Sağda bulunan su kanalının oluk kısmı deforme olmuş şekilde günümüze ulaşmıştır. Solda bulunan su kanalının ise oluk kısmı tamamen yok olmuş yalnız açıklık şeklinde görülmektedir.

Dinlenme sekisi ve su teknesi günümüzde zemin seviyesinde kalmıştır. Su teknesi dinlenme sekisinin hizasında cepheden dışa taşıntı yapmakta, çeşme nişi içerisinde yer almaktadır.

2.1.15. İZMİR\MERKEZ MUSTAFA EFENDİ ÇEŞMESİ

Plan No: 15

Resimler: 44

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, Damlacık semtinde, 426 sokakta bulunan Damlacık (Kılıcı) Mescidi'nin doğu avlu duvarının dış üzerinde yer almaktadır.

Tarihi ve Yaptıranı: Mustafa Efendi Çeşmesi kitabesine göre 1210 H._1795 M. tarihinde, Mustafa oğlu Mustafa Efendi tarafından yaptırılmıştır¹⁰⁴. Kitabe, çeşmenin üzerinde yer almaktadır. Çeşmenin kitabesi iki satırdır. Kitabe metni şu şekildedir¹⁰⁵:

Sahibü'l-hayat ve'l-hasenat Mustafa

Oğlu Mustafa'nın hayrındır.

Sene 1210

Anlamı: Hayırlı işler yapan ve sevap işleyen Mustafa

Oğlu Mustafa'nın hayrındır

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Mustafa Efendi Çeşmesinin lüleden aşağısı zeminin altında kalmıştır. Çeşmenin dışarıda kalan kısmı 0.65x0.60 m ölçülerinde ve 0.15 m derinliğindedir (Plan 15). Mermer malzemedен inşa edilmiş küçük bir duvar çeşmesidir. Suyu günümüzde akmadığı gibi çeşme harap durumdadır.

Çeşmenin ayna taşı, ince bir düz kemer içerisine alınmıştır.

Ayna taşının bezemesi, kabartma tekniğinde işlenmiş bir sehpa üzerinde bulunan vazodan çıkan S_C kıvrımlı soyut yaprak ve çiçek motiflerinden oluşmaktadır (Resim 44). Bezeme yuvarlak formlu ince bir silme içerisine alınmıştır.

Çeşmenin suluk ve dinlemelik kısımları günümüze ulaşmamıştır.

¹⁰⁴ Aktepe, "İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma", s.179.

¹⁰⁵ Aktepe, "İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma", s.180; Münir Aktepe, "İzmir Cami ve Mescitleri Hakkında Ön Bilgi-II", s.54.

2.1.16. ÇEŞME KANDIRA ÇEŞMESİ

Plan: 16

Resimler: 45–46

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs–2006 Aralık

Yeri: Çeşme'de, İzmir otobanının girişinde Koçaroğlu Ticaretin önünde bulunmaktadır (Resim 45).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme kitabesine göre 1210 H._1795 M. tarihinde yaptırılmıştır. Kitabe metni okunamayacak şekilde deforme olduğu için çeşmenin kim tarafından yaptırıldığı belli değildir. Kitabe 40x40 cm ölçülerinde mermer üzerine talik hat ile yazılmıştır (Reim 46).

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Kandıra Çeşmesi 3.00x1.00m ölçülerinde dikdörtgen bir alan üzerine kurulu, cephe çeşmesidir (Plan 16). Çeşmenin üzeri günümüzde sıvayla kapatılmıştır. Suyu akar durumda değildir.

Üzeri düz örtü ile kapatılan çeşmenin saçak kısmı 0.15 m dışa taşıntı yapmaktadır.

Yerden yüksekliği 1.00 m olan çeşme zeminden 0.40 m aşağıda kalmış ve lülelerinin kapanmasına engel olmak için çeşmenin hemen önüne, etrafı duvarla çevrili 1.00x3.00 m.lik alan oluşturulmuş ve merdivenlerle aşağı iniş sağlanmıştır.

2.1.17. İZMİR\MERKEZ İKİ ÇEŞME

Plan No: 17–18

Resimler: 47–50

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs–2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, önemli bir semte adını veren İki Çeşme, Mezarlık Başı'ndan Eşref Paşa'ya giden İki Çeşmelik Caddesinin doğu kısmında bulunmaktadır (Resim 47).

Tarihi ve Yaptıran: İki Çeşme yapım tarihi olarak 18. yüzyıla verilmektedir. Çeşmenin devri ve suyu hakkında, İstanbul Başbakanlık Arşivi'nde olan Mühimme Defterlerinde şu kayıt bulunmaktadır¹⁰⁶:

“İzmir Kadısına Hüküm ki:

Medine-i İzmir civarında Sabun_hanelere karib mahalde vaki' Damlacık nam pınar kimesnenin mülkü olmayub bila sahib olmağla ashab-ı hayratdan bir kimesne ol pınarın bir miktar suyunu İki Çeşmeye icra edüp ma'adası yabana ceryan etmekle intifaandan atıl olduğu ilam olunmağın zikr olunan pınar suyundan salifü'z-zikr İki Çeşmeye icra olunandan ziyadesiyle dahi ibadullahın intifa'ı için destur-ı Ekrem müşir-i efham nizamü'-alem nazım-ı menazimü'l-ümem vezir-i a'zam sütude-şiyem ve damad-ı muhteremim İbrahim Paşa ... tarafından hasbeten lillahi te'ala bina ve ihya eyledikleri mescid-i şerif Sabun-hanelerine icrasına mümana'at olunmaya deyü yazılmıştır. Fi evail-i şevval sene 1132 (Ağustos 1720)”

Anlamı: İzmir Kadısına Emir(dir)

İzmir şehri civarında Sabun-hanelere yakın yerde bulunan Damlacık isimli pınar sahihsiz olduğu için, hayır sahibi bir kimse o pınarın bir miktar suyunu İki Çeşmeye akıtmıştır. Kalan suyun, dışarıya akıtıldığı için faydasız olduğu bildirilmiştir. Bahsedilen pınar suyundan, İki Çeşmeye akıtılandan fazlasının insanların faydalanması için en büyük izin (makamı) fikirler emreden aleme ve ümmete düzen veren iyi ahlaklı ve muhterem Damat İbrahim Paşa tarafından Allah rızası için yaptırıp canlandırdığı Mescid-i Şerif Sabun-hanelerine akıtılmasının önlenmesi için yazılmıştır.

Mühimme Defterlerinde yer alan bu bilgiye göre İki Çeşmenin yapım tarihi 1720 senesinden önce olmalıdır.

Çeşmenin üzerinde yer alan 50x65 cm ölçülerindeki kitabede 1182 H._1768 M. tarihi okunmaktadır¹⁰⁷. Kitabe üzerinde tarihten başka bir bilgi bulunmamaktadır (Resim 48).

¹⁰⁶ Aktepe, “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, s.177.

¹⁰⁷ Kitabe, 1976 senesinde ilk kez yayınlanmış olan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi'nde yer alan Münir Aktepe'nin “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma” adlı

Mühimme Defterlerinde çeşmenin hayır sahibi bir kimse tarafından yaptırıldığı belirtilmiş ancak kimliği hakkında bilgi verilmemiştir. Dolayısıyla İki Çeşmenin kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.

İki Çeşmenin ikinci kısmı yani alt kısımda bulunan ikinci çeşmesi 1930 tarihlerinden sonra inşa edilmiştir. Yolun genişletilmesi ve alçaltılması sırasında çeşme yüksekte kalmıştır. Bunun için yüksekte kalan çeşmeye ikinci kısım eklenerek çeşme iki kat halinde yol seviyesine indirilmiş bulunmaktadır¹⁰⁸.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: İki Çeşme tek cepheli ve iki katlıdır. Arka ve yan kısımlardan başka yapılara bitişiktir. Çeşme malzeme olarak 18. yüzyıldan kalan üst kısımda kesme taşla ve daha sonra eklenen 20. yüzyıldan kalan alt kısımda moloz taşla inşa edilmiştir. Suyu akar durumda değildir.

Çeşmenin 18. yüzyıldan kalan üst kısmı 2.20x2.60 m ölçülerindedir (Plan 17). 0.25 m derinliğinde olan çeşme nişi 1.30x2.20 m ölçülerindedir. Çeşme nişi kalın sütunlar üzerine yuvarlak kemerin oturtulması ile oluşturulmuştur (Resim 49). Profilli başlıklı sütunlar, dinlenme sekileri üzerine oturtulmuştur. Çeşmenin tas nişi kemer içerisinde bulunmaktadır. 0.40x0.30 m ölçülerinde olan tas nişi 0.20 m derinliğindedir. Dinlenme sekileri arasında bulunan çeşmenin su teknesi günümüzde sağlam durumda olup içerisi toprakla doludur.

Çeşmenin altta 20. yüzyıldan kalan kısmı 3.52x2.20 m ölçülerinde ve 0.40 m derinlikindedir (Plan 18). Çeşme nişi 2.73x1.40 m ölçülerindedir. Çeşme nişi, yığma ayaklar üzerine başlıksız oturan yuvarlak kemerlidir (Resim 50). Üzerinde bulunan çeşmenin 0.15 m.lik dışarı taşkın kısmı alt çeşmenin saçak kısmını oluşturmaktadır. Çeşmenin su teknesi günümüze ulaşmamıştır.

Çeşme günümüzde önünden geçen caddenin zemin seviyesinden 1.10 m yukarıdadır.

makalesi için çekilmiş olan resimde görülmemektedir. Kitabenin, bu kaynak esas alınarak, İki Çeşmeye daha sonra yerleştirildiği fikrini doğrulamaktadır.

¹⁰⁸ Aktepe, "İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma", s.178.

2.1.18. İZMİR\MERKEZ KEMERALTI ÇEŞMESİ

Plan No: 19

Resimler: 51–53

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, Hükümetönü'nden Başdurak meydanına giden Kemeraltı Caddesi üzerinde yer alan Kemeraltı Camii avlusunun kuzey cephesinde yer almaktadır (Resim 51)

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmenin üzerinde bulunan 70x8 cm ölçülerindeki tek satır, süslü hatla yazılmış olan (Resim 52) kitabe metni şu şekildedir¹⁰⁹:

Ve sekahum Rabbuhüm şaraben tahura

Anlamı: “Rableri onlara temiz bir içecek sunacaktır” Kur’an-ı Kerim, İnsan suresi 76\21.

Kemeraltı Çeşmesinin kitabesinde yapım tarihi ve yaptıran kişi belirtilmemiştir. Çeşmenin yapımı 18. yüzyıla verilmektedir¹¹⁰.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Kemeraltı Çeşmesi 1.90x2.20 m ölçülerinde, 0.11 m derinliğinde tek yüzlü duvar çeşmesidir (Plan 19). Çeşme Kemeraltı Camiinin avlu duvarına gömülü durumdadır. Mermer malzemedен inşa edilen çeşmenin suyu akar durumda değildir.

Çeşme nişi dışa taşıntı yapan, nişi içten dolaşan, iç ve dış bükey profilli silmelerle yatay iki bölüme ayrılmaktadır. Dikey dikdörtgen formunda olan alt kısım iki yanında Korint tarzını anımsatan başlıklı, kaideleri profilli sütuncelerle, yatay dikdörtgen formunda olan üst kısım ise kaideleri kıvrımlı profilli ve İyon üslubunu anımsatan başlıklı sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Çeşmeyi iki bölüme ayıran profilli silmeler üst kısımda tekrarlanmış ve çeşmenin saçak kısmını oluşturmuştur.

Çeşmenin ayna taşı profilli bir çerçeve içerisine alınmıştır (Resim 53). Ayna taşının bezemesi kabartmalarla yapılmıştır. İki yanda sütunce kabartmaları ve S kıvrımlı kabartmanın çevrelediği ayna taşında zemininden yükselen üçlü enginar demeti, ortada amfora görünümünde motif ve üzerine yerleştirilen istiridye kabuğu ile çevresini saran natüralist gül, lale motifleri yer almaktadır. S kıvrımlı kabartma üzerinde vazodan çıkan çiçek ve S_C kıvrımlı soyut yaprak motifleri süslemeyi tamamlayan öğelerdir.

¹⁰⁹ Kitabe metnini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren Doç. Dr. A. Ali Bayhan teşekkür ederim.

¹¹⁰ Çeşmenin kitabesinde yapım tarihi verilmediği için İzmir’de yapılmış olan 18. yüzyıl çeşmelerinin süsleme özellikleri dikkate alınarak Kemeraltı Çeşmesinin de 18. yüzyılda yapılmış olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca Kemeraltı Camisinin batısında yer alan, 1770 tarihinde yapılmış olan Kemeraltı Sebili ile yakın tarihlerde yapılmış olduğu kabul edilebilir.

Kemeraltı Çeşmesi ayna taşının üzerinde plastırlarla ayrılan pano yer almaktadır. Pano iki yandan uçları kıvrımlı, S şeklinde dışa taşıntılı bezeme öğeleri ile sınırlandırılmıştır. Panoda, iç bükey plastırla oluşturulan yuvarlak kemer ve içerisinde S kıvrımı üzerine yerleştirilmiş istiridye motifinden oluşan bezeme görülmektedir.

Çeşmenin su teknesi dışa taşıntı yapan, dikdörtgen şeklinde, blok taşlardan oluşturulmuştur. Su teknesi orijinal olmayıp 1983 tarihinden sonra¹¹¹ çeşmeye eklenmiştir.

¹¹¹ Çeşmenin 1983 tarihli resminde suluk kısmı bulunmamaktadır. Mustafa Doğru, İzmir’de Osmanlı Devri Camileri, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji-Sanat Tarihi Bölümü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Bitirme Tez Çalışması, Erzurum, 1983, s.40.

2.1.19. İZMİR\MERKEZ KIZLAR AĞASI HANI ÇEŞMESİ

Plan No: 20

Resimler: 54–57

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs–2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, Halim Ağa Çarşısından Hisarönü'ne giden 871 sokak üzerinde ve Hisar Camii arka tarafında bulunan Kızlar Ağası Hanının giriş kapısı sağ tarafında bulunmaktadır (Resim 54).

Tarihi ve Yaptıran: Kızlar Ağası Çeşmesi, kitabesinin ebcet usulüne göre hesaplanması ile 1086 H._1675 M. tarihinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Çeşme nişinin üzerinde yer alan, 70x9 cm ölçülerinde olan kitabe tek satır, iki sütundur (Resim 55). Talik hatla yazılan kitabe metni şu şekildedir¹¹²:

Ab-ı nabın nuş edüb Ali didi tarihini

Hamdillillah akdı bu gün çeşme-i ab-ı hayat

Anlamı: Berrak suyunu içip Ali dedi tarihini

Allaha hamd olsun aktı bugün hayat suyu çeşmesi

Çeşmenin, duvarı üzerinde bulunduğu Kızlar Ağası Hanı kitabesine göre 1744 tarihlidir¹¹³. Bu durumda çeşme handan önce yapılmış, başka bir yerde bulunmakta ancak daha sonra hanın duvarına konulmuştur. Başka bir ihtimal de kitabenin tarih beytinde bir yanlışlık olduğu için çeşme yapım tarihinin hanın yapım tarihinden önceki bir tarihi gösteriyor olmasıdır¹¹⁴. Çeşmenin bezeme karakteri ve kompozisyon bütünlüğü, yapının 18. yüzyılda yapıldığı görüşünü desteklemektedir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Kızlar Ağası Çeşmesi 2.20x1.00 m ölçülerinde (Plan 20), mermer malzemeden inşa edilmiş, tek yüzlü duvar çeşmesidir. Çeşmenin suyu akar durumda değildir.

Çeşmenin etrafı üzeri sade bırakılmış ince bordürle sınırlandırılmıştır. Profilli silme ile birinci bordürden ayrılan ikinci bordür çeşme nişini sınırlandırmaktadır.

Çeşme nişinde içi yarım rozet çiçeğine benzeyen istiridye nişle dolgulanmış, yuvarlak kemerin oturduğu burmalı sütunceler görülmektedir. Kemer köşelikleri rumi ve kıvrık

¹¹² Aktepe, “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, s.178; Aksoy Yazar, Efsaneden Gerçeğe İzmir, İzmir, 2002, s.213.

¹¹³ Çınar Atay, İzmir Hanları, İzmir, 2003, s.149.

¹¹⁴ Aktepe, “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, s.178; Münir Aktepe, “İzmir Hanları ve Çarşıları Hakkında Ön Bilgi”, İzmir Yazıları, İzmir, 2003, s.146.

dallardan oluşan bitkisel motiflerle bezenmiştir. İstiridye nişin merkez noktasında yıldız motifli rozet yer almaktadır.

Çeşme nişinde yoğun bitkisel bezeme görülmektedir (Resim 56). Lülelerin bulunduğu musluk taşı bezemesi (Resim 57), etrafını saran silmelerle, niş içerisinde bulunan bezemeden ayrılmaktadır. Yan yana bulunan iki vazodan çıkan dallar üzerine bitkisel motifler yerleştirilmiştir. Alt kısımda laleler, üzerinde karanfiller vardır, karanfilleri küçük yapraklar izler ve en üst kısımda narçiçekleri birbirine eğik olarak gösterilmektedir. Üst köşelerde kıvrımlı dallar üzerinde lale motifleri görülmektedir.

Ayna taşının etrafını rumi ve palmeti andıran, kıvrımlı, soyut bitkisel bezemeli silmelerle sınırlandırılmış bordür çevrelemektedir. Bordürün üzerinde kalan kısımda merkezde palmet ve yanlarında rumi ile kıvrık dallarla dolgulanmış bitkisel bezeme silme içerisine alınmıştır. Silme üst kısımda, birleşme noktasında palmet oluşturmaktadır. Palmet motifinin yanlarında bir dalın ikiye ayrılması ile oluşturulmuş sümbül ve lale motifli bezeme yer almaktadır.

Çeşmenin üst kısmı saçak şeklinde dışa taşırılmıştır. Saçağa geçiş kısmında baklava dilimini andıran geometrik bezeme görülmektedir. Saçak kısmında tek sıra halinde, içi içe geçmiş dairelerden oluşan geometrik bezeme yer almaktadır.

Çeşmenin su teknesi ve dinlenmelik kısmı günümüze ulaşmamıştır.

2.1.20. İZMİR\MERKEZ MİRKELAMOĞLU HANI ÇEŞMESİ

Plan No: 21

Resimler: 58–60

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, Kemeraltı'nda 914 sokakta No: 12'de yer alan, kuzeyinde Fevzi Paşa Bulvarı, doğusunda Büyük Karaosmanoğlu Hanı, batısında Selvili Han bulunan Mirkelamoğlu Hanının iç avlusunda doğuya bakan ucunda yer almaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Mirkelamoğlu Hanı Çeşmesi, üzerinde kitabesi bulunmadığı için kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı tam bilinmemektedir. Ancak Mirkelamoğlu Hanının yapım tarihinin 18. yüzyıl olduğu kabul edilerek çeşmenin de bu devre ait olduğu düşünülebilir¹¹⁵.

Mirkelamoğlu Hanı Çeşmesi üzerinde yer alan tek yazı, çeşme niş kemerinde damla motifi içerisine alınmış olan “Maşallah” yazısıdır.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Mirkelamoğlu Hanı Çeşmesi 2.05x1.05 m. ölçülerinde, Mirkelamoğlu Hanının avlu duvarına gömülü tek yüzlü duvar çeşmesidir (Plan 21) (Resim 58). Mermer malzeme ile inşa edilmiş olan çeşmenin suyu akar durumda değildir.

Mirkelamoğlu Hanı Çeşmesi, nişinde yer alan, dışa taşıntılı iç ve dış bükey silmelerle yatay iki bölüme ayrılmıştır. Aynalık kısmı iki yandan sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Ancak sütuncelerden günümüze yalnız batı tarafındaki ulaşabilmiştir. Çeşme nişini dolaşan profilli silmeler sütun başlıklarını oluşturmaktadır. Üstte kalan kısımda çeşme nişini örten yuvarlak kemer silmelere oturmaktadır. Kemerin yanlarında kabartma sütunlar yer almaktadır (Resim 59).

Çeşmenin bezemesi ayna taşında yoğunluk kazanmaktadır (Resim 60). İki yanda İyon üslubunu anımsatan başlıkları ile kabartma sütunceler yer almaktadır. Profilli ve kıvrımlı silme kuşağı birleşme noktasında midye kabuğu motifi oluşturmakta ve yanlardan sütuncelere

¹¹⁵ Çeşmenin kitabesi olmadığı için içerisinde bulunduğu Han'ın yapım tarihi çeşmenin de yapım tarihi olarak kabul edilmektedir. İzmir Vakıflar Müdürlüğü, II. Vakıf Defteri 147_148. sayfaları kaynak gösterilerek Mehmed Şemseddin bin Yusuf Efendi'nin kızı Kudsiye Hanım'a ait 6 Mayıs 1784 (15 Cemazilahir 1198) tarihli vakfiyenin sonunda ve şahidler arasında “Müderriş Mirkelam-zade Mehmed Efendi” isminin geçtiği ve bu nedenle 1784 senesinde “Mirkelamoğulları” adlı bir ailenin İzmir'de yaşadığı anlaşılmaktadır. Bu tarihlenmenin yanı sıra İzmir'de yapılmış olan diğer 18. yüzyıl çeşmelerin süsleme özelliklerine bakılarak Mirkelamoğlu Hanı Çeşmesinin yapım tarihine de 18. yüzyıl verilmektedir. Çeşme, vakıf kaydı olan 1784 yılı da göz önünde bulundurularak 18. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmektedir. Aktepe, “İzmir Hanları ve Çarşıları Hakkında Ön Bilgi”, s.151; Bozkurt Ersoy, İzmir Hanları, Ankara, 1991, s.33; Aktepe, “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, s.179; Atay, İzmir Hanları, s.106; İnci Kuyulu, “İzmir” Maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, S.23, İstanbul, 2001, s. 529; Metin Sözen, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İstanbul, 1975, s.321.

oturmuştur. Silme kuşağının üzerinde “S” ve “C” kıvrımlı soyut yapraklar ve natüralist çiçek motiflerinden oluşan bezemeler görülmektedir. Ayna taşının ortasına yerleştirilen bezemede “S” ve “C” kıvrımları, ortadan iki yana açılan perde motifi, natüralist çiçek motifi ve tepe noktasında meyve motifi ile biten kompozisyon görülmektedir.

Silme kuşağının üzerinde kalan çeşmenin ikinci bölümünde profilli ve yuvarlak çeşme nişi ve alınlığında damla motifi içerisinde “Maşallah” yazısı bulunmaktadır (Resim). Kemerin tepe noktası üzerinde bir çipo resmi görülmektedir. Yanlarda kabartma sütunceleri bulunmaktadır.

Çeşmenin üst kısmını dolaşan, niş içerisinde görülen silme kuşağının tekrarı şeklinde, profilli silmelerden oluşan bir kuşak yer almaktadır. Çeşmenin kenar köşelerinde silmeler çıkıntı yapmaktadır. Ancak günümüze yalnız batı tarafındaki ulaşabilmiştir.

Çeşmenin su teknesi ve dinlemelik kısımları günümüze ulaşmamıştır.

2.1.21. ÇEŞME HACI SALİHA ÇEŞMESİ

Plan: 22

Çizim: 5

Resimler: 61–63

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs–2006 Aralık

Yeri: Çeşme’de, Musallah Mahallesi Kale Sokak üzerinde yer alan çeşme, yol yapımı nedeniyle yakın zamanda 15 metre uzaklaştırılarak kavşak noktasına yerleştirilmiştir¹¹⁶ (Resim 61).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme kitabesine göre Şerif Ağa oğlu Seyyid Hüseyin Ağa ve hanımı Bıçakçı kızı Hacı Saliha tarafından 1215 H._1800 M. tarihinde inşa edilmiştir¹¹⁷. 72x72 cm ölçülerine sahip kitabe mermer üzerine sülüs hat ile yazılmıştır (Resim 62). Yapım tarihini gösteren satırla birlikte dört satır olan kitabenin metni şu şekildedir¹¹⁸:

Te’ala halkuhu müzekken lillahi

“Aynen yeşrebu biha ibadullahi”

Sahibu’l-hayrat ve’l-hasenat

Şerif ağazade Seyyid Hüseyin Ağa

Sene 1215

Ve ehli Bıçakçı kerimesi el-hac Saliha

Anlamı: Allah’ın yaratması ne güzeldir. Bu Allah için yapılmış

“Allah’ın has kullarının içtikleri bir pınardır”(Kuran-ı Kerim, İnsan Suresi 76\6)

Hayırlı işler yapan ve sevap işleyen

Şerif Ağa oğlu Seyyid Hüseyin Ağa

Ve hanımı Bıçakçı kızı Hacı Saliha

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme 3.72x2.72 m ölçülerinde olan çeşme, 2.72x0.44 m.lik bir alana (Plan 22), su haznesi de 3.47x2.51 m.lik alana oturmaktadır. Çeşmenin yeri, yakın zamanda değiştirilmiş, bu sırada yer darlığı ve işlevsizliği de göz önünde bulundurularak, yeniden kurma çalışmalarında, beşik tonoz örtülü su haznesi

¹¹⁶ Bu bilgi, Çeşme İlçesi Belediyesinde çalışmış ve çeşmenin onarımında bulunan Mühendis Şerif Tosun’dan alınmıştır.

¹¹⁷ İzmir İl Kültür Envanteri, Çeşme-Karaburun, s. 32; Uluslararası Çeşme Tarih Ve Kültürü Sempozyumu 1995, İzmir, 1997, s.57.

¹¹⁸ Kitabeye metnini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren Doç. Dr. Turgut Karabey’e teşekkür ederim.

küçültülmüş ve sivri tonozla kapatılmıştır¹¹⁹ (Çizim 5) (Resim 63). Çeşmenin suyu akar durumdadır. Çeşme kesme taşla inşa edilmiştir.

Çeşme, sivri kemerli 0.20 m derinliğinde niş içerisine alınmıştır. İki kademeli olan kemer, düz ve yarım daire profilli, yığma ayakların başlıklarına oturmaktadır. Üzengi seviyesinden başlayan kenar silmeleri saçak oluşturmadan tepe noktasında son bulmaktadır.

Çeşmenin dinlemelik kısımları ayakları L şeklinde dolaşmaktadır. Su teknesi niş içerisine yerleştirilmiştir.

¹¹⁹ İzmir İl Kültür Envanteri, Çeşme-Karaburun, s. 32.

2.1.22. ÇEŞME MEMİŞ İBNİ AHMET ÇEŞMESİ

Plan: 23

Çizim: 6

Resimler: 64–66

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs–2006 Aralık

Yeri: Çeşme’de, 2009 Sokakta 2002 Sokağın köşesinde yer almaktadır (Resim 64).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme üzerindeki kitabeye göre Ahmet oğlu Memiş Ağa tarafından 1216 H._1801 M. tarihinde yaptırılmıştır. 42x42 cm ölçülerinde olan kitabe mermer üzerine süslü hatla yazılı üç satırdır (Resim 65). Kitabe metni şu şekildedir¹²⁰:

Sahibu’l-hayrat ve’l-hasenat

Memiş İbn-i Ahmed içene afiyet

Ola ceddine rahmet

Sene 1216

Anlamı: Hayırlı ve iyi işler yapan kişi

Ahmed oğlu Memiş içene afiyet

Onun ceddine de rahmet olsun

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme bir evin altında, kuzeye bakan yönde cephe çeşmesidir. Çeşme 2.35x3.00 m ölçülerindedir. Tek cepheli olarak orijinalinde kesme taşla inşa edilen çeşme yakın zamanda üzeri sıvanarak kötü bir onarım geçirmiştir (Resim 66). Çeşmenin saçak kısmı cepheden taşıntı yapan iç bükey yarım daire profilli silme kuşağıyla hareketlendirilmiştir (Çizim 6). Suyu akar durumdadır.

1.60x0.32 m ölçülerindeki çeşme nişini örten sivri kemer (Plan 23), yanlardaki yığma ayaklar üzerindeki profilli başlıklar üstüne oturmaktadır.

Niş içerisinde yer alan su teknesi bulunduğu cadde kotundan aşağı indirilerek zemini derinleştirilmiştir.

¹²⁰ Kitabe metnini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren Doç. Dr. Turgut Karabey’e teşekkür ederim.

2.1.23. İZMİR\MERKEZ MISIRLIZADE HACI MUSTAFA EFENDİ ÇEŞMESİ

Plan No: 24

Resimler: 67–68

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs–2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, Halim Ağa Çarşısı semtinde 855 Sokakta ve Katib Oğlu Mescidinin altındadır (Resim 67).

Tarihi ve Yaptıran: Mısırlızade Hacı Mustafa Efendi Çeşmesi kitabesine göre 1223 H._1808 M. tarihinde yaptırılmıştır¹²¹. Çeşme üzerinde yer alan kitabe, 38x15 cm ölçülerinde iki sütun tek satır olarak yazılmıştır (Resim 68). Sülüs hatla yazılan kitabe metni şu şekildedir¹²²:

Sahibü'l-hayrat ve'l-hasenat

Mısırlızade Elhac Mustafa Efendi

Sene 1223

Anlamı: Hayırlı işler yapan ve sevap işleyen

Mısırlızade Elhac Mustafa Efendi

Çeşme köşeliklerinde damla motifleri içerisine alınmış “Maşallah” yazıları bulunmaktadır.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme, 2.10x0.94 m ölçülerinde, tek yüzlü duvar çeşmesidir. Mermer malzeme ile inşa edilen çeşmenin yüzeyi sıvayla kapatılmıştır. Suyu akar durumda değildir.

Çeşmenin zeminden 1.10 m yükseklikte ters S kıvrımlı yükselen yuvarlak kemerli niş içerisinde su haznesini gösteren kontrol kapağı bulunmaktadır (Plan 24).

Çeşmenin ayna taşı sıvayla kapatıldığı için orijinalitesini kaybetmiştir.

Çeşmenin su teknesi ve dinlemelik kısmı günümüze ulaşmamıştır.

¹²¹ Aktepe, “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, s.179; Aktepe, “Osmanlı Devri İzmir Cami ve Mescitleri Hakkında Ön Bilgi-II”, s.76.

¹²² Aktepe, “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, s.179.

2.1.24. TİRE SÜRATLİ ÇEŞME

Plan No: 25

Resimler: 69–72

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Tire’de, Paşa Mahallesi Süratli Camii Sokakta bulunmaktadır (Resim 69).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme kitabesine göre 1240 H._1824 M. tarihinde Sökeliolu Hasan Ağa tarafından yaptırılmıştır. Yan yana iki nişli olarak inşa edilmiş olan çeşmenin ölçüleri ile daha geniş olan sağda bulunan niş içerisinde yer alan kitabe 50x30 cm ölçülerindedir. Mermer kitabe üç satır olup sülüs hatla yazılmıştır (Resim 70). Kitabe metni şu şekildedir¹²³:

Ve sekahum Rabbühüm şaraben tahura

Sahibü’l-hayrat ve’l-hasenat

Sökeliolu Hasan Ağa

Sene 1240

Anlamı: “Rableri onlara temiz bir içecek sunacaktır” Kur’an-ı Kerim, İnsan suresi 76\21.

Hayırlı işler yapan ve sevap işleyen

Sökeliolu Hasan Ağa

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Süratli Çeşme 3.60x2.46 m ölçülerinde, 0.55 m derinliğindedir (Plan 25). Tek yüzlü çeşmenin cephesi sıvayla kapatılmış, kalan izlerden tuğla malzeme ile dolgu yapıldığı ve taş malzeme ile inşa edildiği anlaşılmaktadır. Çeşmenin su teknesi kısmında devşirme malzeme kullanılmıştır.

Çeşmenin üst örtüsü düz dam şeklindedir.

Tek yüzlü olan çeşme yan yana yapılmış iki nişten oluşmaktadır (Resim 71). Sağda bulunan niş daha geniş ölçülere tutulmuştur. Çeşmenin suyu yalnız bu nişte bulunan lüleden akar durumdadır.

Süratli Çeşmenin daha geniş ölçülerde tutulmuş olan sağda bulunan nişi 1.38 m genişliğindedir. Çeşme düz kemerli iç içe iki nişten oluşmaktadır. Bu nişte bulunan, silmelerle belirginleştirilmiş musluk taşının üzeri sıvayla kapatılmış, kalan izlerden mermer olduğu anlaşılmaktadır. Ayna taşı, üç dilimli kemerli ve üzerinde uçları sivrileştirilmiş dikdörtgen geometrik silmelerle bezenmiştir.

¹²³ Kitabe metnini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren Okutman Hasan Akdağ’a teşekkür ederim.

Çeşmenin 0.97 m genişliğinde olan ikinci nişi diğer nişle aynı planda yapılmış olup daha dar ölçülerde inşa edilmiştir. Çeşme nişi düz kemerli iç içe iki nişten oluşmaktadır.

Çeşme yanlarda 0.40 m genişliğinde bulunan ayaklarla sınırlanmaktadır. 0.48 m genişliğinde bulunan ayak, iki niş ortasında yer almakta ve nişleri ayırmaktadır.

Çeşmenin dinlenmelik kısımları orijinalinde iki ayağın önünde bulunmalıdır. Ancak günümüzde solda bulunan nişin ayağı önünde dinlenmeliğin yerinde sokak merdivenleri bulunmaktadır. Sağda ayağın önünde bulunan dinlenmelik kısmı dikdörtgen şeklindedir.

Su tekneleri, çeşmenin dinlenmelik kısımları aralarına yerleştirilmiştir. Su teknesinde biriken su, çeşmenin önüne açılmış olan dar bir kanalla dışarı akmaktadır. Sağda bulunan su teknesi Bizans Dönemine ait girlandlı lahittir (Resim 72).

2.1.25. ÇEŞME ÖMERAĞA (AHMET OĞLU HACI MEMİŞ AĞA) ÇEŞMESİ

Plan: 26

Çizim: 7

Resimler: 73–75

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs–2006 Aralık

Yeri: Çeşme’de, Musallah Mahallesi, Müftü Sokak ile Ömerağa Sokak köşesindedir. Bağlar Çarşı Caddesi üzerinden 1021 Sokağa girildiğinde 1008 Sokak köşesinde yer almaktadır (Resim 73).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme üzerindeki kitabeğe göre Ahmet Oğlu Hacı Memiş Ağa tarafından 1253 H._1837 M. tarihinde yaptırılmıştır¹²⁴. Kitabe 48x48 cm ölçülerinde mermer üzerine sülüs hat ile yazılmış olup üç satırdır (Resim 74). Kitabe metni şu şekildedir¹²⁵:

Sahibu’l-hayrat ve’l-hasenat

El-hac Memiş Ağa İbn-i Ahmed

Gafere lehuma

Sene 1253

Anlamı: Hayırlı ve iyi işler yapan kişi

Ahmed oğlu Hacı Memiş Ağa

Allah her ikisinin de günahlarını bağışlasın

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme sokak köşesinde, doğuda zeminden itibaren 1.80 m yüksekliğinde bahçe duvarına bitişik olarak kesme taştan inşa edilmiştir. Yakın zamanda kötü bir onarım geçirdiği için orijinal halinden oldukça uzaktır¹²⁶. Suyu akar durumdadır.

Çeşme 1.75x1.78 m ölçülerinde kare planlıdır (Plan 26). Üzeri kubbe ile örtülü olan çeşmenin güneğe ve batıya bakan iki cephesi vardır (Çizim 7). İç kısımda kubbenin altına denk gelen bölümde su haznesi yer almaktadır¹²⁷. Çeşmenin alemiyile birlikte zeminden yüksekliği 4.00 m.dir.

Yapının önceki resimlerinden anlaşıldığı üzere kubbesi tuğla malzemedden yapılmış olup bugün sıvayla kapatılmıştır. Kubbe bir alemle sona ermektedir.

¹²⁴ İzmir İl Kültür Envanteri, Çeşme-Karaburun, s. 30; Uluslararası Çeşme Tarih Ve Kültürü Sempozyumu 1995, s.67.

¹²⁵ Kitabe metnini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren hocam Doç. Dr. Turgut Karabey’e teşekkür ederim.

¹²⁶ İzmir İl Kültür Envanteri, Çeşme-Karaburun, s. 30.

¹²⁷ Bu bilgi, Çeşme İlçesi Belediyesinde çalışmış ve çeşmenin onarımında bulunan Mühendis Şerif Tosun’dan alınmıştır.

Çeşmenin güney cephesinde doğu ve batı köşelerinde cepheden 0.45 m dışa taşıntı yapan dinlemelik kısımları yer almaktadır. Sağ taraftaki dinlenmelik bahçe duvarına bitişik olarak yapılmış, sol taraftaki dinlenmelik, çeşmenin batı cephesine dönerek L şeklini almıştır.

Çeşmenin güney cephesinde niş sola kaydırılmış 1.40 m genişliğinde yuvarlak kör kemerle hareketlendirilmiştir. Kemer plastırlı başlıkları bulunan yığma ayaklara oturmaktadır. Kemerin iç kısmına düşen bölümde 0.75 m genişliğinde su teknesi yer almaktadır. Su teknesi çeşmenin üzerinde bulunduğu cadde kot farkından faydalanılarak derinleştirilmiştir.

Çeşmenin batı cephesi daha sadedir (Resim 75). Yuvarlak kemer cepheyi enine kesen silmelere oturtulmuştur. Kemerin sağ üst köşesine küre yerleştirilmiştir. Su teknesi güney cephesinde olduğu şekliyle tekrarlanmıştır.

2.1.26. ÇEŞME KABADAYI ÇEŞMESİ

Plan: 27

Çizim: 8

Resimler: 76–79

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs–2006 Aralık

Yeri: Çeşme’de, Kabadayı Sokakta 1043 Sokak köşesinde yer almaktadır (Resim 76).

Tarihi ve Yaptıran: Kitabesine göre 1255 H._1839 M. tarihinde yapılan çeşme Kızılhisar göçmenlerinden Kadioğlu Mustafa’nın oğlu Kabadayı Muhammed Ağa tarafından yaptırılmıştır. 40x40 cm ölçülerinde olan kitabe mermer üzerine sülüs hatla yazılmış beş satırdır (Resim 77). Kitabe metni şu şekildedir¹²⁸:

İçiniz ab_1 hayatı Hüseyün aşkına

Sahibü’l_hayrat ve’l_hasenat Kızılhisar

Mühacirlerinden kadioğlu Mustafanın oğlu Kabadai Muhammed Ağanın kimesnenün

Vefat edenlerinün ervahına fatihalar ihsan olunmak

Sene 1255

Anlamı: Hazreti Hüseyin’in aşkına ebedi hayat veren suyu içiniz

Hayırlı işler yapan ve sevap işleyen

Kızılhisar göçmenlerinden Kadioğlu Mustafa’nın oğlu

Kabadayı Muhammed Ağa adlı kimsenin

Ölenlerinin ruhlarına fatihalar ihsan olunsun

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme, 3.59x3.66 m ölçülerinde, 4.10 m yüksekliğinde, dikdörtgen planlı (Plan 27), tek cepheli olarak kesme taştan inşa edilmiştir. Çeşmenin suyu akar durumda değildir.

Üst örtüsü kubbe olan çeşmenin saçak kısmı yıkılmıştır (Çizim 8). Bugün yerinde olmayan saçağın altında 0.40x0.30 m. ölçülerinde oval, silmelerle dışa taşırılmış bezemesiz simetrik iki kartuş bulunmaktadır.

Çeşmenin batı cephesinde bulunan S kıvrımlı kemerde (Resim 78) dönüşümlü olarak kırmızı ve beyaz mermer kullanılmıştır. Düz ve yarım daire profilli silmeler kemerin alt bölümünü, ayak ve sütunların da başlıklarını oluşturacak şekilde nişi dolaşmaktadır. S kıvrımlı kemer, iç ve dış bükey, iki kademedan oluşmuşsa da dış bükeyi oluşturan taşlar

¹²⁸ Kitabe metnini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren Doç. Dr. Turgut Karabey’e teşekkür ederim.

yerlerinde bulunmamaktadır. Kemerini içten kuşatan yarım daire profilli bir silme sütüncelere oturtulmuştur.

Çeşmenin musluk taşında S ve C kıvrımları, gonca ve dal motifleri ile oluşturulan bir bezeme görülmektedir. Bu kompozisyonun ortasında meyve tabağı ve içerisine çiçek motifi yer almaktadır. Bugün yerinde bulunmayan çeşme lülesinin etrafı gömme bir yay kemerle çevrilidir.

Çeşmenin su teknesi oval formda olup, ön yüzü silmelerle hareketlendirilmiştir.

Çeşme batı cephenin iki köşesi yuvarlatılmış ve buralara küçük birer çeşme için, mermer aynalar yerleştirilmiştir. Birbirinin simetrisi olan bu çeşmelerin kuzey köşedeki 0.85x0.45 m. güney köşedeki 1.15x0.45 m. ölçülerinde yapılmıştır. Bu çeşmeler yan taraflardan kalın profilli daire silmelerle sınırlandırılmıştır. Niş kemerleri içerisinde ve yanlarında uç kısımları yuvarlatılmış dikdörtgen geometrik unsurlar yer alır. Kuzey köşe çeşmesi daha kısa tutulmuş ve bezemesi de daha sade yapılmıştır. Ayna taşında, stilize yaprak ve kıvrımlarla oluşturulan bir bezeme görülmektedir. Güney köşe çeşme aynalığında (Resim 79), etrafı kıvrımlarla belirlenen bir madalyon, iki yanında S ve C kıvrımları, madalyonun üstünde ise vazoyu andıran bir süsleme bulunmaktadır. Bu kompozisyondan bağımsız olarak köşelerde küçük boyutlarda simetrik ve ağızları zıt yönlerde bakan iki hilal ve önlerinde iç içe girmiş daireler vardır. Güney köşe çeşmesinin su teknesi oval olup, diğer köşede bu bölüm yıkılmıştır.

Çeşmenin güney cephesinde su teknesine benzeyen düzenlemenin görünen küçük bir bölümü ve batı yüzünde su teknesinin üzerini dolaşan iç ve dış bükeyli silmeler çeşmenin bir yüzünün daha olabileceğini düşündürmektedir. Bu yüz sonradan yapılan bahçe duvarının arkasında kalması sebebiyle kapanmıştır.

2.1.27. BERGAMA ÇİZMECİ ESNAFI ÇEŞMESİ

Plan No: 28

Resimler: 80–84

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Bergama’da, ayakkabıcıların bulunduğu Çizmeciler Arastası’nda yer almaktadır (Resim 80).

Tarihi ve Yaptıran: Çizmecî Esnafı Çeşmesi yapım kitabesine göre 1265 H._1847 M. tarihinde yaptırılmıştır. Çeşmeyi yaptıran belli değildir. Çeşme nişi içerisinde bulunan, 80x40 cm ölçülerinde olan kitabe dört satır, iki sütundur (Resim 81). Talik hatla yazılan kitabe metni şu şekildedir¹²⁹:

Çizmecî esnafının bu çeşmesi hoşça güzel
Cür’ası ayn-ı şifadır lezzet-i mislül asel
Rahı bünyadında say edenlere ide nasib
Dest-i hurandan rahikın nuşu azzü cell
Aktı mizab kılmadan cuy-u veş tarihi nev
Kand-ı nev çeşme-i mübarek selsebildir
Sene 1265 Maşaallahi teala

Anlamı: Çizmecî esnafının bu çeşmesi hoşça güzel
Akan suyu şifa, lezzeti bal gibidir
İnşasında çalışanlara onun suyunu, hurilerin elinden içmesini nasip etsin
Su kanalı olmadan ırmak gibi yeni bir tarihte akmaya başladı
Yeni çeşmenin şekeri karşılıksız selsebildir
Sene 1265 Maşaallah teala

İkinci kitabe çeşmenin 1323 H._1905 M. tarihli onarım kitabesidir. Büyük çeşme nişi yanında bulunan daha dar boyutlarda olan dar çeşme nişi içerisinde yer alan kitabenin ölçüleri 40x46 cm.dir. Sülüs hatla yazılan kitabe beş satırdır (Resim 82). Kitabe metni şu şekildedir:

Tarihi tamiri sene 1323
Himmetiyle çizmecî esnafının aktı yine
Navidan-ı atıfetten seniye-yi erbaba su
Teşnekar içsün edüp hamdzumına dilcuşın
Ta ki varsın ruhu paki hazreti Kerrar’a su

¹²⁹ Kitabe metnini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren Okutman Hasan Akdağ’a teşekkür ederim.

Anlamı: Tamir tarihi sene 1323

Çizmecî esnafının himmetiyle aktı yine

Su hayır sahiplerinin cömertliği ile sevgi olduğundan

Susamışlar hamd ederek ve gönülleri coşarak içsin

Ta ki temiz ruhları Hazreti Ali'ye varsın

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çizmecî Esnafı Çeşmesi, 2.05x2.30 m ölçülerinde, 0.10 m derinliğinde tek yüzlü duvar çeşmesidir (Plan 28). Mermer malzemedен inşa edilen çeşmenin suyu, bir kemerde bulunan musluktan akar durumdadır.

Saçak kısmı cepheden taşıntı yapan düz ve iç bükey profilli silmelerden oluşmaktadır.

Çeşme, lüleleri bulunan, biri dar, diğeri geniş yuvarlak formlu, yan yana iki kemerden oluşmaktadır. Kemerler çeşmenin altında bulunan kaide üzerinde yer almaktadır. Geniş ölçülerde olan kemer 1.30 m genişliğinde, 1.65 m yüksekliğindedir (Resim 83). Kemer başlıksız devam eden tek parça mermer ayaklara oturmakta ve silmelerle kademelenmektedir. Kemerin kilit taşı noktasında üç yivli istiridye motifi görülmektedir.

Dar ölçülerde yapılmış olan kemer 0.75 m genişliğinde ve 1.40 m yüksekliğindedir (Resim 84). Kemer başlıksız devam eden tek parça mermer ayaklara oturmaktadır. Kemerin üzerinde, yarım daire içerisine alınmış vazodan çıkan dallar üzerine yerleştirilmiş lale, karanfil ve narçiçeklerinden oluşan bezeme görülmektedir. Kemer köşeliğinde vazodan çıkan tek bir karanfil motifi işlenmiştir.

Dinlenme sekileri, kemerlerin önünde yer almakta, dışa taşıntı yapmaktadır. Su teknesi dinlenme sekileri arasına yerleştirilmiştir.

2.1.28. ÇEŞME HAMALOĞLU (HAFİZE RABİA HATUN) ÇEŞMESİ

Plan: 29

Çizim: 9

Resimler: 85–91

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Çeşme'de, Maraş Sokak'ta Çeşme Mezarlığının köşesinde yer almaktadır (Resim 85).

Tarihi ve Yaptıran: Hamaloğlu Çeşmesi kitabesine göre 1267 H._1851 M. tarihinde Hafize Rabia Hatun tarafından yaptırılmıştır. Çeşmenin üç kitabesi vardır. Kitabeler mermer üzerine yazılmıştır. Batı ve güney cephesinde bulunan kitabeler tahrip olmuş, dolayısıyla tam okunamamıştır.

Güney cephesinde bulunan kitabe 65x80 cm ölçülerinde olup, sülüs hatla yazılmış, yedi satır iki sütundur (Resim 86). Kitabe deforme olduğu için her satırı okunamamıştır. Okunabilen kısımları şu şekildedir¹³⁰:

Hüsnü hayr eyledi mecd-i temevvüc-i odla kabz-ı hakla cuş edip ruh için..

Zevcesi el-hac Rabia hanımı veli Hamdülillah bu çeşme kıldı

.....

Olma hayra sarf eyle evvela.... hayr ile yad... ehli hayrın

Hıfz etmek ister isen eğer bu hayrın sene binikiyüzaltmışyedidedir nur

Sene 1267

Batı cephesi kitabesi 75x70 cm ölçülerinde, beş satır ve iki sütundur. Kitabe sülüs hat ile yazılmıştır (Resim 87). Bu kitabe de deforme olmuş çoğu yeri okunamamıştır. Okunabilen kısımlar şu şekildedir:

.....

.....

.....cenneti ala'da

.....la cereme eyler duayı eylemez anı.....

Sahibül hayrın.....vasıl olsun bu çeşme aktıkça.....

Sene 1267

Çeşmenin üçüncü kitabesi doğu cephesinde olup sağlam durumdadır. İki satır ve iki sütun olan kitabe sülüs hat ile yazılmıştır (Resim 88). Kitabe metni şu şekildedir¹³¹:

¹³⁰ Kitabe metnini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren Okutman Hasan Akdağ'a teşekkür ederim.

Maşaallahu fetebarekallahu

Vesekahum rabbuhum şaraben tahura

Sene 1267

Anlamı: Allah her ne isterse (Enam suresi 6/128, Araf suresi 10/49, Kehf suresi 18/39, A'la suresi 87/7) Allah pek yücedir (Mu' minun suresi 23/14)

Rableri onlara tertemiz içki içirir (İnsan suresi 76/21)

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme 4.68x4.03 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır (Plan 29). Kesme taşla inşa edilen çeşmenin suyu akar durumda değildir. Dört cepheli çeşmenin kuzey cephesinde su haznesini gösteren bir açıklık bulunmaktadır.

Çeşmenin örtüsü kubbedir. Kubbe S profilli saçaklıkla geçilmektedir. Bunu düz profilli daha geniş ölçülerde bir saçak izlemektedir.

Çeşmenin ana cephesi güneyde bulunmaktadır (Çizim 9). 1.55 m genişliğindeki çeşme nişi cephenin ortasına yerleştirilmiştir (Resim 89). 0.18 m derinliği olan niş yuvarlak kemerlidir (Resim 90). Kemerde gri ve beyaz taşlar dönüşümlü olarak tekrarlanmıştır. Kilit taşında damla motifinin içinde “Maşallah” yazısı yer almaktadır. Musluk taşı mermerdir. Bugün yerinde olmayan lüle, bir madalyon içine alınmıştır. Madalyonun içinde bitkisel bezeme görülmektedir. Madalyonun yanlarından yükselen, bir lale motifinden çıkan, birbirinin simetrisi kıvrımlı dallar ve uçlarında yapraklarla salkım oluşturmuş, üzerine lale motifleri yerleştirilmiştir. Lale motiflerinin birleşme noktasında kurdeleyi andıran bir motif meydana gelmiştir.

Çeşmenin üç cephesini saran, nişlerde kesintiye uğrayan, düz ve yarım daire profilli silmeler cepheye hareket kazandırdığı gibi kemerlerin oturduğu ayaklara da başlık yapmaktadır.

Su teknesi zemin seviyesindedir. Yanlardan ayakları L şeklinde saran dinleme sekileri ile çevrelenmiştir.

Dinlenme sekileri 0.34 m genişliğinde çeşmenin üç yönünü de dolaşmaktadır. Zamanla kot farkından dolayı bazı kısımlarının yükseltisi azalmıştır.

Batı cephesi çeşme nişi 2.15 m kaydırılarak güneye doğru 0.85 m yaklaştırılmıştır. Çeşme nişi 1.02 m genişliğinde olup kemer formuyla güney yüzü kemer formunun tekrarı şeklinde ele alınmıştır.

¹³¹ Kitabı metnini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren Doç. Dr. Turgut Karabey'e teşekkür ederim.

Çeşmenin doğu cephesi günümüzde oldukça harap durumdadır (Resim 90). Batı cephenin simetrisi şeklinde düzenlenen bu cephenin çeşme nişi de güneye kaydırılmıştır. Çeşme nişinin kemer taşları yerinde olmayıp kemerin üst kısmı, saçak kısmı ve sol tarafta kemerin oturduğu ayak yıkık durumdadır.

2.1.29. İZMİR\MERKEZ SOFUOĞLU ÇEŞMESİ

Plan No: 30

Resimler: 92–92

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, Mezarlık-Başı'ndan Hatuniye'ye giden Anafartalar Caddesi üzerinde, 1307 Sokakta, 41 no.lu Hasan Hoca Camiinin giriş kapısı yanında bulunmaktadır (Resim 92).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme ayna taşında yer alan kitabesine göre Sofuoğlu Mehmed Ağanın kızı Hadice Kadın tarafından 1274 H._1857 M. tarihinde yaptırılmıştır¹³².

Kitabe çeşme ayna taşında, 90x67 cm ölçülerinde bir silme içerisine alınmıştır. Sülüs hat ile yazılmış olan kitabe iki satırdır (Resim 93). Kitabe metni şu şekildedir¹³³:

Sofuoğlu Mehmed Ağanın

Kerimesi Hadice Kadın hayratı olup maşallah deyu hayr-ı dua

Sene 1274

Anlamı: Sofuoğlu Mehmed Ağanın

Kızı Hadice Kadın hayratı olup “maşallah” diye hayırlı dua ediniz

Kitabenin üzerinde ayna taşında Latin alfabesi ile başka bir kitabe daha yer almaktadır. Kitabenin metni şu şekildedir:

Gazozcu Salih Efendi tarafından tarih-i inşası:1.8.1932

Bu kitabenin çeşmenin onarım kitabesi olduğu düşünülmektedir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme 1.04x0.90 m ölçülerinde ve 0.39 m derinlikte tek yüzlü duvar çeşmesidir (Plan 30). Ayna taşı mermer malzeme olan çeşme Hasan Hoca Camiinin duvarı içerisine gömülü durumdadır. Çeşmenin suyu akar durumda değildir.

Çeşme, zemin seviyesindedir (Resim 94). Yuvarlak kemerli çeşme nişi içerisinde ayna taşı bulunmaktadır. Ayna taşı kitabe olarak da kullanılmıştır.

Çeşmenin su teknesi ve dinlenmelik kısmı günümüze ulaşmamıştır.

¹³² Aktepe, “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, s.195.

¹³³ Aktepe, “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, s.195.

2.1.30. ÇEŞME KAYMAKAM ÇEŞMESİ

Plan: 31

Çizim: 10

Resimler: 95–97

Yeri: Çeşme’de, Musallah Mahallesi Çarşı Caddesi üzerindedir (Resim 95).

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme kitabesine göre 1303 H._1886 M. tarihinde yaptırılmıştır. Kitabede silinmeler olduğu için kim tarafından yaptırıldığı okunamamıştır. Üç satır, iki sütun olan kitabe mermer üzerine talik hat ile yazılmıştır (Resim 96). Kitabenin metni şu şekildedir¹³⁴:

Bahr-i envac-i kerem-i hazreti ... ahdi adlinde suyun buldu umur-ı dünya

Hak bu kim mevkiine düştü bu hayrı cari nail-i ecr ede badisini hayy-ü tevena

On mübeşşir çıkup ab-ın içüp tarih dediler maksem-i ayn-ı ata çeşme-i zad-i takva

Sene 1303

Anlamı: Kerem denizinden damlaları ile Hazreti ... adalet işlerinde dünya işleri suyunu buldu

Doğrusu bu hayır tam da yerinde olup hayat ve kudret sahibi Allah

On müjdeci çıkıp suyu içip tarih düşürdüler bağış kaynağının maksemi azığı takva olanın çeşmesi.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Çeşme 3.10x3.10 m ölçülerinde kare planlıdır (Plan 31). Çeşme kesme taş malzemedен inşa edilmiştir.

Dört cepheli çeşmenin suyu akar durumdadır. Çeşmenin suyu şehir şebekesine bağlandığı için su haznesi işlevini yitirmiştir. Su haznesini gösteren kontrol kapağı doğu cephede ter almaktadır.

Çeşmenin dört cephesi de birbirine simetrik olarak aynı mimari ve sade bir tarzda inşa edilmiştir (Çizim 10). Çeşmenin köşeleri, ana yapıya bitişik yarım paye şeklinde düzenlenmiştir.

İç bükey ve dış bükey profilli silmelerle oluşturulmuş saçağı düz profilli daha geniş saçak izlemektedir. Bunun üzerine kubbe yerleştirilmiştir (Resim 97).

Çeşmenin tek süsleme ögesi, kitabenin üzerinde yer alan gül, gonca, yaprak ve dal motiflerinden oluşan bitkisel bezemedir.

¹³⁴ Kitabе metnini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren Okutman Hasan Akdağ’a teşekkür ederim.

Dinlenme sekileri çeşmeyi dört yönden dolaşmakta ve köşe payelerini L şeklinde sarmaktadır. Su tekneleri dinlenme sekileri arasına yerleştirilmiştir.

2.1.31. BERGAMA KONYALI ÇEŞMESİ

Plan No: 32

Resimler: 98–99

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Bergama'da, Selçuk Mahallesi, Konyalı Çıkmaz Sokakta bulunmaktadır (Resim 98).

Tarihi ve Yaptıran: Konyalı Çeşmesi üzerinde bulunan kitabesine göre 1307 H._1889 M. tarihinde, Konyalı-zade El-hac Hafız İsmail Efendi tarafından yaptırılmıştır.

Çeşme nişi içerisinde yer alan kitabe, 48x30 cm ölçülerindedir. Üç satır olan kitabe sülüs hatla yazılmıştır (Resim 99). Kitabe metni şu şekildedir¹³⁵:

.....
Konyalı-zade el-hac Hafız
İsmail Efendinin hayratıdır
Sene 1307

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Konyalı Çeşmesi 1.25x2.10 m ölçülerinde, 0.15 m derinlikte tek yüzlü duvar çeşmesidir (Plan 32). Günümüzde bir evin duvarına bitişik konumdadır. Çeşmenin yüzeyi sıvayla kapatılmıştır. Kalan izlerden çeşmenin kesme taşla inşa edildiği anlaşılmaktadır. Suyu akar durumda değildir.

Saçak kısmı düz ve dış bükey silmelerden oluşmakta, dışa taşıntı yapmaktadır.

Çeşme nişi yuvarlak kemerlidir. Kemer üzerinde konsolsu çıkmalar bulunan, yağma taşlardan oluşan ayaklara oturmaktadır. Ayakların altında kare kaideli altlıklar bulunmaktadır.

Çeşmenin su teknesi dikdörtgen şeklinde olup, dışa taşıntı yapmaktadır. Çeşmenin dinlenmelik kısmı bulunmamaktadır.

¹³⁵ Kitabe metnini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren Doç. Dr. Orhan Tavukçu'ya teşekkür ederim.

2.1.32. İZMİR\MERKEZ SAHLEBİCİOĞLU MEDRESE ÇEŞMELERİ

Plan No: 33–34

Resimler: 100–101

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, Kemeraltı Caddesi ve Birinci Beyler Sokağı ile Kestelli Caddesi arasında kalan semtte, fevkani Sahlebici Camiinin alt katında, girişin iki yanında olmak üzere karşılıklı, birbirinin aynı iki çeşme yer almaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme, Sahlebici Camiinin fevkani olması sebebi ile alt katında bulunan medrese odalarına giriş kısmına yapılmıştır. Çeşmelerin üzerinde yapımı ile ilgili kitabe yer verilmemiştir. Çeşmenin cami ile aynı tarihte yapıldığı kabul edilmektedir. Sahlebici Camii 1311 H._1893 M. tarihinden sonra, Salebcizade Hacı Mehmed Efendinin oğlu Hacı Ahmed tarafından, Gürcü Emin Efendi nezaretinde yaptırılmıştır¹³⁶.

Çeşme nişi ayna taşında, madalyon içerisine alınmış “Allah” yazısı yer almaktadır. Her iki çeşmede de bulunan bu yazının dışında başka bir yazı bulunmamaktadır.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Sahlebicioğlu Medrese Çeşmeleri, karşılıklı olarak birbirinin aynı özelliklere sahip iki çeşme olarak yapılmıştır (Plan 33).

Çeşme 1.55x2.30 m ölçülerinde, 0.40 m derinliğinde tek yüzü duvar çeşmesidir (Plan 34). Çeşme taş malzeme ile inşa edilmiş, üzeri yağlı boya ile kapanmıştır. Çeşmenin suyu akar durumdadır.

Kilit taşı dışa taşınmış basık kemerli çeşme nişi, iç ve dış bükey silmelerle yatay iki bölüme ayrılmaktadır (Resim 100). Silmelerin üzerinde 0.45x0.45 m ölçülerinde, günümüzde ızgara ile kapatılmış su deposunu gösteren bir açıklık bulunmaktadır.

Silmelerin alt kısmında ayna taşı bulunmaktadır. Ayna taşı dört tarafından iç bükey silme ile sınırlandırılmıştır. Silme çeşmenin orta kısmından geçmekte, ayna taşını ikiye ayırmaktadır. Ortadan geçen silme orta kısımda içerisinde “Allah” yazısı bulunan madalyonu oluşturmaktadır. Madalyonun üst ve alt kısımlarında kabartma tarzında soyut yaprak motifleri görülmektedir.

Ayna taşında, günümüzde ortasında muslukları bulunan iki madalyon yer almaktadır (Resim 101). Madalyonun içerisi yaprak motifleri ile bezenmiştir. Madalyonun alt kısmında”

¹³⁶ Aktepe, “Osmanlı Devri İzmir Cami ve Mescitleri Hakkında Ön Bilgi-II”, s.83; İnci Kuyulu Ersoy, “Salepçioğlu Ailesinin İzmir’e Katkıları ve Salepçioğlu Camii”, Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu, Gönül Öney’e Armağan, İzmir, 2002, s.282; Aksoy Yazar, Efsaneden Gerçeğe İzmir, İzmir, 2002, s.215.

kıvrımlı dallar üzerinde soyut yapraklar, üzerinde istiridyeye benzeyen ışınsal motiften çıkan soyut yapraklar ve tepe noktasında alem bulunmaktadır.

Çeşmenin su teknesi niş içerisinde, uçları ovalleştirilmiş dikdörtgen formdadır. Çeşmenin dinlenmelik kısımlarına yer verilmemiştir.

2.1.33. İZMİR\MERKEZ SAHLEBİCİOĞLU ÇEŞMELERİ

Plan No: 35

Resimler: 102–104

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, Kemeraltı Caddesi ve Birinci Beyler Sokağı ile Kestelli Caddesi arasında kalan semtte, Sahlebici Camii önünde, giriş merdivenlerinin her iki tarafında olmak üzere birbirinin aynı iki çeşme yer almaktadır (Resim 102).

Tarihi ve Yaptıran: Sahlebicioğlu Çeşmeleri üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak Sahlebicioğlu Camii Sahlebiczade Hacı Ahmed Efendi bin Hacı Mehmed ağa Bin Hasan'ın 27 Eylül 1893 (16 Rebiyülevvel 1311) tarihli vakfiyesince, Allame Hoca Hacı Ahmed Efendi tarafından, mektep ve medrese ile birlikte yaptırıldığı göz önünde tutulursa çeşmelerin de 19. yüzyıl sonunda inşa ettirildiğini söylemek mümkündür¹³⁷.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Sahlebicioğlu Çeşmeleri birbirinin aynı olan tek yüzlü duvar çeşmeleridir (Resim 103). Çeşme 1.83x1.38 m ölçülerinde (Plan 35), tamamı mermer malzemeden inşa edilmiştir. Suyu akar durumda değildir.

Sahlebicioğlu Çeşmesi yatay dikdörtgen bir pano halinde düzenlenen ayna taşından oluşmaktadır. Ayna taşı yan ve üst kısımlardan bordürle sınırlandırılmıştır. Bordür, soyut yaprak motiflerinin birbirine geçirilmesi ile oluşturulmuş ve köşelerde yaprak motiflerinin dört köşe oluşturacak şekilde düzenlenmesi ile birleştirilmiştir. Ayna taşında yer alan iki lümenin bulunduğu kısımda kabartma tarzında, günümüzde deforme olmuş, soyut yaprak motiflerinden oluşan bezeme görülmektedir.

Ayna taşının üzeri, “S” ve “C” kıvrımları ve soyut yaprak motifleriyle oluşturulan bezeme ile taçlandırılmıştır (Resim 104). Taç kısmının üzerine alem yerleştirilmiştir. Ayna taşının üst kısımlarında, taç kısmının devamı şeklinde, “S” kıvrımları ve yaprak motiflerinden oluşan bezemesinin aşağı indiği görülmektedir.

Çeşmenin su teknesi, zemine indirilmeden çeşmenin cephe duvarına yerleştirilmiştir. Cepheden dışarı taşırılan su teknesinin ölçüleri 0.98x0.45 m.dir. Çeşmenin dinlenmelik kısmı bulunmamaktadır.

¹³⁷ Aktepe, “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, s.181; Aktepe, “Osmanlı Devri İzmir Cami ve Mescitleri Hakkında Ön Bilgi-II”, s.83; Kuyulu Ersoy, “Salepçioğlu Ailesinin İzmir’e Katkıları ve Salepçioğlu Camii”, s.282.

2.1.34. İZMİR\MERKEZ YAPICIOĞLU ÇEŞMESİ

Plan No: 36

Resimler: 105–106

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, Yapıcıoğlu semtinde (Altay Mahallesi) Yapıcıoğlu Camii avlu duvarındadır (Resim 105).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme kitabesine göre 1312 H._1894 M. tarihinde yaptırılmıştır. Çeşmenin yapım tarihi kitabesine dayandırılarak 1312 tarihi olarak kabul edilmişse de caminin ve dolayısıyla çeşmenin yapım tarihinin vakfiyelerden anlaşıldığı üzere daha önceki tarihlere 18. yüzyıl sonu–19. yüzyıl başlarına ait olduğu anlaşılmaktadır¹³⁸. Cami ve çeşme İzmir’de yaşamış ve hayır sahipleri olan Yapıcıoğlu ailesi tarafından yaptırılmıştır¹³⁹.

Kitabe, mermer malzemeden olup, çeşmenin üzerinde yuvarlak kemerli niş içerisinde yer almaktadır. Kitabenin ölçüleri 50x55 cm.dir. Sülüs hatla yazılmış olan kitabe iki satırdır (Resim 106). Yazıların etrafında natüralist çiçekler ve yapraklar yer almakta ve bezeme alt kısmında birleşme noktasında kurdele oluşturmaktadır. Kitabe metni şu şekildedir:

Yapıcıoğlu çeşmesi

Sene 1312

Çeşmenin eski kitabesi altında ve kemerlerin üzerine gelen kısımda bulunan Latin alfabesi ile yazılmış yeni kitabesi “Hayır Sahipleri Tarafından Tecdiden İnşası 1931” şeklindedir. Bu kitabe çeşmenin 1931 tarihindeki onarım kitabesidir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Yapıcıoğlu Çeşmesi 1.94x2.28 m ölçülerinde tek yüzlü duvar çeşmesidir (Plan 36). Duvar yüzeyinden 0.10 m dışa taşırılmıştır. Çeşmenin yüzü sıvanmıştır. Suyu akar durumda değildir.

Çeşme, Yapıcıoğlu Camii avlu duvarına gömülü durumdadır. Düz ve dış bükey profilli kalın silme ile çeşme iki bölüme ayrılmıştır. Alt kısım yanlardan sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Sütuncelere oturan iki kemer altına birer musluk getirilmiştir. Kemerlerin birleştiği noktada sütunce görülmemektedir.

Kitabenin bulunduğu üst kısım yanlarda sütuncelerle sınırlandırılmış ve “S” kıvrımı oluşturarak dışa taşıntı yapmıştır.

Çeşmenin su teknesi ve dinlenmelik kısımları günümüze ulaşmamıştır.

¹³⁸ Aktepe, “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, s.181; Aktepe, “Osmanlı Devri İzmir Cami ve Mescitleri Hakkında Ön Bilgi-II”, s.95.

¹³⁹ Aktepe, “Osmanlı Devri İzmir Cami ve Mescitleri Hakkında Ön Bilgi-II”, s.95.

2.1.35. İZMİR\MERKEZ HİSAR CAMİİ AVLU ÇEŞMESİ

Plan No: 37

Resimler: 107–109

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, Hisarönü mevkinde bulunan Hisar Camiisi batısında Kızlar Ağası Hanı, kuzeyinde Yorgancılar Çarşısı ve güneyinde Yağcılar Çarşısı ile çevrilidir. Çeşme Hisar Camii avlusunun doğu duvarında yer almaktadır (Resim 107).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmenin kitabesinde yapım tarihi ve yaptıran kişi hakkında bilgi verilmemiştir. Çeşmenin bezeme karakteri dikkate alınarak İzmir’de bulunan diğer çeşmelerle karşılaştırıldığında yapım tarihi 19. yüzyıla verilebilmektedir.

Çeşmenin kitabesi ayna taşında yer almaktadır. İki satır olan kitabe sülüs hat ile yazılmıştır (Resim 108). Kitabe metni şu şekildedir¹⁴⁰:

Bismillahirrahmanirrahim

Ve sekahum Rabbuhüm şaraben tahura

Anlamı: “Rableri onlara temiz bir içecek sunacaktır” Kur’an-ı Kerim, İnsan suresi 76\21.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Hisar Camii Çeşmesi zeminden 0.56 m yükseklikte, 0.94x1.67 m ölçülerinde ve 0.43 m genişliğinde, tek yüzlü duvar çeşmesidir (Plan 37). Tamamı mermer malzemeden inşa edilen çeşmenin suyu akar durumda değildir.

Çeşmenin ayna taşı yan taraflardan burmalı sütunlarla sınırlandırılmıştır. Ayna taşının üst kısmında sütuncelerin arasına girland motifi yerleştirilmiştir. Girland motifinin üzerine zeytin tanecikleri ve yaprakları işlenmiştir. Ayna taşında vazodan çıkan soyut yapraklar, aralarına yerleştirilen natüralist çiçek motifleri, “S” ve “C” kıvrımları bezemesel olarak taç kısmını tamamlamaktadır (Resim 109).

Çeşmenin musluk kısmının üzerinde kalan kısımda soyut yaprak motifleri ile “S” ve “C” kıvrımlarından oluşan bezeme görülmektedir.

Su teknesi, oval şeklinde düzenlenmiş, dinlenmelikler arasına, zemine indirilmeden çeşmenin cephe duvarına yerleştirilmiştir.

Dinlenmelikler yarım daire formda cepheden dışarı taşırılmıştır. Çeşme cephesinin köşelerine yerleştirilmiştir.

¹⁴⁰ Kitabe metnini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren Doç. Dr. Hüseyin Yurttaş teşekkür ederim.

2.1.36. ÇEŞME İSKELE ÇEŞMESİ

Plan: 38

Resimler: 110–111

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Çeşme’de, İnkılâp Caddesi üzerinde yer alan çarşı bitiminden Maraş sokağa girildiğinde 2035 sokağın köşesinde bakkalın yerinde yer almakta iken anlaşılmayan bir nedenle Çiftlikköy yolu üzerinde Feribot iskelesi karşısına taşınmıştır¹⁴¹.

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmenin, taşıma sırasında kitabesi kaybolduğu için ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı belli değildir. Mimari özelliklerine göre 19. yüzyıla verilmektedir.

Günümüzde iskelede yer aldığından dolayı halk tarafından İskele Çeşmesi olarak anılmaktadır.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: İskele Çeşmesi tek cepheli olup 2.62x1.34 m.lik alan üzerine kurulu ve 2.80 m yüksekliğindedir (Plan 38). Çeşmede malzeme olarak kesme taş kullanılmıştır. Suyu akar durumda değildir.

Çeşmenin su haznesi işlevini görmediği için kapatılmıştır (Resim 110). Çeşmenin arka kısmında 0.82 m derinliğinde olan su haznesinin üzeri sıvayla kapatılmıştır.

Sivri kemerli çeşme nişi 1.77x1.45 m ölçülerinde ve 0.20 m derinliktedir (Resim 111). Kemer düz ve yarım daire profilli başlıkları bulunan yığma ayaklara oturmaktadır. Profilli silme ile ayakların altlık kısımlarına geçilmektedir.

Dinlenme sekileri çeşme nişinden 0.50 m dışa taşkındır. Su teknesi dinlenme sekilerinin arasına yerleştirilmiştir.

¹⁴¹ www.dekomosta.com.tr

2.1.37. ÇEŞME KİTABESİZ ÇEŞME

Plan: 39

Resimler: 112–113

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Çeşme’de, Kitabesiz Çeşme, Açık hava Tiyatrosu karşısında 2042 sokak ile 2051 sokak köşesinde bulunmaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Kitabesiz Çeşme ismini üzerinde kitabesi olmadığından dolayı almıştır. Kitabesi olmadığı için çeşmenin kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı belli değildir. Mimari özelliklerine göre 19. yüzyıla verilmektedir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Kitabesiz Çeşme, plan olarak, yarım daire şeklinde su haznesi önüne yan yana yerleştirilen iki kemer içerisine alınmış iki çeşme nişinden meydana gelmektedir (Plan 39) (Resim 112). Çeşme su haznesi kısmının derinliği 1.65 m ölçülerindedir (Resim 113). Çeşmenin ölçüleri 3.52x2.25 m.dir. Kitabesiz Çeşme malzeme olarak cephede düzgün kesme taşla, su haznesi kısmında moloz taşla inşa edilmiştir.

Çeşmenin üzeri çapı 1.20 m ölçüsünde kubbe-tonozla kapatılmıştır.

Su haznesi kısmına açılan 0.45x0.70 m ölçülerinde 0.50 m. derinliğinde bir açıklık bulunmaktadır. Çeşmenin suyu şehir şebekesine bağlı olduğu için su haznesi işlevini yitirmiştir. Çeşmenin suyu, yalnız doğu çeşmesinde, akar durumdadır.

Çeşmenin nişleri, dairesel bir sarnıcın önüne yerleştirildikleri için eğim göstermektedirler (Resim 114). Çeşme nişleri birbirinin tekrarı olup 1.05 m genişliğinde ve 0.20 m derinliğindedir. Yuvarlak formlu kemerler düz, iç ve dış bükeyli plastırlardan oluşan, tek parça taştan meydana gelen ayakların başlıklarına oturmaktadır.

Kemerlerin oturduğu ayaklar batı çeşmesinde daha dar olurken doğu çeşmesinde daha geniş bir form oluşturmaktadır. İki kemerin oturduğu ortada bulunan ayak doğu çeşme nişine doru bir eğim yapmaktadır.

Dinlenme sekileri ayakların önünde yer almaktadır. Su tekneleri yanlardan dinlenme sekileri ile sınırlanmıştır.

2.1.38. TİRE YAVAN ÇEŞME (HACI MEHMET ÇEŞMESİ)

Plan No: 40

Resimler: 114

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Tire'de, Ketenci Mahallesi, Hekim Hamamı yakınında bulunmaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Çeşmenin üzerinde kitabe bulunmamaktadır. Çeşmenin, kitabesi olmadığı için kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı belli değildir. Mimari özelliklerine göre 15. yüzyıla verilmektedir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Yavan Çeşme 2.00x2.30 m ölçülerinde, 1.05 m derinliğinde tek yüzlü meydan çeşmesidir (Plan 40) (Resim 114). Üzeri sıvayla kapatılmış çeşmenin, kalan izlerden taş ve tuğlayla inşa edildiği anlaşılmaktadır. Çeşmenin suyu akar durumdadır.

Betonla örtülen, çeşmenin üst örtüsü düz damdır. Saçak kısmı dışa taşıntı yapmaktadır.

Çeşme nişi sivri kemerli olup başlıksız devam eden yığma ayaklara oturmaktadır. Çeşme nişi 0.20 m derinliktedir.

Niş kemeri içinde, üst kısmı kademeli inen niş içerisine yerleştirilen dikdörtgen şeklindeki tas koyma nişi yer almaktadır.

Çeşme yan kısımlardan 0.40 m, üst kısımdan 0.10 m genişliğinde çerçeve ile sınırlandırılmıştır.

Dinlenme sekileri cepheden 0.19 m dışa taşıntı yapmış ve çeşme nişinde sonlandırılmıştır. Su teknesi tek parça taşın dinlenmelikler arasına yerleştirilmesi ile oluşturulmuştur.

2.1.39. ÇEŞME ILICA YOLU ÇEŞMESİ

Plan: 41

Resimler: 115

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Çeşme'de, Ilıca yolu Çeşmesi, Çeşme_Ilıca yolu başlangıcında Migros yakınında yer almaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme, kitabesi olmadığı için kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı belli değildir. Mimari özelliklerine göre 19. yüzyıla verilmektedir.

Çeşme, ismini, Çeşme'nin Ilıca beldesine giden yol üzerinde bulunmasından dolayı almaktadır.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Ilıca Yolu Çeşmesi 2.70x1.15 m ölçülerinde bir alan üzerine kurulu olup 2.80 m yüksekliktedir (Plan 41). Çeşmenin suyu akar durumdadır. Çeşmede malzeme olarak düzgün kesme taş, kemerde ve çeşme nişi içerisinde iki renkli kesme taş kullanılmıştır.

Çeşme, düz örtü ile kapatılmıştır.

Çeşme, sivri kemerli 0.30 m derinliğinde niş içerisine alınmıştır. Kemer, yarım daire profilli, yığma ayakların başlıklarına oturmaktadır. Üzengi seviyesinden başlayan kenar silmeleri çeşmenin üst noktasında, fazla taşıntı yapmayan, saçak kısmını oluşturmaktadır (Resim115).

Çeşmenin dinlemelik kısımları ayakları L şeklinde sarmaktadır. Dinlenme sekileri arasına su tekneleri yerleştirilmiştir.

2.1.40. BERGAMA BÜYÜKALAN ÇEŞMESİ

Plan No: 42

Resimler: 116–117

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Bergama'da, Ulu Camii Mahallesi, Büyükalan semtinde bulunmaktadır.

Tarihi ve Yapıran: Büyükalan Çeşmesi üzerinde kitabe bulunmamaktadır. Mimari özelliklerine göre 19. yüzyıla verilmektedir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Büyükalan Çeşmesi, 2.00x1.75 m.lik alan üzerine kurulu olup, 2.70 m yüksekliğindedir (Plan 42). Çeşme tek cepheli, meydan çeşmesidir (Resim 116). Günümüzde üzeri sıvayla kapatılmış olan çeşmenin kalan izlerden taş ve tuğlayla inşa edildiği anlaşılmaktadır. Çeşmenin suyu akar durumdadır.

Üçgen alınlıklı çeşmenin üst örtüsü kırma çatıdır. Düz ve dış bükey profilli saçak kısmı dışa taşıntı yapmaktadır.

Çeşmenin dikdörtgen planlıdır. Doğu yönünde çeşme nişi bulunmaktadır. Kuzey yönde su haznesini gösteren bir açıklık yer almaktadır (Resim 117).

Çeşme nişi yuvarlak kemer içerisine alınmıştır. Kemer kıvrımlı, konsolsu çıkmalara oturmaktadır. Yığma ayaklar, kare şekilli altlıklara oturmaktadır. Altlıklar dinlenmelik kısmının üzerinde bulunmaktadır. Kemerin üzerinde dışa taşıntılı profilli silmeler yer almaktadır. Kemer, çeşme cephesinden dışa taşıntı yapmaktadır.

Dinlenme sekileri dışa taşıntı yapmaktadır. Su teknesi çeşme nişinde dinlenme sekileri arasına yerleştirilmiştir.

2.1.41. İZMİR\MERKEZ SAAT KULESİ ÇEŞMELERİ

Plan No: 43

Resimler: 118–121

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, Konak Meydanında yer almaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Saat Kulesi 1901 tarihinde, II. Abdülhamit'in tahta çıkışının 25. yılı dolayısıyla, İzmir Valisi, eski sadrazamlardan Kıbrıslı Kamil Paşa, oğlu Bahriye Mirlivası Sait Paşa ve Belediye Reisi Eşref Paşa'dan oluşan bir inşaat komisyonu tarafından yaptırılmıştır¹⁴². Saat Kulesiyle büyük benzerlik gösteren, İstanbullu Kuyumcu Zingulli Usta tarafından 1902 tarihinde yapılan maket Topkapı Sarayında bulunmaktadır. Maketin portal kemerlerinin üzerini dolanan kitabe şu şekildedir:

“Fahr-i selatin-i izam

Sultan Abdülhamid Han-ı Sani Efendimiz hazretlerinin cülus-ı hümayunlarının 25. sene-i devriyyesini müzekkir olmak üzere İzmir şehrinde inşa olunan şadırvanlı saat kulesinin atabe-i seniyye Cenab-ı mülukaneye takdim kılınan temsili mücessemidir. Sene 1318.”

Anlamı: Padişah Sarayı Yüce Başkatipliğine

Büyük sultanlardan (olduğu) tartışmasız efendimizin lütfü tahta çıkışlarının (ve) devam eden hilafetlerinin yirmi beşinci yıldönümünü hatırlatmak üzere İzmir şehrinde yapılmakta olan Şadırvanlı Saat Kulesinin gümüşten yaptırılan altın ile süslü modeli, bahsedilen kulenin inşaat komisyonu üyelerinden Belediye Başkanı Eşref Paşa ve padişah Hazretlerinin yardımcısının küçük oğlu Said kullarına, emanet ederek yeri sağlamlaştırılan söz konusu modelin Padişah Sarayına bildirilmesi ve sunulması hususunda karar onların emrine sunulmuştur.

Maketin düşey merdivenlerinde bulunan Fransızca kitabede Kule mimarının İzmirli S. Raymond¹⁴³ veya Mühendis Perye (veya Pürye)¹⁴⁴ veya M. Raymond Pere¹⁴⁵ olduğu belirtilmektedir.

Saat Kulesi 1974 senesinde meydana gelen depremde zarar görmüş ve iki yıl içerisinde Belediye Başkanı İhsan Alyanak'ın gayretleri ile onarımı yapılmıştır¹⁴⁶.

¹⁴² Hakkı Acun, Anadolu Saat Kuleleri, Ankara, 1994, s.24; Nemci Ülker, “İzmir Saat Kulesi”, Lale, S.7, s.10; Aksoy Yazar, Efsaneden Gerçeğe İzmir, İzmir, 2002, s.204; Neslihan Karataş, “Geçmişten Bugüne Kemeraltı”, İzmir Kent Kültürü Dergisi, S.4, İstanbul, 2001, s. 156; İnci Kuyulu Ersoy, “Orientalist Buildings in İzmir: The Case of the Kemeraltı, Çorakkapı, Keçeciler and Kmer Police Stations”, EJOS, IV (2001), Proceedings of the 11 th International Congress of Turkish Art, The Netherlands, 1999, s.4.

¹⁴³ Acun, Anadolu Saat Kuleleri, s.24.

¹⁴⁴ Ülker, “İzmir Saat Kulesi”, s.14.

¹⁴⁵ Kuyulu Ersoy, “İzmir Saat Kulesi”, s.278; Yazar, Efsaneden Gerçeğe İzmir, s.204.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Dört basamaklı haç biçiminde bir platform üzerine kurulu olan saat kulesi 81 metrekare alana kuruludur (Resim 118). Kulenin yüksekliği 25 m.dir. Platform beyaz mermerden olup, çeşmede taş malzeme ve Marsilya'dan getirilen vişne ve yeşil renğinde mermer malzeme kullanılmıştır¹⁴⁷. Sütunlar, su tekneleri, fıskiyeler, kaidenin üst kısımlarında mermer malzeme görülmektedir. Çeşmenin suyu akar durumdadır.

Dörtkenarı dar, dörtkenarı daha geniş olan sekizgen platformun dar kenarlarında, dörder küçük sütun üzerine oturan, basamaklarla ulaşılan baldaken sebillerin üçer çeşmesi ve su teknesi ile ortada fıskiyeleri bulunmaktadır (Plan 43). Dört sebil birbiri ile aynı özellikler göstermektedir (Resim 119).

Sebil 1.40x1.40 m alan üzerine oturmaktadır. Yerden 0.80 m yüksekliğinde bir kaideye oturmakta ve atnalı kemerle birbirine bağlanan, dört renkli mermer sütuna oturan ve alemle biten kubbe ile kapatılmaktadır. Kemer köşelikleri kıvrımlı dallar üzerine palmet ve rumiyi anımsatan soyut yaprak motifleri ile bezenmiş, bezemenin köşelerine ay-yıldız motifi yerleştirilmiştir. Sütun başlıklarında palmet ve rumi motiflerinden oluşan bitkisel bezeme görülmektedir. Çeşmenin saçak kısmı rumi motiflerinden oluşan bir taçla taçlandırılmıştır. Kubbenin üzerinde, baklava dilimi motifleri içerisine alınmış, rumilerden meydana gelen bitkisel bezeme görülmektedir (Resim 120).

Sebilin ortasında sütunun üzerine yerleştirilen dilimli fıskiye yer almaktadır.

Çeşmeler, kaidenin üç yönünde bulunmakta ve önlerinde su tekneleri yer almaktadır (Resim 121). Muslukların bulunduğu kısımlarda, muslukları belirgin hale getiren kaideden yukarı taşırılan rumiyi anımsatan taç yer almaktadır. Su tekneleri dikdörtgen formda olup ince bir kaide üzerine yerleştirilmişlerdir. Aşağıdan yukarı genişleyen su teknelerinin alt kısımlarında daire ile sonlanan, silmelerle kenarlardan sınırlandırılan, uçları sivrileştirilmiş dikdörtgen geometrik bezeme görülmektedir.

¹⁴⁶ Nmcı Ülker, "İzmir Saat Kulesi", s.14.

¹⁴⁷ Sabri Yetkin, Kentsel Bir Sembolün Doğuşu İzmir Saat Kulesi, İzmir, 2001, (s. no yok).

2.1.42. BERGAMA KASAPOĞLU ÇEŞMESİ

Plan No: 44

Resimler: 122–126

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Bergama’da, Barbaros Mahallesi, Kasapoğlu Caddesi ile Şeftali Sokağın kesiştiği noktada bulunmaktadır (Resim 122).

Tarihi ve Yaptıran: Çeşme kitabesine göre 1322 H._1904 M. tarihinde, Refik Efendi tarafından yaptırılmıştır. Çeşmenin solda bulunan niş kemeri içerisinde bulunan kitabe dört satır olup, ilk iki satır yarım daire şeklinde bitişik yazılmıştır (Resim 123). 75x45 cm ölçülerindedir. Sülüs hatla yazılmış olan kitabe metni şu şekildedir¹⁴⁸:

Mevkiinde habbeya inşa olunca bu sebil

Ravza-i Rıdvana döndü işte bu cag-ı behiç

Sene 1322

Pişgahında hunib idi bu çeşme-i akdem

Ez-temel yaptı Refik Efendi yok emsali hiç

Anlamı: Ne hoş, bu sebil yerinde yapılıncı

İşte bu güzel yer cennet bahçesine döndü

Bu eski çeşmeden önceleri kirli su akardı

Refik Efendi bu örneği olmayan çeşmeyi yaptı

Çeşmenin ikinci kitabesi sağda bulunan niş kemeri içerisinde bulunmaktadır. 1324 H._1906 M. tarihli kitabe, çeşmenin yapım kitabesinden iki yıl sonrasını göstermektedir. Tarihin başına konan “ayın” harfi senenin başında olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Kitabe dört satır olup, ilk iki satır yarım daire şeklinde bitişik yazılmıştır (Resim 124). 75x45 cm ölçülerindedir. Sülüs hatla yazılmış olan kitabe metni şu şekildedir:

Şanına dense seza aynen tüsemma selsebil

Gösterir bu nükte mayunı elhak ilm-i ziç

Sene A 1324

Akdı gevher lüleden bir uşşaki tarihi nevin

Gel Hüseyin’in aşkına toldur şarab-ı Kevser iç

Anlamı: Şanına selsebil dense aynen uygundur

Bu ince manalı yıldızlar gösterir

¹⁴⁸ Kitabe metnini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren Doç. Dr. Orhan Tavukçu’ya teşekkür ederim.

A 1324 senesini

Gevher lüleden yeni bir uşşaki tarih akdı

Gel Hüseyin aşkına Kevser şarabını doldur iç

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Kasapoğlu Çeşmesi 3.22x2.46 m ölçülerinde, 0.40 m derinliğinde tek yüzlü duvar çeşmesidir (Plan 44). Kesme taş ve mermer malzeme ile inşa edilen çeşme günümüzde bir apartmanın duvarına bitişik konumdadır. Çeşme nişinde devşirme malzeme görülmektedir. Çeşmenin suyu şehir şebekesine bağlı, dışarıdan bağlantısı yapılmış borular vasıtasıyla, akar durumdadır.

Çeşme kilit taşı dışa taşırılmış, yuvarlak kemerli bir niş içerisine alınmıştır (Resim 125). Kemer, nişin içerisini de aynı kotta tamamen dolaşan, düz profilli başlıklar üzerine oturmaktadır. Yığma taşlarla oluşturulan ayaklar, dinlenme sekilerinin üzerinde yer almaktadır.

Çeşme nişi içerisinde, profilli başlıklar üzerine oturan, kilit taşları dışa taşırılmış, yan yana iki yuvarlak kemer görülmektedir. Kemerler yan kısımlarında tek parça mermer ayaklara oturmaktadır. Kemerlerin birleştiği noktada profilli başlık konsolsu bir çıkma şeklinde görülmektedir.

Ayna taşı olarak Bizans Dönemine ait girlandlı lahit kullanılmıştır (Resim 126). Lahitte, içleri geometrik bezemeli üç girland motifi vardır.

Su teknesi dinlenme sekileri arasına yerleştirilmiştir. Çeşme kaide üzerine kuruludur. Dinlenme sekileri bu kaide üzerinde, çeşme nişi içerisinde yer almaktadır.

2.1.43. URLA AHMET AĞA ÇEŞMESİ (MERMERLİ ÇEŞME)

Plan No: 45

Resimler: 127–132

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Urla'da, Meydan'da bulunmaktadır (Resim 127).

Tarihi ve Yaptıran: Ahmet Ağa Çeşmesi, üzerinde yer alan kitabesine göre Hacı Ahmet Ağa tarafından 1055 H._1645 M. tarihinde yaptırılmıştır. Çeşmenin üzerinde yer alan diğer kitabeye göre Urla Belediyesi tarafından 1339 H._1922 M. tarihinde İstiklal Abidesine dönüştürülmüştür. Yapım ve onarım kitabeleri, piramidal planda yapılan çeşmenin dört cephesinde, ayna taşlarının üst kısmında bulunmaktadır.

Çeşmenin yapım kitabesi, 60x30 cm ölçülerinde olup batı cephede yer almaktadır. Sülüs hatla yazılmış olan kitabe iki satır, iki sütundur (Resim 128). Sütunların birleşme noktasında karanfil motifi bulunmaktadır. Kitabe metni şu şekildedir¹⁴⁹:

Bu makamı Hacı Ahmet Ağa ihya etti

.....

Bir elif harfi zammıyla dedi tarihin

Çeşme-i ab-ı hayat ana bir cuy-ı sebil 1055

Anlamı: Bu makamı Hacı Ahmet Ağa güzelleştirdi

.....

Bir “elif” harfi uzatarak onun tarihini söyledi

Ona her selsebil suyu can suyu çeşmesidir

Çeşmenin ikinci kitabesi güney cephesinde bulunmaktadır. Kitabe 60x30 cm ölçülerinde olup iki satırdır (Resim 129). Sülüs hatla yazılan kitabenin orta noktasında gül motifi bulunmaktadır. 1338 H._1922 M. tarihli kitabe metni şu şekildedir:

Ayrıldık ezildik

Birleştik kurtulduk

12 Eylül 1338

Üçüncü kitabe çeşmenin İstiklal Abidesine dönüştürüldüğünü gösteren kitabedir. Doğu cephede yer alan kitabe 60x30 cm ölçülerindedir. İki satır olan kitabe sülüs hatla yazılmıştır (Resim 130). Kitabe metni şu şekildedir:

Ahmet Ağa Çeşmesi İstiklal Abidesine

¹⁴⁹ Kitabe metnini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren Okutman Hasan Akdağ'a teşekkür ederim.

Müceddeden tebdil eden 1339 senesi Urla Belediyesi heyeti

Anlamı: Ahmet Ağa Çeşmesi İstiklal Abidesine

1339 senesinde Urla Belediyesi Meclisi tarafından dönüştürüldü

Çeşmenin dördüncü kitabesinin yazarı Hakkı Altınbeşer'dir. Kuzey cephede bulunan kitabenin ölçüleri 70x30 cm.dir. Tek satır olan kitabe sülüs hatla yazılmıştır (Resim 131).

Kitabe metni şu şekildedir:

Hâkimiyet bila kayd-ü şart milletindir ketebehu Hakkı Altınbeşer Teşkilat-ı Esasiye Madde 1

Anlamı: Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir kitabeyi yazan Hakkı Altınbeşer Teşkilat-ı Esasiye Madde 1

Abide şekline dönüştürülen çeşmenin üzerinde bulunan sütunun doğu cephesinde talik hatla “Yaşasın Türkiye” yazısı yer almaktadır. Yazının üzerinde ay-yıldız motifi görülmektedir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Ahmet Ağa Çeşmesi dört yüzlü, kare planlı meydan çeşmesi olup 3.70 m yüksekliğindedir (Plan 45). Mermer malzeme ile inşa edilen çeşmenin dört yöne lülesi bulunmaktadır. Suyu akar durumdadır.

Çeşme, 2.30x2.30 m ve 2.95x2.95 m ölçülerinde üst üste iki kaide üzerine oturmaktadır.

Yapı alt kısmı çeşme, üst kısmı abide şeklinde düzen göstermektedir. Çeşme piramidal planda 1.20 m yüksekliğindedir. Üzerinde 0.50 m yükseklikte, kare kaideye oturan, düz, iç ve dış bükeyli silmeler görülmektedir. En üstte üç kademeli olan kare kaide üzerinde 1.40 m yüksekliğinde ve 0.33x0.33 m ölçülerinde sütun yer almaktadır.

Çeşmenin köşelerinde, kare altlık üzerine oturan kare şekilli sütunlar görülmektedir. Ancak sütunlardan doğu cephesinde bulunanlar günümüze ulaşmamıştır.

Çeşmenin dört cephesi simetrik olarak birbirinin tekrarı şeklindedir.

Çeşmenin dört cephesinde bulunan ayna taşları, iki kare sütun arasına yerleştirilmiş, yuvarlak kemerli tek parça mermerden oluşmaktadır (Resim 132). Ayna taşında yer alan, kabartma, üstte içerisinde alem bulunan rumi ve hemen altında ters duran palmet ve rumiden oluşan bitkisel bezeme, musluğun çevresini dolaşan daire şeklindeki geometrik bezemeyle son bulmaktadır.

Su teknesi oval şeklindedir. Tek parça mermerden oluşan su teknesinin üst kısmı silmeyle hareketlendirilmiştir. Su teknesine akan su, çeşmenin kaidesinde bulunan ince bir

oluğa ve oradan çeşmenin etrafını dolanan 0.35 m genişliğindeki su kanalına akmaktadır. Dinlenmelik kısmı bulunmamaktadır.

2.1.44. ÇEŞME MARİFİ DERGÂHI ŞEYH YUSUF EFENDİ ÇEŞMESİ

Plan: 46

Çizim: 11

Resimler: 133

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Çeşme'de, Kale Sokak ile Hamam Sokak köşesinde yer alır.

Tarihi ve Yaptıran: Üzerinde kitabesi olmadığı için yaptıranı ve yapım tarihi olmayan çeşme mimari özelliklerine göre 20. yüzyıla verilmektedir.

Mimari Özellikleri: Tek cepheli, oldukça sade işçiliğe sahip çeşme 2.07x1.01 m alan üzerinde kurulu olup 1.05 m yüksekliğindedir (Plan 46). Suyu akar durumdadır. Üzeri sıvayla kapanan çeşmede kalan izlerden kesme taş malzeme kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Çeşme nişi 0.23 m derinlikte düz kemerlidir (Çizim 11). Kemerin üzerinde yer alan saçak kısmı 0.40 m dışa taşıntı yapmaktadır.

Çeşme cephesinin sağ ucunda dayanağa benzeyen ancak ne olduğu ve ne için yapıldığı anlaşılmayan mimari öğeye yer verilmiştir (Resim 133).

Su teknesi ve dinlenmelik kısmı günümüze ulaşmamıştır.

2.2. SEBİLLER

2.2.1. İZMİR\MERKEZ KEMERALTI (SINANZADE) SEBİLİ

Plan No: 47

Resimler: 134–137

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, Kemeraltı Caddesinden Başdurak'a giden Anafartalar Caddesi üzerinde, Kemeraltı Camii yanında bulunmaktadır. Sebil günümüzde iyi durumda olup yaz ayları içerisinde kullanılmaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Sebilin üzerinde kitabe bulunmamaktadır. İzmir Müzesinde bulunan eski eser fişlerinde, sebilin 1184 H._1770 M. tarihinde Sinanzade Hacı Ahmed Ağa tarafından yaptırılmış olduğu kayıtlıdır¹⁵⁰.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Kemeraltı Sebili kare planlı olup iki yüzlü cephe sebilidir (Plan 47). Mermer malzemeden inşa edilen sebilin üzeri kubbeye örtülü olup tüm yüksekliği 4 m.dir (Resim 134). Sebil, iç ve dış bükeylerden oluşan plastırlı saçakla geçilen kubbe ile kapatılmıştır.

Sebilin kuzey ve güney cephelerinde birbirinin simetrisi şeklinde düzenlenmiş iki penceresi, batı cephesinde kapısı bulunmaktadır. Batı cephesi ve doğu cephesinin kapısı dışında kalan kısım günümüzde işyerlerinin duvarları ile kapatılmış durumdadır.

Sebilin penceresi 2.15 m yüksekliğinde, 1.20 m genişliğinde ve 0.50 m derinliğindedir. Pencere yuvarlak kemerli olup kemer profilli ayak başlıklarına oturmaktadır. Pencerenin kemer köşelikleri ve kemerin oturduğu ayaklarda, zincir motifini andıran birbirine geçmeli ovalerden ve birleşme noktalarında çiçek motiflerinden oluşan bezeme görülmektedir. Pencere şebekesi dökme bronzdan olup yarım daire kıvrımların sağa sola döndürülmesinden oluşan kompozisyonun sonsuz tekrarından kesilerek bir çerçeve içerisine çizilmesiyle oluşmuştur (Resim 135). Şebekelerin esas çizgileri diyagonal kesimlidir. Pencerede üç su verme aralığı bulunmaktadır.

Pencerenin altında yatay dikdörtgen formda üç lüleli çeşme yer almaktadır (Resim 136). Çeşme ayna taşı, kabartma tekniğinde, bitkisel bezemelidir. Ayna taşının merkezinde, üzerinde soyut yaprakların bulunduğu vazodan yapraklı dallar yanlara doğru yükselmekte, ortada istiridyeye motifi yer almaktadır. Bunun yanlarında, soyut yaprak motifleri ile bezeli

¹⁵⁰ Aktepe, "İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma", s.190; Hakkı Gültekin, İzmir Tarihi, İzmir, 1952, s.56.

vazodan çiçek ve narçiçekleri yükselmektedir. Kenarlarda vazodan çıkan çiçek motifleri görülmektedir. Günümüzde lüleleri bulunmayan çeşmenin su teknesi mermerden olup 1.50 m genişliğinde ve 0.20 m genişliğindedir.

Sebilin kapısı 1.90 m yüksekliğinde ve 0.60 m genişliğinde, ters S kıvrımlı yükselen yuvarlak kemerlidir (Resim 137). Kemer profilli başlıklara oturmaktadır. Kemerin üzerini, köşelerine stilize palmet motifleri işlenmiş bordür dolanmaktadır. Kemerin oturduğu ayaklarda, pencere kemer köşeliği ve ayaklarında yer alan, zincir motifini andıran bezeme görülmektedir. Kapının güneybatı köşesinde Korint tarzını anımsatan başlıklı gömme sütunce bulunmaktadır.

2.2.2. İZMİR\MERKEZ KATIPOĞLU AHMED REŞİD EFENDİ SEBİLİ

Plan No: 48

Resimler: 138–142

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, Başdurak'tan İkiçeşmelik Caddesine doğru çıkan Kestelli Yokuşunun baş tarafında bulunmaktadır (Resim 138). Sebil günümüzde orijinal olup mağaza olarak kullanılmaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Sebil, kitabesine göre 1192 H._1778 M. tarihinde Katipoğlu ailesinden Müderris Hacı Ahmed Reşid bin Mehmet Efendi tarafından yaptırılmış olup 1319 H._1901 M. senesinde Harputlu oğlu Ali Hüseyin Ağa tarafından yenilenmiştir¹⁵¹. Sebilin mermer iki kitabesi olup, kitabeler ikinci katta, pencerelerin altında bulunmaktadır (Resim 139). Solda bulunan kitabe talik hatla yazılmış olup yedi satırdır. Kitabe metni şu şekildedir:

İş-bu sebil bin yüz doksan iki senesi

Zaman ile müşrif-i harab olarak

Bu defa Harputlu oğlu Ali Hüseyin Ağa

Tarafından müceddeden bina ve inşa olmuştur

Sene 1319

Anlamı: İş-bu sebil bin yüz doksan iki senesi

Katipzade Hacı Ahmed Reşid

Efendi tarafından bina edilmiş ve zamanın

Geçmesi ile yıkılmaya yüz tutmuş olarak

Bu defa Harputlu oğlu Ali Hüseyin Ağa

Tarafından yeniden bina ve inşa olmuştur

Sebilin ikinci kitabesi sağ pencerenin altında bulunmaktadır. Beş satır olan kitabe sülüs hatla yazılmıştır. Üst satırda ortada damla motifi içerisinde “Maşallah”, sağında “Allah”, solunda “Muhammed” yazısı yer almaktadır. Kitabenin dört satırı şu şekildedir:

Ebubekir, Ömer, Osman, Talha, Zübeyr

Abdurrahman bin Avf. Sa'd bin el-Cerrah

Rıdvanallahu te'ala aleyhim ecma'in

¹⁵¹ Aktepe, “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, s.189.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Katipoğlu Sebili külliye programında yer almakta olup iki katlıdır¹⁵². Cephe sebili olan sebilin kuzey tarafında bulunan Laz Hanının 1975 senesinde yıkılarak yerine yeni yapılan Harputlu Hanının geri çekilmesi ile kuzey cephesi açılmıştır¹⁵³. Günümüzde güney cephesi de açık olan sebil arka tarafında mağaza duvarına bitişik konumdadır. Sebilin çatısı düz olup kiremit örtülüdür.

Katipoğlu Sebili alt katı mermer olup üst katı taş malzemeden inşa edilmiştir. Birinci katta bir pencere ve sağ tarafında kapısı bulunmaktadır (Plan 48).

Sebilin kaide kısmı yerden 0.70 m yüksekliğindedir. Kaidede bulunan dikdörtgen şeklindeki pano yanlardan uçları kıvrımlı, S şeklinde dışa taşıntı yapan bezeme öğeleri ile sınırlandırılmıştır (Resim 140). Panonun kenarlarında C kıvrımlı yapraklarla, yaprakların birleşme yerlerinde rumi motiflerinden oluşan bitkisel bezeme görülmektedir.

Sebilin doğu cephesinde bulunan pencere, 1 m genişliğinde, 1.20 m yüksekliğinde ve 0.70 m derinliğindedir. Yuvarlak kemerli pencere yanlardan altlıklara oturan ve yaprak motifleri ile bezeli başlıkları bulunan sütuncelerle sınırlandırılmıştır (Resim 141). Kemer kilit noktası vurgulanarak dışa taşırılmıştır. Kemer köşelikleri alt panonun kenar bezemesini anımsatmaktadır. C kıvrımlı yapraklarla, yaprakların birleşme yerlerinde rumi motifi görülmektedir. Pencereden üst kısma iç bükey yapan bir silme ile geçilmektedir.

Pencerenin üzerinde yatay dikdörtgen bir pano bulunmaktadır. Pano yanlardan altlıklara oturan gömme sütun şeklinde plastırlarla sınırlandırılmıştır. Pano, üzerinde çiçek motifleri bulunan, uçları kurdeleli girland motifi ile bezelidir. Girlandın içerisine ay-yıldız motifleri yerleştirilmiştir.

Sebilin pencerenin yanında bulunan üç dilimli kemerli kapısı 0.95 m genişliğinde, 2.20 m yüksekliğinde ve 0.70 m derinliğindedir. Kapının üç dilimli kemer köşeliğinde stilize yaprak motifi görülmektedir (Resim 141). Kapının üzerinde plastırlarla sınırlandırılmış olan pano, madalyon içerisinde yaprak motifi ile bezenmiştir.

Sebilin ikinci kata geçişte saçak bulunmaktadır. Saçak kısmında tek sıra halinde, içi içe geçmiş dairelerden oluşan geometrik bezeme yer almaktadır.

¹⁵² Sebil, Ahmed Reşid Efendi tarafından yaptırılan medresenin yanında bulunmaktadır. Münir Aktepe, “İzmir Şehri Osmanlı Devri Medreseleri Hakkında Ön Bilgi”, İzmir Yazıları, İzmir, 2003, s.112. Katipoğlu ailesinden Abdurrahman Efendi bin Mehmet Emin Efendi'nin kızı Hadice Hanım'ın 5 Cemaziyül-evvel 1257 H. 25 Haziran 1841 tarihli vakfiyesinde sebilin, Ahmed Reşid Efendi konağı bitişliğinde bulunduğu kayıtlıdır. Aktepe, “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, s.189; Aktepe, “İzmir Şehri Osmanlı Devri Medreseleri Hakkında Ön BilgiII”, s.112.

¹⁵³ Aktepe, “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, s.189.

Sebilin ikinci katına güneydoğu köşede bulunan merdivenle çıkılmaktadır. İkinici katta sebilin n cephesine bakan iki penceresi bulunmaktadır.

2.2.3. İZMİR\MERKEZ İKİÇEŞMELİK CAMİİ SEBİLİ

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, Mezarlık Başı'ndan Eşref Paşa'ya giden İki Çeşme Caddesi üzerinde ve İkiçeşmelik Camiinin güneybatısında, Şerif Ali sokağı ağzından camiye çıkan dış merdivenlerin altında bulunmakta idi. Sebil, bugün tamamen değiştirilerek dükkân olarak kullanılmaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: İkiçeşmelik Camii Sebili 18. yüzyılda cami ile birlikte Kurd Mehmed Paşa tarafından yaptırılmış olmalıdır¹⁵⁴.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Külliye programında yapılmış olan sebil, günümüzde özgün plan tipini tamamen kaybetmiştir. Orijinal özelliğini kaybetmiş olan sebilin bulunduğu kısım iş yeri haline dönüştürülmüştür.

¹⁵⁴ Aktepe, “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, s.188; Aktepe, “İzmir Cami ve Mescitleri Hakkında Ön Bilgi-II”, s.69.

2.2.4. İZMİR\MERKEZ GAFFARZADE SEBİLİ

Plan No: 49

Resimler: 143–151

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, Halim Ağa Semtinde, 861 Sokak üzerinde bulunan Çakaloğlu Hanının deniz tarafındaki kapısı yanında yer almaktadır (Resim 143). Sebil günümüzde iyi durumda olup kullanılmamaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Sebil üzerinde bulunan kitabesine göre Gaffarzade Hacı Ahmet tarafından 1220 H._1805 M. tarihinde yaptırılmıştır¹⁵⁵. Kapı üzerinde yer alan kitabe 100x72 cm ölçülerindedir. Sülüs hatla yazılmış olan kitabe beş satır iki sütundur (Resim 144). Kitabe metni şu şekildedir:

Habbeza hayrat-ı uzma selsebil-i nev-eda
 Abd-i Gaffar-zade'nin ihyasıdır Pakize ca
 Mahzen-i dilden verildi nakd-i halis sarfına
 Cami'-i balayı içre oldu bu hayr ibtida
 Hiç itaşa bu mahalde yoğidi ma'dan eser
 Teşnegan-ı can Mısır'a Nil akıttı güya
 Çün kelim-ı min nebiyullah ile amel olub
 Hazret-i Rezzak-ı alem lütufla kılsun ceza
 Hafıza tarihini ba-aşk söyle vaktidir
 İç suyun bi'l-besmele Hacı Ahmed'e kıl sen sena
 Sene 1220

Anlamı: Ne güzel büyük hayırlar yeni görünümlü güzel su
 Bu temiz ve seçkin yer Gaffarzade kulun yaptırdığı yerdir
 Saf altından basılmış para bu yere harcamak için gönül hazinesinden verildi
 Yüce camiler içinde bu hayır ilk oldu
 Bu yerde susuzluğu gidermek için su hiç yoktu
 Mısır şehrine benzeyen cana sanki Nil nehrini akıttı
 “Min nebiyullah” sözü ile sebep olup
 Cihanın rızkını veren Tanrı lütuf ile karşılık versin

¹⁵⁵ Aktepe, “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, s.185; Gül Tunçel, Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezartaşları, Ankara, 1989, s. 229; Atay, İzmir Hanları, s.249; Yazar, Efsaneden Gerçeğe İzmir, s.213.

Ey hafız tarihini aşkla söyle vaktidir

Besmeyle suyunu içip Hacı Ahmed'e övgüde bulunsun

Gaffarzade sebil ve çeşmesi kitabede geçen “Cami’-i balayı içre oldu bu hayr ibtida” satırında ifade edildiği gibi bir cami ile birlikte inşa edilmesi gerekmektedir. Taze Meyve Gümrüğü civarında, yani Çakaloğlu Hanı’na yakın bir yerde, Abdülgaffarzade Camii diye bir caminin bulunması gerekir. Sebil ve çeşme, günümüzde olmayan bu camiden getirilmiş olmalıdır¹⁵⁶.

Sebilin penceresinin bulunduğu ikinci cephesinde, üst kısımda, kitabe ve yanında, içlerinde “Maşallah” ve “Sübhanallah” yazıları bulunan birer damla motifi yer almaktadır. 57x24 cm ölçülerinde, iki satır olan kitabe sülüs hatla yazılmıştır (Resim 145). Kitabe metni şu şekildedir:

Ve sekahum Rabbuhüm şaraben tahura

Aynen fa-ha tusemma selsebilin

Anlamı: “Rableri onlara temiz bir içecek sunacaktır” Kur’an-ı Kerim, İnsan suresi 76\21.

“Orada selsebil denilen bir pınardan içiyorlar” Kur’an-ı Kerim, İnsan suresi 76\18.

Han kapısının diğer yanında bulunan Gaffarzade Çeşmesinin yatay düzlemde dört bölüme ayrılmış kısımlarından üstten ikinci bölüm yazı panosudur (Resim 146). 130x76 cm ölçülerinde olan yazı panosunda sülüs hat ile yazılmış yazılar görülmektedir. Natüralist çiçekler ve S-C kıvrımlı dallar üzerine yerleştirilen yaprak motifleri ile oluşturulan bordür, yazı panosunu çerçeve içerisine almaktadır. Panonun ortasında üç damla motifi ve ortalarında Mührü Süleyman bulunan madalyonlar bulunmaktadır. Yanlardaki damla motifleri içerisinde “Suphanallah” ve ortadaki damla motifi içerisinde “Maşallah” yazısı okunmaktadır. Üst ve alt kısımlarda Ashabı Kehf’den sekiz kişinin ismi dikdörtgenler içerisine yazılmıştır. İsimler üstte sağdan itibaren “Yemliha”, “Mekselina”, “Mislina”, “Mernuş”, altta sağdan itibaren “Debernuş”, “Şazenuş”, “Kefeştatayyuş”, ve “Kıtmir”dir¹⁵⁷.

Yazı panosunun alt kısmında Ashabı Kehf’in isimlerinin altında sene 1220 H._1805 M. tarihi okunmaktadır¹⁵⁸.

¹⁵⁶ 1976 senesinden önce sebil ve çeşmenin Acem Mescidi altında bulunduğu, yol genişletmesi dolayısıyla yapıların hanın duvarına monte edildiği belirtilmektedir. Aktepe, “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, s.185.

¹⁵⁷ Ersoy, İzmir Hanları, s.61.

¹⁵⁸ Çeşmenin kitabesinde çeşmenin yaptırımı hakkında bilgi verilmemiştir. Çeşme hakkında kitabede verilen tek bilgi yapım tarihidir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Külliye içerisinde yer alan sebil günümüzde bir han duvarına bitişik cephe sebilidir. Sebil, dikdörtgen bir alan üzerine kurulu olup beş kenarlıdır¹⁵⁹ (Plan 49). Kuzey cephesi han duvarına bitişik olan sebilin batı ve güneybatı cepheleri mermer süslemeli, doğu ve güneydoğu cepheleri ise sıvalı durumdadır¹⁶⁰. Geçişte iç ve dış bükeylerden oluşan plastırlı saçakların kullanıldığı eğimli çatı kiremitle kaplıdır.

Sebilin güneybatısında bulunan yuvarlak kemerli penceresi 1.40 m genişlikte ve 1.85 m yüksekliktedir (Resim 147). Geometrik motifli bordürle sınırlandırılan pencerenin üst kısmı örülmüş olup pencere demir kanatlarla kapatılmıştır. Kemer köşeliğinde ucu C kıvrımlı, volütlü bir vazodan çıkan soyut yapraklar arasında gül motiflerinden oluşan bezeme görülmektedir. Pencerenin alt kısmında üç gözlü bir çeşme bulunmakta iken günümüzde deforme olmuş ve kot farkından dolayı çeşmenin bir kısmı zeminden aşağıda kalmıştır¹⁶¹. Pencerenin üzerinde yazı panosu bulunmaktadır.

Batı cephede, hana girişin yanında 0.72 m genişliğinde ve 1.87 m yüksekliğinde, ters S kıvrımlı yükselen yuvarlak kemerli kapı bulunmaktadır. Kapı, kıvrımlı soyut yapraklardan oluşan bitkisel bezemeli bordürle sınırlandırılmaktadır. Kemer köşeliğinde, kıvrımlı soyut yapraklar arasında, istirdiyeyi andıran motif üzerine vazodan çıkan gül ve yaprak motifleri işlenmiştir. Kapının üzerinde bulunan pano, kıvrımlı yapraklar arasına yerleştirilen gül motifleri ile bezenmiştir. Kapının üzerinde yazı panosu bulunmaktadır

Han kapısının diğer yanında Gaffarzade Çeşmesi bulunmaktadır¹⁶² (Resim 148). Çeşme, Çakaloğlu Hanına bağlı olan mescidin şadırvanı olarak kullanılmıştır¹⁶³. Çeşme hanın duvar cephesinde, 3.15x1.40 m ölçülerinde, mermer malzemedен inşa edilmiştir. Suyu akar

¹⁵⁹ Çakaloğlu Hanının kapısının yanında bulunan Gaffarzade Sebilinin iki cephesinde bulunan bezemeler ile hanın diğer yanında bulunan çeşmenin süsleme karakterleri ve panoların ölçüleri benzerlik göstermektedir. Sebilin diğer iki cephesi günümüzde sıvalı durumdadır. Hanın kuzey cephesi batı kanadı üzerinde çatı izi bulunması burada ek bir yapı yapıldığını göstermektedir. Bu ek yapının yapılması ile sebilin bu yöne bakan cephesindeki panoların çıkarılarak çeşmenin üzerine alınması varsayımı söz konusudur. Ersoy, İzmir Hanları, s.63.

¹⁶⁰ M. Aktepe sebilin daha önce üç cephesinin açık olduğunu belirtmekte ise de günümüzde dört cephesi açıktır. Aktepe, "İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma", İzmir Yazıları, s.185.

¹⁶¹ Aktepe, "İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma", İzmir Yazıları, İzmir, 2003, s.185; Ersoy, İzmir Hanları, s.63.

¹⁶² Aktepe, "İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma", s.176; Sözen, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, s.323; Arel Ayda, Tanzimat Öncesi İzmir Sanatında Yeni Yöntemler, İzmir, 2000, s.49; Yazar, Efsaneden Gerçeğe İzmir, s.213; Aktepe, "İzmir Hanları ve Çarşıları Hakkında Ön Bilgi", s.126; Atay, İzmir Hanları, s.321; Kuyulu, "İzmir" Maddesi, s. 529; Rüçhan Arık, Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, Ankara, 1988, s.105; Ersoy, İzmir Hanları, s.61; Gül Tunçel, Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezartaşları, Ankara, 1989, s. 229.

¹⁶³ Atay, İzmir Hanları, , s.321.

durumda değildir ve çeşmenin ayna taşının alt kısmı zeminin zaman içerisinde dolmasıyla zeminden aşağıda kalmıştır.

Çeşmenin yüzeyi dört yatay pano halindedir. Alt kısımda bulunan ayna taşının ölçüleri 1.00x0.87 m.dir. Ayna taşı dışa taşıntı yapan plastırla üst panodan ayrılmakta, yanlardan iç ve dış bükey silmelerle içe doğru 0.15 m.lik girinti yapmaktadır¹⁶⁴. İki boğumlu perde ortada süsleme öğelerine açılmakta ise de ayna taşının yarısının zeminden aşağıda kalması sebebi ile ortada yer alan süslemeler görülmemekte, yalnız bitkisel bezemeli madalyon göze çarpmaktadır (Resim 149). Deforme olan ayna taşının süsleme öğeleri arasında perdenin taç kısmına yerleştirilen meyve sepeti içerisinde yükselen natüralist çiçek ve meyve motifleri ile S_C kıvrımlı soyut yapraklar süslemeyi tamamlar.

Gaffarzade Çeşmesinin ikinci panosu, kabartma tekniğinde yapılan cami külliyesinin tasvir edildiği 1.42x0.72 m ölçülerinde olan panodur (Resim 150). Kompozisyon S kıvrımlı profilli silme içerisine alınmıştır. Tasvirdeki bütün binalar levhanın alt kenarının oluşturduğu zemin çizgisi boyunca dizilir. Külliyenin merkezinde kasnaklı kubbesi ile cami iki minarelidir. Cami ve yanlarında yer alan ev motifleri cepheden verilmekle birlikte kenarlara gidildikçe evler küçülmekte olup perspektif görülmektedir. Kemerin etrafı natüralist çiçek buketleri, güller ve C kıvrımlı soyut yaprak motifleri ile bezenmiştir.

Üçüncü pano yazı panosudur.

En üstte yer alan dördüncü pano 1.42x0.80 m ölçülerindedir. Panoda kabartma tekniğinde, iki minareli cami merkezli mimari tasviri yer almaktadır (Resim 151). Üç boğumlu perde motifinin arasından pencere içerisinden görülen şehir panoraması işlenmiştir. Ortada cami cepheden, etrafındaki evler üstten görünüşü ile verilmekte ve ağaç büyüklüğünde çiçek motifleri yer almaktadır. Kompozisyonun köşelerinde cami kubbeleri ve minareleri yer almaktadır. Panoyu, iki yanında vazodan çıkan natüralist çiçek motifleri tamamlamaktadır.

Gaffarzade Çeşmesi panolarının dördü de boyut olarak birbirinden farklıdır¹⁶⁵.

Çeşmenin su teknesi ve dinlenmelik kısımları günümüze ulaşmamıştır.

¹⁶⁴ 2006 Mayıs tarihinde yapılan araştırmada çeşmenin ayna taşı plastırlarla çevrilidir. Çeşmenin saçak kısmı bulunmaktadır. 2006 Eylül tarihinde yapılan araştırmada ayna taşının etrafında bulunan silmeler ve saçak kısmı yerlerinden onarım için çıkarılmış olarak görülmektedir.

¹⁶⁵ Çeşmenin panolarının birbirinden farklı olması çeşitli yorumlara sebep olmaktadır. Aynı tarihlerde yapılmış olan Çakaloğlu Hanının kapısının diğer yanında bulunan Gaffarzade Sebilinin iki cephesinde bulunan bezemeler ile çeşmenin süsleme karakterleri ve panoların ölçüleri benzerlik göstermektedirler. Sebilin diğer iki cephesi günümüzde sıvalı durumdadır. Hanın kuzey cephesi batı kanadı üzerinde çatı izi bulunması burada ek bir yapı yapıldığını göstermektedir. Bu ek yapının yapılması ile sebilin bu yöne bakan cephesindeki panoların çıkarılarak çeşmenin üzerine alınması varsayımı söz konusudur. Ersoy, İzmir Hanları, s.63.

2.2.5. İZMİR\MERKEZ DÖNERTAŞ SEBİLİ

Plan No: 50

Resimler: 152–165

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, Tilkilik semtinde, Hatuniye Camiinin doğu tarafında, Osmanzade yokuşunun başında, cadde üzerinde yer almaktadır (Resim 152). Sebil günümüzde iyi durumda olup kullanılmamaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Sebil 1229 H._1813 M. tarihinde, Osmanzade Seyyid İsmail Rahmi Efendi tarafından yaptırılmıştır¹⁶⁶. Çeşmenin üzerinde yer alan kitabede yapım tarihi verilmiş olmakla birlikte kim tarafından yaptırılmış olduğu kesinlik kazanmamıştır¹⁶⁷.

Sebilde sülüs hatla yazılı beş kitabe panosu bulunmaktadır.

Anafartalar Caddesine bakan pencerenin üzerindeki kitabe panosu 1.30x0.75 m ölçülerindedir (Resim 153). Dört satır, iki sütun olan kitabe metni şu şekildedir:

İlahi abdukel-asi etaka

Mukirren bi'z zunubi ve kad deaka

Ve in teğfir fe ente ehlün li-zaka

Ve in tedrud femen yerham sivaka

Tecaveze an daifin kad cefaka

Ve caeke raciye yercu likaka

Ve in yeku ya muheyminu kad esaka

Felem yescud li ma'budin sivaka

Anlamı: Allahım oni kulun sona geldi

Günahlarımı ikrar ederek ve sana yakararak

Eğer sen bağışlarsan sen buna layıksın

Eğer kovarsan senden başka kim acır

Sana cefada bulunan zatıf kuldan vazgeç

Ve sana kavuşmayı isteyerek gelen (kulun)da

¹⁶⁶ Aktepe, “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, s.184; Karataş, “Geçmişten Bugüne Kemeraltı”, s.158; Sözen, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, s.322; Yazar, Efsaneden Gerçeğe İzmir, s.211; Kuyulu, “İzmir” Maddesi, s. 529.

¹⁶⁷ Münir Aktepe Dönertaş, Sebili ile ilgili yaptığı çalışma sonunda, İzmir Vakıflar Müdürlüğü'nde bulunan Osmanzadeler'den Maraş Kadısı es-Seyid İsmail Rahmi Efendi'ye ait gurre-i Cemaziye'l-evvel 1229 (21 Nisan 1914) tarihli vakfiyede Osmanzade Seyid İsmail Rahmi Efendi'nin Tilkilik'te ve köşe başında, kargir bir sebil yaptırdığını göstermektedir. Ancak bu sebilin üzerinde bir de mektep olması gerektiği halde mektebin izine rastlanılmamakta ve bunun sebebinin anlaşılmamakta olduğunu belirtmektedir. Aktepe, “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, s.184.

Ey her şeyi görüp gösteren her ne kadar o sana isyan etti ise de
Senden başka bir Mabuda secde etmedi

Osmanzade Yokuşu tarafında pencerenin üzerinde bulunan kitabe panosu 1.30x0.75 m ölçülerindedir (Resim 154). Dört satır, iki sütun olan kitabe metni şu şekildedir:

Elhamdülillahillezi sultanuhu na'tu'l-ezel
El-vahidu'l ferdu'llezi gufranuhu yemhu'z zeled
Rabbu teala şanuku amme'l vera ihsanuhu
La yenbeği rıdvanuhu illa bi-ihlasil-amel
Ya men latifu'h lem yezel ultuf bina fima nezel
Entel-kaviyyu'l-necciha en kahrike yevme'l halel
Ya men yera ma fi's-suduri yessir lena hayrel'umur
Vessi lena dika'l kubur irhem lena yevme'l-ecel

Anlamı: Hamd, sultanlığı ezelin sıfatı olan Allah'a mahsustur

O bir ve tektir ki bağışlaması bütün hataları siler
O şanı yüce bir Rab'dir ki ihsanı her şeye şamildir
O'nun rızası ancak samimi olarak iş yapanlar için gerekir
Ey ebedi lütuf sahibi olan, bize inen şeylerde lütufta bulun
Sen güçlüsün korkulu yönde kahrından bizi kurtar
Ey kalplerde olanı gören işlerin en hayırlısını bize kolaylaştır
Dar olan kabirlerimizi genişlet, ecel günü bize merhamette bulun

Çeşmenin üzerinde iki kitabe panosu yer almaktadır. Üstteki kitabe 1.00x0.75 m ölçülerinde olup iki satırdır (Resim 155). Kitabe metni şu şekildedir:

Bismillahirrahmanirrahim

Ve sekahum Rabbuhüm şaraben tahura

Anlamı: “Rableri onlara temiz bir içecek sunacaktır” Kur'an-ı Kerim, İnsan suresi 76\21.

Alt kısımda bulunan kitabe panosu 1.00x0.90 m ölçülerindedir. Pano silme ile yatay iki kısma ayrılmıştır (Resim 156). Yanlarda testi motifleri içerisinde “Bismillahi eşşafi” (Şifa veren Allahım) yazısı, ortada damla motifi içerisinde “Ve tebarekallahu ahsanu'l-halikin” (Şanı yüce Allah, yaratılanların en güzeli, Muminun 23\14) yazısı bulunmaktadır. Alt kısımda tek satır halinde “Ve cealna mine'l mai külle şeyin hayr” (her şeyi sudan diri kıldık, Enbiya 21\30) yazısı görülmektedir.

Kapının üzerinde yer alan kitabe panosu 1.00x0.75 m ölçülerindedir. Kitabe silme ile yatay iki kısma ayrılmıştır (Resim 157). Üstte madalyonlar arasında testi motifleri içerisinde yazılar bulunmaktadır. Altta tek satır halinde “Aynen fa-ha tusemma selsebilen” (Orada selsebil denilen bir pınardan içiyorlar, Kur’an-ı Kerim, İnsan suresi 76\18) yazısı bulunmaktadır. Köşede, “Ali Vehbi İzmirli” imzası görülmektedir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Kare planlı bir köşe sebilidir (Plan 50). İki pencere ve sebilin diğer iki cephesi evlerin duvarlarıyla kapanmıştır. Mermer malzemedeki inşa edilen sebilin tüm yüksekliği 4 m.dir. Üzeri kubbeye örtülü olup kaideye oturmuştur. Geçişte iç ve dış bükeylerden oluşan plastırlı saçakların kullanıldığı kubbe kiremitle kaplıdır.

Sebilin Osmanzade Yokuşu tarafında pencerenin yanında kapı, Basmane’ye giden cadde üzerinde pencerenin yanında çeşme bulunmaktadır. Sebil silmelerle kaide, pencere ve yazı panoları şeklinde üç yatay bölüme ayrılmıştır.

Sebilin kaidesi yerden 0.95 m yüksekliğindedir. Kaide yanlardan gömme ayak şeklinde plastırla sınırlandırılmaktadır (Resim 158). Plastırlar kıvrımlı dallar üzerine yerleştirilen çiçek motiflerinden oluşan bezemeli bordürle çerçeve içerisine alınmıştır. Kaide, ikisinde de aynı olmak üzere, etrafı silmeyle çerçeve içerisine alınmış yatay panoyla bezenmiştir. Panonun taç kısmını, uçları püsküllü kordonlarla bağlı, yanlara kıvrımlarla dökülen, üç boğumlu perde motifi oluşturmaktadır. Perde kumaşı birbirine dallarla bağlanan papatya motifleriyle bezelidir. Perde motifinin oluşturduğu üç dalga içerisinde altta üç sıra gül ve üzerine yerleştirilen üç sıra armut kabartmaları işlenmiştir. Üçlü kompozisyonda iki yanda, palmet ve rumi ile bezeli vazo ve vazodan çıkan gül demeti ve yapraklar bulunmaktadır. Ortada volütlü S ve C kıvrımları yapan soyut yapraklarla oluşturulmuş bir kartuş içerisine alınmış meyve tabağı, tabağın üzerinde gül ve armut motifleri görülmektedir. Kaideden gövdeye geçiş kalın bir silme ile yapılmıştır.

Gövde kısmında, pencereleri, kapıyı ve çeşmeyi yan kısımlarından gömme ayak şeklinde yivlendirilmiş plastırlar sınırlandırmaktadır. Baklava dilimi motifi ile bezeli altlığa oturan plastır başlıklarında C kıvrımlı soyut yaprak motifleri bulunmaktadır.

Sebilin kademeli yuvarlak kemerli pencereleri 1.60 m yüksekliğinde, 1.30 m genişliğinde ve 0.50 m derinliğindedir. Kemer köşeliği S kıvrımlı soyut yapraklar ortasına yerleştirilen gül demeti ile bezelidir. Şebekeler iki pencere arasında farklılık göstermektedir. Osmanzade yokuşu tarafında kalan pencere şebekesi altıgenlerin petek şeklinde dizilmesinden oluşmuştur. Basmane’ye giden cadde üzerinde yer alan pencere şebekesi yarım daire

kıvrımların sağa sola döndürülmesinden oluşan kompozisyonun sonsuz tekrarından kesilerek bir çerçeve içerisine çizilmesiyle oluşmuştur (Resim 159). Şebekelerin esas çizgileri diyagonal kesimlidir. Şebeke pencerenin sövesine indirilmeden, bu kısımda su verme aralığı bırakılmıştır. Pencereden yazı panosuna dış bükey profilli silmelerle yazı panosuna geçilmektedir.

Sebilin Osmanzade Yokuşu tarafında pencerenin yanında 1.80 m yüksekliğinde ve 0.72 m genişliğinde, ters S kıvrımlı yükselen yuvarlak kemerli kapısı bulunmaktadır (Resim 160). Kemer köşeliğinde ucu C kıvrımlı, volütlü bir vazodan çıkan bitkisel bezeme görülmektedir (Resim 161). Kapı, S ve C kıvrımlı soyut yapraklar arasında çiçek motifleri bulunan bordürle sınırlandırılmaktadır.

Kapının üzerinde bulunan alçak kabartmayla işlenmiş mimari tasvirli pano plastırlarla sınırlandırılmıştır (Resim 162). Uçları püsküllü kordonlarla bağlı, yanlara kıvrımlarla dökülen, üç boğumlu perde motifi panonun taç kısmını oluşturmaktadır. Yüzey derin çizgilerle, kesme taş örgülü duvar görünüşündedir¹⁶⁸. Duvarla perde arasına bırakılan boşlukla pencere açılmış¹⁶⁹, pencereden bir cami külliyesine bakış görünümü verilmiştir¹⁷⁰. Panonun alt kenarından yükselen iki kır çiçeği perdelerle aynı düzlemedir. Pencereyi çeviren silme, külliye kuşatan üç kapılı duvarın kornişi haline gelmekte, böylece ara duvar ile külliye duvarı birbirine karışmaktadır. Arkasında selvilerin uçları ve büyük boyutlu kır çiçeklerinin görüldüğü büyük bir cami, kompozisyonun merkezindedir. Cami kubbesinin yanında daha küçük ikişer kubbe ve ön kısımda revak dizisini andıran yedi kubbe yer almaktadır. Cami ve revak dizinin önlerinde yuvarlak kemerler bulunmaktadır. Kompozisyonda kaidesiyle gösterilen, şerefelerinde bayrak asılı iki minare vardır.

Basmane'ye giden cadde üzerinde pencerenin yanında 4 m yüksekliğinde ve 1 m genişliğinde bir çeşme bulunmaktadır. Çeşme yatay dört bölüme ayrılmıştır (Resim 163). Ayna taşı, üzerinde mimari tasvirli pano ve iki yazı panosundan oluşmaktadır. Çeşmenin suyu akar durumda değildir.

Ayna taşı dikey dikdörtgen bir form göstermektedir (Resim 164). S ve C kıvrımlı dallar üzerine yerleştirilen çiçek motiflerinden oluşan bitkisel bezemeli bordürle yan taraflarından sınırlandırılan ayna taşı, oldukça yüksek kabartmalarla bezenmiştir. İki yanda, S kıvrımlı ve iki ucu volütlerle biten oluklu sütuncelerle çevrelenen panonun yüzüne yelpaze

¹⁶⁸ Tunçel, Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezartaşları, s. 229.

¹⁶⁹ Arık, Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, s.103.

¹⁷⁰ Ayda, Tanzimat Öncesi İzmir Sanatında Yeni Yöntemler, s.47.

biçimli vazodan çıkan kıvrık yaprakların, meyvelerin, çiçeklerin yer aldığı bir büyük buket işlenmiştir. Buketin üzerine bir kuş figürü yerleştirilmiştir. Çiçeklerin yan yana dizilmesi ile elde edilen ikisi yanlarda, biri üstte üç girland, iç tepeliği oluşturur. En üstte iç ve dış bükey C kıvrımları ile tüm kompozisyonu taçlandıran kemerin tepeliği, istiridye biçimli bir yapaktır. Vazonun altında bulunan S ve C kıvrımlı soyut yaprak motifleri sütunceleri birbirine bağlamaktadır. Sütunce başlıklarında bulunan C kıvrımlı soyut yaprak üzerine yerleştirilen vazodan çıkan çiçek motifleri görülmektedir.

Ayna taşının üzerinde yer alan pano, bir cami motifinin çevresinde oluşturulan mimari kompozisyonun işlendiği alçak kabartmadır (Resim 165). Ön düzlemde, panonun üst kenarından yanlara doğru dökülen kıvrımlı ve üç boğumlu bir perde ve perde arasında bir şehir panoraması tüm ayrıntılarıyla işlenmiştir. Kompozisyonun ortasında duran tek kubbeli cami, caminin önünde yer alan üç kubbeli son cemaat yeri ve her iki yanda ikişer katlı, taştan evleri ile düzenli blok taşlarla kurulmuş kalenin surları içinde gösterilmektedir. Tasvirdeki iki minareden biri camiye bitişik, diğeri ön bina ile çevre duvarı arasında yer almaktadır. Minare şerefelerine iliştirilmiş bayraklar, arasına gerilen kandilli mahyalar, caminin arkasından yükselen selvi uçları ve ağaç büyüklüğündeki çiçekler kompozisyonun boş alanlarını doldurmaktadır.

Dönertaş Çeşmesinin mimari kompozisyonlu panosunun üzerinde kalan kısımlar silmelerle bölünmüş yazı panolarıdır. Mimari kompozisyonlu panonun üzerindeki pano iki bölümden oluşmaktadır. Altta kalan bölüm bir satırlık kitabe metnidir. Üstte kalan kısımda üç bölümde yazılan kitabe metni, iki yanda kulplu, ayaklı testi motifinin ve ortada sade bir damla motifinin içerisine yazılmıştır. Saçağın alt kısmı yine kitabe için kullanılmıştır.

Çeşmenin su teknesi tek parça mermer malzemeden, cepheden dışa taşırılarak oluşturulmuştur.

Sebilin köşesi dışa bombelidir. Gövde kısmında döner sütun bulunmaktadır. Kare bir altlığa oturan döner sütunun korint tarzını andıran sütun başlığı vardır.

Döner sütunun bulunduğu köşenin iç kısmında orijinalitesini kaybetmiş bir çeşme bulunmaktadır.

2.2.6. BERGAMA KARA OSMANOĞLU (HACI ÖMER AĞA) SEBİLİ

Plan No: 51

Resimler: 166–174

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Bergama’da, Kadı Hayreddin Mahallesinde Uzunçarşı Caddesi üzerinde yer almaktadır (Resim 166). Sebil günümüzde iyi durumda olup Bergama İlim ve Hayırlar Vakfı Binası olarak kullanılmaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Sebil kuzey cephesinde bulunan kitabesine göre Kara Osmanoğlu Hacı Ömer Ağa adına oğulları tarafından 1229 H._1813 M. tarihinde yaptırılmıştır¹⁷¹. Kitabe 50x85 cm ölçülerinde olup on satırdır (Resim 167). Sülüs hatla yazılmış olan kitabe metni şu şekildedir:

Cenab-ı cud pişe Kara Osman ağa-zade
 Ki namı Hacı Ömer ağa mürüvvet merhamet kani
 Yapup işbu sebili mevkiinde kıldı hoş hayrı
 İbadu’l-lah için etdi aceb lütf-u feravani
 Cenab-ı hazret-i Mevla ede müstağrak-ı rahmet
 Revanine revan olsun anın eltaf-ı rabbani
 Hitam buldukda ol asar-ı Kevser-riz-i bihemta
 Duaya cem olunca daiyan-ı hayr-hahani
 Gelüp iki hünerver söylediler cevher-i tarih
 Sebil Hacı Ömer Ağa ola makbul-ı mennani
 Sene 1229

Anlamı: Mesleği bağışlayıcılık olan cenap Kara Osman Ağa zade

Ki onun adı mürüvvetli ve merhametli Hacı Ömer Ağa
 Bu sebili mevkiinde yapıp hoş bir hayır eyledi
 Allah’ın kulları için çokça lütf eyledi
 Cenabı Hazreti Mevla onu rahmete boğsun
 Onun Rabbani lütufları hep aksın
 Sonsuz dökülen Kevser eserleri bittikten sonra

¹⁷¹ Sebilin Hacı Ömer Ağa tarafından yaptırıldığı da belirtilmektedir. Ancak kitabenin “Cenab-ı hazret-i veli ede müstağrak-ı rahmet” satırından sebilin yapıldığı tarihte Ömer Ağa’nın hayatta olmadığı anlaşılmaktadır. İnci Kuyulu, Kara Osmanoğlu Ailesine Ait Mimari Eserler, Ankara, 1992, s. 145; Bayatlı, Bergama Tarihinde Türk İslam Eserleri, s.60.

Dua için toplanınca hayır isteyen duacılar

Gelip iki sanatçı tarih cevherini söylediler

Hacı Ömer Ağanın sebili cömertlikle makbul olsun

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Sebil, enine dikdörtgen plan üzerine kurulu eşit olmayan beş kenarlı köşe sebilidir (Plan 51). Sebilin iki cephesi dükkân ve ev duvarıyla kapanmıştır. Mermer malzemeden inşa edilen sebilin doğu cephesinin kuzey tarafı günümüzde badanalanmış kitabe buraya yerleştirilmiştir. Güney cephede bir pencere ve yanında kapı, güneydoğu ve doğu cephelerinde birer pencere bulunmaktadır. Sebil silmelerle, kaide, pencere ve pano şeklinde üç yatay bölüme ayrılmaktadır. Sebilin yüksekliği 4 m.dir.

Sebil günümüzde yenilenmiş kiremit kaplı bir çatıyla kaplanmıştır. Çatıya geçişte dışa taşıntılı profilli saçak görülmektedir.

Kaide yerden 0.75 m yükseklikte olup gömme ayak şeklinde plastırla sınırlandırılmaktadır (Resim 168). Plastırların alt ve üst kesimlerine profillerle başlık ve kaide görünümü kazandırılmıştır. Plastırlar arasında kalan panolar kabartmalarla bezenmiştir. Panonun taç kısmını, uçları püsküllü kordonlarla bağlı, yanlara kıvrımlarla dökülen, dört boğumlu perde motifi oluşturmaktadır. Kumaşına çiçek motifleri serpiştirilmiş perdenin dalgaları arasına, altta iki sıra gül motifi üzerine yapraklar arasında nar motifi bulunan bitkisel bezeme işlenmiştir. Panonun ortasında C kıvrımlı birer kartuş ve iki yanında birer vazodan çıkan gül demeti bulunmaktadır. Kalın bir silme kuşağı ile panodan kaideye geçilmektedir.

Güney cephenin kaidesinde, sağ tarafında panonun kartuşuna konulan lüle ile burada bir çeşme oluşturulmuştur (Resim 169). Önünde su teknesi bulunan çeşmenin suyu akar durumda değildir.

Gövde kısmında, pencereleri ve kapıyı yan kısımlarından gömme ayak şeklinde yivlendirilmiş plastırlar sınırlandırmaktadır. Plastırların alt kısımlarına profillerle kaide görünümü, üst kısımlarına volütlü bitkisel bezeme ile başlık görünümü kazandırılmıştır.

Sebilin kademeli yuvarlak kemerli pencereleri 1.40 m yükseklikte, 0.95 m genişlikte ve 0.55 m derinliktedir (Resim 170). Kemer köşeliği S kıvrımlı soyut yapraklar ve aralarına serpiştirilen gül motifleri ile bezelidir (Resim 171). Güney pencere köşeliğinde ortada dört gülden oluşan demet motifi, güneydoğu pencere köşeliğinde damla motifi içerisinde “Maşallah” yazısı ve kemerin üstüne gelen kısımda vazodan çıkan nar motifleri, kuzey pencere köşeliğinde ucu C kıvrımlı, volütlü bir vazodan çıkan nar ve gül motifleri görülmektedir. Pencereler, günümüzde demir parkalıkla kapatılmıştır.

Pencerelerin alt kısımlarında aralarında stilize edilmiş bitki motifi bulunan üç rozet bulunmaktadır. Ortada bulunan rozet stilize yapraklarla, yanlarda bulunan rozetler geometrik motiflerle bezenmiş olup rozetlerin ortalarında birer musluk yerleştirilmiştir. Pencere önlerinde 0.17 m genişliğinde su teknesi yer almaktadır.

Pencerelerin üzerinde yer alan yatay dikdörtgen panolar iki taraflarından, pencerelerin yanlarında bulunan plastirlarla benzer özellikler gösteren plastirla sınırlandırılmıştır (Resim 172). Panonun yüzeyine C kıvrımları yapan yapraklarla oluşturulmuş birer kartuş yerleştirilmiştir. Kartuşun ortasında madalyon içine alınmış altı kollu bir yıldız bulunmaktadır.

Sebilin güney cephesinde bulunan pencerenin yanında 1.85 m yüksekliğinde ve 0.68 m genişliğinde, ters S kıvrımı ile yükselen yuvarlak kemerli kapısı bulunmaktadır (Resim 173). Kemer köşeliğinde kıvrımlı soyut yapraklar ortasında üç gülden oluşan bitkisel bezeme görülmektedir. Kapıyı dikdörtgen formda, S ve C kıvrımlı soyut yapraklar bulunan bordür sınırlandırmaktadır. Kapının üzerinde silme ile ayrılmış üst üste iki pano yer almaktadır. Panolar pencerelerin üzerinde bulunan panoların benzeridir. Kıvrımlı yapraklardan oluşan kartuş ve ortasında madalyon içine alınmış altı kollu yıldız bulunmaktadır (Resim 174).

2.3. ŞADIRVANLAR

2.3.1. TİRE RUM MEHMET PAŞA (KESTANELİ) CAMİİ ŞADIRVANI

Plan No: 52

Resimler: 175–176

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Tire’de, Duatepe Mahallesinde bulunan Rum Mehmet Paşa Camiinin kuzeydoğusunda yaklaşık 4 m ilerisinde, avlu içerisinde yer almaktadır. Orijinalde giriş eksenini karşısında, son cemaat yerinin önündeki sundurmaya 1.50 m mesafede inşa edilmişken, 1995 onarımında avlu düzenlemesi sırasında, şimdiki yerine çekildiği anlaşılmaktadır¹⁷².

Tarihi ve Yaptıran: Rum Mehmet Paşa Camii, harime açılan kapısı üzerinde bulunan dört satırlık kitabesine göre Vezir-i Azam Mehmet Paşa tarafından 876 H._1471 M. tarihinde yaptırılmıştır¹⁷³. Şadırvan cami ile birlikte inşa edilmiştir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Şadırvan dairesel planlı olup eğimli çatıyla kapatılmıştır (Plan 52) (Resim 175). Taş malzemedен inşa edilen şadırvanın suyu akar durumdadır.

Şadırvanı örten dört ahşap direk taşıyan, kiremit kaplı çatı son onarımda eğimli ahşap çatıyla benzer şekilde yenilenmiştir. Kiremit kaplı eğimli çatıya geniş bir saçakla geçilmektedir. Çatının oturtulduğu, ters S kıvrımlı yükselen Bursa tipi kemerler sekiz ahşap sütunla taşınmaktadır.

Şadırvan dıştan dışa yaklaşık 2.05 m çapında ve kenar kalınlığı 0.10 m olan on panonun dairesel olarak birleştirilmesiyle oluşturulmuş su haznesi ile ortasında tek çanaklı bir göbekten meydana gelmektedir (Resim 176). Haznenin 0.72 m olan dış yüzü sade bırakılmıştır. Muslukları düzensiz olarak yerleştirilmiş şadırvanın orijinal muslukları günümüze ulaşmamıştır¹⁷⁴. Şadırvanın göbeği kaide üzerine oturtulmuş ve 0.50 m çapında dairesel bir taş çanaktan oluşmaktadır. Şadırvanın yanında iki madeni bank bulunmaktadır. Şadırvanın etrafını 0.47 m genişliğinde su kanalı dolaşmaktadır. Şadırvanın üzerine oturtulduğu, 2.10 m genişliğinde, avlu zemininden yükseltilmiş kaide görülmektedir.

¹⁷² Bayraktar, Tire’de Osmanlı Dönemi Cami ve Mescidleri, s.37.

¹⁷³ Aslanoğlu, Tire’de Camiler ve Üç Mescits.48; Bayraktar, Tire’de Osmanlı Dönemi Cami ve Mescidleri, s.32; Armağan, Devlet Arşivlerinde Tire, s.230.

¹⁷⁴ Panolarda, musluk delikleri bulunmakta ancak bunların beş adedine musluk takılmıştır.

2.3.2. TİRE YAŞI BEY (YEŞİL İMARET) CAMİİ ŞADIRVANI

Plan No: 53

Resimler: 177–179

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Tire’de, Yeni Mahallede, Tahtakale Meydanının 50 m batısında bulunan Yaşî Bey Camii kuzeyinde, yaklaşık 4.30 m ilerisinde, avlu içerisinde yer almaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Yaşî Bey Camii, Yaşî Bey tarafından 1441 yılında yaptırılmıştır¹⁷⁵. Şadırvan, cami ile birlikte inşa edilmiştir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Yaşî Bey Camii Şadırvanı, sekizgen planlı olup haznenin ortasında fıskiyeli göbeği bulunmaktadır (Plan 53) (Resim 177). Şadırvanın üst örtüsü günümüze ulaşmamıştır. Taş malzemedен inşa edilmiş olan şadırvanın suyu akar durumda değildir.

Şadırvan, dıştan dışı yaklaşık 1.85 m çapında ve kenar kalınlığı 0.12 m, genişliği 0.75 m olan sekiz dilimli bir hazne ile ortasında tek çanaklı bir göbekten oluşmaktadır (Resim 178). Haznenin 0.88 m olan dış yüzü, çepeçevre üstten ve alttan profilli kuşaklarla bezenmiştir. Şadırvanın göbeği kısa bir kaide üzerine oturtulmuş ve 0.80 m çapında dairesel bir taş çanaktan oluşmaktadır (Resim 179). Çanağın yüzeyi plastırlarla yivlendirilmiştir. Şadırvan haznesinin dışında, 0.21 m genişliğinde ve 0.32 m derinliğinde su kanalı oluşturacak şekilde, 1.00 m genişliğinde şadırvanın üzerine oturtulduğu sekizgen kaide görülmektedir. Kaidenin köşelerinde, üst örtüyü taşıdığı anlaşılan sütunların yerleri boş bırakılmıştır. Şadırvanın etrafında, sekiz kenarın karşısında 0.30x0.30 m ölçülerinde mermer oturaklar bulunmaktadır.

¹⁷⁵ Aslanoğlu, Tire’de Camiler ve Üç Mescit, s.36; Bayraktar, Tire’de Osmanlı Dönemi Cami ve Mescidleri, s.8; Armağan, Yeşil Tire, s.75; Ekrem H. Ayverdi, Osmanlı Mimarisinde Çelebi Ve II. Sultan Murat Devri, İstanbul, 1972, s.543; Mehmet A. Demirbaş, “XVI. Yüzyılda Tire Vakıflarına Ait Notlar”, Türk Kültüründe Tire, Ankara, 1994, s.25; Godfrey Goodwin, A History of Otoman Architecture, London, 1971, s.37; Ernst Diez-Oktay Aslanapa, Türk Sanatı, İstanbul, 1955, s.105; Armağan, Devlet Arşivlerinde Tire, s.224.

2.3.3. TİRE LÜTFİ PAŞA (PAŞA) CAMİİ ŞADIRVANI

Plan No: 54

Resimler: 180–182

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Tire’de, Hayvan Pazarı olarak bilinen Yeni Mahallede bulunan Lütfi Paşa Camii avlusu içerisinde. Şadırvan taç kapı ile aynı ekseninde bulunmakta, son cemaat yerine yaklaşık 4 m mesafede yer almaktadır.

Tarihi ve Yapıran: Lütfi Paşa Camii 16. yüzyılda Yavuz Sultan Selim’in damadı olan Lütfi Paşa tarafından yaptırılmıştır. Caminin 1543 tarihli vakfiyesi bulunmaktadır¹⁷⁶. Şadırvan, cami ile birlikte inşa edilmiştir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Lütfi Paşa Camii Şadırvanı sekizgen planlı olup haznenin ortasında fıskiye göbeği bulunmaktadır (Plan 54) (Resim 180). Şadırvan etrafında kemerlerle birbirine bağlanmış sekiz sütunun desteklediği kubbe ile örtülüdür. Mermer malzemeden inşa edilen şadırvanın suyu akar durumdadır.

Üst örtü içten kubbe olup dıştan kiremit çatıyla kaplıdır. Kubbe, altı taş sütunun taşıdığı sivri kemerlere oturmaktadır. Profilli, yuvarlak hatlı altlıklara oturan sütunların başlıkları pahlanmıştır.

Şadırvan dıştan dışa yaklaşık 2.80 m çapında ve kenar kalınlığı 0.20 m, genişliği 1.14 m olan sekiz dilimli bir hazne ile ortasında tek çanaklı bir göbekten oluşmaktadır (Resim 181). Haznenin üzerini kıvrımlardan oluşan madeni şebeke örtmekte iken günümüzde şebeke kaldırılmıştır¹⁷⁷. Haznenin 1.00 m olan dış yüzünde muslukların bulunduğu kısım düşey plastırla vurgulanmıştır. Şadırvanın fıskiye göbeği, kaide üzerine oturtulmuş ve 0.70 m çapında dairesel bir çanaktan oluşmaktadır (Resim 182). Şadırvan haznesinin dışını, 0.27 m genişliğinde ve 0.18 m derinliğinde su kanalı oluşturacak şekilde, 0.52 m genişliğinde üzerinde oturakların bulunduğu kaide dolaşmaktadır. Şadırvanın etrafında muslukların karşısına denk gelen kısımlarda 0.21x0.21 m ölçülerinde üzeri ahşap, mermer oturaklar bulunmaktadır.

¹⁷⁶ Aslanoğlu, Tire’de Camiler ve Üç Mescit, s.62; Bayraktar, Tire’de Osmanlı Dönemi Cami ve Mescidleri, s.85; Armağan, Yeşil Tire, s.71; Armağan, Devlet Arşivlerinde Tire, s.237.

¹⁷⁷ Şadırvanın 1996 yılında s. Bayraktar tarafından çekilen resminde şebeke görülmektedir. Bayraktar, Tire’de Osmanlı Dönemi Cami ve Mescidleri, resim 247.

2.3.4. TİRE YALINAYAK (HASAN ÇAVUŞ) CAMİİ ŞADIRVANI

Plan No: 55

Resimler: 183–193

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Tire’de, Ertuğrul Mahallesinde bulunan Yalınayak Camiinin kuzeydoğusunda, son cemaat yerine yaklaşık 10 m uzaklıkta avlu içerisinde yer almaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Yalınayak Camii 16. yüzyılın sonlarında Hasan Çavuş tarafından yaptırılmıştır¹⁷⁸. Şadırvanın orijinal hazne kısmı, cami ile birlikte inşa edilmiş olup üst örtüsü 1954 yılındaki onarımdan kalmadır¹⁷⁹. Şadırvan panolarında görülen süsleme 19. yüzyılın izlerini taşımaktadır.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Yalınayak Camii Şadırvanı, onikigen planlı olup haznenin ortasında fıskiye göbeği bulunmaktadır (Plan 55) (Resim 183). Şadırvan etrafında kemerlerle birbirine bağlanmış altı sütunun desteklediği kubbe ile örtülüdür. Üst örtü betonarmedir. Mermer malzemedен inşa edilen şadırvanın suyu akar durumdadır.

Şadırvan, eşit aralıklarla yerleştirilmiş altı sütunun taşıdığı, dıştan saçaklı bir kubbe ile içten düz örtü ile kapatılmıştır. Kubbenin üzerinde bir alem bulunmaktadır.

Şadırvan dıştan dışı yaklaşık 3.20m çapında ve kenar kalınlığı 0.22 m olan on iki dilimli bir hazne ile ortasında tek çanaklı bir göbekten oluşmaktadır (Resim 184). Şadırvan 0.20 m taşıntı yapan dairesel mermer kaide üzerine oturtulmuştur. Haznenin kenarı üstüne sade bir demir parmaklık yerleştirilmiştir. Haznenin 1.00 m olan dış yüzü, çepeçevre üstten ve alttan profilli kuşaklarla bezenmiştir.

Hazne kısmı 0.90 m genişliğindeki on iki panonun birleştirilmesi ile oluşturulmuştur (Resim 185). Panolara plastırlar içerisine bitkisel bezeme işlenerek birer musluk takılmıştır (Resim 186). Panoların bezeme kompozisyonları birbirinden farklı olup yapraklı dallar üzerinde lale ve çiçek motifleri görülmektedir (Resim 187, 188, 189). Bir panoda dallar arasında asma yaprakları ve üzüm salkımından oluşan süsleme (Resim 190), diğerinde mimari bezemesi ile ayrılan iki şerefeli iki minare yer almaktadır (Resim 191).

Şadırvanın göbeği kaide üzerine oturtulmuş ve 0.85 m çapında dairesel bir çanaktan oluşmaktadır (Resim 193). Üzerini palmetten oluşan bordürün çevrelediği çanağın yüzeyi plastırlarla yivlendirilmiştir. Şadırvan haznesinin dışında, 0.30 m genişliğinde ve 0.20 m

¹⁷⁸ Aslanoğlu, Tire’de Camiler ve Üç Mescit, s.71; Armağan, Yeşil Tire, s.70; Rudolf M. Riefstahl, Cenubi Garbi Anadolu’da Türk Mimarisi, İstanbul, 1941, s.28; Armağan, Devlet Arşivlerinde Tire, s.242.

¹⁷⁹ Bayraktar, Tire’de Osmanlı Dönemi Cami ve Mescidleri, s.93.

derinliğinde su kanalı oluşturacak şekilde, 1.30 m genişliğinde şadırvanın üzerine oturtulduğu kaide görülmektedir. Şadırvanın etrafında, on iki musluğun karşısında, sonradan yapılmış, beton oturaklar bulunmaktadır.

2.3.5. TİRE ŞEYH CAMİİ ŞADIRVANI

Plan No: 56

Resimler: 194–196

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Tire’de, Bahariye Mahallesi’nde bulunan Şeyh Camii kuzeydoğusunda, yaklaşık 10 m ilerisinde, avlu içerisinde yer almaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Şeyh Camii 16. yüzyıl sonlarında Şeyh Nusrettin Efendi tarafından yaptırılmıştır¹⁸⁰.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Şeyh Camii Şadırvanı dairesel planlı olup üzeri ayaklara oturan kırma çatıyla kapatılmıştır (Plan 56) (Resim 194). Taş malzemeden inşa edilen şadırvanın yüzeyi günümüzde sıvayla kapatılmıştır. Şadırvanın suyu akar durumdadır.

Şadırvanı örten dört direk taşıyan, kiremit kaplı çatı son onarımda eğimli bir çatıyla yenilenmiştir. Geniş saçaklı, kiremit kaplı eğimli çatı dört ayakla taşınmaktadır.

Şadırvan, dıştan dışa yaklaşık 2.30 m çapında ve kenar kalınlığı 0.10 m olan dairesel su haznesi ile ortasındaki fiskiyeli tek çanaklı bir göbekten oluşmaktadır (Resim 195). Şadırvanın 0.90 m olan dış yüzü sade bırakılmıştır. Muslukları düzensiz olarak yerleştirilmiş şadırvanın orijinal muslukları günümüze ulaşmamıştır. Şadırvanın göbeği kaide üzerine oturtulmuş ve 0.50 m çapında dairesel fiskiyeli bir taş çanaktan oluşmaktadır (Resim 196). Şadırvan haznesinin dışını, 0.36 m genişliğinde su kanalı dolaşmaktadır. Şadırvanın etrafında, sekiz musluğun karşısında, sonradan yapılmış, 0.27x0.27 m ölçülerinde beton oturaklar bulunmaktadır.

¹⁸⁰ Aslanoğlu, Tire’de Camiler ve Üç Mescit, s.65; Armağan, Devlet Arşivlerinde Tire, s.236.

2.3.6. İZMİR\MERKEZ ŞADIRVANALTI CAMİİ ŞADIRVANI

Plan No: 57

Resimler: 197–208

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, Ahmetağa Mahallesi, Şadırvanaltı Mevkisinde, 912 Sokakta bulunan Şadırvanaltı Camiinin batı tarafında, cami ile içten irtibatı olan kütüphanenin alt kısmındadır (Resim 197).

Tarihi ve Yaptıran: Şadırvan, camiye ve bulunduğu semte adını vermiştir. Şadırvanın yapım tarihi kesin olmamakla birlikte 1630 yılında yapılmış, 1815 yılında onarılmış, 1834 tarihinde şadırvan, üzerinde bulunan ikinci kat oluşturan Barok kütüphane ile günümüzdeki halini almıştır¹⁸¹. Şadırvanın kubbe eteğinin iç kısmını yazı kuşağı dolanmaktadır¹⁸². Değiştirilmiş olan kitabe metninin aslı şu şekildedir:

Şadırvanı-ı kadime ehl-i hayrın ayn-ı lütfundan
Akardı ma’-i saf himmeti ab-ı zülal-asa
Müahhar menba’-ı feyz-i ilahiden zuhur eden
Sular iş-bu şadırvana olundu sonradan icra
Neşat-efza olup enhur iş-bu şadırvanda
Hususa mü’minin eyler salavat şartını ifa
(Gelüp) Salih olan müslimler ab-dest alup çıksın
Kelam olunsun muradı üzre işte cami’ül
.....ma musaffa ba-husus bunda
Nice hayvan-ı natık gayri natık olmada ihya
Çün bir ni’met-i taharettir ki hem ayn-ı inayettir
Kılındı bi-bedel i’ta

.....
.....
.....
.....

¹⁸¹ Aktepe, “Osmanlı Devri İzmir Camileri Hakkında Ön Bilgi II”, s.86; Arık, Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, s.49; Günsel Renda, Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700–1850, Ankara, 1977, s.145; Doğru, İzmir’de Osmanlı Devri Camileri, s. 21; Yazar, Efsaneden Gerçeğe İzmir, s.216; Karataş, “Geçmişten Bugüne Kemeraltı”, s. 158.

¹⁸² Tamir kitabesi Münir Aktepe tarafından okunmuş olup daha sonra 1976 yılında yapılan araştırmada kitabenin yenisi ile değiştirildiği görülmüştür. Aktepe, “Osmanlı Devri İzmir Camileri Hakkında Ön Bilgi II”, s.92; Aktepe, “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, s.193.

Gerektir şükr-i ni'met akıl-i danaya her demde
 Şeb u ruz şükr-i yezdanile arar ni'met-i uzma
 Bu rütbe eltaf-ı hakk su gibi caridir
 Bu lütfu ancak adem acz ile şükürün eder ifa
 Sezadır sahibü'l-hayrata şayeste
 Dua gevherlerin akdıkca ab-ı dest eyler ihda

.....

Gelüb Halid dedi bin ikiyüz ellide tarihin
 Şadırvan dar-ı kütübün sayesinde oldu pek rana
 Menlehü'l-fakir
 Mehmed Rasim

Değiştirilmiş olan, günümüzde okunabilen kitabe metni ise şu şekildedir:

Su bir ni'met ki her bir katresi bin dürr-i yektadır
 Eğer bir kıymeti olmaz baha dünya ve mafiha
 Sezadır sahibü'l-hayrata müslimler sitayişle
 Du'a gevherlerin aldıkça ab-dest eylemek ihda
 Alın ab-dest dedi şadırvandandan

.....

Bu rütbe caridir eltaf-ı hakk su gibi her yerde
 Bu lütfün ancak adem acz ile eder ifa
 Hayattır herkese ma-ı musaffa ba husus bunda
 Nice hayvan-ı natık gayri natık olmada ihya
 Gelüb Halid dedi bin ikiyüz ellide tarihin
 Şadırvandandan gelen su sayesinde oldu pek ra'na
 Gerektir şükr-i ni'met akıl-i danaya her demde
 Sena ve şükr-i yezdanile uzma
 Su bir ni'met ki tahir hem tahur ayn-i iyanından
 Kılındı mahzen-i lütf-ı hüdadan bizlere i'ta

Anlamı: Su her katresi binlerce tek inci olan bir nimettir

Dünya ve ahirette onun değerinde bir kıymet olmaz

Hayır sahibine Müslümanlar abdest aldıkça,

Övgüyle dua cevherlerini hediye etseler yakışır
Alın abdest dedi.....şadırvandan

.....
Bu rütbe her yerde Hakkın lutfunu toparlar
İnsanoğlu bu bağışlamayı ancak acz ile açıklar
Özellikle bu saf su herkese hayattır
Nice konuşan ve konuşmayan yaratılmışlar canlandılar
Bin ikiyüz ellide Halid gelip tarihini dedi
Şadırvandan gelen su sayesinde pek güzel oldu
Her zaman akıllı ve deliye nimetlere şükr etmek gereklidir
Allah'ı övme ve binlerce
Su gözden bile temiz bir nimettir
Bizlere Allah'ın bağışlama hazinesinden bağışlandı

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Şadırvanaltı Camii Şadırvanı onikigen planlıdır. Şadırvan, etrafında kemerlerle birbirine bağlanmış sekiz sütunun desteklediği kubbe ile örtülüdür (Plan 57) (Resim 198). Mermer malzemedен inşa edilen şadırvanın suyu akar durumdadır.

Kubbe, sekiz sütunun taşıdığı yuvarlak kemerlere oturmaktadır. Sütunlar, 0.80 m ile 1.70 m aralıklarla yerleştirilmiştir. Kemerler volütlü sütun başlıklarına oturmaktadır (Resim 199). Kubbenin içerisinde, beyaz zemin üzerine yeşil ve turuncu renklerinin kullanıldığı, natüralist çiçeklerden oluşan kalemşi bitkisel bezeme görülmektedir (Resim 200). Bezeme, kıvrım yapan ince bir bordürle sınırlandırılmaktadır. Kemer iç köşeliklerinde, kurdele ile bağlanmış, yukardan aşağıya doğru buket şeklinde natüralist çiçekler (Resim 201), narçiçekleri (Resim 202), başaklar (Resim 203) ve zeytin dalları resmedilmiştir. Şadırvanın üzerinde kütüphane bulunmaktadır. İkinci kata geçişte, küçük sıra kemerler (lombard kemerleri) yer almaktadır (Resim 204). Kemerlerin alt kısımları S ve C kıvrımları ile hareketlendirilmiştir.

Fevkani tarzda iki katlı yapılmış olan caminin altındaki tonozlu geçit ile şadırvan arasında kemerli ve tonozlu bir bağlantı kurulmuştur. Tonoz ve kemer alınlıkları kalemşi ile bezenmiştir. Zaman içerisinde aşınan kalemşileri aslına uygun şekilde yenilenmiştir. Bezemede kahverengi, kiremit, gri, mor renkleri kullanılmıştır. Tonozun kilit noktasına saat kadranı resmedilmiş, yüzey ikiye ayrılmıştır (Resim 205). İki yan yüzeye manzara tasviri

işlenmiştir. Tonozun güneyinde bulunan tasvirde doğa içerisinde büyük bir konak, denizde gemiler ve uzaktan görünen bir ada vardır (Resim 206). Tonozun kuzey ucunda yapı topluluğu tasvirinde ayrıntılı olarak işlenmiş evler görülmektedir. İki, üç katlı evler dar cepheli, kırma çatılıdır. İzmir’de bulunan evlere benzerliği ile İzmir manzarasını tasvir edilmiş olduğu düşünülebilir¹⁸³. Şadırvan tarafındaki kemer alınlığında yer alan resim kıyıda yerleşmiş olan şehir panoramasıdır (Resim 207). Ön tarafta düz zemin üzerinde babalar ve iki tarafta pavyoncuklar resmedilmiştir. Demir parmaklıkların ardına yerleştirilen yapılar grubunun sağında saraya benzer bir yapı ile sol tarafta, aralarından caddelerin geçtiği, evler bloklar şeklinde görülmektedir. Arka kısımda uzanan ormanın önünde köprüye benzer yapı bulunmaktadır. Buranın İzmir’de, yapılış tarihi 1840 yılına yakın olan Karantina olduğu düşünülürse resimleri de 1835–1840 yıllarına tarihlemek mümkündür¹⁸⁴.

Şadırvan dıştan dışa yaklaşık 2.10 m çapında olan on iki dilimli bir hazneden oluşmaktadır (Resim 208). Haznenin üzerini kıvrımlardan oluşan madeni şebeke örtmektedir. Haznenin 1.33 m olan dış yüzünde panoların genişliği 0.60 m.dir. Panolara yüzeysel olarak işlenmiş kemerlerin üzerine rumi motifi yerleştirilmiştir. Yüzeysel kemerlerin ortasına birer musluk takılmıştır. Şadırvan haznesinin dışını, 0.33 m genişliğinde ve 0.25 m derinliğinde su kanalı oluşturacak şekilde, 0.60 m genişliğinde bordür çemberi dolaşmaktadır.

¹⁸³ Arık, Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, s.50.

¹⁸⁴ Renda, Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700–1850, s.145.

2.3.7. İZMİR\MERKEZ HACI HÜSEYİN CAMİİ (BAŞDURAK) CAMİİ ŞADIRVANI

Plan No: 58

Resimler: 209–211

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, Başdurak mevkinde, Ahmetağa Mahallesinde, Anafartalar Caddesinde, 873 Sokakta bulunan Hacı Hüseyin Camiinin avlusu dışında, avlunun doğusunda bulunmaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Hacı Hüseyin Camii, Başdurak mevkinde bulunduğu için Başdurak Camii diye anılmaktadır. Başdurak Camiinin bahseden en eski vesika 1129 H._1717 M tarihli vakfiyedir. Üzerinde bulunan kitabesine göre 1188 H._1774 M. tarihinde Hacı Hüseyin'in oğlu Ahmet Said tarafından babasının yaptırmış olduğu cami büyük bir onarım geçirmiştir. Cami, Hacı Hüseyin tarafından 18. yüzyılda yaptırılmıştır denilebilir¹⁸⁵. Şadırvan, cami ile birlikte yapılmış ve onarım görmüştür.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Başdurak Camii Şadırvanı altıgen planlıdır. Şadırvan etrafında altı sütunun desteklediği külah ile örtülüdür (Plan 58) (Resim 209). Şadırvan, yerden yükseltilmiş altıgen, beton kaide üzerine oturmaktadır. Mermer malzemedен inşa edilen şadırvanın suyu akar durumdadır.

Külah, eşit aralıklarla yerleştirilmiş altı sütuna oturmaktadır. İç bükeylerden oluşan plastırlı saçakla geçilen külah altı dilimlidir. Saçağın iç ve dış kısmını, yapraklar arasına işlenmiş çiçek motiflerinden oluşan bitkisel bezeme kuşağı dolaşmaktadır. Şadırvanın üst örtüsünde, plastırlarla sınırlandırılmış dikdörtgen şeklindeki kartuşların içerisinde rumiler görülmektedir. Kartuşlar arasında kalan köşelerde ve külahın iç yüzeyinde, dilimlerin alt kısmında, kabartma tekniğinde, kıvrımlı soyut yaprak motifleri işlenmiştir (Resim 210).

Şadırvan dıştan dışa yaklaşık 2.40 m çapında ve kenar kalınlığı 0.25 m olan altı dilimli su haznesinden oluşmaktadır (Resim 211). Hazne, madeni, kubbemsi bir örtüyle kapatılmıştır. Şadırvan, altıgen kaide üzerine oturtulmuştur. Haznenin 1.15 m olan dış yüzü, taşıntı yapan düşey plastırlarla altı dilime ayrılmıştır. Plastırların üst kesimlerine profillerle başlık görünümü verilmiştir. Plastırlar arasında kalan 0.80 m genişliğindeki panolara birer musluk takılmıştır. Şadırvan haznesinin dışını, 0.20 m genişliğinde ve 0.24 m derinliğinde su kanalı

¹⁸⁵ Aktepe, “Osmanlı Devri İzmir Camileri Hakkında Ön Bilgi”, İzmir Yazıları, s.25; Zerrin Köşklü, I. Abdülhamid Dönemi (1774–1789) Osmanlı Dini Mimarisi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1993, s.130; Yazar, Efsaneden Gerçeğe İzmir, s.215; Karataş, “Geçmişten Bugüne Kemeralı”, s. 157.

oluşturacak şekilde, şadırvanın üzerine kurulu olduğu, 1.12 m genişliğinde altıgen kaide dolaşmaktadır.

2.3.8. TİRE ALAY BEY CAMİİ ŞADIRVANI

Plan No: 59

Resimler: 212–213

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Tire’de, Cumhuriyet Mahallesinde bulunan Alay Bey Camiinin kuzeydoğusunda, yaklaşık 3 m ilerisinde, avlu içerisinde yer almaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Alay Bey Camii harime giriş kapısı üzerinde yer alan dört satırlık kitabesine göre Alaybeyzade İbrahim tarafından 1129 H._1813 M. tarihinde yaptırılmıştır¹⁸⁶. Şadırvan, cami ile birlikte inşa edilmiştir. Şadırvanın kaidesi orijinal olup üzeri sonradan tamamlanmıştır.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Alay Bey Camii Şadırvanı dairesel planlıdır. Üzeri sonradan, direklere oturan madeni çatıyla örtülmüştür (Plan 59) (Resim 212). Taş malzeme ile inşa edilen şadırvanın suyu akar durumdadır.

Şadırvan dıştan dışa yaklaşık 2.04 m çapında olup on panonun dairesel olarak birleştirilmesi ile oluşturulmuş su haznesinden meydana gelmektedir (Resim 213). Şadırvan 0.20 m taşıntı yapan dairesel mermer kaide üzerine oturtulmuştur. Haznenin 0.95 m olan dış yüzü sade bırakılmıştır. Muslukları düzensiz olarak yerleştirilmiş şadırvanın orijinal muslukları günümüze ulaşmamıştır. Şadırvan haznesinin dışını, 0.20 m genişliğinde ve 0.32 m derinliğinde su kanalı oluşturacak şekilde, 0.36 m genişliğinde bordür çemberi dolamaktadır. Şadırvanın etrafında, sekiz musluğun karşısında, sonradan yapılmış, demir ayaklara oturan ahşap oturaklar bulunmaktadır.

¹⁸⁶ Bayraktar, Tire’de Osmanlı Dönemi Cami ve Mescidleri, s.122; Aslanoğlu, Tire’de Camiler ve Üç Mescit, s.79; Kasım İnce, III. Selim-IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789–1839) Osmanlı Cami ve Mescidleri I, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, Erzurum, 1995, s.133.

2.3.9. BERGAMA YENİ CAMİİ ŞADIRVANI

Plan No: 60

Resimler: 214–216

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Bergama'da, Kadı Hayreddin Mahallesinde, Uzun Çarşı Caddesi üzerinde yer alan Yeni Camiinin son cemaat yerine yaklaşık 12 m uzaklıkta, avlu içerisinde bulunmaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Cami, avluya giriş kapısı üzerinde bulunan kitabesine göre 1229 H._1813 M. tarihinde Karaosmanoğlu İbrahim Nazif tarafından yaptırılmıştır¹⁸⁷. Şadırvan, cami ile birlikte inşa edilmiştir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Yeni Camii Şadırvanı onikigen planlı olup üzeri kubbe ile örtülmüştür (Plan 60) (Resim 214). Mermer malzemedен inşa edilen şadırvanın suyu akar durumdadır.

Üst örtü, ahşap olup içten sekiz dilimli kubbe, dıştan eğimli çatıdır. Kubbe bir alemle sonuçlanmaktadır. Düz plastırlı saçakla kubbeye geçilmektedir. Saçakta üçgenlerden oluşan bezeme görülmektedir. Kare altlıklara oturan, eşit aralıklarla yerleştirilmiş sekiz ahşap sütun, S kıvrımı yapan kemerlerle birbirine bağlanmaktadır. İç ve dış bükey yapan plastırlı başlıklara oturan kemere içten ve dıştan ay-yıldız motifleri yerleştirilmiştir.

Şadırvan dıştan dışa 1.75 m çapında ve kenar kalınlığı 0.20 m olan on iki dilimli bir hazneden oluşmaktadır (Resim 215). Su haznesinin üzeri madeni kubbemsi bir örtü ile kapatılmıştır. Şadırvan 0.20 m taşıntı yapan dairesel kaide üzerine oturtulmuştur. Haznenin 1.00 m olan dış yüzü, üstten geometrik bezemeli kuşakla sınırlandırılmaktadır. 0.48 m genişliğindeki panolara volütlü S ve C kıvrımları yapan soyut yapraklarla oluşturulmuş kartuşlar işlenerek birer musluk takılmıştır¹⁸⁸ (Resim 216). Şadırvan haznesinin dışını, 0.21 m genişliğinde ve 0.19 m derinliğinde su kanalı oluşturacak şekilde, 0.22 m genişliğinde bordür çemberi dolaşmaktadır. Şadırvanın etrafında, sonradan yapılmış, demir ayaklara oturan on iki ahşap oturak bulunmaktadır.

¹⁸⁷ Kuyulu, Kara Osmanoğlu Ailesine Ait Mimari Eserler, Ankara, 1992, s. 145; Bayatlı, Bergama Tarihinde Türk İslam Eserleri, s.66; Ersoy, Bergama Cami ve Mescitleri, s.45; Şahin, Anadolu Tarihinde Bergama s.34.

¹⁸⁸ Şadırvanın doğu cephesinde bulunan iki panoda kartuş ve süsleme kuşağı görülmemektedir. Bu, iki panonun yenilendiğini göstermektedir.

2.3.10. BERGAMA ŞADIRVANLI CAMİİ ŞADIRVANI

Plan No: 61

Resimler: 217–220

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Bergama’da, Şadırvanlı Caddesi ile Hastane Caddesinin kesiştiği köşede, Şadırvanlı Camiinin doğusunda bulunan son cemaat yerine yaklaşık 4 m uzaklıkta, avlu içerisinde yer almaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Şadırvanlı Camii Şadırvanı 1240 H._1824 M. tarihinde Bergama Voyvodası Abdullah Ağa tarafından yaptırılmıştır¹⁸⁹.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Şadırvan dairesel planlı olup içten kubbe dıştan eğimli çatı ile örtülmüştür (Plan 61) (Resim 217). Mermer malzemedен inşa edilen şadırvanın suyu akar durumdadır.

Üst örtüsü içten sekiz dilimli kubbe, dıştan eğimli çatıdır. İç bükey plastırlı bir saçakla kubbeye geçilmektedir. Kubbenin üzerine alem yerleştirilmiştir. Daire şeklindeki altlığa oturan ahşap sütunlar, sekiz yuvarlak formulu kemeri taşımaktadır.

Şadırvan dıştan dışa yaklaşık 3.00 m çapında olup yirmi mermer panonun dairesel olarak birleştirilmesi ile oluşturulmuş su haznesinden meydana gelmektedir (Resim 218). Su haznesinin üzeri, alemle sonuçlanan, madeni kubbemsi bir örtü ile kapatılmıştır. Haznenin 0.87 m olan dış yüzü, çepeçevre üstten ve alttan profilli kuşaklarla bezenmiştir. Şadırvanda birer atlanarak, on pano ve ortasında rozetler görülmektedir (Resim 219). Rozetlerin içleri yıldız ve rüzgârgülü motifleri ile bezenmiştir (Resim 220). Muslukları düzensiz olarak yerleştirilmiş şadırvanın orijinal muslukları günümüze ulaşmamıştır¹⁹⁰. Şadırvan haznesinin dışını, 0.34 m genişliğinde su kanalı oluşturacak şekilde, 0.60 m genişliğinde bordür çemberi dolaşmaktadır. Bordürün üzerinde sonradan yapılmış 0.24x0.24 m ölçülerinde oturaklar bulunmaktadır.

¹⁸⁹ Ersoy, “Bergama’da Kurşunlu Ve Şadırvanlı Camileri”, s.98; Bayathı, Bergama Tarihinde Türk İslam Eserleri, s.47; Ersoy, Bergama Cami ve Mescitleri, s.49; Şahin, Anadolu Tarihinde Bergama, s.33.

¹⁹⁰ Şadırvanın orijinal musluklarının, yüzeyinde rozet olmayan levhalarda bulunması gerekmektedir. Rozetlerin deforme olmaması, üzerlerinde herhangi bir iz taşıyor olması bu düşüncüyü desteklemektedir.

2.3.11. İZMİR\MERKEZ ALİ PAŞA ŞADIRVANI

Plan No: 62

Resimler: 221–228

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, Başdurak semtinde Ali Paşa Meydanında bulunmaktadır (Resim 221).

Tarihi ve Yaptıran: Ali Paşa Şadırvanı kubbe eteğinde, profilli silmenin alt kesimindeki süslü hatla yazılmış olan kuşak kitabesine göre 1244 H._1828 M. tarihinde Hacı Salih Paşa tarafından yaptırılmıştır¹⁹¹. Kitabe metni şu şekildedir¹⁹²:

Mesned-i efruz sadanet-i mahrem-i şah-ı cihan
 Hamil-i mühr-i hilafet zıll-i Hakkın Hayderi
 Ol vezir-i ma'delet-pira ki cuy-ı himmeti
 Eyledi sirab-ı emn ü afiyet bahr u beri
 Tab-ı pak-i su gibi cari-i sebil-i hayr için
 Enfe'u'n-nas eylemiş Mevla o a'li gevheri
 Sübhanallah
 Nev-teravet-bahş idüp ve lütfi riyaz-ı aleme
 Bağ-ı huldden bir numune oldu kevnin heryeri
 Şüst ü şu etdi cihanın halkı ekdardan dilin
 Nice çağla ol vezirin lutf-ı adli enhüri
 Çeşme-sar lutfunun bir katresin nuş eyleyen
 Ağzına almaz şarab-ı zinde bahş anberi
 Yaptı bu şadırvanı hasbeten lillah
 Eylese alem dua-il hayrı vird-i esheri
 Kâse-i zerrin-i şems ü mah olub avizesi
 Hem seza olsa süreyya kubbesinin ziveri
 Çar unsur fitratından beru bu ma ta bu dem
 Zir-i arzda su-be-su olmuşdu cari serseri
 Mazhar-ı lutf-ı hidiv madelet-güster olup

¹⁹¹ Eser Gültekin, “Tarihi Kemeralı Çarşısı’ndaki Ali Paşa Meydanı ve Şadırvanı Üzerine Görüşler”, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, S.14, Erzurum, 2005, s.85.

¹⁹² Kitabe metnini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren Okutman Hasan Akdağ’a ve kitabenin aslına ulaşmamı sağlayan Doç. Dr. Eser Gültekin’e teşekkür ederim.

Yüz bulup çıkdı zuhura çağlasın şimden geri
 Eşter u ester u devabb ü ins ü hayvan cümleten
 Bi tekellüf içeler bu ma-i sıhhat-averi
 Ebru-yı İzmir ef ayış bulub bu çeşmeden
 Banisi içsün şarab-ı cuy-ı adn-ı Kevser-i
 Tab'a saffet-bahş ider bir hoş-güvar sudur bu kim
 İncila-yı sadr-ı eyler dem-be-dem efzun teri
 Görmedi bu mahbub-i ziba nazıra şevk averi
 Hemçü bir mahbub-i ziba nazıra şevk averi
 Bendesi ayan-ı İzmir çeşmeli Ahmet Reşit
 Kıldı bu hizmetle icra farz-ı ayn-i çakeri
 Çeşme-i heft asumane sıt tarihi seza
 Hacı Salih Paşa irva kıldı susuz dilleri
Anlamı: Gizli sırların dayandığı delillerin şahı
 Hakkın cesur gölgesi hilafet mührünün sahibidir
 Adalet saçan o vezirin bolluk nehri
 Güvenli ve sağlıklı bir seyr suyu eyledi
 Hayır olarak yapılan sebillerin tümünün temiz yaratılışısı
 Mevla o yüce cevheri hayırlı etsin
 Aleme yeşil bahçeler ve temiz bir hava bağışlayıp
 Alemin her yeri cennet bağından bir örnek oldu
 Cihan halkının dilini kederden yıkasın
 Çağlayınca o vezirin adaleti ve bağışlaması çok olur
 Çeşmesi bol olan yerin çeşmesinden bir damlasını içen
 Anberin bağışladığı şarabı ağzına almaz
 (Allah ne güzel yaratmış) bu şadırvanı ne güzel yaptı
 Alem sabah saatlerinde aynı sözleri söyleyerek dua eylese
 Güneşin ve ayın altın kâsesi avizesi olup
 Süreyya (çoban yıldızı) kubbesinin avizesi olsa yakışır
 Dört unsur yaratıldığından beri bu can suyudur
 Çünkü hepsinin başıboş dolaştığı görülmektedir
 Adalet vezirinin bağışlaması çok olup

Bundan sonra Allah rızası için ortaya çıkıp çağlasın
 İnsan ve hayvanların tümü ilaç ve şurubu satın almak için
 Bu özünde sıhhat bulunan suyu teklifsizce içsinler.
 İzmir'in ataları bu çeşmeden bolluk bulup
 (Bu çeşmeyi yapan) cennetteki Kevser ırmaklarının şarabını içsin
 Bu su, tabiata hoşluk veren, hoş, içimi güzel bir sudur
 Her an, binlerce başı cilalar
 Onun gibi güzel ve doğru sözlü, insanları büyüleyen
 Ressamlar bu gönül alan resmin benzerini görmedi
 İzmir ayanına bağlı çeşmeli Ahmet Reşit
 Bu hizmetle kendisi gibi bir iş yaptı
 Bu tarihi yedi katlı gökyüzüne uygun şöhretle (söyledi)
 Susuz dilleri suya kandıran, Hacı Salih Paşa

Şadırvanın musluk aynasında bulunan onarım kitabesine göre şadırvan II. Abdülhamit tarafından Muharrem 1312 H._Temmuz 1894 tarihinde tamir edilmiştir¹⁹³. 64x114 cm ölçülerindeki talik hatla yazılmış olan kitabe beş satırdır (Resim 222). Kitabe metni şu şekildedir:

İş-bu eser-i hayr sinin-i vefireden beri harab ve mu'attal iken
 Her türlü terakkiyat ve ihyay-i hayrat ve müberrat hususunda
 A'sar-ı salifeye gıpta-bahş olan
 Sultan Abdülhamit Han-ı ali hazretlerinin ahd-i
 Hümayunlarında tecdiden inşa ve ihya kılınmıştır
 Sene Muharrem 1312

Anlamı: İş bu hayırlı eser uzun yıllardan beri harap ve kullanılmaz iken
 Her türlü ilerleme ve onarım ve çeşme ile ilgili
 Eski eserlere özenen
 Yüce Sultan Abdülhamit Han'ın
 Sultanlığı zamanında yeniden güzelleştirerek onartmıştır

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Ali Paşa Şadırvanı sekizgen planlı olup haznenin ortasında fiskiyeli göbeği bulunmaktadır (Plan 62). Şadırvan etrafında kemerlerle birbirine bağlanmış sekiz sütunun desteklediği kubbe ile örtülüdür. Şadırvan, yerden 0.30 m

¹⁹³ Aktepe, "İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma", s.191.

yüksekliğinde sekizgen mermer bir kaide üzerine oturmaktadır. Mermer malzemedен inşa edilen şadırvan meydan şadırvanıdır. Şadırvanın suyu akar durumdadır.

Kubbe, eşit aralıklarla yerleştirilmiş sekiz mermer sütunun taşıdığı yuvarlak kemerlere oturmaktadır. Kompozit tarzını anımsatan, yaprak ve volütlerle bezeli başlıklı sütunlar (Resim 223), kare altlıklıdır. İç ve dış bükeylerden oluşan plastırlı saçakla geçilen kubbenin çapı yaklaşık 7.50 m.dir. Kubbenin oturduğu kemer köşeliklerinin bazılarında, yelpaze biçimli vazodan ve kulplu vazodan çıkan veya buket halinde kıvrımlı dallar üzerine yerleştirilmiş soyut yaprak ve çiçek motifleri görülmektedir (Resim 224). Bazı kemer köşeliklerinde de madalyon içerisine altı kollu yıldız ve bitkisel motif işlenmiştir (Resim 225). Bir kemer köşeliğinde arkasında çiçek motifleri bulunan, iki şerefeli, kubbeli bir cami tasvir edilmiştir (Resim 226). Sütunların üzerinden saçak kısmına kadar yükselen kısımda, kemer köşelikleri arasına gömme ayak şeklinde plastırlar yerleştirilmiştir. İyon tarzını anımsatan başlıklı plastırlar silmeli ayaklar üzerine yerleştirilmiştir. Kubbeye geçişte plastırlı saçak görülmektedir. Kubbenin üzerinde bir alem bulunmaktadır.

Şadırvan dıştan dışa yaklaşık 2.00 m çapında ve kenar kalınlığı 0.27 m olan sekiz dilimli bir hazne ile ortasında tek çanaklı bir göbekten oluşmaktadır (Resim 227). Haznenin üzerini kıvrımlardan oluşan madeni şebeke örtmektedir. Haznenin 1.50 m olan dış yüzü, çepeçevre üstten ve alttan profilli kuşaklarla bezenmiş, düşey plastırlarla sekiz dilime ayrılmıştır. Plastırlar arasında kalan 0.80 m genişliğindeki panolara kabartma rozetler işlenerek birer musluk takılmıştır. Panolar, ortası oyma tekniğinde geometrik bezemeli, uçları kıvrımlı bir taçla sonlandırılmıştır. Şadırvanın fiskiyeli göbeği kaide üzerine oturtulmuş ve 0.58 m çapında dairesel bir çanaktan oluşmaktadır (Resim 228). Şadırvan haznesinin dışını, 0.18 m genişliğinde ve 0.18 m derinliğinde su kanalı oluşturacak şekilde, 0.52 m genişliğinde bordür çemberi dolaşmaktadır. Dışta şadırvanın üzerine oturtulduğu, zeminden 0.30 m yükseltilmiş, 1.86 m genişliğinde kaide görülmektedir.

2.3.12. ÇEŞME HACI MEHMET AĞA CAMİİ ŞADIRVANI

Plan No: 63

Resimler: 229–233

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Çeşme’de, Musallah Mahallesinde, Kabadayı Sokakta, mezarlık içerisinde bulunan Mehmet Ağa Camiinin yaklaşık 3 m kuzeyinde bulunmaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Hacı Mehmet Ağa Camii, 1832 tarihinde Osmanoğlu Hacı Mehmet Ağa tarafından yaptırılmıştır¹⁹⁴. Şadırvan cami ile birlikte inşa edilmiştir. Şadırvan hazne kısmının sonradan betonarme bir hazne ile yenilediği anlaşılmaktadır.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Hacı Mehmet Ağa Camii Şadırvanı dairesel planlı olup üzeri sütunlara oturan kubbe ile kapatılmıştır (Plan 63) (Resim 229). Şadırvanın hazne kısmı ve sütunlara oturan kemerler ve kubbe betonarme olup izlerden sonradan yapıldığı anlaşılmaktadır. Şadırvanın suyu akar durumdadır.

Şadırvanın üst örtüsü altı sütunun taşıdığı yuvarlak kemerlere oturan kubbedir. Sütunlar sekizgen şeklindeki altlıklara oturmaktadır. Altlıkların üzerinde bilezikler bulunmaktadır. Sütunların başlıkları birbirinden farklı olup şadırvanın orijinal unsurlarıdır. Üç sütun başlığı iç ve dış bükey yapan plastırlarla hareketlendirilmiştir. Diğer sütun başlıklarının üzerine dört yönde kabartma tekniğinde bezemeler işlenmiştir. Bir sütun başlığında, damla içerisinde “Allah” yazısı, S kıvrımı üzerine işlenmiş küçük çiçek (Resim 230) ve iki kulplu vazodan çıkan yaprak motifleri ile kaleyi andıran mimari tasvir bulunmaktadır. İkinci sütun başlığında biri kapaklı, kulpları olan iki sürahi (Resim 231), damla ve alem motifleri görülmektedir. Üçüncü sütun başlığında ters duran, dal üzerine işlenmiş elma, armut (Resim 232)ve gül motifleri ile ters duran rumiden oluşan bezeme yer almaktadır.

Hazne kısmı 1.50 m çapında dairesel planlı olup dış yüzeyi 1.30 m yüksekliğindedir (Resim 233). Daire şeklinde kaide üzerine oturan haznenin etrafını 0.32 m genişliğinde su kanalı dolaşmaktadır.

¹⁹⁴ İnce, III. Selim-IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789–1839) Osmanlı Cami ve Mescidleri I, s.26; İzmir İl Kültür Envanteri, Çeşme-Karaburun, s.10.

2.3.13. URLA HACI TURAN KAPAN CAMİİ ŞADIRVANI

Plan No: 64

Resimler: 234–244

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Urla'da, Yenice Mahallesi, Kapan Sokak'ta bulunan Hacı Turan Kapan Camiinin önünde, avlu içerisinde bulunmaktadır (Resim 234).

Tarihi ve Yaptıran: Şadırvan, kubbe eteğinde bulunan kitabesine göre Ahmet Bey tarafından 1834 tarihinde yapılmıştır¹⁹⁵. Şadırvanın kitabesi 20x50 cm ölçülerinde olup kubbeyi taşıyan kemerlerin birleştiği köşede yer almaktadır. Sülüs hatla yazılmış olan kitabe altı satırdır (Plan 64) (Resim 235). Kitabe metni şu şekildedir¹⁹⁶:

Sahibül hayr-ı kerem memba-ı cu-i

Mir Ahmet eyledi seda rub bunda bina

Kıldı bu ab-ı leziz sütuna tamam

Pür nur-ı arşda sayeban ola ol yevmi hayra

Vehy-i hulüsla dua etti dedi zel hayr

Aç lülesin al vuzu Ahmet beye eyle dua

Anlamı: Kaynak veren hayır sahibi kerem

Mir Ahmet bina eyledi

Bu lezzetli suyu tamam kıldı

Işık dolu arşta o hayır gününde gölgelik olsun

Hulusla dua etti.....

Lülesini aç abdest al ve Ahmet Bey'e eyle dua

Kitabenin üst kısmında bitkisel motiflerin yanında kırma çatılı bir cami ve yanında tek şerefeli minare tasvir edilmektedir. Kitabenin alt kısmında, ortada gül motifi yanlarda soyut yapraklardan oluşan bitkisel bezeme görülmektedir.

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Hacı Turan Camii Şadırvanı dairesel planlı olup haznenin üzeri konik külahla kapatılmıştır. Şadırvan etrafında kemerlerle birbirine bağlanmış altı sütunun desteklediği kubbe ile örtülüdür. Taş malzemedен inşa edilen şadırvanın suyu akar durumdadır.

¹⁹⁵ Sözen, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, s.326; Arık, Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, s.47; Tunçel, Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezartaşları, s. 231; Renda, Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700–1850, s.145.

¹⁹⁶ Kitabe metnini okuyan ve günümüz Türkçesine çeviren Okutman Hasan Akdağ'a ve Arş. Gör. Uğur Köroğlu'na teşekkür ederim.

Şadırvan, eşit aralıklarla yerleştirilmiş altı sütunun taşıdığı, saçaklı, bağdadi tarzda kubbeyle örtülmektedir. Kubbe dıştan kiremitli çatıyla kapatılmıştır. Kubbeyi taşıyan yuvarlak kemerler, profilli başlıkları bulunan sütunlara oturmaktadır.

Kubbenin iç yüzünde sıva üzerine boyalı nakış halinde manzara tasvirleri işlenmiştir (Resim 236). Kahverengi, gri, yeşil, mavi ve kiremit renklerinin kullanıldığı resimde gölgelemenin etkisiyle zengin renk izlenimi verilmiştir. Kubbe eteğini kesintisiz dolaşır görünüşte kıyılar, kıyılarda yer alan konak ve yapı toplulukları ile devamlı bir deniz resmedilmiş, böylece belli bir yerin panoraması verilmiştir. Kıyılarda boş kırlar ve ön planda iki katlı konaklar ayrıntılı olarak işlenmiştir. Manzarada perspektif uyumsuzluğu, ayrı açılardan resmedilmiş ayrı görüntülerin ortak kıyı zemininde bir araya getirildiğini düşündürmektedir. Eğim gösteren çeşitli ağaçlar, yelkenli gemiler natüralist üslupta verilmiştir. Denizde ufuk çizgisi ve bunu kesen gemi ve ada görüntüleri başarılı perspektif uygulamalardır¹⁹⁷.

Şadırvan dıştan dışa yaklaşık 2.90 m çapında su haznesinden oluşmaktadır (Resim 244). Şadırvan 0.15 m taşıntı yapan dairesel bir kaide üzerine oturtulmuştur. Haznenin 0.87 m olan dış yüzü sade bırakılmıştır. Muslukları düzensiz olarak yerleştirilmiş şadırvanın orijinal muslukları günümüze ulaşmamıştır. Şadırvan haznesinin dışını, 0.40 m genişliğinde ve 0.35 m derinliğinde su kanalı oluşturacak şekilde, 0.32 m genişliğinde bordür çemberi dolaşmaktadır. Şadırvanın etrafında, muslukların karşısında, sonradan yapılmış, demir ayaklara oturan ahşap oturaklar bulunmaktadır.

¹⁹⁷ Arık, Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, s.47.

2.3.14. İZMİR\MERKEZ HİSAR (YAKUP BEY) CAMİİ ŞADIRVANLARI

Plan No: 65

Resimler: 245–247

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, Hisarönü mevkinde bulunan Hisar Camii önünde bulunan şadırvanlardan erken tarihli olan Evliyazade Şadırvanı dış avluda ve esas avluya giriş kapısının sol tarafında, geç tarihli olan Bakırcı Mahmut Efendi Şadırvanı sağ tarafında bulunmaktadır (Resim 245).

Tarihi ve Yaptıran: Evliyazade Şadırvanı üzerinde bulunan kitabeye göre Ahmet Said tarafından yaptırılmış olup daha sonra 1293 H._1876 M. tarihinde Evliyazade İbrahim Efendi tarafından tamir ettirilmiştir¹⁹⁸. Kitabe 48x70 cm ölçülerinde olup musluk aynasında bulunmaktadır. Plastirlarla çerçeve içerisine alınan kitabe köşelerde kıvrımlı soyut yapraklarla bezelidir (Resim 246). Beş satır, iki sütun olan kitabenin üst kısmında kıvrımlı yapraklarla oluşturulmuş bezeme, alt kısmında tarih ve kitabe hattatının imzası görülmektedir. Talik hatla yazılan kitabe metni şu şekildedir¹⁹⁹:

An-asıl Ahmed Said vakfından iken nagehan
Hedm olunmuşdu bu şadırvan-ı bi-misl ü adil
Sahibü'l-hayr Evliya-zade garikü'r-rahmetin
Oğlu İbrahim Efendinin hüdavend-i celil
Kabirini etsün fezay-i ravza-i huld-i berin
Ruhunu sirab-ı feyz-i kevser-i ecr-i cezil
Ba-vasiyyet hayra tahsis ettiği nakdineden
Oldu inşaya bu tarz üzre karındaşı vekil
Bir düşer alemde nuri böyle bir tarih-i tam
Akdı şadırvan-ı ra'nadan bu ma-ı selsebil
Mehmed Fikri 1293

Anlamı: Asıl olarak Ahmet Said vakfındayken ansızın

Bu benzersiz şadırvan harap edilmişti

Hayır sahibi rahmete boğulsun

¹⁹⁸ Aktepe, “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, s.191; Münir Aktepe, “İzmir’in Hisar Veya Yakub-Bey Cami’i”, İzmir Yazıları, İzmir, 2003, s.108.

¹⁹⁹ Kitabe metni Münir Aktepe tarafından okunmuştur. Aktepe, “İzmir’in Hisar Veya Yakub-Bey Cami’i”, s.108. Kitabe metnini günümüz Türkçesine çeviren Arş. Gör. Uğur Köroğlu’na teşekkür ederim.

İbrahim Efendinin oğlu hüdavend-i celil
 Kabrini en yüce, sonsuz Ravzanın fezası ile sarsın
 Ruhunu çokça Kevser ile feyz ile doldursun
 Vasiyeti ile hayır için tahsis ettiği paradan
 Kardeşi bunun üzerine (bu şadırvanı) inşa için vekil oldu
 Nuri böyle bir tarihi düşer
 Hoş şadırvandan bu selsebil suyu aktı

Bakırcı Mahmut Efendi Şadırvanı üzerinde bulunan kitabeye göre Bakırcı Mahmut Efendinin oğlu Hacı Mahmud Efendi tarafından, gurre-i Cemaziyü'l-ahir 1300 H._9 Nisan 1883 M. tarihinde yaptırılmıştır. Hacı Mahmud Efendi Muharrem 1301 (Kasım 1883) tarihli vakfiyesiyle Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa'nın İzmir'e getirdiği sudan, kendi şadırvanına su tahsisini temin etmiştir. Kitabe 48x70 cm ölçülerinde olup musluk aynasında bulunmaktadır. Plastırlarla çerçeve içerisine alınan kitabe köşelerde kıvrımlı soyut yapraklarla bezelidir. Sekiz satır olan kitabe talik hatla yazılmıştır (Resim 247). Kitabe metni şu şekildedir:

Bakırcı Hacı Mahmud etti hüsn-i himmetin derkar
 Edüb nakd-i mesaisin bu hayrata hemen (?)
 Hakikatda şu meydana sezadır böyle bir hayrat
 Bu ma'-i selsebil etsün yine atşan hep ihya
 Şeref verdi Hisar Cami'ine inşası bi-şübhe
 Sühulet verdi erbab-ı vuzu'ya ruz(u) şeb zira
 İçinde su gibi Cevdet dedim tarihini zahir
 Binüçyüzde yapılmıştır bu şadırvan bi hemta
 Gurre-i Cemaziyü'l-ahire sene 1300

Anlamı: Bakırcı Hacı Mahmud himmetin güzelliğiyle bir iş eyledi

Bütün vaktini bu hayata harcadı
 Hakikatle böylesi bir hayat şu meydana layıktır
 Bu selsebin duyu yine susuzları ihya etsin
 Hisar Camisine inşası şüphesiz şeref verdi
 Abdest alanlara gece gündüz kolaylık sağladı
 İçinde su gibi açıkça Cevdet dedim tarihini
 Bu benzersiz şadırvan 1300'de yapılmıştır

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Hisar Camii Şadırvanları aynı plan ve mimaride yapılmıştır. Sekizgen planlıdır (Plan 65). Mermer malzemeden inşa edilen şadırvanların suyu akar durumdadır.

Şadırvan sekizgen su haznesinden oluşmaktadır. Hazne on altı dilimli, aralara cam yerleştirilmiş madeni külahla kapatılmıştır. Külahın üzerinde alem bulunmaktadır. Şadırvan dışa taşıntı yapan, üst kısmı plastırlarla hareketlendirilmiş sekizgen kaide üzerine oturmaktadır. Haznenin 1.07 m olan dış yüzü çepeçevre üstten profilli kuşaklarla bezenmiş, taşıntı yapan düşey plastırlarla sekiz dilime ayrılmıştır. Plastırların üst kesimlerine profillerle başlık görünümü verilmiştir. Plastırlar arasında kalan 0.70 m genişliğindeki panolara birer musluk takılmıştır. Şadırvan haznesinin dışını, 0.33 m genişliğinde ve 0.35 m derinliğinde su kanalı oluşturacak şekilde, bordür çemberi dolaşmaktadır. Şadırvanın etrafında, muslukların karşısına sonradan yapılmış demir altlıklara oturan, ahşap oturaklar yerleştirilmiştir.

2.3.15. İZMİR\MERKEZ KESTANE PAZARI CAMİİ ŞADIRVANI

Plan No: 66

Resimler: 248–250

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: İzmir merkezde, Başdurak Camii ile Şadırvan Camii arasında bulunan Kestane Pazarı Camiinin güney giriş kapısı merdivenleri önünde, Zahirceciler Çarşısı içerisinde bulunmaktadır (Resim 248).

Tarihi ve Yaptıran: Şadırvanın ilk defa kim tarafından yaptırıldığı belli değildir. Üzerinde bulunan kitabelerine göre 1312 H._1894 M. yılında II. Abdülhamit tarafından, 1 Ramazan 1341 H._ 17 Nisan 1923 M. tarihinde Karaburunluzade es-Seyid el-Hac İbrahim Ağa bin Hacı Ahmed Ağa tarafından tamir edilmiştir²⁰⁰. İlk tamir kitabesi şadırvanın doğusundaki musluk aynasında olup beş satırdır. Kitabe 56x40 cm ölçülerinde olup sülüs hatla yazılmıştır (Resim 249). Kitabe metni şu şekildedir:

İş bu eser-i hayr sinin-i vefireden-beri harab ve mu'attal iken her
Dürlü terakkıyat ve ihyay-ı hayrat ve müberrat hususunda a'sar-ı
Salifeye gıpta bahş olan Gaziy-i bi-meydani (Sultan
Abdülhamit Han-ı Sani) hazretlerinin ahd-i hümayunlarında
Tecdiden inşa ve ihya kılınmıştır
Sene 1312

İkinci onarım kitabesi şadırvanın kuzeyindeki musluk aynasında yer almaktadır. Dört satır olan kitabe 56x50 cm ölçülerindedir. Kitabe sülüs hatla yazılmış olup dört satırdır (Resim 250). Kitabe metni şu şekildedir:

Karaburunluzade es-Seyid el-Hac İbrahim Ağa vakfından
Olub evladından mütevelliyesi (Hasna Hanım)
Ve kaymakamı da'va-vekili (İbrahim Edhem Bey)
Ma'rifetleriyle ta'mir edilmiştir.1 Ramazan sene 1341

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Kestane Pazarı Camii Şadırvanı sekizgen planlıdır (Plan 66). Mermer malzemeden inşa edilen şadırvanın suyu akar durumdadır.

Şadırvan sekiz dilimli su haznesinden oluşmaktadır. Hazne madeni bir külahla kapatılmış olup demir şebeke ile örtülmüştür. Şadırvan, sekizgen kaide üzerine oturtulmuştur. Haznenin 1.00 m olan dış yüzü, taşıntı yapan düşey plastırlarla sekiz dilime ayrılmıştır.

²⁰⁰ Aktepe, "İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma", s.192.

2.3.16. TİRE YENİ (BEHRAM KETHÜDA) CAMİİ ŞADIRVANI

Plan No: 67

Resimler: 251–253

İnceleme Tarihi: 2006 Mayıs_2006 Aralık

Yeri: Tire’de, Kurtuluş Mahallesinde bulunan Yeni Camiinin kuzeyinde, son cemaat yerine yaklaşık 8 m mesafede bulunmaktadır.

Tarihi ve Yaptıran: Yeni Camii Behram Kethüda tarafından II. Selim döneminde, 16. yüzyılın sonlarına doğru yaptırılmıştır²⁰¹. Cami ile birlikte inşa edilen şadırvan 1912 yılında meydana gelen yangında, üzerine büyük bir ağacın devrilmesi ile yıkılmış, aynı yerde yeniden inşa edilmiştir²⁰².

Mimari ve Süsleme Özellikleri: Yeni Camii Şadırvanı dairesel planlı olup içten düz çatı ile dıştan kurşun kaplı basık kubbe ile örtülüdür (Plan 67) (Resim 251). Taş malzemedен inşa edilen şadırvanın suyu akar durumdadır.

Şadırvanı örten kubbe on sütunun taşıdığı yuvarlak kemerlere oturmaktadır. Kubbeye iç bükey silmeli bir saçakla geçilmektedir.

Şadırvan dıştan dışa yaklaşık 4.90 m çapında ve kenar kalınlığı 0.24 m olan on panonun dairesel olarak birleştirilmesiyle oluşturulmuş su haznesi ile ortasında üç çanaklı bir göbekten meydana gelmektedir (Resim 252). Su haznesi, altta 0.10 m. ve üstte 0.07 m taşıntı yapan dairesel iki kaide üzerine oturtulmuştur. Haznenin üzeri demir şebekeyle kapatılmıştır. Haznenin 0.75 m olan dış yüzü çepeçevre üstten ve alttan profilli kuşaklarla bezenmiştir. Muslukları düzensiz olarak yerleştirilmiş şadırvanın orijinal muslukları günümüze ulaşmamıştır²⁰³. Şadırvanın fiskiyeli göbeği, kaide üzerine oturtulmuş üç çanaktan oluşmaktadır (Resim 253). Altta bulunan çanak 1.30 m çapında olup yüzeyi yivlendirilmiş, ortada bulunan çanak 1.00 m çapında olup üst kısmı kıvrımlarla hareketlendirilmiştir. En üstte bulunan çanak 0.50 m çapındadır. Şadırvanın etrafını 0.14 m genişliğinde su kanalı oluşturacak şekilde, 1.55 m genişliğinde, üzerinde oturakların bulunduğu kaide dolaşmaktadır. Oturaklar taş malzemedен olup yaklaşık 0.50x0.35 m ölçülerinde, uçları yuvarlatılmış dikdörtgen form göstermektedir.

²⁰¹ Armağan, Yeşil Tire, s.69; Armağan, Devlet Arşivlerinde Tire, s.244; Bayraktar, Tire’de Osmanlı Dönemi Cami ve Mescidleri, s.102.

²⁰² Aslanoğlu, Tire’de Camiler ve Üç Mescit, s.71.

²⁰³ Panolarda, musluk delikleri bulunmaktadır. Ancak sonradan yerleştirilen musluklar bu deliklere takılı durumda değildir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

3.1. ÇEŞMELER

Yaşamın vazgeçilmez unsurlarından biri olan su, tarih boyunca farklı uygarlıklarda ait olduğu uygarlığın mimari özelliğini yansıtan yapılarla kent yaşamlarına dâhil edilmiştir²⁰⁴. Temizlik ve su içme amacıyla yapılan çeşmeler Osmanlı mimarisinde suyla ilgili yapılar içinde önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı toplumunda geleneksel kültürün suya gereksinimi toplumsal kimlikten inançlara kadar tüm sistemi etkilemiştir. Özellikle kent içi su yapımını hızlandıran Osmanlı Devleti 16. yüzyıldan sonra çok sayıda çeşme yaptırmıştır²⁰⁵. Dağıtılan suyun kaynaktan kente ulaştığı son nokta olan çeşmeler yüzyıllara göre konumlandıkları yerler itibarı ile kentlerin tarihi süreç içindeki gelişme alanları hakkında fikir vermektedir. Bazen Osmanlı yönetiminin etkin kişiliklerinin güç göstergesi içinde hayır ve dua kazanma amaçlı, bazen idarenin gerçekleştireceği yenilik ve değişimin mimari göstergesi olarak yaptırılan çeşmeler, sokak kurgusunda meydanların kilit noktalarını oluşturmada, külliyelerin, yapıların veya sokakların önemli cephe ve köşelerini vurgulamada kullanılmıştır. Çeşmeler, yapıldıkları dönem içinde değerlendirildiklerinde dönemin mimari üslubunun yansıtıldığı, İslam dininin figürlü bezemeyi tasvip etmemesinden dolayı her türlü bezemenin rahatça işlenebildiği yerler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sözlüklerde, göz gibi olan delik ve bu delikten akan su, anlamı ile açıklanan “çeşme” kelimesinin, Farsçada “göz” anlamındaki “çeşm”den geldiği kabul edilmektedir²⁰⁶. Çeşmeler, kaynağında bir hazineye toplanarak veya borularla getirilerek, akıtılan suların alınmasına mahsus, lüleli veya musluklu, bir hazine şeklinde, mermerden, taştan veya buna benzer inşa malzemelerinden yapılmış, umuma mahsus su alma yerleridir²⁰⁷.

²⁰⁴ Pilehvarian, “Osmanlı Çeşme Mimarisi”, s.247; Sedat Çetintaş, “Türklerde Su-Çeşme-Sebil”, Güzel Sanatlar Dergisi, S.5, İstanbul, 1944, s.125; Önge, “Vakıf Müessesinde Su ve Önemi”, s.23; Yılmaz Önge, “Fıskiyeli Türk Çeşmeleri”, Vakıflar Dergisi, S.22, Ankara, 1991, s.99; Denктаş, Karaman Çeşmeleri, s.4.

²⁰⁵ Ödekan, “Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme”, s.281.

²⁰⁶ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.5; Özdeniz, İstanbul’da Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri, s.44; Gündoğdu, “Niksar’da Pek Bilinmeyen Bir Çeşme Ve Üzerindeki Kabartmalar”, s.41; Yurtaş-Özkan, Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları, s.17; Şapolyo, “Çeşmeler”, s.10; Eyice, “Çeşme” Maddesi, s.277; Arseven, “Çeşme” Maddesi, s.390; Erçağ, “İstanbul Su Mimarisinde Yapı Ve İşlevleriyle Çeşmeler”, s.2.

²⁰⁷ Arseven, “Çeşme” Maddesi, s.389; Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.12; Aktaş, Konya Çeşmeleri, s.19.

3.1.1. Tipoloji²⁰⁸

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda Osmanlı çeşmeleri tipoloji olarak şehir içi çeşmeleri başlığında hususi çeşmeler, umumi çeşmeler, abidevi çeşmeler ve şadırvanlar ile şehir dışı çeşmeleri başlığında iki grupta toplanmıştır²⁰⁹. Buldukları yere göre mahalle, cami, şadırvan, oda, abidevi çeşmeler ve musluklar olarak altı grupta toplanmış²¹⁰, cephe ve meydan çeşmeleri şeklinde iki gruptandırmaya da gidilmiştir²¹¹. Bazen de yer ve çalışma şekillerine göre²¹², konum ve fiziksel biçimlerine göre²¹³ veya buldukları yer ve yapılış amaçlarına göre²¹⁴ tasnifi yapılmıştır.

3.1.1.1. Cephe Kompozisyonlarına Göre Çeşmeler: Çeşmeler küçük ölçekli ve yalın yapılar olduğu için cephe elemanı aynı zamanda yapı elemanıdır.

1. Sivri Kemerli Çeşmeler: İzmir’de bulunan çeşmelerden 12 tanesi sivri kemerlidir. Hafsa Hatun Çeşmesi (14. yy.), Yeşil İmaret Çeşmesi (15. yy.), Yavan Çeşme (19. yy.), Mısırlı Çeşmesi (15. yy.), Mehmet Kethüda Çeşmesi (1738), Murabutzade Hüseyin Kaptan Çeşmesi (1776) (Resim 24), Yeğenağa Çeşmesi (1785), Kestane Camii Çeşmesi (1790), Hacı Saliha Çeşmesi (1800) (Resim 61), Memiş İbni Ahmet Çeşmesi (1801), Ilıca Yolu Çeşmesi (19. yy.), İskele Çeşmesi (19. yy.) (Resim 110) sivri kemerli olarak yapılmıştır.

Başkent İstanbul’da ve Anadolu’da sivri kemerli çeşmelere örnek olarak; İstanbul Osman Ağa Çeşmesi (1621)²¹⁵, İstanbul Mehmet Kethüda Çeşmesi (1624)²¹⁶, Edirne Kara Mustafa Paşa Çeşmesi (1667)²¹⁷, Kayseri Gömleksiz Çeşme (1722)²¹⁸, Karaman Hisar Çeşmesi (1809)²¹⁹ (Krş.Res.1), Giresun Şebinkarahisar Pertevniyal Çeşmesi (1864)²²⁰, Erzurum Hacı Dede Ağa Çeşmesi (1868)²²¹ (Krş.Res.2) verilebilir.

²⁰⁸ Denктаş, Karaman Çeşmeleri, s.188.

²⁰⁹ Aytöre, “Türklerde Su Mimarisi”, s.45-49.

²¹⁰ Arseven, “Çeşme” Maddesi, s.390.

²¹¹ Semavi Eyice, “İstanbul” Maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.5-2, İstanbul, 1968,s.1214-89\94.

²¹² Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.14.

²¹³ Ödekan, “Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme”, s.281-297; Aynur-Karateke, III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri, s.65.

²¹⁴ Kara Pilehvarian, “Osmanlı Çeşme Mimarisi”, s.247; Nuran Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul’da Çeşmeler, s.27.

²¹⁵ Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul’da Çeşmeler, s.60.

²¹⁶ İ. Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri I, İstanbul, 1943, s.68.

²¹⁷ Oktay Aslanapa, Edirne’de Osmanlı Devri Abideleri, İstanbul, 1949, s.143.

²¹⁸ Ömer Yörükoğlu, Kayseri Çeşmeleri, Kayseri, 1987, s.103.

²¹⁹ Denктаş, Karaman Çeşmeleri, s.95.

2. Yuvarlak Kemerli Çeşmeler: İzmir çeşmelerinde yuvarlak kemer formu daha çok tercih edilmiştir. Yuvarlak kemerli çeşmeler şu şekildedir: Mimar Mehmet Çeşmesi (1508) (Resim 7), Ansarlı Camii Çeşmesi (16. yy.)²²², Kızlar Ağası Hanı Çeşmesi (18. yy.), Şekerci Çeşmesi (1703), Mühürdar Ahmet Ağa Çeşmesi (1738), Yedi Kardeşler Çeşmesi (1763) (Resim 22), İki Çeşme (18. yy.), Mirkelamoğlu Hanı Çeşmesi (18. yy.), Ömerağa Çeşmesi (1837), Çizmeci Esnafı Çeşmesi (1847), Sofuoğlu Çeşmesi (1857), Konyalı Çıkmazı Çeşmesi (1889) (Resim 98), Yapıcıoğlu Çeşmesi (1894), Kitabesiz Çeşme (19. yy.), Büyükalın Çeşmesi (19.yy.), Kasapoğlu Çeşmesidir (1904).

Anadolu'da fazla tercih edilmeyen yuvarlak kemerli çeşme örnekleri; Kayseri Hacı Veled Mahallesi Çeşmesi (1544)²²³, İstanbul Hacı Ahmet Ağa Çeşmesi (1727)²²⁴, Karaman Ali Dede Tartan Çeşmesi (1809)²²⁵, İstanbul Ahmet Ağa Çeşmesi (1817)²²⁶, Sakarya Bahçıvan Sokak Çeşmesi (1838)²²⁷, İstanbul Tevfik Bey Çeşmesi (1865)²²⁸, Erzurum Eminkurbu Çeşmesi (1798)²²⁹ (Krş.Res.3), Şebinkarahisar Taslıpınar Çeşmesidir (19. yy.)²³⁰.

3. Basık Kemerli Çeşmeler: Basık kemer İzmir çeşmelerinde fazla uygulanmadığı gibi iki çeşmede görülmektedir. Çatal Çeşme (16. yy.) ve Sahlebicioğlu Medrese Çeşmelerinde (19.yy.) (Resim 100) çeşme nişi basık kemerlidir.

Anadolu'da basık kemerli çeşmelerden bazıları şunlardır; Erzurum Millet Bahçesi Sokak Çeşmesi (19. yy.)²³¹, Sivas Caddesi Çeşmesi (tarihsiz)²³².

²²⁰ Bayhan, Anadolu Kültür Mirasında Şebinkarahisar, s.134.

²²¹ Hüseyin Yurttaş, "Hacı Dede Ağa Çeşmesi", Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, S.5, Erzurum, 1999, s.193; Yurttaş-Özkan, Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları, s.68.

²²² Kemer formu Ansarlı Camii Çeşmesinde taşların dizilişi ile verilmiştir. Çeşme niş içerisi tuğlayla kapatılmıştır.

²²³ Yörükoğlu, Kayseri Çeşmeleri, s.135.

²²⁴ Özdeniz, İstanbul'da Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri, s.154.

²²⁵ Denктаş, Karaman Çeşmeleri, s.90.

²²⁶ Kara Pilehvarian-Urfaloğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.153.

²²⁷ Yusuf Çetin, Sakarya ve İlçelerinde Sivil Mimari Eserler, , Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, Erzurum, 2006, s.79.

²²⁸ İ. Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri I, İstanbul, 1943, s.276.

²²⁹ Yurttaş-Özkan, Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları, s.84.

²³⁰ Bayhan, Anadolu Kültür Mirasında Şebinkarahisar, s.138.

²³¹ Yurttaş-Özkan, Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları, s.142.

²³² Yörükoğlu, Kayseri Çeşmeleri, s.146.

4. Yan Yana İki Kemerli Çeşmeler: Ansarlı Camii Çeşmesi (16. yy.), Süratli Çeşmesi (1824), Çizmeçi Esnafı Çeşmesi (1847), Yapıcıoğlu Çeşmesi (1894), Kitabesiz Çeşme (19. yy.), Kasapoğlu Çeşmesi (1904) yan yana iki kemerli çeşmelerdir.

Yan yana iki kemerli çeşme örnekleri; Erzurum Bakırcı Camii Çeşmesi (18. yy.)²³³ (Krş.Res.4), Çorum İskilip Mutaflar Çeşmesi I (1867)²³⁴, Konya Çifte Çeşmelerdir (1908)²³⁵.

5. İç İçe İki Kemerli Çeşmeler: İç içe iki kemerli çeşmeler İzmir’de sayıca oldukça azdır. Mısırlı Çeşmesi (15. yy.) (Resim 2), Süratli Çeşme (1824) ve Kasapoğlu Çeşmesi (1904) (Resim 122) iç içe iki kemerlidir. İç içe iki kemerli çeşmelere az rastlanılmaktadır. Anadolu’daki bazı örnekleri; Gelibolu Emir Davut Çeşmesi (1521)²³⁶, Gümüşhane Torul Güzeloluk Köyü Çeşmesidir (19. yy.)²³⁷.

6. Düz Kemerli Çeşmeler: Mustafa Efendi Çeşmesi (1795), Kemeraltı Çeşmesi (18. yy.), Süratli Çeşmesi (1824) ve Marifi Dergahı Şeyh Yusuf Efendi Çeşmesi (20. yy.) İzmir’de bulunan düz kemerli çeşmelerdir. Düz kemerli çeşmeye Erzurum Mahmudiye Camii Çeşmesi (18. yy.)²³⁸ örnek verilebilir.

7. Kıvrımlı Kemerli Çeşmeler: Batılılaşma Döneminde çeşme kemerlerinde S ve C kıvrımları görülmektedir²³⁹. Maraş Çeşmesi (1780) (Resim 26) ve Kabadayı Çeşmesinde (1839) (Resim 78) görülen C ve S kıvrımlı sivri kemerler Trabzon Askeri Çeşme II. (1884)²⁴⁰, Nur-u Osmaniye Külliyesi III. Osman Çeşmesi (1756)²⁴¹ (Krş.Res.5), Kastamonu Kuru Çeşme (1800)²⁴² (Krş.Res.6) gibi başka çeşmelerde de görülmektedir. Mısırlızade Hacı Mustafa Efendi Çeşmesinde su deposuna açılan niş ters S kıvrımlı yükselen yuvarlak kemerlidir.

²³³ Yurttaş-Özkan, Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları, s.35.

²³⁴ Fügen İlter, Bir Anadolu Kenti İskilip, Ankara, 1992, s.98.

²³⁵ Aktaş, Konya Çeşmeleri, s.60.

²³⁶ Osman Ülkü, Gelibolu’da Bulunan Türk Dönemi Mimari Eserleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1998, s.104.

²³⁷ Haldun Özkan, “Torul Çeşmeleri”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.5, S.1, Erzurum, 2005, s.126.

²³⁸ Yurttaş-Özkan, Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları, s.133.

²³⁹ Ödekan, “Çeşmeler”, s.490.

²⁴⁰ Y. Kumandaş, Trabzon’daki Osmanlı Çeşmeleri, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 1981, s. 27.

²⁴¹ Ödekan, “Çeşmeler”, s. 490.

²⁴² Fazıl Çifci, Kastamonu Camileri-Türebeleri ve Diğer Tarihi Eserler, Ankara, 1995,s.313.

8. İki Cepheli Çeşmeler: Ömer Ağa Çeşmesinin (1837) ve Kabadayı Çeşmesinin (1839)²⁴³ iki cephesi birbirini dik kesen iki yüze yerleştirilmiştir. Anadolu'da bunun diğer örnekleri Antep Kilis'te Küçük Çarşı Çeşmesi (19. yy.)²⁴⁴, Konya Müftü Çeşmesi (1742)²⁴⁵ ve Kayseri Hacı Veled Mahallesi Çeşmesi (1544)²⁴⁶, Kastamonu Eligüzel Çeşmesidir (tarihsiz)²⁴⁷

9. Üç Cepheli Çeşmeler: Katalogda yer verilen çeşmelerden Yeğenağa Çeşmesi (1785) ve Hamaloğlu Çeşmesi (1851), üç cepheli olup kübik alt yapıya sahiptir. Daha çok İstanbul'da bu tipin örneklerine rastlanır. İstanbul Saliha Sultan Çeşmesi (1725)²⁴⁸, İstanbul Hayreddin Paşa Çeşmesi (1894)²⁴⁹, Tirebolu Selim Ağa Çeşmesi (1842)²⁵⁰, Diyarbakır Hatun Çeşmesi (tarihsiz)²⁵¹ üç cepheli çeşmelere birkaç örnektir.

10. Dört Cepheli Çeşmeler: İzmir'de dört cepheli Maraş Çeşmesi (1780) (Plan 13) (Resim 31) ve Kaymakam Çeşmesi (1886) (Plan 41) (Resim 95) olmak üzere iki çeşme vardır; Anadolu'da dört cepheli çeşme örneklerine fazla rastlanmaz. Erzurum'un tek dört cepheli çeşmesi Dörtgüllü Çeşmesi (1759)²⁵² (Krş.Res.7), Hatay Meydan Çeşmesi (1914)²⁵³ nadir örnekler arasındadır. İstanbul'un meydan çeşmelerinde fazlaca bu tipin örneği mevcuttur. En gelişmiş örnekleri Lale Devri ve bunu takip eden batılılaşma dönemi içinde yapılan çeşme mimarisinde kendini gösterir. İstanbul'da Üsküdar Emetullah Gülnuş Valide Sultan Çeşmesi (1728)²⁵⁴, Tophane Meydanı I. Mahmut Han Çeşmesi (1732)²⁵⁵ (Krş.Res.8),

²⁴³ Kabadayı Çeşmesinin ikinci cephesinin varlığı kalan izlere göre değerlendirilmiştir; Günümüzde bahçe duvarının arkasında kalan ikinci cephesini görmek mümkün olmadığı için ayrıntıya inilemeyecektir.

²⁴⁴ Dündar, Kilis'teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri, s.490.

²⁴⁵ Aktaş, Konya Çeşmeleri, s.63.

²⁴⁶ Yörükoğlu, Kayseri Çeşmeleri, s.135.

²⁴⁷ Çifci, Kastamonu Camileri-Türebeleri ve Diğer Tarihi Eserler, s.307.

²⁴⁸ Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.72.

²⁴⁹ Egemen, İstanbul Çeşme Ve Sebilleri, s.371.

²⁵⁰ Sevgi Karaal, Eynesil Ve Çevresinde Bulunan Birkaç Taş Köprü Ve Çeşmeler, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 2004, s.20.

²⁵¹ Metin Sözen, Diyarbakır'da Türk Mimarisini, İstanbul, 1971, s.221.

²⁵² Yurttaş-Özkan, Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları, s.77.

²⁵³ Bolattürk, Hatay İl Merkezinde Yer Alan Çeşmeler, s.41.

²⁵⁴ Hatice Aynur-Hakan T. Karateke, III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri, İstanbul, 1995, s.189.

²⁵⁵ Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.102; Egemen, İstanbul Çeşme Ve Sebilleri, s.495.

Üsküdar III. Ahmet Çeşmesi (1732)²⁵⁶ (Krş.Res.9), Alibey Çeşmesi (1836)²⁵⁷ bunlardan bazılarıdır.

11. Nişsiz Cepheli Çeşmeler: Ansarlı Camii Çeşmesi (16. yy.), Kandıra Çeşmesi (1795), Mısırlızade Hacı Mustafa Efendi Çeşmesi (1808), Kaymakam Çeşmesi (1886), Hisar Camii Avlu Çeşmesi (19. yy.), Sahlebicioğlu Çeşmeleri (19. yy.) nişsiz çeşmelerdir. Hisar Camii Avlu Çeşmesi (Resim 107) ve Sahlebicioğlu Çeşmeleri (Resim 104) üst kısmı taçlandırılmış dikdörtgen birer pano halinde düzenlenen ayna taşından oluşmaktadır.

Nişsiz düz cepheli çeşmelerden bazıları, Erzurum Kırkçeşme (1698)²⁵⁸, İstanbul Cezayirli Gazi Hasan Paşa Çeşmesi (1784)²⁵⁹, Trabzon Abdullah Paşa Çeşmesi (1844)²⁶⁰, Karaman Kilise Çeşmesi (1855)²⁶¹, İstanbul Yahya Efendi Dergahı Hamidiye Çeşmesi (1906)²⁶² Çorum İskilip Büyüктаş Çeşmesidir (tarihsiz)²⁶³.

12. Üçgen Alınlıklı Çeşmeler: Yeşil İmaret Çeşmesi (15. yy.), Çatal Çeşme (16. yy.) (Resim 12), Büyükalın Çeşmesi (19. yy.) üçgen alınlıklı çeşmeler olup klasik uygulamalardan farklıdır. Üçgen alınlıklı çeşmeler arasında, Erzincan Üzümlü Konak Çeşmesi (1801)²⁶⁴, Erzurum Murat Paşa Hamamının arkasında bulunan çeşme (19. yy.)²⁶⁵, Sakarya Bezirci Sokak Çeşmesi (19. yy.)²⁶⁶ yer almaktadır.

²⁵⁶ Tanışık, İstanbul Çeşmeleri I, s.134; İzzet Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, İstanbul, 1938, s.35; Semavi Eyice, "Ahmed III. Meydan Çeşmesi", İstanbul Ansiklopedisi, C.1, İstanbul, 1994, s.192; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.68; Ayhan Doğruyol, İstanbul Çeşmelerinde Süsleme, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1987, s.19; M. Erkan Kafkas, Lale Devrine Ait Meydan Çeşmelerinde Tezyinat, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1993, s.32; Arseven, Türk Sanatı Tarihi, s.499; Osman Ülkü, Lale Devri Çeşme ve Sebilleri, Arkeoloji Ve Sanat Tarihi Bölümü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 1991, s.46.

²⁵⁷ Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.158; Egemen, İstanbul Çeşme Ve Sebilleri, s.118.

²⁵⁸ Yurttaş-Özkan, Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları, s.77; İ. Hakkı Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri İle Erzurum Tarihi, İstanbul, 1960, s.168.

²⁵⁹ Özdeniz, İstanbul'da Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri, s.235.

²⁶⁰ Haşim Karpuz, "Trabzon'un Tarihi Yapıları", Trabzon, İstanbul, 1996, s.124.

²⁶¹ Denktaş, Karaman Çeşmeleris.120.

²⁶² Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.208.

²⁶³ İltter, Bir Anadolu Kenti İskilip, s.96.

²⁶⁴ Hamza Gündoğdu, "Üzümlü İlçesi ve Çevresindeki Tarihi ve Kültürel Kalıntılar", Erzincan Üzümlü, Erzincan, 2004, s.125.

²⁶⁵ Yurttaş-Haldun Özkan, Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları, s.146.

²⁶⁶ Çetin, Sakarya ve İlçelerinde Sivil Mimari Eserler, s.83.

13. Suluklu Çeşmeleri: İzmir çeşmeleri içerisinde köşe çeşmeleri Maraş Çeşmesinde (1780) (Resim 33) (Çizim 4) ve Kabadayı Çeşmesinde (1839) (Resim 79) görülmektedir. Kübik altyapılı olan Kabadayı Çeşmesi batı cephesinin iki köşesi yuvarlatılmış ve buralara küçük birer çeşme için, ince işçilik ürünü mermer aynalar yerleştirilmiştir. Maraş Çeşmesinin dört köşesi yuvarlatılmış ve buralara küçük birer çeşme için yine aynalar eklenmiştir. Anadolu’da yaygın olmayan köşe çeşmeleri, İstanbul’da, Batılılaşma döneminde, farklı bir uygulama şeklinde görülmektedir. Maraş ve Kabadayı Çeşmelerinde köşe çeşmeleri, birer aynalığın, dinlenme sekilerinin hemen üzerine denk gelecek şekilde yerleştirilmeleri ile elde edilmiştir. İstanbul’da köşe çeşmelerine “suluk”²⁶⁷ denir ve bunlar ayna taşlarının önlerine birer kurna koyularak yapıdan bağımsız özgün bir mimari sergilemektedir. Çeşme cephelerinin köşelerine koydukları gibi bazen de çeşme nişinin kenarlarına yerleştirilmiştir. Özellikle Lale Devrinde meydana getirilen bu çeşmelerde süsleme oldukça yoğunlukta olup istiridye yivli nişler halinde görülmektedir. İstanbul’un köşe çeşmesine sahip bazı çeşme örnekleri şu şekildedir; Çengelköy Kaptan Mustafa Paşa Çeşmesi (1724)²⁶⁸, Kâğıthane III. Ahmet Çeşmesi (1731)²⁶⁹, Üsküdar III. Ahmet Çeşmesi (1732)²⁷⁰ (Krş.Res.9), Galata Bereketzade Çeşmesi (1732)²⁷¹ (Krş.Res.10), Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesidir (1782)²⁷².

²⁶⁷ Örcün Barışta, İstanbul Çeşmeleri Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi, Ankara, 1993, s.5.

²⁶⁸ Kazım Çeçen, İstanbul’un Osmanlı Dönemi Su Yolları, İstanbul, 1999, s.225.

²⁶⁹ Örcün Barışta, İstanbul Çeşmeleri Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi, s.53.

²⁷⁰ Arseven, Türk Sanatı Tarihi, s.499; Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s.538.

²⁷¹ Örcün Barışta, İstanbul Çeşmeleri Bereketzade Çeşmesi, İstanbul, 1989, s.16.

²⁷² Örcün Barışta, İstanbul Çeşmeleri Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi, s.7.

3.1.1.2. Buldukları Yere Göre Çeşmeler: Çeşmelerin buldukları yere göre yapılan tasniftir.

1. Bağımlı Çeşmeler: İzmir Çeşmeleri genellikle bir yapının duvarına bitişik konumdadır. Bağımlı çeşmeler cami, medrese, ev, dükkân, avlu veya bahçe duvarı gibi yerlere gömülü olarak veya daha sonra inşa edilmiştir.

Hafsa Hatun Çeşmesi (14. yy.), Yeşil İmaret (15. yy.) (Resim 5), Mısırlı (15. yy.), Yavan (19. yy.), Mimar Mehmet (1508), Ansarlı Camii (16. yy.), Çatal (16. yy.), Kızlar Ağası Hanı (18. yy.), Şekerci (1703), Mehmet Kethüda (1738), Mühürdar Ahmet Ağa (1738), Yedi Kardeşler (1763), Murabutzade Hüseyin Kaptan (1776), Kestane Camii (1790), Mustafa Efendi (1795), İki Çeşme (18. yy.), Kemeraltı (18. yy.), Mirkelamoğlu Hanı (18. yy.), Memiş İbni Ahmet (1801), Mısırlı Hacı Mustafa Efendi (1808), Süratli (1824), Ömerağa (1837), Kabadayı (1839), Çizmeçi Esnafı (1847), Sofuoğlu (1857), Konyalı Çıkmazı (1889), Yapıcıoğlu (1894), Sahlebioğlu Medrese ve kapı önü (19. yy.), Hisar Camii (19. yy.), Kasapoğlu (1904), Marifi Dergahı Şeyh Yusuf Efendi (20. yy.) Çeşmeleri bağımlı çeşmelerdir.

İstanbul ve Anadolu’da yaygın olarak görülen bağımlı çeşmelerden bazıları şunlardır; Erzurum Hacı Mehmet Çeşmesi (1679)²⁷³, Urfa Hekim Dede Çeşmesi (1708)²⁷⁴, Nevşehir Başçeşme (1779)²⁷⁵, Kilis Hasırcı Çeşmesi (18. yy.)²⁷⁶, İstanbul Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi (1843)²⁷⁷, Çorum Kilis Çatlak Dere Çeşmesi (1866)²⁷⁸.

2. Bağımsız Çeşmeler: Bağımsız çeşmeler daha çok meydanlardaki büyük çeşmeler olarak görülmektedir. Maraş Çeşmesi (1780), Yeğenağa Çeşmesi (1785), Ahmet Ağa Çeşmesi (1922), Hacı Saliha Çeşmesi (1801), Hamaloğlu Çeşmesi (1851), Kaymakam Çeşmesi (1886), Büyükkalan Çeşmesi (19. yy.), Kitabesiz Çeşme (19. yy.), Saat Kulesi Çeşmesi (1901) meydana bulunan bağımsız çeşmelerdir.

Kandıra Çeşmesi (1795), Ilıca Yolu (19. yy.) ve İskele Çeşmesi (19. yy.) orijinalitesini kaybetmiş olup günümüze bağımsız çeşmeler şeklinde ulaşmıştır.

²⁷³ Yurttaş-Özkan, Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları, s.101.

²⁷⁴ A. Cihat Kürkçüoğlu, “Şanlıurfa Mimari Eserleri”, Şanlıurfa, Ankara, 1997, s.79.

²⁷⁵ Selçuk Mülayim, “Nevşehir’de Türk Dönemi”, Nevşehir, Ankara, 1996, s.139.

²⁷⁶ Dündar, Kilis’teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri, s.487.

²⁷⁷ Kara Pilehvarian-Urfaloğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul’da Çeşmeler, s.166.

²⁷⁸ İlter, Bir Anadolu Kenti İskilip, s. 93.

İstanbul ve Anadolu'da bulunan bağımsız çeşmelerden bazıları, Karaman İsmail Ağa Çeşmesi (1708)²⁷⁹, İstanbul Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi (1839)²⁸⁰, İstanbul İhsan Bey Meydan Çeşmesi (1866)²⁸¹, Kütahya Hükümet Çeşmesi (1908)²⁸², Bilecik Söğütlü Kaymakam Çeşmesidir (1919)²⁸³.

İzmir çeşmelerinden Saat Kulesi Çeşmeleri (1901) (Resim 118) ve Ahmet Ağa İstiklal Abidesi Çeşmesi (1922) (Resim 127) bağımsız çeşmeler olup anıt niteliğindeki yapıların dört cephesine yerleştirilmiştir. Bu şekilde yapılmış olan diğer çeşmeler, Gümüşhane Daldaban Çeşmesi (1915–1917)²⁸⁴ (Krş.Res.11), Urfa Mustafa Kemal Paşa Anıt Çeşmesi (20. yy.)²⁸⁵, Çanakkale Saat Kulesi (1897)²⁸⁶ sayılabilir.

3. Su Hazneli Çeşmeler: İzmir'de bulunan Şekerci Çeşmesi (1703) (Çizim 2), Mehmet Kethüda Çeşmesi(1738), Maraş Çeşmesi (1780), Yeğenağa Çeşmesi (1785), Saliha Çeşmesi (1800) (Çizim5), Mısırlıade Hacı Mustafa Efendi Çeşmesi (1808), Ömerağa Çeşmesi (1837), Kabadayı Çeşmesi (1839), Hamaloğlu Çeşmesi (1851), Kaymakam Çeşmesi (1886), İskele Çeşmesi (19. yy.), Büyükalan Çeşmesi (19. yy.), Kitabesiz Çeşme (19. yy.), Sahlebicioğlu Medrese Çeşmeleri (19. yy.) (Plan 34) su depolu çeşmelerdir. Şekerci Çeşmesi, Mehmet Kethüda Çeşmesi, Mısırlıade Hacı Mustafa Efendi Çeşmesi, Saliha Çeşmesi, Kitabesiz Çeşme, Sahlebicioğlu Medrese Çeşmelerinin su hazneleri çeşmelerin arka kısmına bitişik olarak yerleştirilmiştir. Bunun diğer örnekleri Kayseri Göllü Çeşmesi (16. yy.)²⁸⁷, Karaman Ali Dede Tartan Çeşmesi (1809)²⁸⁸, Kastamonu İsmail Bey Çeşmesi'nde görülmektedir (1798)²⁸⁹.

Maraş Çeşmesi, Yeğenağa Çeşmesi, Ömer Ağa Çeşmesi, Kabadayı Çeşmesi, Hamaloğlu Çeşmesi, Kaymakam Çeşmesi, Büyükalan Çeşmesinde ise su hazneleri, kübik yapıya sahip olan bu çeşmelerin ortasına yerleştirilmiştir. İstanbul ve Anadolu'da su hazneli

²⁷⁹ Denктаş, Karaman Çeşmeleri, s.43.

²⁸⁰ Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.160.

²⁸¹ Tanışık, İstanbul Çeşmeleri II, s.454.

²⁸² Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya, İstanbul, 1981–1982, s.444.

²⁸³ Bilecik Kültür Envanteri, Bilecik, 2006, s. 168.

²⁸⁴ Cumhuriyet'in 75. Yılında Gümüşhane, Gümüşhane Valiliği, Gümüşhane, 1999, s.142.

²⁸⁵ Kürkçüoğlu, "Şanlıurfa Mimari Eserleri", s.98.

²⁸⁶ Acun, Anadolu Saat Kuleleri, s.14.

²⁸⁷ Yörükoğlu, Kayseri Çeşmeleri, s.81.

²⁸⁸ Denктаş, Karaman Çeşmeleri, s.90.

²⁸⁹ Denктаş, Karaman Çeşmeleri, s.196.

çeşme örnekleri; İzmit Pertev Paşa Çeşmesi (1579)²⁹⁰, Gelibolu Telli Baba Çeşmesi (1725)²⁹¹ (Krş.Res.12), İstanbul Vuslat Kadın Çeşmesi (1732)²⁹², İstanbul İshak Ağa Çeşmesi (1746)²⁹³ (Krş.Res.13) , Karaman Ali Dede Tartan Çeşmesi, Sakarya Bahçıvan Sokak Çeşmesi, Giresun Tirebolu Naib Zade Çeşmesidir (1858)²⁹⁴.

²⁹⁰ Ahmet Nezh Galitekin, Kocaeli Su Medeniyeti Tarihinden Birkaç Damla, s.177.

²⁹¹ Ülkü, Gelibolu'da Bulunan Türk Dönemi Mimari Eserleri, s.106.

²⁹² Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.75.

²⁹³ Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.108.

²⁹⁴ Karaal, Eynesil Ve Çevresinde Bulunan Birkaç Taş Köprü Ve Çeşmeler, s.22.

3.1.2. Malzeme ve Teknik

Türk çeşme mimarisinde kullanılan kesme taş, mermer ve dökme demir gibi malzeme çeşitliliği dikkat çekicidir. İzmir çeşmelerinde yapı malzemesi olarak genellikle kesme taş ve mermer kullanılmıştır.

Tamamen mermer malzemeden inşa edilmiş olan çeşmeler, Kızlar Ağası Hanı Çeşmesi (18. yy.) (Resim 54), Mühürdar Ahmet Ağa Çeşmesi (1738), Mustafa Efendi Çeşmesi (1795), Kemeraltı Çeşmesi (18. yy.) (Resim 52), Mirkelamoğlu Hanı Çeşmesi (18. yy.) (Resim 58), Çizmeci Esnafı Çeşmesi (1847), Hisar Camii Avlu Çeşmesi (19. yy.), Sahlebicioğlu Çeşmesi (19. yy.), Ahmet Ağa Çeşmesidir (1922).

Mermer malzeme kullanılarak yapılmış olan bazı çeşme örnekleri şu şekildedir; İstanbul III. Mustafa Han Çeşmesi (1760)²⁹⁵, Cezayirli Gazi Hasan Paşa Çeşmesi (1780)²⁹⁶, III. Selim Han Çeşmesi (1802)²⁹⁷, Trabzon Abdullah Paşa Çeşmesi.

Çeşme kitabeleri mermer üzerine yazılmıştır. Bazı ayna taşlarında, su teknelerinde ve dinlenme sekilerinde mermer görülmektedir.

Tuğla malzemenin görüldüğü tek yapı, son dönemde yenilenen Yeşil İmaret Çeşmesidir (15. yy.). Hafsa Hatun Çeşmesi (14. yy.), Mısırlı Çeşmesi (15. yy.), Çatal Çeşme (16. yy.), Kestane Camii Çeşmesinde (1790) kalan izlerden kemerlerinde tuğla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

İzmir'in diğer çeşmeleri kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Mısırlı (15. yy.), Mimar Mehmet (1508), Ansarlı Camii (16. yy.), Çatal (16. yy.), Şekerci (1703), Mehmet Kethüda (1738), Yedi Kardeşler (1763), Hüseyin Kaptan (1776), Maraş (1780), Yeğenağa (1785), Kestane Camii (1790), İki Çeşme (18. yy.), Hacı Saliha (1800), Memiş İbni Ahmet (1801), Mısırlızade Hacı Mustafa Efendi (1808), Kabadayı (1839), Hamaloğlu (1851), Sofuoğlu (1857), Kaymakam (1886), Konyalı Çıkmazı (1889), Yapıcıoğlu (1894), Sahlebicioğlu Medrese Çeşmeleri (19. yy.), Kitabesiz (19. yy.), Ilıca yolu (19. yy.), İskele (19. yy.), Kasapoğlu (1904) çeşmelerinde yapı malzemesi kesme taştır. Anadolu'da, Erzurum Rabia Hatun Çeşmesi (17. yy.)²⁹⁸, Kayseri Hasbekiçci Camii Çeşmesi (1722)²⁹⁹, İstanbul

²⁹⁵ Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.112.

²⁹⁶ Özdeniz, İstanbul'da Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri, s.226.

²⁹⁷ Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.148.

²⁹⁸ Yurttaş-Özkan, Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları, s.157.

²⁹⁹ Yörükoğlu, Kayseri Çeşmeleri, s.115.

Abdullah Ağa Çeşmesi (1841)³⁰⁰, Karaman Küllük Çeşmesi (1880)³⁰¹ yaygın olarak görülen kesme taşla yapılmış çeşmelerden bazılarıdır.

Yavan (19. yy.), Yedi Kardeşler (1763), Kandıra (1795), Memiş İbni Ahmet, Mısırlızade Hacı Mustafa Efendi (1808), Süratli (1824), Konyalı Çıkmazı, Büyükalın (19. yy.), Marifi Dergahı Şeyh Yusuf Efendi (20. yy.) çeşmelerinin üzeri sıvayla kapatılmıştır.

İzmir'in bazı çeşme ayna taşında veya su teknesinde Roma Döneminden kalma lahitler kullanılmıştır. Hafsa Hatun Çeşmesi (Resim 1), Çatal Çeşme (Resim 13), Ansarlı Camii Çeşmesi (16. yy.) (Resim 11), Yeğenağa Çeşmesi (1785) (Resim 14), Süratli Çeşme (1824) (Resim 72), Kasapoğlu Çeşmesinde (1904) (Resim 126) devşirme malzeme olarak lahit görülmektedir. Lahitli çeşmelere örnek olarak, Balıkesir Edincik Kız Dedesi Çeşmesi (1415)³⁰², Birgi Bıçakçızade Çeşmesi (1807)³⁰³, Niksar Lülecizade Çeşmesi (1924)³⁰⁴ verilebilir.

Sebiller ve çeşmeler taş oymacılığı, yazı sanatı gibi geleneksel Türk el sanatlarının en güzel uygulandığı yerlerdir³⁰⁵.

Çeşme kitabelerinde, mermere işlenen sülüs ve talik hatlı yazıların, yazıldığı dönem ne olursa olsun Klasik ölçülerden uzaklaşmadığı görülmektedir.

³⁰⁰ Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.164.

³⁰¹ Denktaş, Karaman Çeşmeleri, s.130.

³⁰² Tüfekçioğlu, Edincik'te Türk Devri Mimarisi ve Mezar Taşları, s.24.

³⁰³ Ünal, "Bıçakçızade Çeşmesi", s. 162.

³⁰⁴ H. Akar-N. Güneş, Niksar'da Vakıflar Ve Tarihi Eserler, Niksar, 2002, s.266.

³⁰⁵ Özdeniz, İstanbul'da Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri, s.71.

3.1.3. Yapı Elemanları³⁰⁶

Çeşmeler ölçüleri ile küçük yapılar olup yapı elemanları cephe elemanı olarak değerlendirilmektedir. Musluk, musluk taşı, su teknesi, niş, kemer, ayna taşı, tas nişi, tas, dinlenme sekisi, hazne, hazne örtüsü, saçak çeşmenin ana ve tali elemanlarıdır³⁰⁷.

1. Lüle: Çeşmelerin ilk dönemlerde su, ayna taşının orta kısmında açılan musluksuz lüleden akmaktaydı. Daha sonra suyun ziyan olmaması için çeşmelere musluk takılmıştır. İzmir'in çeşmelerinde orijinal musluk bulunmamaktadır. Tek orijinal musluğun görüldüğü Hisar Camii Avlu Çeşmesinde (19. yy.) musluk pirinçtendir.

2. Musluk Taşı-Ayna Taşı: Musluğun tutturulduğu taş veya maden parçasıdır. İzmir çeşmelerinde Yeşil İmaret (15. yy.), Yedi Kardeşler (1763), Maraş (1780), Yeğenağa (1785), Çizmeci Esnafı (1847), Hacı Saliha (1800), Kaymakam (1886), Kitabesiz (19. yy.), İki Çeşmenin üst kat çeşmesi (19. yy.) çeşmelerinde musluk taşı yatay veya dikey dikdörtgen formda olup sade bırakılmıştır. Mühürdar Ahmet Ağa (1738), Süratli (1824), Kabadayı (1839), Hamaloğlu (1851), Sahlebicioğlu (19. yy.) çeşmelerinde musluk taşında bezemesel öğeler görülmektedir. Ansarlı (1543) ve Kasapoğlu (1904) çeşmelerinde ayna taşı Roma Döneminden kalma lahittir.

3. Kemer: Nişi belirleyici, taş, tuğla ve mermer malzemeden değişik form ve devrinin üslubu içerisinde yapılan mimari elemandır. Çeşmelerde kemer, çeşme cephesinin en belirleyici elemanıdır. İzmir'deki çeşmeler içerisinde 18 çeşme yuvarlak kemerli, 12 çeşme sivri kemerli, 2 çeşme kıvrımlı kemerli, 2 çeşme iç içe kemerli, 6 çeşme yan yana iki kemerlidir.

4. Su Teknesi: Musluktan akan suların toplanıp boşaltıldığı kısımdır. Suyun insanların üzerine sıçramaması için yaptırılmıştır.

İzmir'de bulunan 31 çeşmede su teknesi vardır. Bunlar; Yeşil İmaret (15. yy.), Hafsa Hatun (15. yy.), Mimar Mehmet (1508), Çatal Çeşme (16. yy.), Şekerci (1703), Mühürdar Ahmet Ağa (1738), Mehmet Kethüda (1738), Yedi Kardeşler (1763), Hüseyin Kaptan (1776),

³⁰⁶ Denktaş, Karaman Çeşmeleri, s.197.

³⁰⁷ Özdeniz, İstanbul'da Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri, s.49.

Maraş (1780), Yeğenağa (1785), Kemeraltı (18. yy.), Hacı Saliha (1800), Memiş İbni Ahmet (1801), Süratli (1824), Ömer Ağa (1837), Kabadayı (1839), Çizmeci Esnafı (1847), Kaymakam (1886), Konyalı Çıkmazı (1889), Hisar Camii Avlu (19. yy.), Kitabesiz (19. yy.), Büyükalan (19. yy.), Yavan (19. yy.), Ilıca yolu (19. yy.), İskele (19. yy.), Sahlebicioğlu Medrese ve kapı önü (19. yy.), Saat Kulesi (1901), Kasapoğlu (1904), Ahmet Ağa (1922) çeşmelerinde su tekneleri bulunmaktadır.

Su teknesi ortadan kalkmış olan çeşmeler; Mısırlı (15. yy.), Ansarlı Camii (16. yy.), Kestane Camii (1790), Kandıra (1795), Mustafa Efendi (1795), İki Çeşme (18. yy.), Kızlar Ağası Hanı (18. yy.), Mirkelamoğlu Hanı (18. yy.), Mısırlızade Hacı Mustafa Efendi (1808), Sofuoğlu (1857), Yapıcıoğlu (1894), Marifi Dergahı Şeyh Yusuf Efendi (20. yy.) çeşmeleridir.

5. Dinlenme Sekisi: Çeşmeye su doldurmak için gelenlerin üzerine su sıçramaması ve dinlenmeli için yapılan, niş içerisine veya kemer ayaklarının önüne yerleştirilen, yüksekçe, yatay düzlüktür.

Dinlenme sekisi, Mimar Mehmet, Şekerci, Mühürdar Ahmet Ağa, Mehmet Kethüda, Yedi Kardeşler, Hüseyin Kaptan, Maraş, Yeğenağa, Kestane Camii, Hacı Saliha, Süratli, Ömerağa, Kabadayı, Çizmeci Esnafı, Hamaloğlu, Kaymakam, Hisar Camii Avlu, Kitabesiz, Ilıca Yolu, İskele, Yavan, Büyükalan, Kasapoğlu Çeşmesinde bulunmaktadır. Maraş (Plan 13), Yeğenağa (Plan 14), Hamaloğlu (Plan 30) ve Kaymakam (Plan 32) Çeşmelerinde dinlenme sekileri kübik yapılı olan çeşmelerin dört cephesini sarması ile diğerlerinden ayrılmaktadır.

6. Tas Nişi: Su tasının koyulması için yapılmış olan nişler ayrıca su içmeye gelenlerin ellerinde bulunan küçük eşyaları koymalarına da yaramaktadır. İzmir çeşmelerinde yaygın bir uygulama olmayan tas nişi, Hafsa Hatun, Mısırlı (Resim 2), Murabutzade Hüseyin Kaptan, Kestane Camii, Mehmet Kethüda, Yeğenağa (Resim 39), Yavan (Resim 114) ve İki Çeşmede görülmektedir. Mısırlızade Hacı Mustafa Efendi Çeşmesinde su deposuna açılan kemerli kısım, tas koyma nişi olarak değerlendirilmiş olmalıdır.

7. Su Haznesi: Suyun depolandığı bölümdür. İzmir çeşmeleri içerisinde 14 çeşmenin su deposu bulunmaktadır. Çeşmelerin arkasında veya kübik yapılı çeşmelerin ortasında yer alan

su haznelerini gösteren kontrol kapakları çeşmelerin arka kısmında bulunmaktadır. Mısırlızaade Hacı Mustafa Efendi Çeşmesi (Resim 67) ve Sahlebicioğlu Medrese Çeşmesinde (Resim 100) kontrol kapaklarının çeşme ön cephesinde yer alması ile diğerlerinden farklıdır.

8. Üst Örtü: İzmir'in çeşmeleri genellikle duvar cephesine bitişiktir. Üzerinde yapı bulunmayan çeşmeler düz dam, eğimli çatı, tonoz, kubbe gibi farklı örtülerle kapatılmıştır.

Ansarlı Camii Çeşmesi, Mehmet Kethüda Çeşmesi, Yeğenağa Çeşmesi, Kestane Camii Çeşmesi, Kandıra Çeşmesi, Süratli Çeşme Ilıca Yolu Çeşmesi, İskele Çeşmesi ve Marifi Dergahı Şeyh Yusuf Efendi Çeşmesi düz damla kapatılmış olan çeşmelerdir.

Çeşme mimarisinde daha çok abidevi meydan çeşmelerinde görülen kubbe, Maraş, Ömerağa (Resim 73), Kabadayı, Hamaloğlu, Kaymakam ve Kitabesiz çeşmelerinde görülmektedir. Kubbeyle kapatılan çeşme örneklerine Batılılaşma döneminde rastlanılmaktadır. Daha çok İstanbul'da Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi (1732)³⁰⁸, Tophane Meydanı I. Mahmut Han Çeşmesi (1732)³⁰⁹ (Krş.Res.8) gibi dönemin özgün çeşme mimarilerinde kubbe kullanılmıştır.

Şekerci Çeşmesi üzeri ve su haznesi tonozla örtülmüştür. Hacı Saliha Çeşmesinde çeşmenin üzeri düz damla, su deposunun üzeri ise sivri tonozla kapatılmıştır.

Yeşil İmaret Çeşmesi, Çatal Çeşme ve Büyükalın Çeşmesinde üst örtü eğimli çatıdır.

³⁰⁸ Örcün Barışta, İstanbul Çeşmeleri Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi, Ankara, 1995, s.3.

³⁰⁹ Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.102; Egemen, İstanbul Çeşme Ve Sebilleri, s.495.

3.1.4. Süsleme

Türk sanatında çeşmeler, yüzyılların duygu, düşünce ve estetik anlayışıyla seçilmiş konuları ile Türk mermer ve taş işçiliğinin zengin motif katalogunu oluşturmaktadır³¹⁰. Bezemelerde seçilen konular bitkisel, geometrik, yazılı, figürlü, nesneli ve bunların farklı bileşimleriyle oluşan karışık bezemelerdir.

İzmir çeşmeleri, form ve dekoratif açıdan farklılık göstermektedir. Klasik çeşme mimarisinin sade görüntüsü yanında Lale Devri süslemeleriyle yüzeyinde boş yer bırakılmayan çeşmeler, Barok üslubun etkisi ile kabartmalı ve kıvrımlarla hareketlendirilen çeşmeler ile Ampir üslubun görüldüğü çeşmeler ve salt halkın su gereksinimini karşılamak için yapılmış çeşmeler, İzmir çeşme bezemesinin sınırlarını çizmektedir.

Çeşme mimarisi 15. 16. ve 17. yüzyıllarda temel olarak sivri kemer içerisinde sade bir ayna taşı, kitabe, su tekneleri ve dinlenme sekilerinden oluşmaktadır³¹¹.

İzmir'in en erken tarihli Hafsa Hatun Çeşmesi (14. yy.) sade bir mimari göstermektedir (Resim 1). Sivri kemerli çeşmede kemeri oluşturan taşlar, dikey yerleştirilerek cepheye hareketlilik kazandırılmıştır. Aynı uygulama Mısırlı Çeşmesi (15. yy.), Yeşil İmaret Çeşmesi (15. yy.), Çatal Çeşme (16. yy), Yeğenağa Çeşmesi (1785) ve Kestane Camii Çeşmesinde (1790) (Resim 42) görülmektedir. Tuğlaların dik yerleştirilmesi ile oluşturulan kemerli çeşme örneklerine Anadolu'da İzmit Emine Çeşmesi (1749)³¹² ve Eskişehir Atlas köyü Çeşmesinde (1775)³¹³ rastlanılmaktadır. Bu çeşmelerin benzer diğer özelliği nişlerin yan kısımlardan dışa taşıntı yapan çerçeve içerisine alınmış olmalarıdır. Hafsa Hatun'da görülen girlandlı lahit şeklindeki su teknesi Çatal Çeşme, Yeğenağa Çeşmesinin bir cephesinde ve Süratli Çeşmede (1824) görülmektedir. Mısırlı Çeşmesi ve Kestane Camii Çeşmesinin günümüzde yerinde bulunmayan su teknesinin de lahit olduğu düşünülebilir³¹⁴. Sivri kemerli tek cepheli Hafsa Hatun Çeşmesinin en yakın örneği Kestane Camii Çeşmesi olup Çatal Çeşmenin derin nişi, Mısırlı Çeşmesinin iç içe iki kemerli oluşu, Yeğenağa Çeşmesinin anıtsal ve dört cepheli oluşu Hafsa Hatun'dan ayrılan özellikleridir.

³¹⁰ Barışta, "Başkent İstanbul'dan Örnekleriyle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Çeşmeleri", s.245.

³¹¹ Kara Pilehvarian, "Osmanlı Çeşme Mimarisi", s.247; Kara Pilehvarian-Urfaloğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.31, 35, 50.

³¹² Nezih Galitekin, Kocaeli Su Medeniyeti Tarihinden Birkaç Damla, s.184.

³¹³ Erol Altınsapan-Canan Parla, Eskişehir Selçuklu ve Osmanlı Yapıları I, Eskişehir, 2004, s.34.

³¹⁴ Yakın zamana kadar ayakta duran lahitli çeşmeler, lahitlerin müzeye kaldırılması ile görüntüsünü kaybeden çeşmeler olmuştur. Armağan, Devlet Arşivlerinde Tire, s. 280.

İzmir’de Ansarlı Camii Çeşmesi (16. yy.) (Resim 9) ve Mimar Mehmet Çeşmesi (1508) (Resim 7) ihtiyaca yönelik, salt kullanım amaçlı yapılmış olan çeşmelerdir. Bezemesel öğeleri bulunmayan çeşmelere yuvarlak kemer formu ile hareket kazandırılmıştır. Bu dönemde başkent İstanbul çeşmelerinde kemer formu sivri kemerdir. Ansarlı Camii Çeşmesinde ayna taşı girlandlı lahit olup çeşme lahit üzerine inşa edilmiştir. Lahitin çeşmenin su deposu olarak da kullanılmış olabileceği düşünülebilir. Diğer 16. yüzyıl çeşmesi olan Çatal Çeşme geniş ölçüleri, üçgen alınlığı, boşaltma kemeri ve derin nişi ile İzmir’in bu yüzyıl içerisindeki en anıtsal çeşmesidir (Resim 17).

İzmir’de yapılmış olan çalışmamızda 17. yüzyıl çeşmesine rastlanılmamıştır.

Batılılaşma döneminin başladığı 18. yüzyılda çeşmelerin ana tasarım düzeni değişikliğe uğramadan çeşme cepheleri yoğun bezeme ile kaplanmış, kemer derinliği azalmış, iç bükey ve dış bükey hareketlenmelerle yeniden biçimlenmiştir. 16. ve 17. yüzyıllarda görülen sivri kemerin yanı sıra yuvarlak kemer, içi istiridye kabuğu biçiminde bezenmiş yuvarlak kemer ve S ve C kıvrımlı kemerler tercih edilmiştir. Çiçekli vazolar, meyve tabakları, kıvrımlı soyut yapraklar bezeme öğeleri arasında yer almıştır. Bu dönemde çeşmelerin konumunda da değişiklik görülmektedir. Meydan çeşmeleri halini alan çeşmeler şehir içinde ayrıcalıklı mekânlar oluşturmuştur³¹⁵.

18. yüzyılda Klasik Dönem özellikleri gösteren çeşmeler de bulunmaktadır. İzmir’de yer alan Mehmet Kethüda Çeşmesi (1738) (Resim 17), Murabutzade Hüseyin Kaptan Çeşmesi (1776), Yeğenağa Çeşmesi, Kestane Camii Çeşmesi sivri kemerli çeşme nişleri ile Klasik Dönemin izlerini taşımaktadır. Tas koyma nişi, Klasik dönem içerisinde görülen bir özellik olup bu çeşmelerde ve İki Çeşmede de uygulanmıştır. Mehmet Kethüda, Hüseyin Kaptan ve Kestane Camii çeşmelerinde profilli ayak başlıkları ile cepheye hareket kazandırılmıştır.

Yeğenağa Çeşmesinde saçağa geçişten önce köşeler pahlanarak mukarnas dizisi yerleştirilmiştir (Resim 40). 18. yüzyıl çeşmelerinde saçağın başladığı veya bittiği yerlere işlenmiş olarak görülen mukarnas şerit³¹⁶ Yeğenağa’da köşelerde görülmektedir. Mukarnas

³¹⁵ Kara Pilehvarian-Urfaloğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul’da Çeşmeler, s.67; Kara Pilehvarian, “Osmanlı Çeşme Mimarisi”, s.249; Ödekan, “Çeşmeler”, s.489; Aynur-Karateke, III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri, s.64; Özdeniz, İstanbul’da Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri, s. 60–61; Doğan Kuban, Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme, İstanbul, 1954, s.105,126.

³¹⁶ Kara Pilehvarian-Urfaloğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul’da Çeşmeler, s.67; Kara Pilehvarian, “Osmanlı Çeşme Mimarisi”, s.249; Özdeniz, İstanbul’da Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri, s.60–61; Ödekan, “Çeşmeler”, s.490.

şeridin bulunduğu diğer çeşmelere örnek olarak İstanbul Hasan Paşa Çeşmesi (1723)³¹⁷, İstanbul İbrahim Paşa Çeşmesi (1723)³¹⁸, Gelibolu Telli Baba Çeşmesi verilebilir.

Şekerci Çeşmesi (1703), Yedi Kardeşler Çeşmesi (1763) ve İki Çeşme (18. yy.) (Resim 47) 18. yüzyılda yapılmış olan yuvarlak kemerli çeşmelerdir. İki Çeşmede cephe sade olup profilli sütun başlıkları ile hareket kazandırılmıştır. Şekerci Çeşmesinde derz izleri ile cepheye hareketlilik verilmiş olup musluk taşının üzerinde madalyonlardan oluşan zencirek motifi görülmektedir (Resim 16). Yedi Kardeşler Çeşmesi (Resim 22) üst kısmında görülen kirpi motifi 18. yüzyıl çeşmelerinde saçak kısmının mukarnas şeritle hareketlendirilmesini anımsatmaktadır.

18. yüzyılın en sade çeşmesi orijinalitesini kaybetmiş olan Kandıra Çeşmesidir (1795) (Resim 45).

18. yüzyıl çeşmeleri arasında batılılaşma izlerini taşıyan yapılar İzmir merkezde yer almaktadır. Kızlar Ağası Hanı Çeşmesi (18. yy.) ayna taşında (Resim 56), boş yer bırakılmadan işlenmiş kıvrımlı yapraklar, stilize palmet ve rumiler ile natüralist çiçek motifleri görülmektedir. Çeşme istiridye nişle dolgulanmış yuvarlak kemerlidir (Resim 54). Birbirinden baklava biçimleriyle ayrılan dilimler yuvarlak kabara ortasına yerleştirilmiş çiçekten gelişen istiridye niş çeşmenin kavsara alınlığı olarak kullanılmıştır. İstiridye niş ile dolgularanan başka bir çeşme Mühürdar Ahmet Ağa Çeşmesidir (1738). Ahmet Ağa Çeşmesinde istiridye daha yüzeysel olarak işlenmiştir (Resim 19).

Pek çok yapıda beliren, en erken örneği Çinili Köşk Murat Odası Çeşmesinde (1590) görülen istiridye nişli³¹⁹ çeşmelerden bazıları; Süleymaniye Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi (1708)³²⁰, Emetullah Gülnuş Valide Sultan Çeşmesi (1709)³²¹ (Krş.Res.14), Beşir Ağa Çeşmesi (1727)³²², Şişhane Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi (1732)³²³, II Abdülhamit Han Çeşmesi (1888)³²⁴, Hamidiye Çeşmesidir (1906)³²⁵.

³¹⁷ Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.90.

³¹⁸ Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.92.

³¹⁹ Örcün Barışta, İstanbul Çeşmeleri Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi, Ankara, 1993, s.81.

³²⁰ Aynur-Karateke, III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri, s.110.

³²¹ Aynur-Karateke, III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri, s.116; Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.86.

³²² Tanışık, İstanbul Çeşmeleri I, s.132.

³²³ Barışta, İstanbul Çeşmeleri Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi, s.27.

³²⁴ Tanışık, İstanbul Çeşmeleri I, s.221; Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.142; Egemen, İstanbul Çeşme Ve Sebilleri, s.30.

³²⁵ Tanışık, İstanbul Çeşmeleri I, s.235.

Mühürdar Çeşmesi ayna taşı, Kızlar Ağasında süslemesi gibi yoğun bezenmemiştir. Ayna taşında bulunan vazodan çıkan çiçek motifi ve musluk taşının yanında yer alan iki selvi motifi (Resim 21) ile Kızlar Ağasına göre daha sade bırakılmıştır. Selvi motifi ayna taşı bezemelerinde zengin çeşitlemelere sahiptir³²⁶. Gelibolu Telli Baba Çeşmesi (Krş.Res.12), Kütahya Musalla Mezarlığı Çeşmesi (19. yy.)³²⁷, Bereketzade Çeşmesi (1732)³²⁸ (Krş.Res.15), Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (1723)³²⁹, Taksim I. Mahmut Çeşmesi (1732)³³⁰ (Krş.Res.16), Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi, Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi ayna taşlarında selvi motifi görülen çeşmeler arasındadır.

Maraş Çeşmesinde (1780) batılılaşma izleri, S kıvrımlı çeşme nişi kemerinde ve batı cephesi ayna taşında yüzeysel olarak işlenen kıvrımlı kemerin tepeliğindeki rumiden oluşan bezemede görülmektedir.

18. yüzyılda İyon, Korint düzenlerindeki sütunlara göndermeler yapan sütun şeklindeki plastırlarla veya sütunlarla sınırlanan çeşme cepheleri görülmektedir³³¹. 18. yüzyıl yapıları olan Kemeraltı ve Mirkelamoğlu Hanı Çeşmelerinde İyon üsluplu sütun şeklindeki plastırlar S kıvrımlı yalancı kemerleri taşımaktadır. Kemer tepelikleri dönem özelliği olarak deniz kabuğu şeklindeki bir motifle bezelidir. Kemeraltı çeşmesinde yalancı kemerin içerisinde vazo ve üzerinde deniz kabuğu motifi ve kemerin üzerinde vazodan çıkan çiçeklerden oluşan bezeme görülmektedir. Mirkelamoğlu Hanı Çeşmesinde ise daha geç dönemde yapıldığını gösteren soyut bezeme bulunmaktadır. Yalancı kemerin içerisine kıvrımlı yapraklardan oluşan kartuşla iki yanında püsküller ve kemerin üzerine yine kıvrımlı yapraklardan oluşan soyut bezeme işlenmiştir. Yüzeysel yalancı kemerle sınırlanmış diğer çeşme de Mustafa Efendi Çeşmesidir (1795). Çeşmenin kabartma tekniğinde yapılmış olan bezemesinde vazodan çıkan kıvrımlı soyut yapraklar görülmektedir. Vazonun alt kısmında deniz kabuğu motifi işlenmiştir. Barok üslup etkili kabartma tekniğinde yapılmış olan bu çeşmelerde üslup, kıvrımlarda, deniz

³²⁶ Örcün Barışta, İstanbul Çeşmeleri Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi Kemankeş Çeşmesi, Ankara, 1991, s.74; Barışta, İstanbul Çeşmeleri Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi, s.72.

³²⁷ Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", s.443.

³²⁸ Barışta, İstanbul Çeşmeleri Bereketzade Çeşmesi, s.16; Tanışık, İstanbul Çeşmeleri II, s.79.

³²⁹ Barışta, İstanbul Çeşmeleri Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi, s.7; Tanışık, İstanbul Çeşmeleri I, s.52; Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.92; Aynur-Karateke, III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri, s.160.

³³⁰ Barışta, İstanbul Çeşmeleri Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi, s.36.

³³¹ Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.131; Özdeniz, İstanbul'da Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri, s.61.

kabuğu, stilize edilmiş bitkisel motiflerde ve plastırlı sütunlarda kendini göstermektedir. Çeşmelerin benzer özellikleri, İstanbul Sadettin Efendi Çeşmesi (1741)³³² plastırlı sütun ve kemer köşeliklerindeki soyut yaprak motiflerinde, Kaymakam Mehmet Paşa Çeşmesinde (1771)³³³, Kaptan Gazi Paşa Çeşmesi (1782)³³⁴, Kethüda Halit Efendi Çeşmesinde (1852)³³⁵ plastırlı sütunlarda, kıvrımlı kemer, deniz kabuğu ve kıvrımlı soyut yaprak motiflerinde görülmektedir.

19. yüzyıl çeşmelerinde S ve C kıvrımlı kemerlerin yanı sıra kemersiz ayna taşları, Dor, İyon ve Korint düzenindeki sütunlara gönderme yapan sütun şeklindeki plastırlarla veya sütunlarla sınırlanmış cepheler, ışınsal tepelikler, tuğralar, askı çelenk veya gırlanlar, Barok çiçekler, perde ve püskül motifleri dönemin karakteristik özelliğini oluşturan öğelerdir. Ampir dönem olarak isimlendirilen bu dönemin en belirgin özelliği Barok üslubun devam ettirilmesinin yanı sıra yüzyılın yarısından sora yalınlaşan cephe tasarımıdır³³⁶.

19. yüzyılda Klasik Dönem izlerini taşıyan çeşmeler de bulunmaktadır. Hacı Saliha (1800), Memiş İbni Ahmet (1801) (Resim 64), Ilıca Yolu (19. yy.) (Resim 115), İskele (19. yy.) (Resim 110) ve Yavan (19. yy.) çeşmeleri sivri kemerli çeşme nişleri ile Klasik dönem izlerini taşımaktadır. Sade bırakılan çeşme cepheleri, Yavan Çeşme haricinde, ayakların oturduğu plastırlı başlıklarla hareketlendirilmiştir.

Yuvarlak kemerli, yüzeyi sade bırakılmış olan Ömer Ağa Çeşmesi (1837) (Resim 73) ve Kitabesiz Çeşmede (19. yy.) (Resim 112) cepheler kemerlerin oturduğu profilli başlıklarla hareketlendirilmiştir. Konyalı Çıkmaçı Çeşmesi (1889) (Resim 98) ve Büyükalın Çeşmesinde (19. yy.) (Resim 116) yuvarlak kemer diğerlerinden farklı olarak kıvrımlı, konsolsu çıkmalara oturmaktadır. Kıvrımlı bir taçla sonlanan Yapıcıoğlu Çeşmesi (1894) (Resim 105) yan yana yuvarlak kemerleri ve kemerlerin oturduğu başlıkların dışında sade bırakılmıştır. Diğer yuvarlak kemerli niş içerisine alınmış olan Sofuoğlu Çeşmesinde (1857) (Resim 94) ayna taşı, tepe noktasında lale motifi bulunan, yüzeysel işlenmiş kemerle bezenmiştir.

Çizmeci Esnafı Çeşmesi (1847) yuvarlak kemerli olup dönem özelliklerini gösteren süsleme ile bezenmiştir (Resim 80). Yan yana iki kemerli çeşmenin geniş ölçülerdeki kemer

³³² Tanişık, İstanbul Çeşmeleri II, s.348.

³³³ Tanişık, İstanbul Çeşmeleri I, s.200.

³³⁴ Tanişık, İstanbul Çeşmeleri II, s.135; Özdeniz, İstanbul'da Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri, s.226.

³³⁵ Tanişık, İstanbul Çeşmeleri I, s.268.

³³⁶ Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.131; Kara Pilehvarian, "Osmanlı Çeşme Mimarisi", s.249; Özdeniz, İstanbul'da Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri, s.64; Ödekan, "Çeşmeler", s.490.

kilit taşında deniz kabuğu motifi görülmektedir. Dar kemerin üzerinde ise vazodan çıkan çiçek motifleri işlenmiştir.

Vazodan çıkan çiçekler Batılılaşma döneminde görülen uygulamalardır. İzmir çeşmelerinde Mühürdar Ahmet Ağa, Kemeraltı (Resim 53), Mustafa Efendi, Çizmecî Esnafı çeşmelerinde görülen vazodan çıkan çiçek motifi Başkent İstanbul'da en çok uygulanan bezeme olarak III. Ahmet Çeşmesi, Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi, Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi, Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi (1731)³³⁷, Tophane I. Mahmut Çeşmesi, Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesinde (1732)³³⁸, Bereketzade Çeşmesi (Krş.Res.17) de bulunmaktadır.

Sahlebicioğlu Medrese Çeşmeleri (19. yy.) basık kemerlerinde kilit taşı dışa taşırılmıştır. Çizmecî Esnafı Çeşmesinde kilit taşı deniz kabuğu şeklinde dışa taşırılmakla benzer özelliktedir. 18. yüzyılda da görülen bu uygulama 19. yüzyılda devam etmektedir. Kilit taşı dışa taşırılmış çeşmeler arasında Karaman Kadıbudak Çeşmesi (1551)³³⁹, İstanbul Abdülmecit Han Çeşmesi (1842)³⁴⁰ (Krş.Res.18), İstanbul Ramiz Ağa Çeşmesi (1861)³⁴¹, Hatay Nesibe Hanım Çeşmesi (1917)³⁴² bulunmaktadır. Ayna taşında içerisinde yazı bulunan madalyon ve musluğun etrafını çeviren gömme yay³⁴³ yine 19. yüzyıl bezeme özelliklerini göstermektedir. Musluğun etrafının bir yayla sınırlanması Mustafa Efendi Çeşmesinde, Hamaloğlu Çeşmesinde ve Kabadayı Çeşmesinde de görülmektedir.

19. yüzyılda yapılmış, yüzeyi sade bırakılmış, tek düz kemerli çeşme Süratli Çeşmesidir (1824). Çeşmede bezeme olarak musluk taşında, yüzeysel işlenmiş kemer ve üzerinde boş bırakılmış kartuş görülmektedir.

Nişsiz ve bezemesiz 19. yüzyıl çeşmeleri Mısırlızade Hacı Mustafa Efendi Çeşmesi (1808) (Resim 67) ve Kaymakam Çeşmesidir (1886). Mısırlızade Çeşmesinde kıvrımlı yükselen yuvarlak tas koyma nişiyle, Kaymakam Çeşmesinde köşelerde ana yapıya bitişik yarım payelerle cepheye hareket kazandırılmıştır.

Nişsiz çeşmeler arasında yer alan Sahlebicioğlu Çeşmelerinin (19. yy.) (Resim 104) ve Hisar Camii Avlu Çeşmesinin (19. yy.) (Resim 109) yüzeyleri dönemin bezeme motifleri ile

³³⁷ Barışta, İstanbul Çeşmeleri Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi Kemankes Çeşmesi, s.35.

³³⁸ Tanışık, İstanbul Çeşmeleri I, s.93.

³³⁹ Denktaş, Karaman Çeşmeleri, s.30.

³⁴⁰ Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.165; Egemen, İstanbul Çeşme Ve Sebilleri, s.40.

³⁴¹ Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.182.

³⁴² Bolattürk, Hatay İl Merkezinde Yer Alan Çeşmeler, s.43.

³⁴³ Ödekan, "Çeşmeler", s.490.

bezenmiştir. Sahlebicioğlu Çeşmesi, ayna taşının üzerine kondurulan, S ve C kıvrımlı soyut yapraklardan oluşan bezemeli bir taçla sonlanmaktadır. Benzer uygulama Trabzon Abdullah Paşa Çeşmesi (1884)³⁴⁴, Erzurum Cürübe Çeşmesinde (19. yy.)³⁴⁵ (Krş.Res.19) görülmektedir. Hisar Camii Çeşmesinde ise ayna taşının üst kısmı kıvrımlı yaprak ve çiçek motifleri ile bezenerek taç şeklini almıştır. Ampir Dönem üslubunu yansıtan Hisar Camii Çeşmesinde burmalı iki sütunun arasına asılan girland motifi Kethüda İstanbul Canfeda Kadın ve Haznedar Şevki Nihal Usta Çeşmesi (1780)³⁴⁶ cephesinde de görülmektedir.

Barok dönemle başlayan ve Ampir Dönemde de devam eden kıvrımlı kemerler Kabadayı Çeşmesinde (1839) (Resim 78) ve Hamaloğlu Çeşmesinde (1851) (Resim 90) görülmektedir. Kemerlerin oturduğu profilli başlıklar çeşmeleri hareketlendiren diğer unsurlardır. Çeşme musluk taşlarına soyut yapraklar yanında Hamaloğlu'nda lale, Kabadayı'da vazodan çıkan çiçek motifi işlenmiştir. Soyut yaprak motifi Kabadayı köşe çeşmelerinde de görülmektedir. Kabadayı Çeşmesi saçak altında ve köşe çeşmeleri ayna taşlarında yüzeyi boş bırakılmış kartuşlar İstanbul'da Ayşe Hatun (1650)³⁴⁷, Meryem Kadın (1793)³⁴⁸, Baba Oğul (1844)³⁴⁹ çeşmelerinde de görülen bir bezemedir.

20. yüzyıl çeşmeleri 19. yüzyılın son çeyreğine hakim olan Eklektik, Art Nouveau, 20. yüzyılın başlarında ise Milliyetçi düşünce akımlarının etkisiyle, I. Ulasal Mimari adı ile tanınan Klasik Dönem biçim ve motiflerinin egemen olduğu üslup anlayışına sahiptir³⁵⁰. Sivri kemerli niş, rozet, mukarnaslı korniş gibi Klasik Dönemin tasarım öğeleri dönemin üslubuna uyarlanarak sadeliğe dönüş vurgulanmıştır.

20. yüzyılda İzmir'de yapılmış olan en sade ve düz kemerli çeşme olan Marifi Dergahı Şeyh Yusuf Efendi Çeşmesi (20. yy.) üzerinde bezeme bulunmamaktadır. Kemer üzerinde yer alan düz silmeli kornişle çeşmeye hareket kazandırılmıştır.

Yuvarlak kemerli Kasapoğlu Çeşmesi (1904) iç içe iki kemerli ve iç kemerleri de yan yana iki kemerli düzenlenmiş olup kilit taşları dışa taşırılarak vurgulanmıştır. Çeşme cephesi

³⁴⁴ Karpuz, "Trabzon'un Tarihi Yapıları", s.124.

³⁴⁵ Yurttaş-Özkan, Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları, s.43.

³⁴⁶ Tanışık, İstanbul Çeşmeleri I, s.206.

³⁴⁷ Tanışık, İstanbul Çeşmeleri II, s.268.

³⁴⁸ Tanışık, İstanbul Çeşmeleri II, s.390; Kara Pilehvarian-Urfaloğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.83.

³⁴⁹ Kara Pilehvarian-Urfaloğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.168; Tanışık, İstanbul Çeşmeleri II, s.440.

³⁵⁰ Kara Pilehvarian-Urfaloğlu-Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler, s.196; Kara Pilehvarian, "Osmanlı Çeşme Mimarisi", s.250; Özdeniz, İstanbul'da Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri, s.65; Ödekan, "Çeşmeler", s.491.

kemerlerin oturduğu ve nişin içerisini de dolaşan profilli silmelerle hareketlendirilmiştir. Ayna taşının girlandlı lahitten oluşması çevrede görülen bir uygulamadır.

Saat Kulesi Çeşmeleri (1901) Kulenin dört yöne bakan fiskiyeli göbeği bulunan kaide kısmı kubbeli, dendanlarla sonlanan, atnalı kemer formu, kemer köşeliklerinde palmet ve rumi motifleri ile oryantalist üslup içerisindedir. Çeşmeler kaidenin üç yönüne yerleştirilmiş olup su teknelerinde geometrik bezemeye yer verilmiştir. Saat Kulesinin yoğun bezemesine karşı çeşmeler sade bırakılmıştır.

Ahmet Ağa Çeşmesi 1645 yılında yapılmış olup 1922 yılında İstiklal Abidesine dönüştürülmüştür. Orijinalitesini kaybeden çeşmede bezeme olarak ayna taşında rumi görülmektedir.

3.2. SEBİLLER

Türklerin sosyal yaşamında su, maddi ve manevi bir hayat unsurudur. Bir yere su götürmek, bir susamışa su vermek, yol üzerinde çeşme, sebil yaptırmak, topluma iyilik, Allah katında büyük sevap olarak kabul edilmiştir³⁵¹. Türklerin hayırseverliğe ve temizliğe verdiği önemden kaynaklanan su yapıları, çeşme, sebil ve şadırvanlar yapıldıkları dönemin zarif sanat eserlerini oluşturmaktadır.

Osmanlı su mimarisinin zarif ve sanatsal yapıları olan sebiller, Türk mimarisine özgü anıtlardır. Kahire’de görülen ilk sebiller, Türk_Memlûk döneminde yapılmış daha sonra Osmanlı mimarisinde gelişimini sürdürmüştür. Anıtsal özellikte olan sebil örneklerine daha çok İstanbul’da rastlanılmaktadır³⁵². Batılılaşma döneminde, önemli liman kenti olan İzmir’de sebil örnekleri görülmektedir³⁵³.

Arapça bir kelime olan sebil “sabala” kökünden türetilmiş olup yol anlamına gelmektedir³⁵⁴. Sebiller hayır amaçlı olarak yoldan geçenlere su dağıtmak için yapılmış vakıf tesisleridir. Önceleri sebilhane olarak isimlendirilen sebiller mevsimine göre karlı veya buzlu su vermek, kandil, bayram gibi özel gecelerde şerbet veya meyve suyu dağıtmak için yapılmış hayır yapılarıdır.

Osmanlı sebil mimarisinin sanatsal özellikli örnekleri Başkent İstanbul’da Fatih dönemiyle başlamış II. Beyazıt döneminde yoğunlaşmıştır. İstanbul sebilleri anıt karakterinde özel yapılar olarak görülürken Osmanlı kentlerindeki diğer sebiller daha sade cepheli ve insana yakın boyutlarda yapılmıştır. Sebilleri oluşturan bölümler şu şekildedir:

- a.Kaide
- b.Gövde
- c.Korniş (Kitabe ve bezemenin olduğu kısım)
- d.Saçak
- e.Kubbe

³⁵¹ Kazım Çeçen, İstanbul’da Osmanlı Devri Su Tesisleri, İstanbul, 1984, s.6; Aynur-Karateke, III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri, s.33; Aytöre, “Türklerde Su Mimarisi”, s.44; S. Nirven, İstanbul’da Fatih Sultan Mehmet Devri Türk Su Medeniyeti, s.13; Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, s.17; Barışta, “Başkent İstanbul’dan Örnekleriyle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Çeşmeleri”, s.242; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.150.

³⁵² Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.18.

³⁵³ Arık, Batılılaşma Dönemi Tasvir Sanatı, s.103; Ödekan, “Sebiller” Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, s.481.

³⁵⁴ Özdeniz, İstanbul’da Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri, s.71.

3.2.1. Buldukları Yere Göre Sebiller³⁵⁵

3.2.1.1. Külliye Programında Olan Sebiller: İzmir’de bulunan sebiller genellikle bir külliye programında ele alınmıştır. Kemeraltı Sinanzade Sebili (1770), Katipoğlu Ahmed Reşit Efendi Sebili (1778), İkiçeşmelik Sebili (18. yy.), Gaffarzade Sebili (1805)³⁵⁶ külliye programında olan sebillerdir.

İstanbul’da külliye programında ele alınan sebillere örnek olarak; Takyeci İbrahim Ağa Sebili (1578)³⁵⁷, Eminönü Mimar Sinan Sebili (1587)³⁵⁸, Eminönü Damat İbrahim Paşa Sebili (1719)³⁵⁹ (Krş.Res.20), Fatih Hekimoğlu Ali Paşa Sebili (1733)³⁶⁰, Mehmet Emin Ağa Sebili (1740)³⁶¹, Mihrişah Valide Sultan Sebili (1794)³⁶², Şah Sultan Sebili (1800)³⁶³, Fatih Nakşidil Sultan Sebili (1818)³⁶⁴ verilebilir.

3.2.1.2. Bir Yapıyla Birlikte Yapılan Sebiller:

1. Çeşmeyle Birlikte

2. Mekteple Birlikte

1. Çeşmeyle Birlikte Yapılan Sebiller: Gaffarzade Sebili (1805) (Resim143) ve Dönertaş Sebilidir (1813) (Resim 152),

³⁵⁵ Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.153.

³⁵⁶ 1976 senesinden önce sebil ve çeşmenin Acem Mescidi altında bulunduğu, yol genişletmesi dolayısıyla yapıların hanın duvarına monte edildiği belirtilmektedir. Aktepe, “İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma”, s.185.

³⁵⁷ Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.9; Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, s.123; Önge, “İstanbul’un Eski Kuyu Bilezikleri Hakkında”, s.263.

³⁵⁸ Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.63; Egemen, İstanbul’un Çeşme ve Sebilleri, s.30; Tarkan Okçuoğlu, “Mimar Sinan Türbe ve Sebili”, İstanbul Ansiklopedisi, C.5, İstanbul, 1994, s.470.

³⁵⁹ Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.33; Doğan Kuban, “Damat İbrahim Paşa Külliyesi”, İstanbul Ansiklopedisi, C.8, İstanbul, 1994, s.547; Zerrin Köşklü, 17. ve 18. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinin Tipolojisi, , Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, Erzurum, 1999, s.179.

³⁶⁰ Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.37; Semavi Eyice, “Türk Sanatında Şebekeler”, Sanat Dünyamız, S.6, İstanbul, 1976, s.36; Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.23.

³⁶¹ Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.39; Egemen, İstanbul’un Çeşme ve Sebilleri, s.556; Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.24.

³⁶² Behçet Ünsal, “Stil Yönünden Klasik Sonrası Türk Mimarlığında Sebil Anıtları”, Taç Dergisi, C.1, S.3, İstanbul, 1986, s.22; Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s.543.

³⁶³ Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, s.132; Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.51.

³⁶⁴ Eyice, “Sebil” Maddesi, s.1214/98; Hale Tokay, “Nakşidil Sultan Külliyesi”, İstanbul Ansiklopedisi, C.6, İstanbul, 1994, s.41; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.136.

İstanbul sebillerinde görülen çeşmeyle birlikte yapılmış olan sebiller: Şehzadebaşı Rüstem Paşa Sebili (1562)³⁶⁵, Seyyid Hasan Paşa Sebili (1754)³⁶⁶, Rami Kadı Sebilidir (1754)³⁶⁷, Cevri Kalfa Sebili (1820)³⁶⁸ (Krş.Res.21).

2. Mektep Altında Yapılan Sebiller: Dönertaş Sebili mektep altında yapılmış ancak günümüzde mektebin izine rastlanılmamıştır.

³⁶⁵ Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.63; Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.22; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.27.

³⁶⁶ Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.39; Doğan Yavaş, "Seyyid Hasan Paşa Külliyesi", İstanbul Ansiklopedisi, C.6, İstanbul, 1994, s.544; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.83.

³⁶⁷ Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, s.150; Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.67.

³⁶⁸ Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.103.

3.2.2. Plan Özelliklerine Göre Sebiller³⁶⁹

3.2.2.1. Çokken Planlı Sebiller: İzmir'in iki sebili çokken planlıdır. Gaffarzade Sebili (1805) (Plan 49) ve Bergama Kara Osmanoğlu Sebili (1813) (Plan 51) kare planın köşe ve yanlarının çalınmasıyla çokgene dönüştürülmüştür. Aynı uygulama İstanbul Tavşan Ağa Sebili (1669)³⁷⁰ (Krş.Plan1) ve Vefa Rehabula Kadın Sebilinde (1734)³⁷¹ görülmektedir.

3.2.2.2. Dikdörtgen Planlı Sebiller: Kemeraltı Sinan Zade Sebili (1770) (Plan 47) ve Dönertaş Sebili (1813) (Plan 50), Katipoğlu Ahmed Reşit Efendi Sebili (1778) (Plan 48) dikdörtgen planlı sebillerdir.

İstanbul'da bulunan dikdörtgen planlı sebiller şu şekildedir; Sultanahmet Camii Sebilleri (1617)³⁷² (Krş.Plan2), Sultanahmet Arasta Sebili (1617)³⁷³, Ayasofya Camii avlusunda bulunan ikinci sebil (18 yy.)³⁷⁴, Üsküdar Ziya Bey Sebilidir (1866)³⁷⁵.

³⁶⁹ Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.157.

³⁷⁰ Nur Urfaloğlu, "Osmanlı Mimarlığında Sebiller", Osmanlı Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, C.10, Ankara, 1999, s.467; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.53.

³⁷¹ Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.37; Urfaloğlu, "Osmanlı Mimarlığında Sebiller", s.468; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.76; Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, s.63.

³⁷² Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.17; Eyice, "Türk Sanatında Şebekeler", s.32; Vefa Çobanoğlu, "Sultan Ahmet Camii ve Külliyesi" Maddesi, Thema Larousse, C.6, İstanbul, 1993, s.274.

³⁷³ Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.48; Egemen, İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri, s.73; Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.19.

³⁷⁴ Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.65; Semavi Eyice, "Ayasofya Sebilleri" Maddesi, C.1, İstanbul, 1982, s.462.

³⁷⁵ Ünsal, "Stil Yönünden Klasik Sonrası Türk Mimarlığında Sebil Anıtları", s.24.

3.2.3. Konumlarına Göre Sebiller³⁷⁶

İzmir sebilleri konumlarına göre;

1. Köşe Sebilleri
2. Cephe Sebilleri şeklinde iki grupta toplanmaktadır.

3.2.3.1. Köşe Sebilleri: En basit ve en eski şekli yansıtan sebiller, cadde ve sokak köşelerine yerleştirilmiştir³⁷⁷. Bergama Kara Osmanoğlu Sebili (1813) Uzunçarşı Caddesi ile ara sokağın kesiştiği noktada yer almaktadır (Resim 166). Köşede cephe kırılarak köşeye bir pencere yerleştirilmiştir. Dönertaş Sebili (1813) (Resim 152) Osmanzade Yokuşu ile Basmane'ye giden caddenin kesiştiği yerde bulunmaktadır. İki cepheye de pencereleri bulunan sebilin cepheleri dik açı oluşturmuş, köşeye dönen bir sütun yerleştirilmiştir. Osmanzade Yokuşu üzerinde pencere yanında kapısı, Basmane'ye giden cadde üzerinde çeşmesi vardır.

Köşe sebillerinin İstanbul örnekleri arasında Hüsrev Kethüda Sebili (1565)³⁷⁸, Gazanfer Ağa Sebili (1591)³⁷⁹, Sultan İbrahim Sebili (1648)³⁸⁰, Nur-u Osmaniye Sebili (1755)³⁸¹, I.Abdülhamit Han Sebili (1777)³⁸² (Krş.Res.22) yer almaktadır.

3.2.3.2. Cephe Sebilleri: Sebiller çeşitli bina ve hayır kurumlarının cephelerine yerleştirilmiştir. Kemeraltı Sinanzade Sebili (1770) (Resim 134) Kemeraltı Camiisinin duvar köşesine, karşılıklı iki cepheli olarak yerleştirilmiştir. Katipoğlu Ahmet Reşit Efendi Sebili (1778) (Resim 138) günümüzde mağazalar arasına sıkışmış olmakla birlikte orijinalitesinde yanında bulunan han ve konağın ön cephelerini tamamlamaktaydı. Gaffarzade Sebili (1805) (Resim 143) Çakaloğlu Hanının giriş kapısı yanında, duvar cephesinde yer almaktadır.

³⁷⁶ Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.165.

³⁷⁷ Eyice, "Sebil" Maddesi, s.1214/95; Özdeniz, İstanbul'da Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri, s.73.

³⁷⁸ Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.7; Urfaloğlu, "Osmanlı Mimarlığında Sebiller", s.467; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.29; Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, s.27; Ödekan, "Sebiller" Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, s.481.

³⁷⁹ Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.167.

³⁸⁰ Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.65; Urfaloğlu, "Osmanlı Mimarlığında Sebiller, s.467; Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, s.48.

³⁸¹ Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.87; Doğan Kuban, "Nur-u Osmaniye Külliyesi" Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, C.6, İstanbul, 1994, s.100; Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s.390; Eminönü Camileri, Türkiye Diyanet Vakfı Eminönü Şubesi, İstanbul, 1987, s.154.

³⁸² Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.45; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.99.

Beşgen planlı olan sebilin bir penceresi ve bir kapısı bulunan sebilin iki cephesi boş bırakılmıştır³⁸³.

Cephe sebillerinin İstanbul'da bulunan diğer örnekleri; Vefa'da mektebin cephesinde Recai Mehmet Efendi Sebili (1775)³⁸⁴ (Krş.Res.23), Vezneciler Seyyid Hasan Paşa Sebili (1754)³⁸⁵ Külliyesinin ön cephesini süslemektedir.

³⁸³ Sebilin iki cephesinin boş bırakılmış olması orijinalitesinin han duvarına taşınma esnasında bozulduğunu göstermektedir.

³⁸⁴ Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.45; Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.24; Özdeniz, İstanbul'da Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri, s.437; Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, s.74.

³⁸⁵ Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s39; Yavaş, "Seyyid Hasan Paşa Külliyesi", s.544; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.83.

3.2.4. Dönemlere Göre Sebiller³⁸⁶

Sebiller dönemlerine göre tarihi gelişim içerisinde Klasik Dönem Sebilleri (1501–1708), Lale Devri Sebilleri (1708–1728), Barok-Rokoko Devri Sebilleri (1738–1829) ve Ampir Devri Sebilleri (1829–1892) olarak dört grup altında toplanmaktadır. İzmir sebilleri tarihi gelişim içerisinde Barok-Rokoko dönemi sebilleri arasında yer almaktadır.

Barok-Rokoko Üslup Etkili Sebiller (1738–1829)

Barok, iç ve dış mimaride hareketli bir üslubu, Rokoko daha çok bezemesel ağırlıklı üslubu anlatmaktadır. Barok ve Rokoko bir arada değerlendirilmekte ve özellikleri şu şekildedir:

1. Klasik dönem mimari özellikleri terk edilerek yeni üslubun görkemli etkisi sebillerde yansımaktadır.
2. İç ve dış bükeyli plan şekli yaygınlaşmaktadır.
3. Cepheler dikey bölümlenmekte, mimari öge biçim değiştirmektedir.
4. Kolon başlıkları yüksek boyun silmesi üzerine kaval silmelerle biçimlenmekte ve üzerinde stilize yapraklar, tomurcuklar yer almaktadır.
5. Fistolu veya kıvrımlı bileşik kavisli yalancı kemer biçimleri Lale Devrinden başlayarak devam etmekte, kilit taşlarına gülçeler yerine palmet veya istiridye kabuğu motifleri yerleştirilmektedir.
6. Geleneksel karakterini koruyan sebillerde, silme profilleri ve başlık profilleri yüklü bir süsleme de palmet, deniz kabuğu, rokay, bord kartuş, madalyon, ters konsol gibi motifler, kolon başlığı ve saçak arasına serpiştirilmiştir.
7. Pencerelelerin şebekeleri, stilize yaprak, dal, topuz ve C kıvrımlar, klasik özellikteki şebekelere dahil edilen yeni motiflerdir.
8. Kubbeyle kapatılan sebillerin saçakları, diğer dönemlerden farklı olarak dalgalı şekilde değerlendirilmiştir³⁸⁷.

³⁸⁶ Ödekan, “Sebiller” Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, s.481; Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, s.21; Özdeniz, İstanbul’da Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri, s.75; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.173.

³⁸⁷ Doğan Kuban, “Barok Mimarisi” Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, C.2, İstanbul, 1994, s.61; Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, s.21; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.180.

İzmir sebilleri Barok-Rokoko dönemi sebilleridir. Kemeraltı Sinanzade Sebili (1770), Gaffarzade Sebili (1805) Barok üslubun sade örnekleri arasındadır. Ters S kıvrımlı yükselen yuvarlak kemerli kapıları, Kemeraltı Sebili ayna taşı bezemesi, Gaffarzade Sebili yazı panoları ile Barok üslubu yansıtmaktadır.

İstanbul'da Laleli Koca Ragıp Paşa Sebili (1762)³⁸⁸, Beyoğlu Halet Efendi Sebili (1819)³⁸⁹, Ayasofya Sebili (18. yy.) aynı sadelikte uygulanan Barok üslubun örnekleri arasındadır.

Katipoğlu Ahmed Reşit Efendi Sebili (1778), Bergama Kara Osmanoğlu Sebili (1813) (Resim 173) ve Dönertaş Sebili (1813) (Resim 159) Barok üslubun yoğun olarak görüldüğü sebillerdir. Kartuşlarla yatay olarak bölünen cephe yüzeyleri, dikey yerleştirilen gömme ayak şeklinde plastırla veya sütuncelerle dengelenmektedir. Kartuşlar, yazı panoları, stilize edilmiş bezemeleri dönemin üslubunu yansıtmaktadır. Katipoğlu Ahmed Reşit Efendi Sebili pencere kilit taşı vurgulanarak dışa taşırılmıştır.

İstanbul'da bulunan Dolmabahçe Mehmet Emin Ağa Sebili (1740)³⁹⁰, Üsküdar Sadeddin Efendi Sebili (1741)³⁹¹ sade mimari ve bezemesel özellikleri ile Kara Osmanoğlu ve Dönertaş Sebili ile benzerlik göstermektedir.

İzmir sebillerinde, Barok üslup mimarisinde uygulanan yuvarlak hatlı planlara rastlanılmamaktadır. Barok üslup, cephe yüzeylerini hareketlendiren mimari öğelerde, stilize edilmiş ve yoğun olarak işlenmiş bezemelerde görülmektedir.

³⁸⁸ Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.43; Egemen, İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri, s.696; Ödekan, "Sebiller" Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, s.481; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.91.

³⁸⁹ Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.182.

³⁹⁰ Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.39; Egemen, İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri, s.556; Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.24.

³⁹¹ Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, s.177; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.182.

3.2.5. Malzeme ve Teknik

Türk sanatında kullanılan malzeme genellikle taş olup sebillerde daha çok mermer malzeme kullanılmıştır. Osmanlı mimarisinde değişen üsluplar, kullanılan malzemeyi etkilememiş, Klasik Dönem, Lale Devri, Barok-Rokoko ve Ampir Devirde, sebil mimarisinde üslup özellikleri değişirken malzeme mermer olmuştur³⁹².

İzmir sebillerinde kullanılan malzeme mermerdir. Kemeraltı Sinanzade Sebili (1770), Katipoğlu Ahmed Reşit Efendi Sebili (1778), Gaffarzade Sebili (1805), Dönertaş Sebili (1813) ve Kara Osmanoğlu Sebili (1813) dış cepheden mermerle kaplı olup iç kısımdan sıvanmıştır.

İstanbul Hüsrev Kethüda Sebili (1565)³⁹³ kullanılan malzeme iç ve dış mimaride soylu malzeme olan mermerdir³⁹⁴. Sultanahmet Meydanındaki III. Ahmet Çeşme-Sebili (1728)³⁹⁵ kaliteli mermer malzemesiyle önemlidir.

Sebillerde kemerli veya düz açıklıkları kapatmak için yapılmış olan şebekeler, sebil mimarisi ile bir bütün oluşturmaktadır. Dövme ve döküm tekniğiyle şekillenen şebekelerde geometrik ve bitkisel bezeme görülmektedir.

İzmir sebillerinde Kemeraltı Sinanzade Sebili ve Dönertaş Sebili pencere şebekeleri günümüze ulaşmıştır. Şebekeler, Barok üslupta görülen kıvrımların sağa sola döndürülmesi ile oluşturulmuştur

Sebiller ve çeşmeler taş oymacılığı, yazı sanatı gibi geleneksel Türk el sanatlarının en güzel uygulandığı yerlerdir³⁹⁶.

³⁹² Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.187.

³⁹³ Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, İstanbul, 1938, s.7; Urfalıoğlu, "Osmanlı Mimarlığında Sebiller", s.467; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.29; Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, s.27; Ödekan, "Sebiller" Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, s.481.

³⁹⁴ Behçet Ünsal, "Türk Mimarlığında Klasik Sebil Anıtları", Taç Dergisi, C.2, S.6, İstanbul, 1987, s.14.

³⁹⁵ Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.35; Eyice, "Ahmed III. Meydan Çeşmesi", s.192; Ünsal, "Stil Yönünden Klasik Sonrası Türk Mimarlığında Sebil Anıtları", s.18; Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, s.542; Urfalıoğlu, "Osmanlı Mimarlığında Sebiller", s.468; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.68.

³⁹⁶ Özdeniz, İstanbul'da Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri, s.71.

3.2.6. Süsleme

3.2.6.1. Barok Etkili Süsleme:

Türk sanatında meydanları süsleyen mimari unsurlar olan çeşme ve sebiller, 18. ve 19. yüzyıllarda İstanbul'da olduğu gibi Anadolu'da da Barok ve Rokoko üslubunda bezenerek bu dönem plastiğini yansıtmaktadır³⁹⁷.

Barok ve Rokoko üslubu, Osmanlı mimari süsleme olarak çeşme ve sebillerde yoğunlaşmıştır. Sebillerde, S ve C kıvrımları, akant yaprakları, deniz kabuğu motifleri ve kompozit başlıklar, kartuşlar süslemeye giren unsurlardır. Mimariyi kapsayan barok, bezemede daha ileri ve düzede ve grift olarak Rokokoyu tanımlamaktadır³⁹⁸.

İç mimaride sade olan sebiller dış mimaride bezemelidir. Kemeraltı Sinanzade Sebili (1770) İzmir sebilleri arasında en sade bezemeli sebildir. Bezeme pencere altında bulunan çeşme ayna taşında görülmektedir (Resim 136). Üzerinde soyut yaprakların bulunduğu vazodan yapraklı dallar, stilize çiçek ve narçiçekleri yanlara doğru yükselmekte, ortada istiridye motifi yer almaktadır.

Katipoğlu Ahmed Raşit Efendi Sebilinde (1778), pencere üzerinde bulunan panodaki kıvrımlı kurdele ile kaidede görülen kıvrımlarla oluşturulmuş kartuş Barok etkili bezemelerdir (Resim 141).

Gaffarzade Sebilinde (1805) panolarda bulunan yazı Klasik etkili, pencere ve kapı kemer köşelikleri ile çeşmeyi süsleyen soyut yaprak motifleri Barok etkisi altında yapılmıştır (Resim 148).

Bergama Kara Osmanoğlu Sebili (1813) (Resim 168) ile Dönertaş Sebili (1813) (Resim 158) bezeme olarak birbirine benzemektedir. Silmelerle yatay bölümlere ayrılan yüzeyler plastırlarla dikey olarak kesilmekte ve denge kurulmaktadır. Kaidelerde vazodan çıkan çiçek ve S_C kıvrımlı yaprak motifleri, kartuşlar Barok etkili, panolarda yer alan yazılar Klasik etkili bezemelerdir.

³⁹⁷ Arık, Batılılaşma Dönemi Tasvir Sanatı, s.103; Ayda, Tanzimat Öncesi İzmir Sanatında Yeni Yöntemler, s.41.

³⁹⁸ Kuban, Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme, s.105; Özdeniz, İstanbul'da Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri, s.77; Arık, Batılılaşma Dönemi Tasvir Sanatı, s.138; Renda, Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı, s.15.

Barok üslup özelliklerini üzerinde gösteren ilk sebil Lale Devri yapısı III. Ahmet Çeşme-Sebilidir³⁹⁹. Kaidede görülen vazodan çıkan çiçek motifleri İzmir sebillerinde de görülmektedir. Kartuşlarla hareketlendirilen yüzeyler, gömme ayak şeklindeki plastır, silmelerle oluşturulmuş sütun başlıkları ile İzmir sebilleri Laleli III. Mustafa Sebili (1763)⁴⁰⁰, Seyyid Hasan Paşa Sebili (1754), Hamidiye I. Abdülhamit Sebiliyle (1777)⁴⁰¹ (Krş.Res.24) benzerlik göstermektedir.

³⁹⁹ Kuban, Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme, s.105; Özdeniz, İstanbul'da Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri, s.77; Arık, Batılılaşma Dönemi Tasvir Sanatı, s.138; Renda, Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı, s.15.

⁴⁰⁰ Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.43; Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, s.70; Affan Egemen, İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri, s.485; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.93.

⁴⁰¹ Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, s.45; Eyice, "Sebil" Maddesi, s.1214/97; Urfalıoğlu, "Osmanlı Mimarlığında Sebiller", s.468; Ödekan, "Sebiller" Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi.482; Tali, İstanbul Suriçi Sebilleri, s.99.

3.2.6.2. Bölgesel Etkili Süsleme:

İzmir’de bulunan eserler, Barok motiflerin yanı sıra mimari konuların işlendiği, mermerden alçak kabartmalarla bezelidir. İzmir ekolü⁴⁰² olarak adlandırılan bezemenin Barok taş işçiliğinden ayrılan yanı, sıra dışı motif ve tasvirlerle yer verilmiş olmasıdır.

Gaffarzade Sebil Çeşmesi (1805) ve Dönertaş Sebili (1813) ve Sebil Çeşmesinde mimari tasvirli alçak kabartmalar görülmektedir. Kabartmalar, doğrudan yapı malzemesine işlenmiş ve perspektif derinlik verilmiştir. Kabartma panolar genellikle su mimarisinde, çeşme, sebil, şadırvan gibi yapılarda ve minberler ile mezar taşlarında görülmektedir⁴⁰³.

Dönertaş Sebili ve Çeşmesi ile Gaffarzade Sebil Çeşmesi (Resim 150–151) üst panosunda mimari kompozisyon, boğumlu perde motifiyle sınırlandırılmaktadır. Bu şekilde perde motifi Aydın Ümmühan Hatun Sebili (1785)⁴⁰⁴ bezemesinde görülmektedir. Gaffarzade Sebil Çeşmesi alt panosunda mimari kompozisyon yalancı kemer içerisine alınmıştır.

Mimari tasvirlerinin görüldüğü diğer yapılar arasında Zeytinliova Atike Hanım Sebili (1801)⁴⁰⁵ (Krş.Res.25) mermer cephesinde panoya, Urla Hacı Turan Kapan Camii Şadırvanı (1834) kitabe tepelik kısmında taşla işlenmiş olarak görülmektedir. İzmir Hisar Camii mermer minberinin (19. yy.) doğu korkuluğunda bitkisel bezeme arasına işlenmiş, köşk kısmının altında, iki yanda kemerlerin üzerinde kabartma tekniğinde manzara ve cami tasvirleri yer almaktadır. Söke İlyas Ağa Camiisi (1812) mermer minberinde kapı kemerinin köşeliklerinde, Koçarlı Cihanoğlu Camii Şadırvanında (1834) mermer panosunda, cami mermer minberin köşk kısmı kemer köşeliklerinde ve mermer kürsüsünde mimari tasvirli kabartma bulunmaktadır⁴⁰⁶.

İzmir’de Yalınayak Camii Şadırvanı (16. yy.) mermer panosunda kabartma tekniğinde iki minare, Ali Paşa Şadırvanı (1894) kemer köşeliğinde kabartma tekniğinde cami tasvirine yer verilmiştir.

⁴⁰² Ayda, Tanzimat Öncesi İzmir Sanatında Yeni Yöntemler, s.41.

⁴⁰³ Tunçel, Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezartaşları, s. 229; Ertan Daş, “Çeşme Mezarlığındaki Süslemeli Mezar Taşları”, Uluslararası Çeşme Tarih Ve Kültürü Sempozyumu 1995, İzmir, 1997, s.124.

⁴⁰⁴ Sözen, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, s.322; Ayda, Tanzimat Öncesi İzmir Sanatında Yeni Yöntemler, s.44.

⁴⁰⁵ İnci Kuyulu, Kara Osmanoğlu Ailesine Ait Mimari Eserler, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, Ankara, 1988, s. 139; Tunçel, Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezartaşları, s. 229.

⁴⁰⁶ Tunçel, Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezartaşları, s. 229; Ayda, Tanzimat Öncesi İzmir Sanatında Yeni Yöntemler, s.41–51; Arık, Batılılaşma Dönemi Tasvir Sanatı, s.103–118.

3.3. ŞADIRVANLAR

Türk mimarisinde suya ait tesislerden biri de şadırvanlardır. Şadırvanlar, Anadolu cami, medrese, han, kervansaray gibi dini ve sosyal binaların iç veya dış avlularında yer alan ve ortasında göbekli fiskiyesi, kenarlarında abdest muslukları bulunan, yüksek kenarlı havuzlardır⁴⁰⁷. Bunlar halkın abdest alması ve su içmesi için yapılmıştır. Yuvarlak, dört köşe, çokgen şeklinde düzenlenen şadırvanların damları direkler veya sütunlar üzerine yerleştirilmiş olup saçakları ileri taşırılmıştır. Hazne üstü de ahşap veya tel kafesle örtülmüş böylece kirden uzak tutulmuştur. Şadırvanlar, bulunduğu avlunun hacim tesirini tamamlayan mimari eleman olmakla birlikte⁴⁰⁸ üslupları ait olduğu caminin mimari üslubunu taşımaktadır⁴⁰⁹.

Şadırvan kelimesi, Farsça kökenli olup çok anlamına gelen “şad” ve akar anlamına gelen “revan” kelimelerinin birleştirilmesi ile oluşturulmuştur⁴¹⁰. Şadırvanların, dini inanç, hayır amacı güdüsü, toplulukların bir araya gelmesi ve dinlenmesi, içerisinde bulunduğu avluya veya meydana zarif bir görüntü vermesi, bulunduğu yeri serinletmesi gibi sebeplerden yapıldığı belirtilmektedir⁴¹¹.

Cami avlularındaki şadırvanlar içinde İstanbul’da Fatih Camii(1470), Süleymaniye Camii(1557), Edirne Selimiye Camii(1575) şadırvanları, İstanbul Ayasofya Camii Şadırvanı (1740) Osmanlı şadırvan mimarisinin en iyi örnekleri arasında yer almaktadır⁴¹².

⁴⁰⁷ Ödekan, “Şadırvan” Maddesi, s.1719; Aytöre, “Türklerde Su Mimarisi”, s.66; Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.27; Şapolyo, “Şadırvanlar”, s.10; Arseven, “Sebil” Maddesi, s.1859; Pakalın, “Şadırvan” Maddesi, s.303.

⁴⁰⁸ Aytöre, “Türklerde Su Mimarisi”, s.66.

⁴⁰⁹ Arseven, “Sebil” Maddesi, s.1859.

⁴¹⁰ Arseven, Türk Sanatı Tarihi, s.511; Özyurt, “Teknik Yönleriyle Bazı Konya Camiilerinin Şadırvanları ve Bunların Türk Şadırvan Mimarisindeki Yeri”, s.117.

⁴¹¹ Bilaloğlu, Şadırvanların Mimarideki Yeri, Onarım, Bakım, Koruma, Geliştirme, Mimari ve Çevre Ögesi Olarak Kullanılma İmkânlarının Araştırılması, Konya Şadırvanlarından Örnekler, s.42-44.

⁴¹² Ödekan, “Şadırvan” Maddesi, s.1719.

3.3.1. Konumlarına Göre Şadırvanlar

3.3.1.1. Cami Şadırvanları: İzmir’de bulunan şadırvanlar genelde cami şadırvanı olarak ele alınmıştır.

Cami şadırvanları içerisinde Rum Mehmet Paşa Camii Şadırvanı (1471), Yeşil İmaret Camii Şadırvanı (15. yy.), Lütfü Paşa Camii Şadırvanı (16. yy.), Şeyh Camii Şadırvanı (16. yy.), Yalınayak Camii Şadırvanı (16. yy.), Alay Bey Camii Şadırvanı (1813), Bergama Yeni Camii Şadırvanı (1813), Şadırvanlı Camii Şadırvanı (1824), Hacı Mehmet Ağa Camii Şadırvanı (1832), Hacı Turan Kapan Camii Şadırvanı (1834), Tire Yeni Camii Şadırvanı (20. yy.) cami avlusunda yer almaktadır. Başdurak Camii Şadırvanı (18. yy.), Hisar Camii Şadırvanları (1876, 1883) ve Kestane Pazarı Şadırvanı (1894) cami ile birlikte yapılmış ve cami avlusunun dışında bulunan şadırvanlardır.

Cami şadırvan örnekleri arasında Edirne Selimiye Camii Şadırvanı (1575)⁴¹³ (Krş.Res. 26), Erzurum Lala Paşa Camii Şadırvanı (1562)⁴¹⁴, İstanbul Mihrimah Sultan Camii Şadırvanı (1565)⁴¹⁵, İstanbul Çinili Camii Şadırvanı (1640)⁴¹⁶, Diyarbakır Ulu Camii Şadırvanı (1849)⁴¹⁷ yer almaktadır.

3.3.1.2. Bir Yapıyla Birlikte Yapılan Şadırvanlar: Şadırvanaltı Camii Şadırvanı (1636) cami şadırvanı olup şadırvanın üstünde kütüphane bulunmaktadır (Resim 197). Şadırvan, köşk mescit şadırvanlarını anımsatmaktadır. Fevkani tarzda iki katlı yapılmış olan caminin altındaki tonozlu geçit ile şadırvan arasında kemerli ve tonozlu bir bağlantı kurulmuştur. Şadırvanın kubbesini taşıyan sütunlar aynı zamanda kütüphaneyi taşıyan sütunlardır. Anadolu’da ilk örnekleri Selçuklu daha sonra Beylikler Dönemine ait avlulu hanlarda rastlanan, ayak veya sütunlarla taşınan kemerlere oturan köşk mescitlerin altına şadırvan yerleştirilmiştir. Bu uygulama ile Bursa Koza Hanı Köşk Mescidi altında bulunan şadırvan (1491)⁴¹⁸ (Krş.Plan3) (Krş.Res.27) ile benzer özellik göstermektedir. Ancak Koza

⁴¹³ Sözen, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, s.196.

⁴¹⁴ Gündoğdu, “Geçmişten Günümüze Erzurum ve Çevresindeki Tarihi Kalıntılar”, s.146.

⁴¹⁵ Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler, Diyanet İşleri Başkanlığı Fatih Müftülüğü, İstanbul, Tarihsiz, s.165.

⁴¹⁶ Tahsin Öz, İstanbul Camileri I.-II. Cilt, C.II, Ankara, 1997, s.18.

⁴¹⁷ O. Cezmi Tuncer, Diyarbakır Camileri, Ankara, 1996, s.38.

⁴¹⁸ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.30; Sözen, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, s.312.

Hanında bulunan şadırvanda sekiz taş ayağa ilaveten şadırvanın göbeğinde mescidin merkezi taşıyıcısı olan sütun yer almaktadır. Sekiz köşeli sütun her yüzüne birer musluk yerleştirilerek çanak vazifesi görmektedir.

3.3.1.3. Meydan Şadırvanları: Bir mimari eserin parçası olmayan meydan şadırvanlarının İzmir’de tek örneği Ali Paşa Şadırvanıdır (1828) (Resim 221). Meydan şadırvanlarının en güzel örneği yuvarlak kemerlere oturan kubbesi ile Ali Paşa Şadırvanını anımsatan İstanbul Alman Çeşmesi (1898)⁴¹⁹ adı ile bilinen yapıdır.

⁴¹⁹ Bilaloğlu, Şadırvanların Mimarideki Yeri, Onarım, Bakım, Koruma, Geliştirme, Mimari ve Çevre Ögesi Olarak Kullanılma İmkânlarının Araştırılması, Konya Şadırvanlarından Örnekler, s.154.

3.3.2. Plan Özelliklerine Göre Şadırvanlar

3.3.2.1. Çokgen Planlı Şadırvanlar: İzmir’de bulunan çokgen planlı şadırvanlar; Yeşil İmaret Şadırvanı (15. yy.) (Plan 53), Lütfü Paşa Camii Şadırvanı (16. yy.), Yalınayak Camii Şadırvanı (16. yy.), Şadırvanaltı Camii Şadırvanı (1636), Başdurak Camii Şadırvanı (18. yy.) (Plan 58), Bergama Yeni Camii Şadırvanı (1813), Ali Paşa Şadırvanı (1828), Hisar Camii Şadırvanı (1876), Kestane Pazarı Camii Şadırvanıdır (1894) (Plan 66).

Çokgen planlı şadırvan örnekleri; Ankara Hacı Bayram Camii Şadırvanı (1427)⁴²⁰, Kastamonu Taşköprü Abdal Hasan Zaviyesi Şadırvanı (15. yy.)⁴²¹ (Krş.Plan4), Diyarbakır Behram Paşa Camii Şadırvanı (1572)⁴²², İstanbul Sultan Ahmet Camii Şadırvanı (1617)⁴²³ (Krş.Res.28), Kocaeli Yukarı Halidere Şadırvanıdır (17. yy.)⁴²⁴.

3.3.2.2. Dairesel Planlı Şadırvanlar: Rum Mehmet Paşa Camii (1471), Şeyh Camii (16. yy.), Alay Bey Camii (1813), Şadırvanlı Camii (1824), Hacı Mehmet Camii (1832), Hacı Turan Kapan Camii (1834), Tire Yeni Camii (20. yy.) şadırvanları daireysel planlı yapılardır.

Anadolu ve İstanbul’da yapılmış olan daireysel planlı bazı şadırvan örnekleri şu şekildedir; Konya Dergah Şadırvanı (1512)⁴²⁵, Kastamonu Topcuoğlu Şadırvanı (1727)⁴²⁶, İstanbul Ayasofya Camii Şadırvanıdır (1739)⁴²⁷, Aydın Cihanzade Camii Şadırvanı (1756)⁴²⁸.

⁴²⁰ Bilaloğlu, Şadırvanların Mimarideki Yeri, Onarım, Bakım, Koruma, Geliştirme, Mimari ve Çevre Ögesi Olarak Kullanılma İmkânlarının Araştırılması, Konya Şadırvanlarından Örnekler, s.130.

⁴²¹ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.88.

⁴²² Tuncer, Diyarbakır Camileri, s.144.

⁴²³ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.92; Sözen, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, s.252.

⁴²⁴ Galitekin, Kocaeli Su Medeniyeti Tarihinden Birkaç Damla, s.196.

⁴²⁵ Özyurt, “Teknik Yönleriyle Bazı Konya Camilerinin Şadırvanları ve Bunların Türk Şadırvan Mimarisindeki Yeri”, s.118; Bilaloğlu, Şadırvanların Mimarideki Yeri, Onarım, Bakım, Koruma, Geliştirme, Mimari ve Çevre Ögesi Olarak Kullanılma İmkânlarının Araştırılması, Konya Şadırvanlarından Örnekler, s.238.

⁴²⁶ Fazıl Çifci, Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler, Ankara, 1995, s.298.

⁴²⁷ Enver Tokay, İstanbul Şadırvanları, İstanbul, 1951, s.19; Tansuğ, “18. Yüzyılda İstanbul Çeşmeleri ve Ayasofya Şadırvanı”, s.100; Eminönü Camileri, Türkiye Diyanet Vakfı Eminönü Şubesi, s.26; TÖZ, İstanbul Camileri I-II. Cilt, C.I, s.29.

⁴²⁸ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, 94.

3.3.3. Malzeme ve Teknik

Şadırvan mimarisinde kullanılan malzeme mermer ve taştır. İzmir’de bulunan şadırvanların su haznesi mermer ve taş malzemeden yapılmış olup üst örtüsünde ahşap ve metal malzeme kullanılmıştır.

Lütfü Paşa Camii (16. yy.), Yalınayak Camii (16. yy.), Şadırvanaltı Camii (1630), Başdurak Camii (18. yy.), Bergama Yeni Camii (1813) (Resim 215), Şadırvanlı Camii (1824) (Resim 217), Ali Paşa (1828), Hisar Camii (1876) (Resim 245), Kestane Pazarı Camii (1894) şadırvanları mermer malzemeden inşa edilmiştir.

Osmanlı Sanatında abidevi eserler olarak görülen İstanbul Fatih Camii Şadırvanında (1470)⁴²⁹, Edirne Selimiye Camii Şadırvanı, İstanbul Ayasofya Camii Şadırvanı, İstanbul Süleymaniye Camii Şadırvanı (1557)⁴³⁰ mermer malzemeden inşa edilmiştir.

Rum Mehmet Paşa Camii (1471) (Resim 176), Yeşil İmaret (15. yy.) (Resim 178), Şeyh Camii (16. yy.), Alay Bey Camii (1813), Hacı Turan Kapan Camii (1832), Tire Yeni Camii (20. yy.) şadırvanları taş malzemeden yapılmıştır. Hacı Mehmet Ağa Camii Şadırvanı (1832) üzeri sıvayla kapatılmıştır.

Rum Mehmet Paşa Camii, Yeşil İmaret, Şeyh Camii, Lütfü Paşa Camii, Yalınayak Camii, Tire Yeni Camii şadırvanlarında bulunan fiskiyeli çanaklar taştır.

Şadırvanaltı Camii, Ali Paşa, Kestane Pazarı Camii, Tire Yeni Camii şadırvanlarında su hazneleri demir şebekeyle kapatılmıştır. Şeyh Camii, Yalınayak Camii ve Şadırvanlı Camii şadırvanlarında haznenin üst kısmı demir parmaklıkla çevrilmiştir.

Hacı Mehmet Ağa Camii Şadırvanında ve Hacı Turan Kapan Camii Şadırvanında su haznelerin üzeri betonla kapatılmıştır.

Şadırvanların üst örtülerinde taş ve ahşap malzeme kullanılmış olup bazı şadırvanlar betonla örtülmüştür. Şadırvanaltı Camii, Lütfü Paşa Camii, Başdurak Camii, Şadırvanlı Camii, Ali Paşa, Hacı Turan Kapan Camii, Tire Yeni Camii (Resim 251) şadırvanları taş malzemeden yapılmış olan kubbeyle kapatılmıştır. Rum Mehmet Paşa Camii ve Bergama Yeni Camii şadırvanları ahşap kubbeyle örtülmüştür. Şeyh Camii ve Yalınayak Camii şadırvanları üst örtü malzemesi betondur.

⁴²⁹ Tokay, İstanbul Şadırvanları, s.5; Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler, Diyanet İşleri Başkanlığı Fatih Müftülüğü, s.39; Öz, İstanbul Camileri I.-II. Cilt, C.I, s.51.

⁴³⁰ Öz, İstanbul Camileri I.-II. Cilt, C.I, s.132; Eminönü Camileri, Türkiye Diyanet Vakfı Eminönü Şubesi, s.185.

İzmir şadırvanları, talik veya sülüs hatla yazılı Klasik ölçülere sahip kitabeleri, taş veya mermer malzeme üzerine oymacılığı, ahşabın işlenmesi ile geleneksel Türk el sanatlarının uygulandığı yerlerdir.

3.3.4. Yapı Elemanları⁴³¹

Şadırvanlar, ölçüleri ile küçük yapılar olup bazı parçaların birleşmesi ile oluşan mimari anıtlardır. Su kanalı, oturma yerleri (oturaklar), su haznesi, musluk, musluk taşı, hazne üzeri detayları, göbek çanağı, taşıyıcı sistem çeşmenin ana ve tali elemanlarıdır⁴³².

1. Su Kanalı: Şadırvanın etrafını dolaşan, musluktan akan suyun akıtıldığı kanaldır. Su kanalları dairesel veya çokgendir. Şeyh Camii (16. yy.), Şadırvanlı Camii (1630), Alay Bey Camii (1813), Bergama Yeni Camii (1813), Hacı Turan Kapan Camii (1832), Hacı Mehmet ağa Camii (1832), Tire Yeni Camii (20. yy.) şadırvanlarının su kanalları daire şeklindedir.

Rum Mehmet Paşa Camii (1421), Yeşil İmaret (15. yy), Lütfü Paşa Camii (16. yy.), Yalınayak Camii (16. yy.), Şadırvanlı Camii (1630), Başdurak Camii (18. yy.), Ali Paşa (1828), Hisar Camii (1876), Kestane Pazarı Camii (1894) şadırvanlarının su kanalları çokgendir.

2. Oturma Yeri: Şadırvanların etrafında oturmak için yapılmış yerler olup şadırvanların hepsinde bulunmamaktadır. Mermer, taş veya ahşaptan yapılmış olan İzmir şadırvanlarının oturakları orijinalitesini kaybetmiştir. Tire Yeni Camii Şadırvanında (20. yy.) oturaklar taş malzemededen yapılmış, orijinal olup uçları yuvarlatılmış dikdörtgen şeklindedir (Resim 252).

Rum Mehmet Paşa Camii (1471), Başdurak Camii (18. yy.), Ali Paşa (1828), Hacı Mehmet Ağa Camii (1832), Kestane Pazarı Camii (1894) şadırvanlarında oturma yeri bulunmamaktadır.

Yeşil İmaret (15. yy.), Lütfü Paşa Camii (16. yy.), Yalınayak Camii (16. yy.), Şeyh Camii (16. yy.), Şadırvanlı Camii (1630), Bergama Yeni Camii (1813), Alay Bey Camii (1813), Şadırvanlı Camii (1824), Hacı Turan Kapan Camii (1832), Hisar Camii (1876) şadırvanlarında oturaklar sonradan yapılmıştır.

⁴³¹ Ayşe Bilaloğlu, Şadırvanların Mimarideki Yeri, Onarım, Bakım, Koruma, Geliştirme, Mimari ve Çevre Ögesi Olarak Kullanılma İmkânlarının Araştırılması, Konya Şadırvanlarından Örnekler, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uygulamalı Sanatlar Anasanat Dalı (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1993, s.51.

⁴³² Ayşe Bilaloğlu, Şadırvanların Mimarideki Yeri, Onarım, Bakım, Koruma, Geliştirme, Mimari ve Çevre Ögesi Olarak Kullanılma İmkânlarının Araştırılması, Konya Şadırvanlarından Örnekler, s.51.

3. Su Haznesi: Suyun biriktirildiği su haznesi şadırvanın en önemli bölümüdür. Anadolu'da Beylikler döneminden sonra hazne kenarları yükseltilmiş ve musluklar takılmıştır⁴³³. Su hazneleri mermer veya taş malzemeden yapılmış olup dairesel veya çokgen planlıdır. İzmir şadırvanları içerisinde 9 şadırvan çokgen planlı, 7 şadırvan dairesel planlıdır. Su hazneleri, şadırvan sularının şehir şebekesine bağlanmasından dolayı işlevselliğini yitirmiştir.

4. Musluk Taşı ve Musluk: Su haznelerinin dış yüzünü, taş veya mermer panolardan oluşan musluk taşı çevrelemektedir. Musluk taşının ortasına işlenen süslemenin içine musluklar takılmıştır. Şadırvanlara 16. yüzyılın ortalarından itibaren burma lüle takıldığı anlaşılmaktadır⁴³⁴. İzmir'de yer alan şadırvanların muslukları orijinal değildir.

Rum Mehmet Paşa Camii (1471), Yeşil İmaret (15. yy.), Lütfü Paşa Camii (16. yy.), Şeyh Camii (16. yy.), Başdurak Camii (18. yy.), Alay Bey Camii (1813), Hacı Turan Kapan Camii (1832), Hacı Mehmet Ağa Camii (1832), Hisar Camii (1876), Kestane Pazarı Camii (1894), Tire Yeni Camii (20. yy.) şadırvanlarında musluk taşı sade bırakılmıştır.

Yalınayak Camii (16. yy.) (Resim 189), Şadırvanaltı Camii (1630), Bergama Yeni Camii (1813) (Resim 216), Şadırvanlı Camii (1824), Ali Paşa (1828) şadırvanları musluk taşlarında bezemesel öğeler görülmektedir. Hisar Camii, Kestane Pazarı Camii, Ali Paşa şadırvanları musluk taşında kitabe bulunmaktadır.

5. Hazne Üzeri Detayları: Haznede bulunan suyun kirlenmemesi için haznenin kenarlarına parmaklık ve üzerine şebekeler yerleştirilmiştir. İzmir şadırvanları içerisinde orijinal şebeke bulunmamaktadır. Şeyh Camii (16. yy.), Yalınayak Camii (16. yy.), Şadırvanlı Camii (1824), Tire Yeni Camii (20. yy.) şadırvanlarının etrafı harpuştan itibaren demir parmaklıkla çevrilmiştir. Şadırvanaltı Camii (1630), Ali Paşa (1824), Kestane Pazarı Camii (1894), Tire Yeni Camii şadırvan hazneleri şebeke ile kapatılmıştır. Başdurak Camii (18. yy.), Bergama Yeni Camii (1813), Şadırvanlı Camii, Kestane Pazarı Camii şadırvan su haznelerinin üzeri metal kubbe ile örtülmüştür. Hisar Camii Şadırvanı (1876) aralara cam yerleştirilmiş madeni külahla kapatılmıştır.

⁴³³ Bilaloğlu, Şadırvanların Mimarideki Yeri, Onarım, Bakım, Koruma, Geliştirme, Mimari ve Çevre Ögesi Olarak Kullanılma İmkânlarının Araştırılması, Konya Şadırvanlarından Örnekler, s.52.

⁴³⁴ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.30.

6. Göbek Çanağı: Su Haznesinin ortasında bulunan çanakların üzerinde içerisine dolan suyun akıtıldığı küçük delikler bulunmaktadır. İzmir şadırvanları arasında Rum Mehmet Paşa Camii (1471), Yeşil İmaret (15. yy.) (Resim 179), Şeyh Camii (16. yy.) (Resim 196), Lütfü Paşa Camii (16. yy.) (Resim 182), Yalınayak Camii (16. yy.) (Resim 193), Ali Paşa (1828) (Resim 228), Tire Yeni Camii (20. yy.) (Resim 253), şadırvanlarında su çanağı bulunmaktadır. Yeşil İmaret, Yalınayak Camii ve Tire Yeni Camii şadırvan su çanaklarında bezemesel öğeler yer almaktadır. Tire yeni Camii Şadırvanında kademeli üç çanak, diğerlerinde tek çanak görülmektedir.

7. Taşıyıcı Sistem ve Üst Örtü: Şadırvanların üzeri, abdest almaya veya serinlemeye gelenler için kubbe veya çatıyla kapatılmıştır. Üzeri kapatılan ilk şadırvan örneklerine 15. yüzyılda rastlanılmaktadır⁴³⁵. İzmir şadırvanlarının hepsinde görülmeyen bu uygulama, kubbeyle kapatılan Lütfü Paşa Camii (16. yy.), Yalınayak Camii (16. yy.), Şadırvanaltı Camii (1630), Başdurak Camii (18. yy.), Bergama Yeni Camii (1813), Şadırvanlı Camii (1824), Ali Paşa (1828), Hacı Turan Kapan Camii (1832), Hacı Mehmet Ağa Camii Şadırvanı (1832), Tire Yeni Camii (20. yy.) şadırvanlarında bulunmaktadır.

Rum Mehmet Paşa Camii (1471), Şeyh Camii (16. yy.), Alay Bey Camii (1813) şadırvanları eğimli çatıyla kapatılmıştır.

Yeşil İmaret (15. yy.), Hisar Camii (1876) ve Kestane Pazarı Camii (1894) şadırvanlarının üzerinde örtü bulunmamaktadır.

⁴³⁵ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.32.

3.3.5. Süsleme

Şadırvanlarda, Türk sanatını yaşatan çok güzel motif ve detaylar yer almaktadır⁴³⁶. Türk sanat zevkini gösteren şadırvanlar, taş ve mermer işçiliğinin zarif örneklerini oluşturmaktadır. Bitkisel, geometrik, nesnel ve bunların bir arada işlendiği bezeme, şadırvanların su haznesini dıştan dolanan pano yüzeyinde, üzerini kapatan kubbe içinde, kemer köşeliğinde, sütun başında görülmektedir.

İzmir şadırvanlarının, salt abdest alma amacına yönelik yapılmış sade örnekleri yanında Batılılaşma döneminde yapılmış Barok üslubun etkisi ile kabartmalı ve kıvrımlarla hareketlendirilmiş bezemeli örneklerine de rastlanılmaktadır.

15. yüzyılda şadırvanların plan ve dış cephelerinde genellikle bir sadelik görülmektedir⁴³⁷. Rum Mehmet Paşa Camii Şadırvanı (1471) ve Yeşil İmaret Camii Şadırvanı (15. yy.) İzmir'in erken tarihli sade bırakılmış şadırvanlarıdır. Yeşil İmaret Camii Şadırvanı hazne dış yüzü profilli kuşaklarla hareketlendirilmiştir. Şadırvanların haznelerinde görülen yükselme ile şadırvanların çanaklarının bezenmesi önem kazanmıştır. Yeşil İmaret Şadırvanı çanağında görülen plastırlarla yivlendirilmiş bezeme Kastamonu Taşköprü Abdal Hasan Zaviyesi Şadırvanı çanağında görülmektedir. Rum Mehmet Paşa Şadırvanı çanağı sade bırakılmıştır.

16. yüzyılda şadırvan mimarisi Mimar Sinan'ın uyguladığı farklı kompozisyonlarla değişime uğramıştır⁴³⁸. Ancak 16. yüzyıl İzmir şadırvanları Başkent İstanbul'da görülen şadırvan mimarisinden uzak, sade mimariye sahiptir. Şeyh Camii Şadırvanı (16. yy.), Lütfü Paşa Camii Şadırvanı (16. yy.) yüzeylerinde bezeme görülmemektedir. Şadırvanlarda bulunan daire planlı, kadeh şeklindeki göbek çanaklarının kaideleri yüksek tutularak şadırvanlara hareketlilik kazandırılmıştır.

18. yüzyılda bir resim türü olarak İstanbul'da gelişen ve yaygınlaşan manzara resimlerinin kısa zamanda Anadolu ve Rumeli'de benimsendiği görülmektedir⁴³⁹. Cami, ev, şadırvanları süsleyen otuzu aşkın örneği bulunan manzara resimlerinin işlendiği İzmir yapıları Şadırvanaltı Camii (Resim 205–206) ve Hacı Turan Kapan Camiidir (Resim 236). Şadırvanaltı Camii Şadırvanı 1630 yılında yapılmış olup 1834 tarihinde son halini almış

⁴³⁶ Tokay, İstanbul Şadırvanları, s.6.

⁴³⁷ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.31.

⁴³⁸ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.33.

⁴³⁹ Renda, Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700–1850, s.124.

böylece Klasik dönem eseri olan yapı Batılılaşma mimarisi örnekleri arasına girmiştir⁴⁴⁰. Fevkanı tarzda iki katlı yapılmış olan caminin altındaki tonozlu geçit ile şadırvan arasında kemerli ve tonozlu bir bağlantı kurulmuştur. Tonoza ve kemer alınlıklarına duvar resimleri işlenmiştir. Tonozun kilit noktasına saat kadranı resmedilmiş, yüzey ikiye ayrılmıştır. İki yan yüzeye manzara tasviri işlenmiştir. Tonozun güneyinde bulunan tasvirde doğa içerisinde büyük bir konak, denizde gemiler ve uzaktan görünen bir ada verilmiştir. Tonozun kuzey ucunda yapı topluluğu tasvirinde ayrıntılı olarak işlenmiş, iki üç katlı dar cepheli, kırma çatılı evler görülmektedir. Şadırvan tarafındaki kemer alınlığında yer alan resim kıyıda yerleşmiş olan şehir panoramasıdır. Ön tarafta düz zemin üzerinde babalar ve iki tarafta pavyoncuklar resmedilmiştir. Gerçekçi tasvirlerin işlendiği kompozisyonlarda ışık-gölge oyunları, doğru bir perspektif uygulaması resme derin bir hacimlilik kazandırmaktadır.

Hacı Turan Kapan Camii (1834) kubbenin iç yüzünde sıva üzerine boyalı nakış halinde manzara tasvirleri işlenmiştir. Kubbe eteğini kesintisiz dolaşır görünüşte kıyıları, kıyılarda yer alan konak ve yapı toplulukları (Resim 237) ile devamlı bir deniz resmedilmiş (Resim 238), böylece belli bir yerin panoraması verilmiştir. Eğim gösteren çeşitli ağaçlar, yelkenli gemiler (Resim 239)natüralist üsluptadır. Gölgelemenin etkisiyle zengin renk izlenimi verilmiştir. Resimde, yapılar somutlaştırılmamış, perspektif, ayrı açılardan görülen manzara topluluklarının bir kıyıda toplanmış izleniminin verilmesi ile başarılı bir şekilde uygulanamamıştır. Kompozisyonun geniş mekana yayılmış olması, minyatür alışkanlığına bağlı istiflemeye kıyasla başarılı bir gelişimdir.

Merzifon Kara Mustafa Paşa Camii Şadırvanı (1875)⁴⁴¹ (Krş.Res.29) ve Amasya Sultan II. Bayezid Camii Şadırvanı (19. yy.) kubbelerinde bulunan manzara tasvirleri, İzmir şadırvanlarının resimlerine göre minyatür alışkanlığı devam eden resimlerdir. İstanbul’u tasvir ettiği düşünülen resimlerde mimari elemanlar, kara parçaları arasına girmiş deniz resimlerinden oluşan kompozisyon farklı açılardan bakılan manzaraların bir araya getirildiği izlenimini uyandırmaktadır. Barok üsluplu bitkisel motiflerden oluşan göbek kubbenin bezemesini tamamlamaktadır.

⁴⁴⁰ Arık, Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, s.49.

⁴⁴¹ Arık, Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, s.68; Baha Tanman, “Merzifon, Kara Mustafa Paşa Camii Şadırvanın Kubbesinde Zileli Emin’in Yarattığı “Osmanlı Dünyası” ve Bu Dünyaya Yansıyan Kişiliği”, Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, Güner İnal’a Armağan, Ankara, 1993, s.491; Renda, Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700–1850, s.160.

18. ve 19. yüzyılda Barok ve Rokoko üslubunda görülen kavisli hatlar, şadırvanlarda da uygulanmış ancak önemli bir değişiklik getirmemiştir⁴⁴². 18. yüzyıl İzmir şadırvanlarında Barok üslubun etkisi mimari kompozisyondan ziyade bezemede görülmektedir.

Şadırvanaltı Camiisinde kütüphaneyi taşıyan, şadırvanın etrafında bulunan kemerlere bindirilmiş küçük sıra kemerler (Resim 204), Ceneviz etkisindeki Sakız mimarisinin İzmir ve çevresinde bulunan mimariye olan etkisini göstermektedir. Sakız Adasında Kampos'ta bulunan Mavrokordatos Evinde ve Çeşme'de Kıvrıntı Sokakta bulunan 5 no.lu evde görülmektedir⁴⁴³. Kemerlerin alt kısımlarında Barok etkili kıvrımlardan oluşan konsolsu çıkmalılar bulunmaktadır. Şadırvanın etrafını çeviren kemerler, volütlü sütun başlıklarına oturmaktadır.

Yalınayak Camii Şadırvanı 16. yüzyıl yapısı olup şadırvanı dıştan çevreleyen panolarda Batılılaşma dönemi üslubuna uygun bezemeler görülmektedir. Vazodan çıkan çiçek, üzüm ve asma yaprağı motifleri ile 19. yüzyılda İzmir ekolü olarak bilinen mimari tasvir şadırvanın bezemesini oluşturmaktadır. Yalınayak Camii Şadırvanı panosunda yer alan iki minare tasvirine (Resim 191) benzer mimari tasvir örnekleri İzmir'de Gaffarzade Sebil Çeşmesi (1805), Dönertaş Sebili (1813) ve Sebil Çeşmesinde şehir ve külliye tasviri, Urla Hacı Turan Kapan Camii Şadırvanı kitabe tepelik kısmında, İzmir Hisar Camii mermer minberinin (19. yy.) doğu korkuluğunda, Ali Paşa Şadırvanı (1894) (Resim 226) kemer köşeliğinde cami tasviri şeklinde görülmektedir.

Başdurak Camii Şadırvanı (18. yy.) hazne kısmı, yatay ve dikey profilli silmelerle hareketlendirilmiştir. Şadırvanı örten altı dilimli külahın iç kısımlarında, kıvrımlı stilize yaprak motiflerinden oluşan bezeme görülmektedir. Kıvrımlı stilize yapraklarla oluşturulan bezemenin örneği Ayasofya Camii Şadırvanı (1739) saçak kısmında bulunmaktadır.

19. yüzyılın sade şadırvanlarından biri olan Alay Bey Camii Şadırvanında (1813) (Resim 213) kaide kısmında bulunan kalın silme ve sonradan yapıldığı anlaşılan, muslukların üzerinde bulunduğu konsolsu çıkmalılarla şadırvana hareketlilik kazandırmıştır. Hisar Camii Şadırvanında (1876) ve Kestane Pazarı Camii Şadırvanında (1894) hazne kısmını panolarını ayıran yatay ve dikey silmelerle ve iki renkli malzeme kullanılarak cephe hareketlendirilmiştir.

Bergama Yeni Camii Şadırvanında (1813) panonun ortasında, musluğu çevreleyen S ve C kıvrımlı birer kartuş görülmektedir. Benzer kartuşlar Kara Osmanoğlu Sebili ve

⁴⁴² Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.34.

⁴⁴³ Ayda, Tanzimat Öncesi İzmir Sanatında Yeni Yöntemler, s.35.

Dönertaş Sebili kaidelerinde görülmektedir. Şadırvanlı Cami Şadırvanında (1824) (Resim 220) hazneyi çevreleyen panoların ortası, içerisi geometrik bezemeli madalyonlarla bezelidir.

Ali Paşa Şadırvanı (1828) hazne kısmında muslukların bulunduğu kısımlar madalyonlar içerisine alınmış, hazne kıvrımlı taçla sonlandırılmıştır (Resim 227). Ali Paşa Şadırvanında bulunan madalyonların benzer uygulaması Konya Dergah Şadırvanı (Krş.Res.30) ve Konya İplikçi Camii Şadırvanı (1202)⁴⁴⁴ su haznesi panolarında madalyonlarla oluşturulan bezemede görülmektedir. Şadırvan kubbesinin oturduğu kemerlerin köşeliklerinde içerisi geometrik ve bitkisel motiflerle bezeli madalyonlarla bir kemer köşeliğinde cami tasviri yer almaktadır. Barok üsluplu kıvrımlı yapraklar, vazodan çıkan çiçeklerden oluşan bitkisel bezeme ile İstanbul Valide Turhan Camii Şadırvanında (1663)⁴⁴⁵ (Krş.Res.31) kemer köşeliklerinde vazodan çıkan çiçeklerden oluşan bitkisel bezeme benzerlik göstermektedir. İyon tarzını anımsatan sütun başlıklarında (Resim 223) Dönertaş Sebili ve Çeşmesi ile Gaffarzade Sebil Çeşmesinde görülen perde motifinin benzeri olarak volütler arasında asılı duran kıvrım görülmektedir. İzmir şadırvanlarındaki bitkisel bezeme ve mimari tasvir İzmir çeşme ve sebillerinde görülen bezemelere benzerlik göstermektedir.

Hacı Mehmet Ağa Camii Şadırvanı (1832) hazne kısmı orijinalitesini kaybetmiş olup üst örtüsünü taşıyan kemerlerin oturduğu sütun başlıkları kabartmalı motiflerle bezelidir. Yazı, damla, vazodan çıkan yaprak ve meyve motifleri ile bezeli sütun başlıkları (Resim 232) Batılılaşma üslubunu yansıtmaktadır. Koçarlı Cihanoğlu Camii Şadırvanının⁴⁴⁶ yan yüzeylerindeki taş kabartmalarda görülen armut kabartması Mehmet Ağa Camii Şadırvanı sütun başlığındaki armut kabartması ile benzerlik göstermektedir.

Tire Yeni Camii Şadırvanında (20. yy.) üç kademeli göbek çanağı bulunmaktadır. Şadırvanın sade mimarisi çok dilimli çanakları ile hareketlendirilmiştir. 18. yüzyılda kademeli göbek çanakları Cihanoğlu Camii Şadırvanında iki, 19. yüzyılda Bursa Ulu Camii Şadırvanında (Krş.Res.32) üç kademeli göbek çanakları görülmektedir⁴⁴⁷.

⁴⁴⁴ Bilaloğlu, Şadırvanların Mimarideki Yeri, Onarım, Bakım, Koruma, Geliştirme, Mimari ve Çevre Ögesi Olarak Kullanılma İmkânlarının Araştırılması, Konya Şadırvanlarından Örnekler, s.216.

⁴⁴⁵ Öz, İstanbul Camileri I-II. Cilt, C.I, s.155; Eminönü Camileri, Türkiye Diyanet Vakfı Eminönü Şubesi, s.214.

⁴⁴⁶ Ayda, Tanzimat Öncesi İzmir Sanatında Yeni Yöntemler, s.64.

⁴⁴⁷ Önge, Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları, s.35.

SONUÇ

İnsan için vazgeçilmez unsurlardan biri olan su, insan hayatını etkilemiş ve çevresinde oluşturulan yaşamın temelini oluşturmuştur. Bütün toplumlarda kutsal sayılan suyun mimaride, sanatta ve edebiyatta önemli bir yeri vardır. Türk-İslam devletlerinde de suyun kutsallığı, insanları, su yapılarının oluşturulması için teşvik etmiştir. Temizlik ve içmek için çeşmeler, yoldan geçen insanların susuzluğunu gidermek için sebiller, abdest almak ve içmek için şadırvanlar hayır amaçlı yapılan su tesisleri olup buldukları meydanı, sokağı veya avluyu tamamlamakta ve dekoratif açıdan süslemektedirler.

İzmir’de bulunan çeşmeler, Osmanlı yönetiminin etkin kişiliklerinin güç göstergesi içinde hayır ve dua kazanma, halkın su gereksinimini karşılama amaçlı ve dönem içerisinde yenilik ve değişimin mimari göstergesi olarak yapılmış, sokak kurgusunda meydanların kilit noktalarını oluşturmada, külliyelerin, yapıların veya sokakların önemli cephe ve köşelerini vurgulamada kullanılmıştır.

İzmir çeşmeleri merkezde, Çeşme’de, Bergama’da ve Tire’de yoğunluk kazanmaktadır. 14. ve 20. yüzyıllar arasında yaptırılmış olan çeşmeler, yapıldıkları dönem ve yerler farklılıklar gösterdiği için mimari ve süsleme olarak da farklı kompozisyonlar göstermektedir. Malzeme olarak genelde taş malzeme ile inşa edilmiş çeşmelerin yanında mermerden yapılmış çeşmeler de bulunmaktadır. Devşirme malzemenin görüldüğü, Tire ve Bergama’da bulunan çeşmelerin bazılarında ayna taşı veya su teknesi olarak Roma veya Bizans Dönemine ait lahitler kullanılmıştır.

Yapıldıkları dönemin zarif eserleri olan çeşmeler, tipolojik açıdan, cephe kompozisyonlarına göre ve buldukları yere göre iki grup altında toplanmaktadır.

Cephe kompozisyonlarına göre çeşmeler kemer formlarına ve cephe sayılarına göre alt gruplara ayrılmaktadır. İzmir’de bulunan çeşmeler sivri kemerli, yuvarlak kemerli, basık kemerli, düz kemerli, S kıvrımlı kemerlidir. Farklı kemer formlarının uygulandığı çeşmelerde daha çok sivri kemer ve yuvarlak kemer görülmektedir. Batılılaşma döneminde yapılmış olan Maraş ve Kabadayı Çeşmelerinde farklı bir uygulama olarak kemer formları S kıvrımlı yapılmıştır.

İzmir’de yer alan çeşmeler genelde tek yüzlü olup iki yüzlü, üç yüzlü ve dört olmak üzere bazı çeşmeler çok yüzlü olarak yapılmıştır.

Nişsiz yapılmış çeşmelerin genelde yüzeyi sade bırakılmıştır. Hisar Camii Avlu Çeşmesi ve Sahlebicioğlu Çeşmeleri nişsiz yapılmış ve batılılaşma dönemi bezemeleri ile yüzeyi hareketlendirilmiş çeşmelerdir. Tire ve Bergama'da klasik uygulamadan farklı üçgen alınlıklı çeşmeler de bulunmaktadır.

Çeşme'de bulunan kübik alt yapılı Maraş ve Kabadayı çeşmelerinin köşelerine suluk şeklinde, küçük ayna taşından oluşan çeşmeler yerleştirilmiş olup İzmir'de yalnız iki çeşmede bulunması ile farklılık göstermektedir.

Buldukları yere göre İzmir çeşmeleri bağımlı, bağımsız ve su hazneli olmak üzere üç grup altında toplanmaktadır. Genelde bağımlı olan çeşmeler, ev, cami veya han duvarına ve ev veya cami avlu duvarına bağlı olarak yapılmıştır. Bağımsız olarak yapılmış çeşmelerden bazıları orijinalinde bağımlı iken yerinden taşınma esnasında bağımsız hale getirilmiştir. 14 tane su hazneli olan çeşme bulunmaktadır. Şekerci, Mehmet Kethüda, Mısırlıade Hacı Mustafa Efendi, Saliha, Kitabesiz, Sahlebicioğlu Medrese Çeşmelerinin su hazneleri çeşmelerin arka kısmına bitişik olup diğerlerinde, su haznesi kübik alt yapılı çeşmelerin orta kısmına yerleştirilmiştir.

İzmir'de, Hisar Camii avlu çeşmesinde orijinal musluk görülmekte, diğer çeşmelerde günümüze ulaşmış, orijinal lüle ve musluk bulunmamaktadır. Çeşmelerin çoğulunda su teknesi, 23 tanesinde dinlenme sekisi bulunmaktadır. Diğer çeşmelerde su tekneleri deforme olarak günümüze ulaşmamış, dinlenme sekilerine yer verilmemiş veya yapılanlar orijinalitelerini kaybetmiştir. İzmir çeşmelerinde tas nişi fazla uygulanmamış olup bazılarında görülmektedir. Genelde bağımlı olan çeşmelerin üst örtüleri düz bırakılmış, kübik alt yapılı çeşmeler kubbeye kapatılmış, arka cephesi dairesel, ön cephesi eğimli Kitabesiz Çeşme kubbe tonozla kapatılmıştır.

İzmir'in çeşmeleri geniş bir alana ve zamana yayılmış oldukları için süsleme olarak farklılıklar görülmektedir. Genelde yüzeyi sade bırakılmış çeşmeler, kemer formları ve silme kuşakları ile hareketlendirilmiştir. 18. yüzyılda Batılılaşma döneminin izleri en çok çeşme bezemelerinde kendini hissettirmektedir. Bu dönemde istiridye nişle dolgulanmış kısım kavsara alınlığı olarak kullanılmaktadır. Kızlar Ağası Hanı Çeşmesi nişle dolgulanmış yuvarlak kemerli çeşmelerin en güzel örneklerinden biri olup bu uygulama İzmir'de iki çeşmede görülmektedir. İyon üsluplu sütun şeklindeki plasterler S kıvrımlı yalancı kemerleri taşımaktadır. Kemer tepelikleri dönem özelliği olarak deniz kabuğu şeklindeki motifle bezelidir. Ayna taşında boş bırakılmadan işlenmiş, deniz kabuğu motifi, vazodan çıkan

çiçekler ve soyut yapraklar arasında stilize edilmiş çiçek motifleri, kıvrımlı yapraklardan oluşan kartuşlar görülmektedir.

Osmanlı su mimarisinin zarif ve sanatsal yapıları olan sebiller, Türk mimarisine özgü anıtlardır. Hayır amaçlı yapılan sebiller, yoldan geçenlere su vermek, kandil, bayram gibi özel gün ve gecelerde şerbet veya meyve suyu vermek için yapılan küçük yapılardır.

İzmir’de bulunan sebiller buldukları yere göre, plan özelliklerine göre, konumlarına göre farklılıklar göstermektedir. İzmir’de günümüzde varlığı tespit edilen 6 sebil yer almaktadır. İkiçeşmelik Camii Sebili orijinalitesini tamamen kaybetmiştir. İzmir merkezde yoğunluk kazanan sebil mimarisinin ilçelerdeki tek örneği Bergama Kara Osmanoğlu Sebilidir.

Mermer malzemedен yapılmış olan İzmir sebilleri, buldukları yere göre köşe ve cephe sebili olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Sebiller, bir sokağın veya caddenin köşesine, ya da bir hanın duvarına veya bir cami avlusunun cephesine yerleştirilmiştir.

Sebiller, buldukları yere göre külliye programında ve bir yapıyla birlikte, ya bir çeşmeyle birlikte ya da mektep altında yapılmıştır.

İzmir’de bulunan sebiller Barok üslup etkili olup dönemin izleri süslemelerinde görülmektedir. Mimari kuruluşlarında çokgen ve dikdörtgen planlı olan sebillerde Barok üslupta görülen iç ve dış bükeyli plan tipleri, dalgalı saçaklar, yalancı kemer uygulamaları bulunmamaktadır. Yüzeyler, kartuşlarla yatay olarak bölünmüş, dikey yerleştirilen gömme ayak şeklinde plasterle veya sütuncelerle dengelenmiştir. Cephelerde görülen kartuşlar, yazı panoları, kat silmeler dönemin üslup özelliklerini yansıtmaktadır.

Sebillerin strüktürel elemanı olan örtü sistemi eğimli çatı ve kubbedir. Sebil pencereleri yuvarlak kemerlidir. Pencereleri ayıran, taşıyıcı özelliği bulunmayan sütun başlıkları iyon veya korinth gibi çeşitli formlarda ele alınmıştır.

Süsleme olarak İzmir sebillerinde Barok etkili, S ve C kıvrımları, akant yaprakları, deniz kabuğu motifleri ve kompozit başlıklar, kartuşlar ile İzmir ekolü olarak adlandırılan mimari konuların işlendiği, mermerden alçak kabartmalar görülmektedir.

Şadırvanlar, sudan faydalanmanın yanı sıra estetik amaçlı olarak yapılmış, Anadolu cami, medrese, han, kervansaray gibi dini ve sosyal binaların iç veya dış avlularında yer alan ve ortasında göbekli fıskiyesi, kenarlarında muslukları bulunan, yüksek kenarlı havuzlardır.

İzmir şadırvanları, konumlarına ve plan özelliklerine göre gruplara ayrılmaktadır. İzmir’de bulunan 16 şadırvan merkezde ve Tire’de yoğunluk kazanmaktadır. Malzeme olarak taş ve mermerin kullanıldığı şadırvanların üst örtülerinde ahşap malzeme de görülmektedir.

Konumlarına göre şadırvanlar genellikle cami şadırvanları şeklindedir. Bir yapıyla birlikte yapılan tek şadırvan örneği kütüphane altında yapılmış olan Şadırvanaltı Camii Şadırvanıdır. Ali Paşa Şadırvanı İzmir’de bulunan tek meydan şadırvanıdır.

Plan özelliklerine göre, genellikle klasik abdest şadırvanı şeklinde su haznesi ve üst örtüden oluşan şadırvanlar çokgen ve dairesel planlıdır. Yapıldıkları dönem içerisinde dönemin mimari üslubunu yansıtmayan İzmir şadırvanları bezemelerinde dönem üsbunu taşımaktadırlar.

Şadırvanların strüktürel elemanı olan su kanalları, su haznelerinin etrafını çevirdiği için haznenin planına uygun olarak dairesel veya çokgen olarak düzenlenmiştir. Oturma yerleri deforme olan şadırvanlardan günümüze orijinal oturma yerleri ile ulaşan tek şadırvan Tire Yeni Camii Şadırvanıdır. Şadırvanların su hazneleri genellikle, şadırvanın suyu şehir şebekesine bağlandığı için işlevselliğini yitirmiştir. İzmir şadırvanlarında muslukların ve hazne üzerinde bulunan şebekelerin hiçbiri orijinal değildir. Şadırvanlardan 6 tanesinde görülen göbek çanağı tek kademeli, birinde üç kademelidir. Üzeri kapatılmış olan şadırvanlarda örtü sistemi genellikle kubbe olup, bazılarında eğimli çatı görülmektedir.

İzmir şadırvanlarının, salt abdest alma amacına yönelik yapılmış sade örnekleri yanında Batılılaşma döneminde yapılmış Barok üslubun etkisi ile kabartmalı ve kıvrımlarla hareketlendirilmiş bezemeli örneklerine de rastlanılmaktadır.

Su hanesini oluşturan musluk taşlarına ve üst örtünün içerisine veya örtüyü taşıyan kemerlerin köşeliklerine işlenen kalemişi veya kabartma tekniğinde yapılan bezemelerde Barok etkili S ve C kıvrımları, akant yaprakları, deniz kabuğu motifleri, kompozit başlıklar ve stilize çiçek motifleri ile bölgesel üsluplu mimari tasvirler görülmektedir. Hacı Turan Kapan Camii Şadırvanı kubbe içinde ve Şadırvanaltı Camii Şadırvanında tonozlu geçişte kalemişi manzara resimleri batılılaşma döneminde görülen bir uygulamadır.

İzmir su yapıları olan çeşme, sebil ve şadırvanlar mimari kuruluşları, taş ve mermer işçiliği, yazı (hat) ve kalemişi bezemeleri ile günümüze ulaşmış eserlerdir.

Günümüzde suyu akmayan çeşmelere duvar süsü olarak bakılmakta, sebiller fonksiyonlarının dışında kullanılmakta, işlevselliği kalmayan su hazneli şadırvanlara yalnız musluk gözüyle bakılmaktadır.

Kemeraltı Sebili yaz ayları boyunca amacına uygun hizmet vermektedir. Son zamanlarda İzmir Belediyesinin aldığı kararlarla kurtarılması düşünülen sebillerden Dönertaş ve Gaffarzade Sebilleri restorasyonları tamamlanmakta ve amacına uygun hizmeti sunmaktadır.

Türk mimarisinde önemli bir yeri olan su yapılarının, geçmişten kalan miras olarak gelecek nesle ulaştırılması gerekmekte, yapılar, hayır işlemenin ve sosyal yardımlaşmanın ince sanat zevkini ortaya koymaktadır. Yapıların, bilinçsizce yapılan yenilemeleri, kişisel çıkarlar için yok edilmesi durdurulmalı ve eserlerin aslına uygun şekilde restore ettirilmeleri ve asli kimlikleri geri kazandırılmalıdır.

İzmir, etnik yapıların bir arada yaşadığı, kültürlerin birleştiği, kozmopolit bir şehir olması bakımından, limanıyla Batıya açılan, doğal güzellikleri ile dikkatleri üzerine çeken önemli bir kültür ve tarih şehridir. Bu kültürün ve tarihin izlerini taşıyan su yapılarına, gerekli önemin verilmesine dikkat edilmelidir. Bu konuda ilgili kurumlar ve sanat tarihçilere de önemli görevler düşmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Acun, Hakkı, Anadolu Saat Kuleleri, Ankara, 1994
- Akar H.-Güneş N., Niksar'da Vakıflar Ve Tarihi Eserler, Niksar, 2002
- Akçay, İlhan, "Çeşme'de Türk Eserleri", Türk Yurdu, C.5, S.7, Ankara, 1996, s.24-32
- Aksoy, Yaşar, Efsaneden Gerçeğe İzmir, İzmir, 2002
- Aktaş, H. Ersin, Konya Çeşmeleri, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 2000
- Aktepe, Münir, "İzmir Cami ve Mescitleri Hakkında Ön Bilgi", İzmir Yazıları, 2003, s.12-44
- "İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma", İzmir Yazıları, İzmir, 2003, s.163-195
- "İzmir Hanları ve Çarşıları Hakkında Ön Bilgi", İzmir Yazıları, İzmir, 2003, s.126-162
- "İzmir Şehri Osmanlı Devri Medreseleri Hakkında Ön Bilgi", İzmir Yazıları, İzmir, 2003, s.110-125
- "İzmir'in Hisar Veya Yakub-Bey Cami'i", İzmir Yazıları, İzmir, 2003, s.98-109
- "Osmanlı Devri İzmir Cami ve Mescitleri Hakkında Ön Bilgi-II", İzmir Yazıları, İzmir, 2003, s.45-97
- Akurgal, Ekrem, Eski İzmir I, Ankara, 1993
- Altınsapan, Erol-Parla, Canan, Eskişehir Selçuklu ve Osmanlı Yapıları I, Eskişehir, 2004
- Altun, Ara, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya, İstanbul, 1981-1982, s.171-700
- Anadol, Ş., "Nympeum" Mad, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi., İstanbul, 1997, s.1357
- Arık, Rüçhan, Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı, Ankara, 1988
- Armağan, A. Munis, Devlet Arşivlerinde Tire, İzmir, 2003
- Tüm Yönleriyle Tire I, Basım Yeri Yok, 1980
- Yeşil Tire, İzmir, 1991
- Devlet Arşivlerinde Tire, İzmir, 2003
- Arsevan, C. Esad, Türk Sanatı Tarihi, İstanbul, 1954
- "Bend" Maddesi, Sanat Ansiklopedisi, C.1, İstanbul, 1983, s.207
- "Çeşme" Maddesi, Sanat Ansiklopedisi, C.1, İstanbul, 1983, s.389-391
- "Sebil" Maddesi, Sanat Ansiklopedisi, C.4, İstanbul, 1983, s.1772-1774
- Aslanapa, Oktay, Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri, İstanbul, 1949
- Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul, 1986

- Aslanoğlu, İnci, Tire’de Camiler ve Üç Mescit, Ankara, 1978
- Atay, Çınar, İzmir Hanları, İzmir, 2003
- Ayda, Arel, Tanzimat Öncesi İzmir Sanatında Yeni Yöntemler, İzmir, 2000
- Aynur, Hatice_ Karateke, Hakan T. III. Ahmet Devri İstanbul Çeşmeleri, İstanbul, 1995
- Aytöre, Ayhan, “Türklerde Su Mimarisi”, Milletlerarası I. Türk Sanatları Kongresi, Ankara, 1959, s.45–69
- Ayverdi, H. Ekrem, Osmanlı Mimarisinde Çelebi Ve II. Sultan Murat Devri, İstanbul, 1972
- Barışta, Örcün, “Başkent İstanbul’dan Örnekleriyle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Çeşmeleri”, Türkler Ansiklopedisi, C.12, Ankara, 2002, s.242–246
- İstanbul Çeşmeleri Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Meydan Çeşmesi, Ankara, 1993
- İstanbul Çeşmeleri Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi, Ankara, 1995
- İstanbul Çeşmeleri Bereketzade Çeşmesi, İstanbul, 1989
- İstanbul Çeşmeleri Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesi Kemankeş Çeşmesi, Ankara, 1991
- İstanbul Çeşmeleri Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi, Ankara, 1993
- Bayatlı, Osman, Bergama Tarihinde Türk İslam Eserleri, İstanbul, 1956
- Bayhan, A. Ali, Anadolu Kültür Mirasında Şebinkarahisar, Erzurum, 2003
- Bayraktar, M. Sami, Tire’de Osmanlı Dönemi Cami Ve Mescidleri, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1996
- Bilaloğlu, Ayşe, Şadırvanların Mimarideki Yeri, Onarım, Bakım, Koruma, Geliştirme, Mimari ve Çevre Ögesi Olarak Kullanılma İmkânlarının Araştırılması, Konya Şadırvanlarından Örnekler, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uygulamalı Sanatlar Anasanat Dalı (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1993
- Bilecik Kültür Envanteri, Bilecik, 2006
- Bolattürk, Emine, Hatay İl Merkezinde Yer Alan Çeşmeler, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 2004
- Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi, “Ab-ı Hayat” Maddesi, C.1, İstanbul, 1986, s.39–42
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, “İzmir” Maddesi, C.10, İstanbul, 1986, s.6018–6022

- Canpolat, Emin, Kuruluşundan Bugüne Kadar İzmir, İstanbul, 1953
- Cumhuriyet'in 75. Yılında Gümüşhane, Gümüşhane Valiliği, Gümüşhane, 1999
- Cumhuriyetin 50. Yılında İzmir, 1973 İl Yıllığı, İzmir, 1973
- Çeçen, Kazım, İstanbul'da Osmanlı Devri Su Tesisleri, İstanbul, 1984
- İstanbul'un Osmanlı Dönemi Su Yolları, İstanbul, 1999
- Çetin, Yusuf, Sakarya ve İlçelerinde Sivil Mimari Eserler, , Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, Erzurum, 2006
- Çetintaş, Sedat, "Türklerde Su-Çeşme-Sebil", Güzel Sanatlar Dergisi, S.5, İstanbul, 1944, s.125-147
- Çifci, Fazıl, Kastamonu Camileri-Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler, Ankara, 1995
- Çobanoğlu, Vefa, "Köprülü Külliyesi" Mad., İstanbul Ansiklopedisi, C.5, İstanbul, 1994, s.90-92
- "Sultan Ahmet Camii ve Külliyesi" Mad., Thema Larousse, C.6, İstanbul, 1993, s.274-275
- Daş, Ertan, "Çeşme Mezarlığındaki Süslemeli Mezar Taşları", Uluslararası Çeşme Tarih Ve Kültürü Sempozyumu 1995, İzmir, 1997, s.124-137
- Demirbaş, Mehmet, "XVI. Yüzyılda Tire Vakıflarına Ait Notlar", Türk Kültüründe Tire, Ankara, 1994, s.25-32
- Denktaş, Mustafa, Karaman Çeşmeleri, Kayseri, 2000
- Diez, Ernst _ Aslanapa, Oktay, Türk Sanatı, İstanbul, 1955
- Doğru, Mustafa, İzmir'de Osmanlı Devri Camileri, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji-Sanat Tarihi Bölümü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Bitirme Tez Çalışması, Erzurum, 1983
- Doğruyol, Ayhan, İstanbul Çeşmelerinde Süsleme, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1987
- Dündar, Abdulkadir, Kilis'teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri, Ankara,1999
- Egemen, Affan, İstanbul Çeşme Ve Sebilleri, İstanbul, 1993
- Emin, Canbolat, Kuruluşundan Bugüne Kadar İzmir, İzmir, 2000
- Eminönü Camileri, Türkiye Diyanet Vakfı Eminönü Şubesi, İstanbul, 1987
- Erçağ, Beyhan, "İstanbul Su Mimarisinde Yapı Ve İşlevleriyle Çeşmeler", İlgı, S.49, İstanbul, 1987, s.2-5
- Ersoy, Bozkurt, "Bergama'da Kurşunlu Ve Şadırvanlı Camileri", Vakıflar Dergisi, C.20, Ankara, 1988, s.95-104

- Bergama Cami ve Mescitleri, Ankara, 1989
- İzmir Hanları, Ankara, 1991
- Eyice, Semavi “Ahmed III. Meydan Çeşmesi” Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, C.1, İstanbul, 1994, s.192–193
- “Ayasofya Sebilleri” Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, C.1, İstanbul, 1982, s.462–463
- “Çeşme” Maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, C.8, İstanbul, 1993, s.284–287
- “Çukur Çeşme” Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, C.2, İstanbul, 1994, s.537
- “İstanbul” Maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.5–2, İstanbul, 1968,s.1214–89\94.
- “Sebil” Maddesi, İslam Ansiklopedisi, C.5/2, İstanbul, 1968, s.1214/95–98
- “Türk Sanatında Şebekeler”, Sanat Dünyamız, S.6, İstanbul, 1976, s.32–39
- Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler, Diyanet İşleri Başkanlığı Fatih Müftülüğü, İstanbul, Tarihsiz
- Filiz, Keziban, 18. yy İkinci Yarısında Yapılan İstanbul Sebilleri (1754–1800), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 1991
- Galitekin, Ahmet Nezh, Kocaeli Su Medeniyeti Tarihinden Birkaç Damla, İstanbul, 2006
- Goodwin, Godfrey, A History of Otoman Architecture, London, 1971
- Görsel Türkiye Ansiklopedisi, “İzmir”, C.4, İstanbul, 1985, s.671–696
- Gültekin, Eser, “Tarihi Kemeraltı Çarşısı’ndaki Ali Paşa Meydanı ve Şadırvanı Üzerine Görüşler”, Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, S.14, Erzurum, 2005, s.81–94
- Gültekin, Hakkı, İzmir Tarihi, İzmir, 1952
- Gündoğdu, Hamza, “Geçmişten Günümüze Erzurum ve Çevresindeki Tarihi Kalıntılar”, Şehri Mübarek Erzurum, Ankara, 1989
- “Niksar’da Pek Bilinmeyen Bir Çeşme Ve Üzerindeki Kabartmalar”, Kaynaklar, S.2, 1984, s.41–48
- “Üzümlü İlçesi ve Çevresindeki Tarihi ve Kültürel Kalıntılar”, Erzincan Üzümlü, Erzincan, 2004
- Haig, T. W., “Sebil” Maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, C.10, İstanbul, 1993, s.292
- Hasol, Doğan Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, İstanbul, 1979

- İlter, Fügen, Bir Anadolu Kenti İskilip, Ankara, 1992
- İnce, Kasım, III. Selim-IV. Mustafa ve II. Mahmud Dönemi (1789–1839) Osmanlı Cami ve Mescidleri I, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, Erzurum, 1995
- İzmir İl Kültür Envanteri, Çeşme-Karaburun, İzmir, 2001
- İzmir İl Kültür Envanteri, Tire, İzmir, 2001
- İzmir İl Yıllığı, İzmir, 1967
- Kafesoğlu, İbrahim, Türk Milli Kültürü, İstanbul, 1997
- Kafkas, M. Erkan, Lale Devrine Ait Meydan Çeşmelerinde Tezyinat, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı, (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1993
- Kara Pilehvarian, Nuran, “Osmanlı Çeşme Mimarisi”, Türkler Ansiklopedisi, C.12, Ankara, 2002, s.247–253
- Kara Pilehvarian-Nuran -Nur Urfalıoğlu-Lütfi Yazıcıoğlu, Osmanlı Başkenti İstanbul’da Çeşmeler, İstanbul, 2004
- Karaal, Sevgi Eynesil Ve Çevresinde Bulunan Birkaç Taş Köprü Ve Çeşmeler, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 2004
- Karabulut, Şenay İstanbul’un Üsküdar İlçesinde Yer Alan Sebiller, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 2006
- Karataş, Neslihan, “Geçmişten Bugüne Kemeraltı”, İzmir Kent Kültürü Dergisi, S.4, İstanbul, 2000, s.151–163
- Karpuz, Haşim, “Trabzon’un Tarihi Yapıları”, Trabzon, İstanbul, 1996, s.103–142
- Kaskabasov, Seit, “Ölümsüzlük Arayışı”, Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1994, (Çeviren Hilmiye Barlas), Ankara, 1996, s.93–102
- Konyalı, İ. Hakkı, Abideleri ve Kitabeleri İle Erzurum Tarihi, İstanbul, 1960
- Köşklü, Zerrin, I. Abdülhamid Dönemi (1774–1789) Osmanlı Dini Mimarisi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1993
- Kuban, Doğan, “Barok Mimarisi” Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, C.2, İstanbul, 1994, s.61–64
- “Damat İbrahim Paşa Külliyesi” Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, C.8, İstanbul, 1994, s.547–549

- “Nur-u Osmaniye Külliyesi” Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, C.6, İstanbul, 1994, s.100–103
- 100 Soruda Türkiye Sanatı, İstanbul, 1981
- İstanbul Bir Kent Tarihi, İstanbul, 1996
- Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme, İstanbul, 1954
- Kumandaş Yücel, Trabzon’daki Osmanlı Çeşmeleri, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 1981
- Kumbaracılar, İzzet, İstanbul Sebilleri, İstanbul, 1938
- Kurul, Arda, İstanbul’un Fatih İlçesinde Yer Alan Osmanlı Sebilleri, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 2003
- Kuyulu Ersoy, İnci, “İzmir Saat Kulesi”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, S.4, İzmir, 2000, s.278–285
- “Salepçioğlu Ailesinin İzmir’e Katkıları ve Salepçioğlu Camii”, Uluslararası Sanat Tarihi Sempozyumu, Gönül Öney’e Armağan, İzmir, 2002, s.281–294
- “Orientalist Buildings in İzmir: The Case of the Kemeraltı, Çorakkapı, Keçeciler and Kmer Police Stations”, EJOS, IV (2001), Proceedings of the 11 th International Congress of Turkish Art, The Netherlands, 1999
- Kara Osmanoğlu Ailesine Ait Mimari Eserler, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmış) Doktora Tezi, Ankara, 1988
- Kara Osmanoğlu Ailesine Ait Mimari Eserler, Ankara, 1992
- Kuyulu, İnci “İzmir” Maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, S.23, İstanbul, 2001, s. 524–526
- Kürkçüoğlu, A. Cihat, “Şanlıurfa Mimari Eserleri”, Şanlıurfa, Ankara, 1997, s.55–99
- Kütükoğlu, Mübahat, “İzmir” Maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, C.23, İstanbul, 2001, s.515–524
- Mülayim, Selçuk, “Nevşehir’de Türk Dönemi”, Nevşehir, Ankara, 1996, s.124–143
- Nezihi, Raif, İzmir’in Tarihi, İzmir, 2001
- Nirven, Sadi Nazım, İstanbul’da Fatih II. Sultan Mehmet Devri Türk Su Medeniyeti, İstanbul, 1953
- Okçuoğlu, Tarkan, “Mimar Sinan Türbe ve Sebili”, İstanbul Ansiklopedisi, C.5, İstanbul, 1994, 470–471
- Orman, İsmail, “Osmanlı Su Medeniyeti: Üsküdar’daki Su Tesisleri Bağlamında Bir Değerlendirme”, Üsküdar Sempozyumu, C.1, İstanbul, 2004, s.117–136

- Ödekan, Ayla, “Çeşmeler” Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, C.2, İstanbul, 1994, s.490
“Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme”, Semavi Eyice’ye
 Armağan, İstanbul Yazıları, İstanbul, 1992, s.281-297
 “Sebiller” Maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, C.6, İstanbul, 1994, s.481–482
 “Selsebil” Maddesi, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C.3, İstanbul, 1997,
 s.1631.
 “Şadırvan” Maddesi, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, C.3, İstanbul, 1997,
 s.1719
- Ögel, Bahaeddin, Türk Kültür Tarihine Giriş, C.3, Ankara, 1991
 Türk Mitolojisi, C.1, İstanbul, 1997
 Türk Mitolojisi, C.2, İstanbul, 1997
- Önge, Yılmaz, “Vakıf Müessesinde Su Ve Önemi”, Birinci Vakıf Haftası, Ankara, 1983,
 s.23–26
 “Anadolu’da Bilinen En Büyük Selçuklu Havuzu”, Önasya, C.3, S.25,
 s.16–17
 “Fıskiyeli Türk Çeşmeleri”, Vakıflar Dergisi, S.22, Ankara, 1991, s.99–
 103
 “İstanbul’un Eski Kuyu Bilezikleri Hakkında”, Sanat Tarihi Yıllığı V,
 İstanbul, 1973, s.261–268
 “Mimar Koca Sinan’ın Şadırvanları”, 9. Milletlerarası Türk Sanatları
 Kongresi Bildiriler, (İstanbul–1991), C.2, Ankara, 1995, s.189–197
 Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları,
 Ankara, 1997
- Öz, Tahsin, İstanbul Camileri I.-II. Cilt, Ankara, 1997
- Özdeniz, Engin, İstanbul’da Kaptan-ı Derya Çeşme ve Sebilleri, İstanbul, 1995
- Özkan, Haldun, “Torul Çeşmeleri”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.5, S.1, Erzurum,
 2005, s.125–156
- Özyurt, Osman, “Teknik Yönleriyle Bazı Konya Camilerinin Şadırvanları ve Bunların Türk
 Şadırvan Mimarisindeki Yeri”, Vakıflar Dergisi, S.22, Ankara, 1991, s.117–132
- Pakalın, Mehmet Zeki, “Sebil” Maddesi, Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü, C.3,
 İstanbul, 1993, s.135
 “Şadırvan” Maddesi, Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü,
 C.3, İstanbul, 1993, s.303
- Renda, Günsel, Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı 1700–1850, Ankara, 1977

- Riefstahl, Rudolf M., Cenubi Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi, İstanbul, 1941
- Scherzer, Karl Van, İzmir, (Çeviren İlhan Pınar), İzmir, 2001
- Sezgin, Tülay, "Üsküdar'daki Örnekleri İle Türbe-Mezar-Sebil-Çeşme İlişkisi", Üsküdar Sempozyumu, C.2, İstanbul, 2004, s.454-475
- Sözen, Metin, Diyarbakır'da Türk Mimarisi, İstanbul, 1971
- Sözen, Metin, Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, İstanbul, 1975
- Şahin, Bülent, Anadolu Tarihinde Bergama, İzmir, 2004
- Şapolyo, Benhan, "Türk Çeşmeleri", Önasya Dergisi, C.3, Ankara, 1967, s.10-11
- "Şadırvanlar", Önasya Dergisi, C.3, S.31, İstanbul, 1968, s.10-11
- "Sebiller", Önasya Dergisi, C.3, S.30, İstanbul, 1968, s.10-11
- Şerifoğlu, Ö. Faruk, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, İstanbul, 1995
- Tali, Şerife, İstanbul Suriçi Sebilleri, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2005
- Tanışık, İ. Hilmi, İstanbul Çeşmeleri I, İstanbul, 1943
- İ. Hilmi İstanbul Çeşmeleri II, İstanbul, 1945
- Tanman, Baha, "Merzifon, Kara Mustafa Paşa Camii Şadırvanının Kubbesinde Zileli Emin'in Yarattığı "Osmanlı Dünyası" ve Bu Dünyaya Yansıyan Kişiliği", Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar, Güner İnal'a Armağan, Ankara, 1993, s.491-522
- Tansuğ, Sezer, "18. yy.da İstanbul Çeşmeleri Ve Ayasofya Şadırvanı", Vakıflar Dergisi, S.6, İstanbul, 1965, s.93-101
- Tokay, Enver, İstanbul Şadırvanları, İstanbul, 1951
- Tokay, Hale, "Nakşidil Sultan Külliyesi" Maddesi,, İstanbul Ansiklopedisi, C.6, İstanbul, 1994, s.41-42
- Tuncel, Metin, "İzmir" Maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi, C.23, İstanbul, 2001, s.524-526
- Tuncer, O. Cezmi, Diyarbakır Camileri, Ankara, 1996
- Tunçel, Gül, Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezartaşları, Ankara, 1989
- Tüfekçioğlu, Abdülhamit, Edincik'te Türk Devri Mimarisi ve Mezar Taşları, Bursa, 2005
- Türkiye'de Tarihi Su Yapıları, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1984
- Uluslararası Çeşme Tarih Ve Kültürü Sempozyumu 1995, İzmir, 1997
- Urfaloğlu, Nur, "Osmanlı Mimarlığında Sebiller", Osmanlı Kültür ve Sanat Ansiklopedisi, C.10, Ankara, 1999, s.457-468
- Ülker, Nemci, "İzmir Saat Kulesi", Lale, S.7, s.9-14
- "Tire'de Osmanlı Türk Kitabeleri", Türk Kültüründe Tire, Ankara, 1994, s.97-112

- 17. ve 18. Yüzyıllarda İzmir Şehri Tarihi I, Ticaret Tarihi Araştırmaları, İzmir, 1994
- Ülkü, Osman, Gelibolu'da Bulunan Türk Dönemi Mimari Eserleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1998
- Lale Devri Çeşme ve Sebilleri, Arkeoloji Ve Sanat Tarihi Bölümü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı (Yayınlanmamış) Lisans Tezi, Erzurum, 1991
- Ünal, H. Rahmi, "Bıçakçızade Çeşmesi", Birgi, Ankara, 2001, s. 162-165
- Ünsal, Behçet "Stil Yönünden Klasik Sonrası Türk Mimarlığında Sebil Anıtları", Taç Dergisi, C.1, S.3, İstanbul, 1986, s.16-25
- Ünsal, Behçet, "Türk Mimarlığında Klasik Sebil Anıtları", Taç Dergisi, C.2, S.6, İstanbul, 1987, s.14-28
- www.dekomostra.com.tr
- www.izto.org.tr
- Yaranga, Olaf, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Fransız Gezginlerinin Anlatımında İzmir, (Çeviren Gürhan Tümer), İzmir, 2000
- Yavaş, Doğan, "Seyyid Hasan Paşa Külliyesi", İstanbul Ansiklopedisi, C.6, İstanbul, 1994, s.543-544
- Yazar, Aksoy, Efsaneden Gerçeğe İzmir, İzmir, 2002
- Yetkin, Sabri, Kentsel Bir Sembolün Doğuşu İzmir Saat Kulesi, İzmir, 2001
- Yetkin, Suut Kemal, İslam Mimarisi, Ankara, 1959
- Yörükoğlu, Ömer, Kayseri Çeşmeleri, Kayseri, 1987
- Yurttaş Hüseyin-Özkan, Haldun, Tarihi Erzurum Çeşmeleri Ve Su Yolları, Erzurum, 2002
- Yurttaş, Hüseyin "Hacı Dede Ağa Çeşmesi", Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, S.5, Erzurum, 1999, s.193-198

PLAN LİSTESİ

- Plan 1: Tire Hafsa Hatun Çeşme Planı
- Plan 2: Tire Mısırlı Çeşme Planı
- Plan 3: Tire Yahşi Bey (Yeşil İmaret) Camii Çeşme Planı
- Plan 4: Çeşme Mimar Mehmed Çeşme Planı
- Plan 5: Bergama Ansarlı Camii Çeşme Planı
- Plan 6: Tire Çatal Çeşme Planı
- Plan 7: Çeşme Şekerci Çeşme Planı
- Plan 8: Çeşme Mehmet Kethüda Çeşme Planı
- Plan 9: İzmir\Merkez Mühürdar Ahmet Ağa Çeşme Planı
- Plan 10: Tire Yedikardeşler Çeşme Planı
- Plan 11: Çeşme Murabutzade Hüseyin Kaptan Çeşme Planı
- Plan 12: Çeşme Maraş Çeşme Planı
- Plan 13: Tire Yeğenağa Çeşme Planı
- Plan 14: Tire Kestaneli Camii Çeşme Planı
- Plan 15: İzmir\Merkez Mustafa Efendi Çeşme Planı
- Plan 16: Çeşme Kandıra Çeşme Planı
- Plan 17: İzmir\Merkez İki Çeşme Üst Kat Planı
- Plan 18: İzmir\Merkez İki Çeşme Alt Kat Planı
- Plan 19: İzmir\Merkez Kemeraltı Çeşme Planı
- Plan 20: İzmir\Merkez Kızlar Ağası Hanı Çeşme Planı
- Plan 21: İzmir\Merkez Mirkelamoğlu Hanı Çeşme Planı
- Plan 22: Çeşme Hacı Saliha Çeşme Planı
- Plan 23: Çeşme Memiş İbni Ahmet Çeşme Planı
- Plan 24: İzmir\Merkez Mısırlızade Hacı Mustafa Efendi Çeşme Planı
- Plan 25: Tire Süratli Çeşme Planı
- Plan 26: Çeşme Ömerağa (Ahmet Oğlu Hacı Memiş Ağa) Çeşme Planı
- Plan 27: Çeşme Kabadayı Çeşme Planı
- Plan 28: Bergama Çizmecı Esnafı Çeşme Planı
- Plan 29: Çeşme Hamaloğlu (Hafize Rabia Hatun) Çeşme Planı
- Plan 30: İzmir\Merkez Sofuoğlu Çeşme Planı
- Plan 31: Çeşme Kaymakam Çeşme Planı

- Plan 32: Bergama Konyalı Çeşme Planı
- Plan 33: İzmir\Merkez Sahlebicioğlu Medrese Çeşme Planı
- Plan 34: İzmir\Merkez Sahlebicioğlu Medrese Çeşme Planı
- Plan 35: İzmir\Merkez Sahlebicioğlu Çeşme Planı
- Plan 36: İzmir\Merkez Yapıcıoğlu Çeşme Planı
- Plan 37: İzmir\Merkez Hisar Camii Avlu Çeşme Planı
- Plan 38: Çeşme İskele Çeşme Planı
- Plan 39: Çeşme Kitablesiz Çeşme Planı
- Plan 40: Tire Yavan Çeşme (Hacı Mehmet Çeşmesi) Planı
- Plan 41: Çeşme Ilıca Yolu Çeşme Planı
- Plan 42: Bergama Büyükalın Çeşme Planı
- Plan 43: İzmir\Merkez Saat Kulesi Çeşmeler Planı
- Plan 44: Bergama Kasapoğlu Çeşme Planı
- Plan 45: Urla Ahmet Ağa Çeşme (Mermerli Çeşme) Planı
- Plan 46: Çeşme Marifi Dergâhı Şeyh Yusuf Efendi Çeşme Planı
- Plan 47: İzmir\Merkez Kemeraltı (Sinanzade) Sebil Planı
- Plan 48: İzmir\Merkez Katipoğlu Ahmed Reşid Efendi Sebil Planı
- Plan 49: İzmir\Merkez Gaffarzade Sebil Planı
- Plan 50: İzmir\Merkez Dönertaş Sebil Planı
- Plan 51: Bergama Kara Osmanoğlu (Hacı Ömer Ağa) Sebil Planı
- Plan 52: Tire Rum Mehmet Paşa (Kestaneli) Camii Şadırvan Planı
- Plan 53: Tire Yahşi Bey (Yeşil İmaret) Camii Şadırvan Planı
- Plan 54: Tire Lütü Paşa (Paşa) Camii Şadırvan Planı
- Plan 55: Tire Yalınayak (Hasan Çavuş) Camii Şadırvanı
- Plan 56: Tire Şeyh Camii Şadırvan Planı
- Plan 57: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvan Planı
- Plan 58: İzmir\Merkez Hacı Hüseyin Camii (Başdurak) Camii Şadırvan Planı
- Plan 59: Tire Alay Bey Camii Şadırvan Planı
- Plan 60: Bergama Yeni Camii Şadırvan Planı
- Plan 61: Bergama Şadırvanlı Camii Şadırvan Planı
- Plan 62: İzmir\Merkez Ali Paşa Şadırvan Planı
- Plan 63: Çeşme Hacı Mehmet Ağa Camii Şadırvan Planı

Plan 64: Urla Hacı Turan Kapan Camii Şadırvanı

Plan 65: İzmir\Merkez Hisar (Yakup Bey) Camii Şadırvanları

Plan 66: İzmir\Merkez Kestane Pazarı Camii Şadırvanı

Plan 67: Tire Yeni (Behram Kethüda) Camii Şadırvanı

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 1: Mimar Mehmet Çeşmesi

Çizim 2: Şekerci Çeşmesi

Çizim 3: Mehmet Kethüda Çeşmesi

Çizim 4: Maraş Çeşmesi

Çizim 5: Hacı Saliha Çeşmesi

Çizim 6: Memiş İbni Ahmet Çeşmesi

Çizim 7: Ömerağa (Ahmet Oğlu Hacı Memiş Ağa) Çeşmesi

Çizim 8: Kabadayı Çeşmesi

Çizim 9: Hamaloğlu (Hafize Rabia Hatun) Çeşmesi

Çizim 10: Kaymakam Çeşmesi

Çizim 11: Marifi Dergâhı Şeyh Yusuf Efendi Çeşmesi

KARŞILAŞTIRMA PLAN LİSTESİ

Krş.Plan 1: İstanbul Tavşan Ağa Sebili (Ş.Tali'den)

Krş.Plan 2: İstanbul Sultanahmet Camii Sebilleri (Ş.Tali'den)

Krş.Plan 3: Bursa Koza Hanı (Y.Önge'den)

Krş.Plan 4: Kastamonu Taşköprü Abdal Hasan Zaviyesi Şadırvanı (Y.Önge'den)

RESİM LİSTESİ

- Resim 1: Tire Hafsa Hatun Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 2: Tire Mısırlı Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 3: Tire Mısırlı Çeşmesi Kemerli
- Resim 4: Tire Mısırlı Çeşmesi Tas Nişi
- Resim 5: Tire Yeşil İmaret Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 6: Tire Yeşil İmaret Çeşmesi Su Teknesi
- Resim 7: Çeşme Mimar Mehmet Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 8: Çeşme Mimar Mehmet Çeşmesi Kitabesi
- Resim 9: Bergama Ansarlı Camii Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 10: Bergama Ansarlı Camii Çeşmesi Arka Cephesi
- Resim 11: Bergama Ansarlı Camii Çeşmesi Ayna Taşı
- Resim 12: Tire Çatal Çeşme Genel Görünüşü
- Resim 13: Tire Çatal Çeşme Su Teknesi
- Resim 14: Çeşme Şekerci Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 15: Çeşme Şekerci Çeşmesi Kitabesi
- Resim 16: Çeşme Şekerci Çeşmesi Ön Cephesi
- Resim 17: Çeşme Mehmet Kethüda Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 18: Çeşme Mehmet Kethüda Çeşmesi Kitabesi
- Resim 19: İzmir\Merkez Mühürdar Ahmet Ağa Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 20: İzmir\Merkez Mühürdar Ahmet Ağa Çeşmesi Kitabesi
- Resim 21: İzmir\Merkez Mühürdar Ahmet Ağa Çeşmesi Ayna Taşı
- Resim 22: Tire Yedikardeşler Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 23: Tire Yedikardeşler Çeşmesi Kitabesi
- Resim 24: Çeşme Murabutzade Hüseyin Kaptan Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 25: Çeşme Murabutzade Hüseyin Kaptan Çeşmesi Kitabesi
- Resim 26: Çeşme Maraş Çeşmesi Genel Görünüş
- Resim 27: Çeşme Maraş Çeşmesi Kuzey Cephe Kitabesi
- Resim 28: Çeşme Maraş Çeşmesi Batı Cephe Kitabesi
- Resim 29: Çeşme Maraş Çeşmesi Güney Cephe Kitabesi
- Resim 30: Çeşme Maraş Çeşmesi Doğu Cephe Kitabesi
- Resim 31: Çeşme Maraş Çeşmesi Güneybatı Köşeden Görünüşü

- Resim 32: Çeşme Maraş Çeşmesi Kemerli
- Resim 33: Çeşme Maraş Çeşmesi Kuzeybatı Köşe Çeşmesi
- Resim 34: Çeşme Maraş Çeşmesi Güneybatı Köşe Çeşmesi
- Resim 35: Tire Yeğenağa Çeşmesi Genel Görünüş
- Resim 36: Tire Yeğenağa Çeşmesi Batı Cephesi Kitabesi
- Resim 37: Tire Yeğenağa Çeşmesi Güney Cephe Kitabesi
- Resim 38: Tire Yeğenağa Çeşmesi Kuzey Cephe Kitabesi
- Resim 39: Tire Yeğenağa Çeşmesi Kemerli
- Resim 40: Tire Yeğenağa Çeşmesi Mukarnaslı Köşe Pahı
- Resim 41: Tire Yeğenağa Çeşmesi Su Teknesi
- Resim 42: Tire Kestaneli Camii Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 43: Tire Kestaneli Camii Çeşmesi Kitabesi
- Resim 44: İzmir\Merkez Mustafa Efendi Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 45: Çeşme Kandıra Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 46: Çeşme Kandıra Çeşmesi Kitabesi
- Resim 47: İzmir\Merkez İki Çeşme Genel Görünüşü
- Resim 48: İzmir\Merkez İki Çeşme Kitabesi
- Resim 49: İzmir\Merkez İki Çeşme Üst Kısım
- Resim 50: İzmir\Merkez İki Çeşme Alt Kısım
- Resim 51: İzmir\Merkez Kemeraltı Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 52: İzmir\Merkez Kemeraltı Çeşmesi Kitabesi
- Resim 53: İzmir\Merkez Kemeraltı Çeşmesi Ayna Taşı
- Resim 54: İzmir\Merkez Kızlarağası Hanı Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 55: İzmir\Merkez Kızlarağası Hanı Çeşmesi Kitabesi
- Resim 56: İzmir\Merkez Kızlarağası Hanı Çeşmesi Ayna Taşı
- Resim 57: İzmir\Merkez Kızlarağası Hanı Çeşmesi Musluk Taşı
- Resim 58: İzmir\Merkez Mirkelamoğlu Hanı Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 59: İzmir\Merkez Mirkelamoğlu Hanı Çeşmesi Kemerli
- Resim 60: İzmir\Merkez Mirkelamoğlu Hanı Çeşmesi Ayna Taşı
- Resim 61: Çeşme Hacı Saliha Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 62: Çeşme Hacı Saliha Çeşmesi Kitabesi
- Resim 63: Çeşme Hacı Saliha Çeşmesi Su Haznesi

- Resim 64: Çeşme Memiş İbni Ahmet Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 65: Çeşme Memiş İbni Ahmet Çeşmesi Kitabesi
- Resim 66: Çeşme Memiş İbni Ahmet Çeşmesi Cephesi
- Resim 67: Çeşme Mısırlızade Hacı Mustafa Efendi Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 68: Çeşme Mısırlızade Hacı Mustafa Efendi Çeşmesi Kitabesi
- Resim 69: Tire Süratli Çeşme Genel Görünüşü
- Resim 70: Tire Süratli Çeşme Kitabesi
- Resim 71: Tire Süratli Çeşme Kemerleri
- Resim 72: Tire Süratli Çeşme Su Teknesi
- Resim 73: Çeşme Ömerağa Çeşmesi
- Resim 74: Çeşme Ömerağa Çeşmesi Kitabesi
- Resim 75: Çeşme Ömerağa Çeşmesi Batı Cephesi
- Resim 76: Çeşme Kabadayı Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 77: Çeşme Kabadayı Çeşmesi Kitabesi
- Resim 78: Çeşme Kabadayı Çeşmesi Kemerleri
- Resim 79: Çeşme Kabadayı Çeşmesi Güney Köşe Çeşmesi
- Resim 80: Bergama Çizmecisi Esnafı Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 81: Bergama Çizmecisi Esnafı Çeşmesi Yapım Kitabesi
- Resim 82: Bergama Çizmecisi Esnafı Çeşmesi Onarım Kitabesi
- Resim 83: Bergama Çizmecisi Esnafı Çeşmesi Cephesi
- Resim 84: Bergama Çizmecisi Esnafı Çeşmesi Cephesi
- Resim 85: Çeşme Hamaloğlu Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 86: Çeşme Hamaloğlu Çeşmesi Güney Cephe Kitabesi
- Resim 87: Çeşme Hamaloğlu Çeşmesi Batı Cephe Kitabesi
- Resim 88: Çeşme Hamaloğlu Çeşmesi Doğu Cephe Kitabesi
- Resim 89: Çeşme Hamaloğlu Çeşmesi Güney Cephesi
- Resim 90: Çeşme Hamaloğlu Çeşmesi Kemerleri
- Resim 91: Çeşme Hamaloğlu Çeşmesi Doğu Cephesi
- Resim 92: İzmir\Merkez Sofuoğlu Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 93: İzmir\Merkez Sofuoğlu Çeşmesi Kitabesi
- Resim 94: İzmir\Merkez Sofuoğlu Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 95: Çeşme Kaymakam Çeşmesi Genel Görünüşü

- Resim 96: Çeşme Kaymakam Çeşmesi Kitabesi
- Resim 97: Çeşme Kaymakam Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 98: Bergama Konyalı Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 99: Bergama Konyalı Çeşmesi Kitabesi
- Resim 100: İzmir\Merkez Sahlebicioğlu Medrese Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 101: İzmir\Merkez Sahlebicioğlu Medrese Çeşmesi Musluk Taşı
- Resim 102: İzmir\Merkez Sahlebicioğlu Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 103: İzmir\Merkez Sahlebicioğlu Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 104: İzmir\Merkez Sahlebicioğlu Çeşmesi Musluk Taşı
- Resim 105: İzmir\Merkez Yapıcıoğlu Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 106: İzmir\Merkez Yapıcıoğlu Çeşmesi Kitabesi
- Resim 107: İzmir\Merkez Hisar Camii Avlu Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 108: İzmir\Merkez Hisar Camii Avlu Çeşmesi Kitabesi
- Resim 109: İzmir\Merkez Hisar Camii Avlu Çeşmesi Taç Kısmı
- Resim 110: Çeşme İskele Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 111: Çeşme İskele Çeşmesi Su Haznesi
- Resim 112: Çeşme Kitabesiz Çeşme Genel Görünüşü
- Resim 113: Çeşme Kitabesiz Çeşme Yandan Görünüşü
- Resim 114: Tire Yavan Çeşme Genel Görünüşü
- Resim 115: Çeşme Ilıca Yolu Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 116: Çeşme Büyükalın Çeşmesi Görünüşü
- Resim 117: Çeşme Büyükalın Çeşmesi Yandan Görünüşü
- Resim 118: İzmir\Merkez Saat Kulesi Genel Görünüşü
- Resim 119: İzmir\Merkez Saat Kulesi Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 120: İzmir\Merkez Saat Kulesi Çeşmesi Kemerli
- Resim 121: İzmir\Merkez Saat Kulesi Çeşmesi Su Teknesi
- Resim 122: Bergama Kasapoğlu Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 123: Bergama Kasapoğlu Çeşmesi Kitabesi
- Resim 124: Bergama Kasapoğlu Çeşmesi Kitabesi
- Resim 125: Bergama Kasapoğlu Çeşmesi Kemerli
- Resim 126: Bergama Kasapoğlu Çeşmesi Ayna Taşı
- Resim 127: Urla Ahmet Ağa Çeşmesi Genel Görünüşü

- Resim 128: Urla Ahmet Ağa Çeşmesi Batı Cephe Kitabesi
- Resim 129: Urla Ahmet Ağa Çeşmesi Güney Cephe Kitabesi
- Resim 130: Urla Ahmet Ağa Çeşmesi Doğu Cephe Kitabesi
- Resim 131: Urla Ahmet Ağa Çeşmesi Kuzey Cephe Kitabesi
- Resim 132: Urla Ahmet Ağa Çeşmesi Ayna Taşı
- Resim 133: Çeşme Marifi Dergahı Şeyh Yusuf Efendi Çeşmesi Genel Görünüşü
- Resim 134: İzmir\Merkez Kemeraltı Sebili Genel Görünüşü
- Resim 135: İzmir\Merkez Kemeraltı Sebili Pencere Şebekesi
- Resim 136: İzmir\Merkez Kemeraltı Sebil Çeşmesi
- Resim 137: İzmir\Merkez Kemeraltı Sebili Kapısı
- Resim 138: İzmir\Merkez Katipoğlu Ahmed Reşid Efendi Sebili Genel Görüntüsü
- Resim 139: İzmir\Merkez Katipoğlu Ahmed Reşid Efendi Sebili Kitabesi
- Resim 140: İzmir\Merkez Katipoğlu Ahmed Reşid Efendi Sebili Kaidesi
- Resim 141: İzmir\Merkez Katipoğlu Ahmed Reşid Efendi Sebili Pencere Kemeri
- Resim 142: İzmir\Merkez Katipoğlu Ahmed Reşid Efendi Sebili Kapı Kemeri
- Resim 143: İzmir\Merkez Gaffarzade Sebili Genel Görünüşü
- Resim 144: İzmir\Merkez Gaffarzade Sebili Kitabesi
- Resim 145: İzmir\Merkez Gaffarzade Sebili Kitabesi
- Resim 146: İzmir\Merkez Gaffarzade Sebil Çeşmesi Yazı Panosu
- Resim 147: İzmir\Merkez Gaffarzade Sebili Pencere ve Kapısı
- Resim 148: İzmir\Merkez Gaffarzade Sebil Çeşmesi
- Resim 149: İzmir\Merkez Gaffarzade Sebil Çeşmesi Ayna Taşı
- Resim 150: İzmir\Merkez Gaffarzade Sebil Çeşmesi Panosu
- Resim 151: İzmir\Merkez Gaffarzade Sebil Çeşmesi Panosu
- Resim 152: İzmir\Merkez Dönertaş Sebili Genel Görünüşü
- Resim 153: İzmir\Merkez Dönertaş Sebili Kitabesi
- Resim 154: İzmir\Merkez Dönertaş Sebili Kitabesi
- Resim 155: İzmir\Merkez Dönertaş Sebili Kitabesi
- Resim 156: İzmir\Merkez Dönertaş Sebili Kitabesi
- Resim 157: İzmir\Merkez Dönertaş Sebili Kitabesi
- Resim 158: İzmir\Merkez Dönertaş Sebili Kaidesi
- Resim 159: İzmir\Merkez Dönertaş Sebili Pencere Şebekesi

- Resim 160: İzmir\Merkez Dönertaş Sebili Pencere ve Kapısı
- Resim 161: İzmir\Merkez Dönertaş Sebili Kapı Kemer
- Resim 162: İzmir\Merkez Dönertaş Sebili Panosu
- Resim 163: İzmir\Merkez Dönertaş Sebil Çeşmesi
- Resim 164: İzmir\Merkez Dönertaş Sebil Çeşmesi Ayna Taşı
- Resim 165: İzmir\Merkez Dönertaş Sebil Çeşmesi Panosu
- Resim 166: Bergama Kara Osmanoğlu Sebili Genel Görünüşü
- Resim 167: Bergama Kara Osmanoğlu Sebili Kitabesi
- Resim 168: Bergama Kara Osmanoğlu Sebili Kaidesi
- Resim 169: Bergama Kara Osmanoğlu Sebil Çeşmesi
- Resim 170: Bergama Kara Osmanoğlu Sebili Penceresi
- Resim 171: Bergama Kara Osmanoğlu Sebili Pencere Kemer Köşeliği
- Resim 172: Bergama Kara Osmanoğlu Sebili Penceresi
- Resim 173: Bergama Kara Osmanoğlu Sebili Pencere ve Kapısı
- Resim 174: Bergama Kara Osmanoğlu Sebili Panosu
- Resim 175: Tire Rum Mehmet Paşa Camii Şadırvanı Genel Görünüşü
- Resim 176: Tire Rum Mehmet Paşa Camii Şadırvanı Su Haznesi
- Resim 177: Tire Yeşil İmaret Camii Şadırvanı Genel Görünüşü
- Resim 178: Tire Yeşil İmaret Camii Şadırvanı Su Haznesi
- Resim 179: Tire Yeşil İmaret Camii Şadırvanı Çanağı
- Resim 180: Tire Lütfi Paşa Camii Şadırvanı Genel Görünüşü
- Resim 181: Tire Lütfi Paşa Camii Şadırvanı Su Haznesi
- Resim 182: Tire Lütfi Paşa Camii Şadırvanı Çanağı
- Resim 183: Tire Yalınayak Camii Şadırvanı Genel Görünüşü
- Resim 184: Tire Yalınayak Camii Şadırvanı Su Haznesi
- Resim 185: Tire Yalınayak Camii Şadırvanı Su Haznesi Panosu
- Resim 186: Tire Yalınayak Camii Şadırvanı Su Haznesi Panosu
- Resim 187: Tire Yalınayak Camii Şadırvanı Su Haznesi Panosu
- Resim 188: Tire Yalınayak Camii Şadırvanı Su Haznesi Panosu
- Resim 189: Tire Yalınayak Camii Şadırvanı Su Haznesi Panosu
- Resim 190: Tire Yalınayak Camii Şadırvanı Su Haznesi Panosu
- Resim 191: Tire Yalınayak Camii Şadırvanı Su Haznesi Panosu

Resim 192: Tire Yalınayak Camii Şadırvanı Su Haznesi Panosu

Resim 193: Tire Yalınayak Camii Şadırvanı Çanağı

Resim 194: Tire Şeyh Camii Şadırvanı Genel Görünüşü

Resim 195: Tire Şeyh Camii Şadırvanı Su Haznesi

Resim 196: Tire Şeyh Camii Şadırvanı Çanağı

Resim 197: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı Genel Görünüşü

Resim 198: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı Kemerleri

Resim 199: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı Sütun Başlığı

Resim 200: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı Kubbe İçi

Resim 201: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı Kemer Köşeliği

Resim 202: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı Kemer Köşeliği

Resim 203: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı Kemer Köşeliği

Resim 204: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı Sıra Kemerleri

Resim 205: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı Tonozlu Geçit Bezemesi

Resim 206: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı Tonozlu Geçit Bezemesi

Resim 207: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı Tonozlu Geçit Bezemesi

Resim 208: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı Su Haznesi

Resim 209: İzmir\Merkez Başdurak Camii Şadırvanı Genel Görünüşü

Resim 210: İzmir\Merkez Başdurak Camii Şadırvanı Külah İçi

Resim 211: İzmir\Merkez Başdurak Camii Şadırvanı su Haznesi

Resim 212: Tire Alay Bey Camii Şadırvanı Genel Görünüşü

Resim 213: Tire Alay Bey Camii Şadırvanı Su Haznesi

Resim 214: Bergama Yeni Camii Şadırvanı Genel Görünüşü

Resim 215: Bergama Yeni Camii Şadırvanı Su Haznesi

Resim 216: Bergama Yeni Camii Şadırvanı Su Haznesi Panosu

Resim 217: Bergama Şadırvanlı Camii Şadırvanı Genel Görünüşü

Resim 218: Bergama Şadırvanlı Camii Şadırvanı Su Haznesi

Resim 219: Bergama Şadırvanlı Camii Şadırvanı Su Haznesi Pano Bezemesi

Resim 220: Bergama Şadırvanlı Camii Şadırvanı Su Haznesi Pano Bezemesi

Resim 221: İzmir\Merkez Ali Paşa Şadırvanı Genel Görünüşü

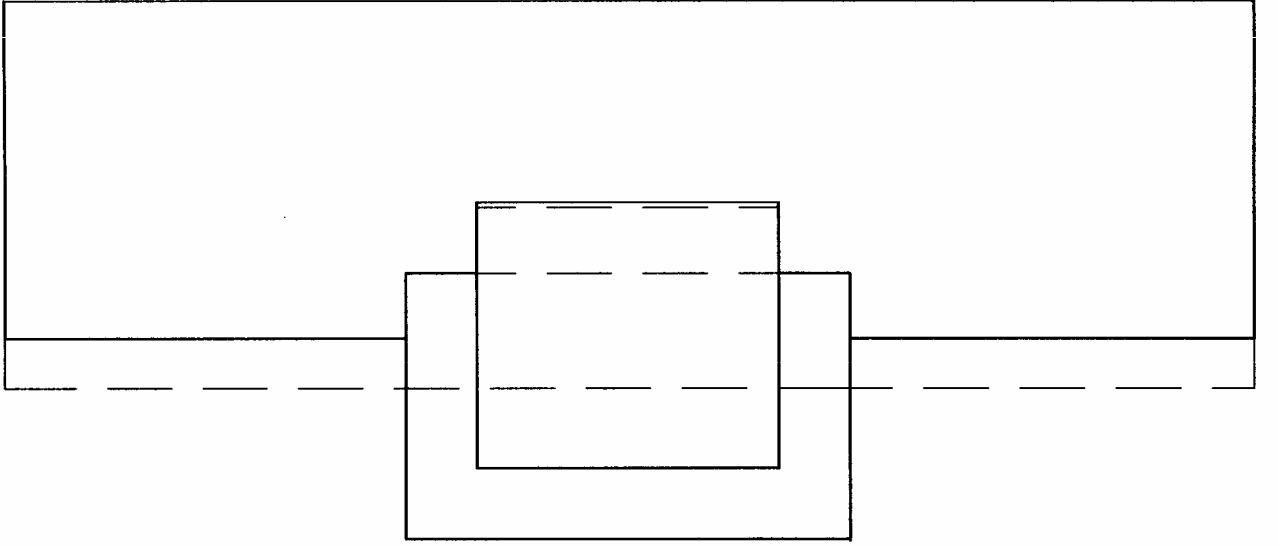
Resim 222: İzmir\Merkez Ali Paşa Şadırvanı Kitabesi

Resim 223: İzmir\Merkez Ali Paşa Şadırvanı Sütun Başlığı

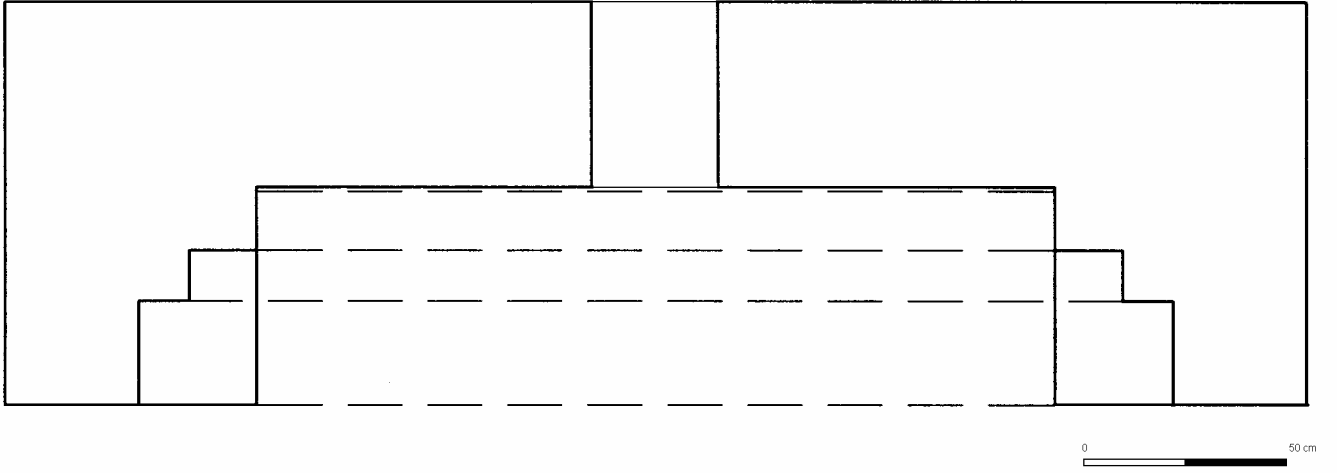
- Resim 224: İzmir\Merkez Ali Paşa Şadırvanı Kemer Köşeliği
- Resim 225: İzmir\Merkez Ali Paşa Şadırvanı Kemer Köşeliği
- Resim 226: İzmir\Merkez Ali Paşa Şadırvanı Kemer Köşeliği
- Resim 227: İzmir\Merkez Ali Paşa Şadırvanı Su Haznesi
- Resim 228: İzmir\Merkez Ali Paşa Şadırvanı Çanağı
- Resim 229: Çeşme Hacı Mehmet ağa Camii Şadırvanı Genel Görünüşü
- Resim 230: Çeşme Hacı Mehmet ağa Camii Şadırvanı Sütun Başlığı
- Resim 231: Çeşme Hacı Mehmet ağa Camii Şadırvanı Sütun Başlığı
- Resim 232: Çeşme Hacı Mehmet ağa Camii Şadırvanı Sütun Başlığı
- Resim 233: Çeşme Hacı Mehmet ağa Camii Şadırvanı Su Haznesi
- Resim 234: Urla Hacı Turan Kapan Camii Genel Görünüşü
- Resim 235: Urla Hacı Turan Kapan Camii Kitabesi
- Resim 236: Urla Hacı Turan Kapan Camii Kubbe İçi
- Resim 237: Urla Hacı Turan Kapan Camii Kubbe İçi
- Resim 238: Urla Hacı Turan Kapan Camii Kubbe İçi
- Resim 239: Urla Hacı Turan Kapan Camii Kubbe İçi
- Resim 240: Urla Hacı Turan Kapan Camii Kubbe İçi
- Resim 241: Urla Hacı Turan Kapan Camii Kubbe İçi
- Resim 242: Urla Hacı Turan Kapan Camii Kubbe İçi
- Resim 243: Urla Hacı Turan Kapan Camii Kubbe İçi
- Resim 244: Urla Hacı Turan Kapan Camii Su Haznesi
- Resim 245: İzmir\Merkez Hisar Camii Şadırvanı Genel Görünüşü
- Resim 246: İzmir\Merkez Hisar Camii (Evliyazade) Şadırvanı Kitabesi
- Resim 247: İzmir\Merkez Hisar Camii (Bakırcı Mahmut Efendi) Şadırvanı Kitabesi
- Resim 248: İzmir\Merkez Kestane Pazarı Camii Şadırvanı Genel Görünüşü
- Resim 249: İzmir\Merkez Kestane Pazarı Camii Şadırvanı Kitabesi
- Resim 250: İzmir\Merkez Kestane Pazarı Camii Şadırvanı Kitabesi
- Resim 251: Tire Yeni Camii Şadırvanı Genel Görünüşü
- Resim 252: Tire Yeni Camii Şadırvanı Su Haznesi
- Resim 253: Tire Yeni Camii Şadırvanı Çanağı

KARŞILAŞTIRMA RESİM LİSTESİ

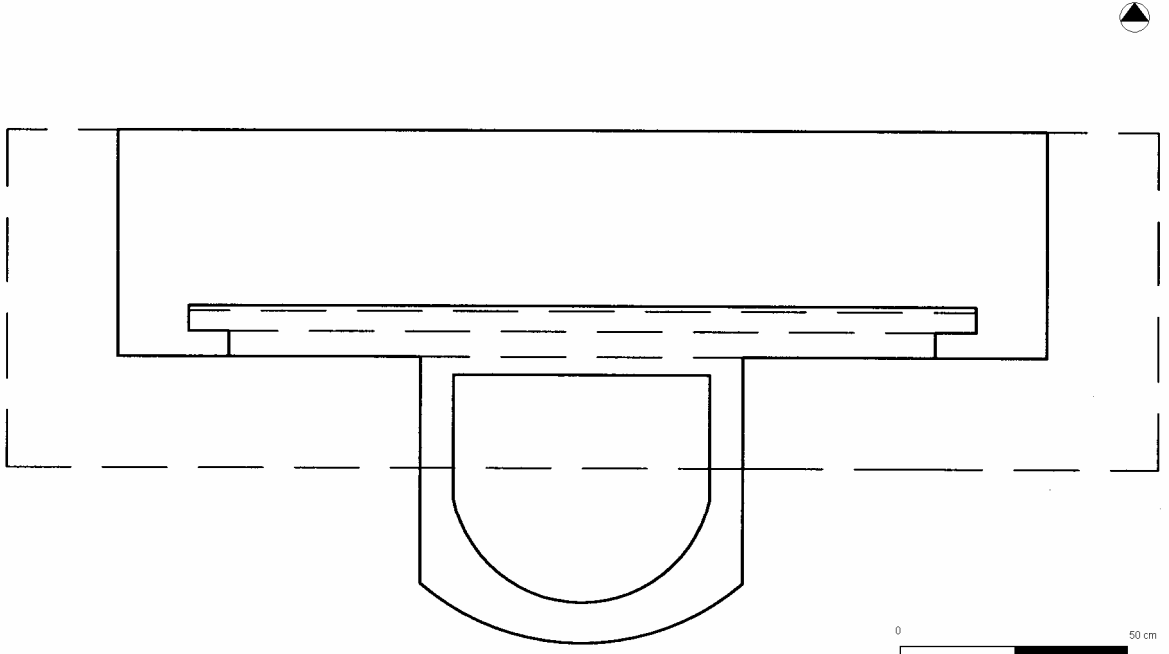
- Krş.Res. 1: Karaman Hisar Çeşmesi
 Krş.Res. 2: Erzurum Hacı Dede Ağa Çeşmesi
 Krş.Res. 3: Erzurum Eminkurbu Çeşmesi I
 Krş.Res. 4: Erzurum Bakırcı Camii Çeşmesi
 Krş.Res. 5: Nur-u Osmaniye Külliyesi III. Osman Çeşmesi
 Krş.Res. 6: Kastamonu Kuru Çeşme
 Krş.Res. 7: Erzurum Dörtgüllü Çeşmesi
 Krş.Res. 8: Tophane Meydanı I. Mahmut Han Çeşmesi
 Krş.Res. 9: Üsküdar III. Ahmet Çeşmesi
 Krş.Res. 10: Galata Bereketzade Çeşmesi
 Krş.Res. 11: Gümüşhane Daldaban Çeşmesi
 Krş.Res. 12: Gelibolu Telli Baba Çeşmesi
 Krş.Res. 13: İstanbul İshak Ağa Çeşmesi
 Krş.Res. 14: Emetullah Gülnuş Valide Sultan Çeşmesi
 Krş.Res. 15: Bereketzade Çeşmesi Ayna Taşı
 Krş.Res. 16: Taksim I. Mahmut Çeşmesi
 Krş.Res. 17: Bereketzade Çeşmesi
 Krş.Res. 18: İstanbul Abdülmecit Han Çeşmesi
 Krş.Res. 19: Erzurum Cürübe Çeşmesi
 Krş.Res.20: Eminönü Damat İbrahim Paşa Sebili
 Krş.Res.21: Cevri Kalfa Sebili
 Krş.Res.22: Nur-u Osmaniye Sebili
 Krş.Res.23: Recai Mehmet Efendi Sebili
 Krş.Res.24 I. Abdülhamit Han Sebili
 Krş.Res.25: Zeytinliova Atike Hanım Sebili
 Krş.Res.26: Edirne Selimiye Camii Şadırvanı
 Krş.Res.27: Bursa Koza Hanı Şadırvanı
 Krş.Res.28: İstanbul Sultan Ahmet Camii Şadırvanı
 Krş.Res.29: Merzifon Kara Mustafa Paşa Camii Şadırvanı
 Krş.Res.30: Konya Dergah Şadırvanı
 Krş.Res.31: İstanbul Valide Turhan Camii Şadırvanı

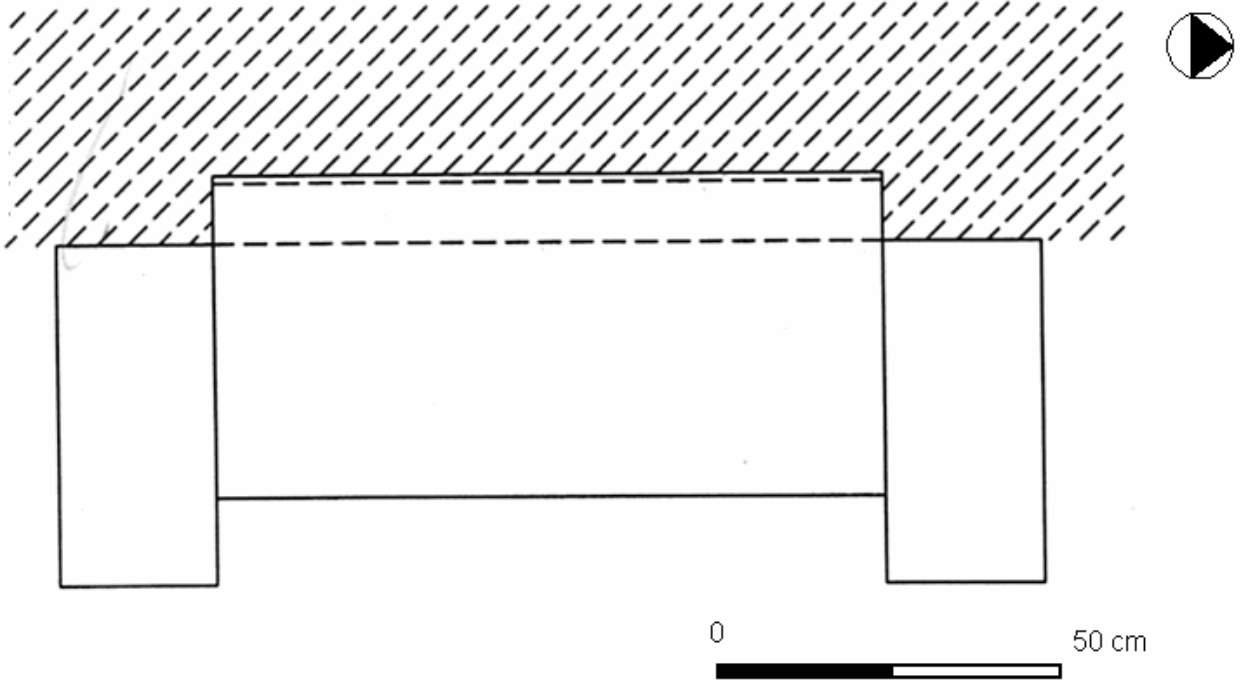
Plan 1: Tire Hafsa Hatun Çeşme Planı

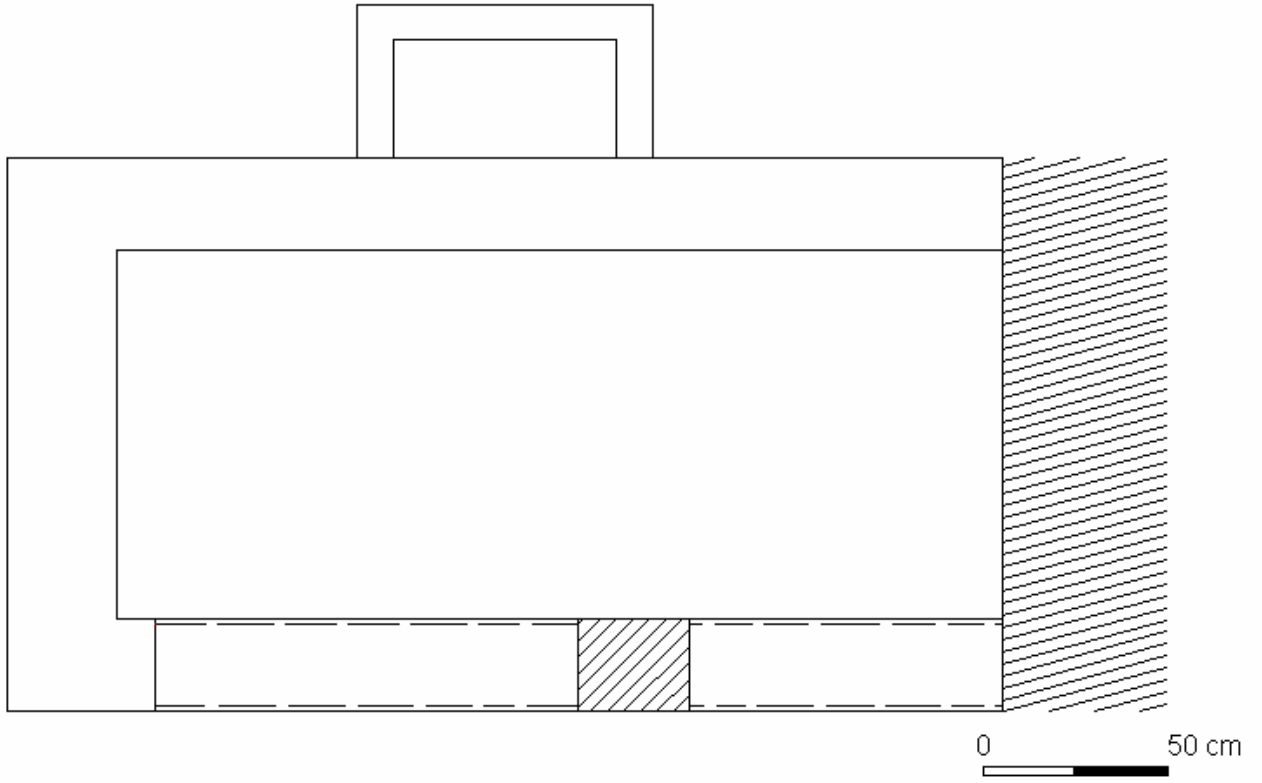
Plan 2: Tire Mısırlı Çeşme Planı

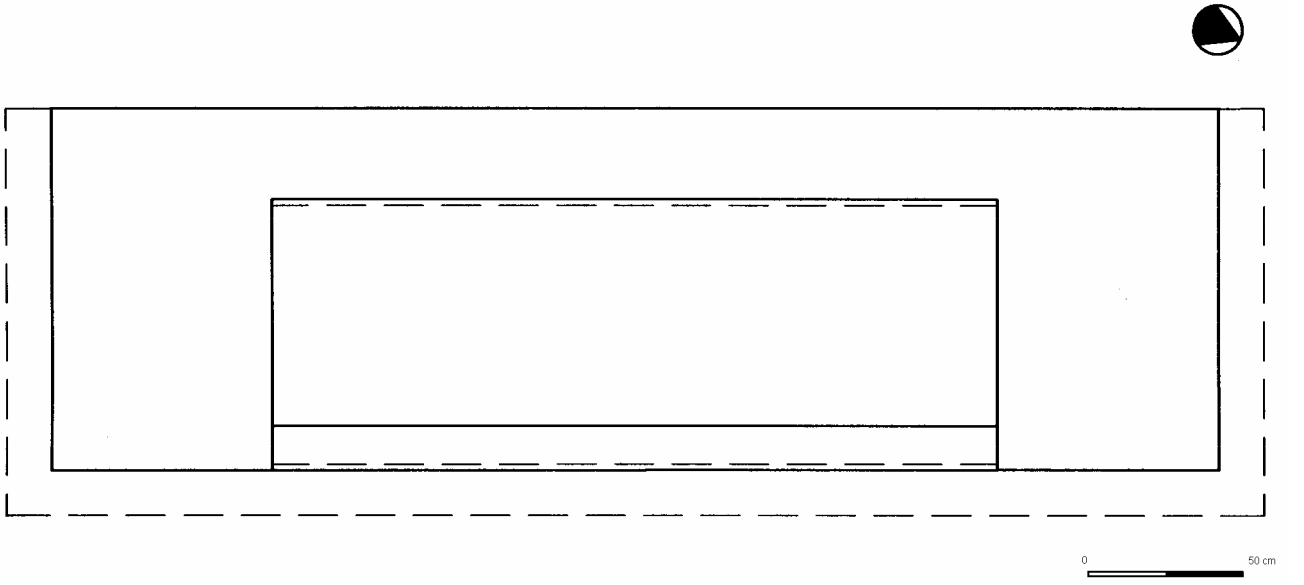
Plan 3: Tire Yahşi Bey (Yeşil İmaret) Camii Çeşme Planı

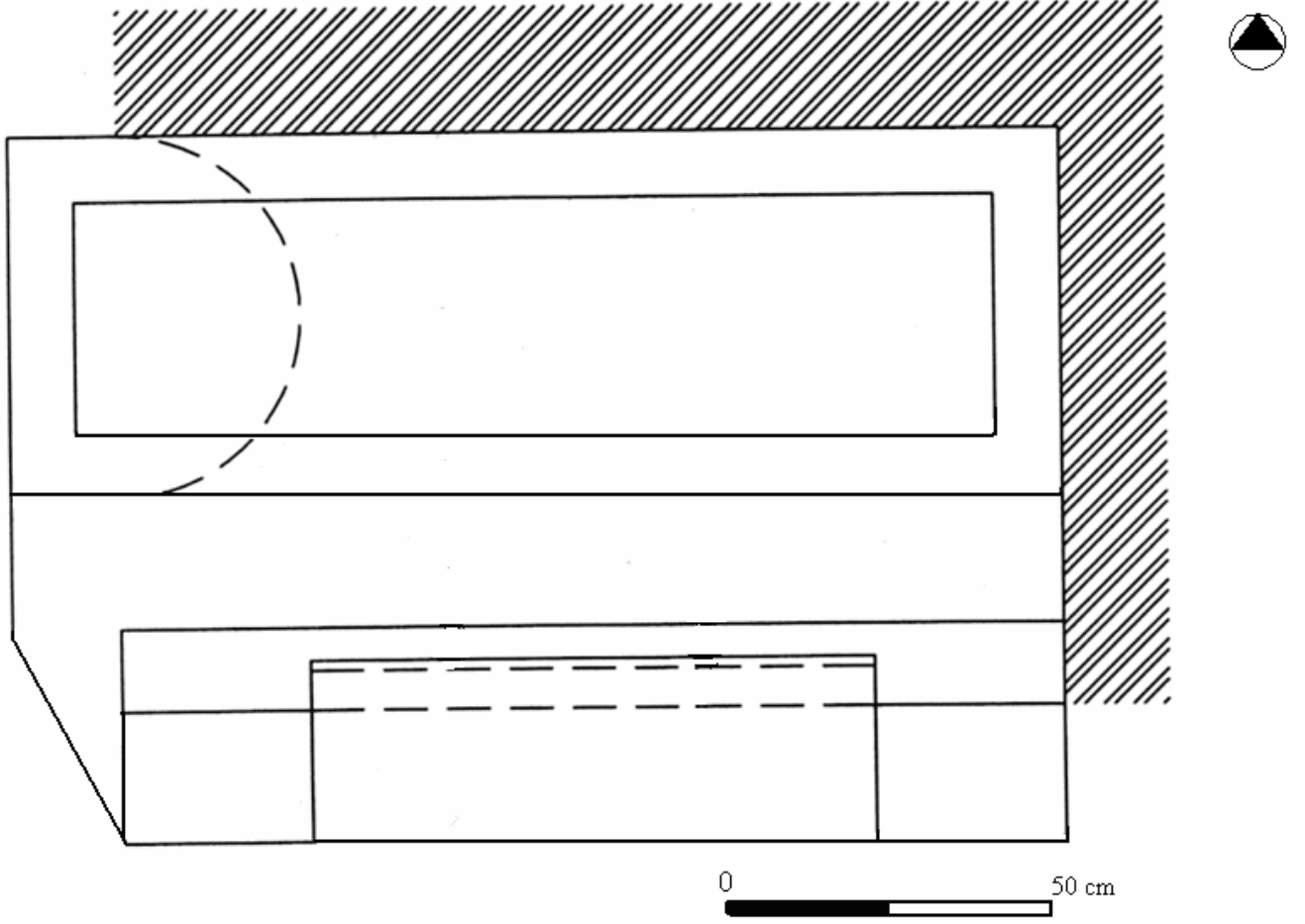
Plan 4: Çeşme Mimar Mehmed Çeşme Planı

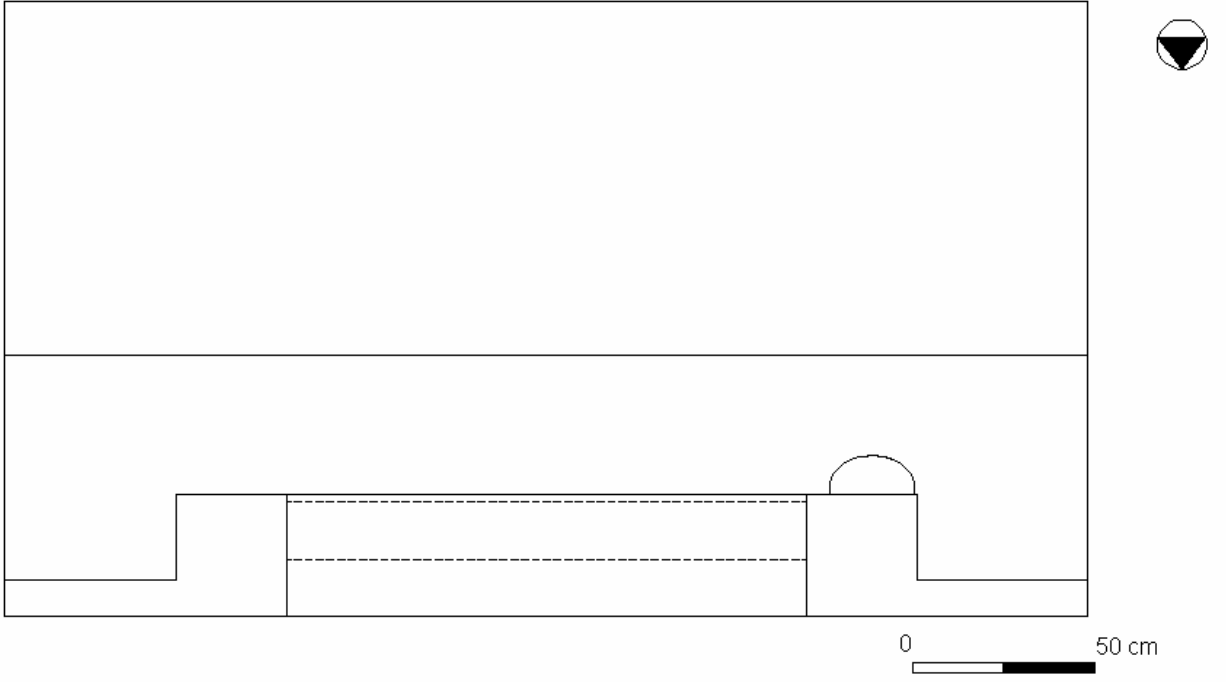
Plan 5: Bergama Ansarlı Camii Çeşme Planı

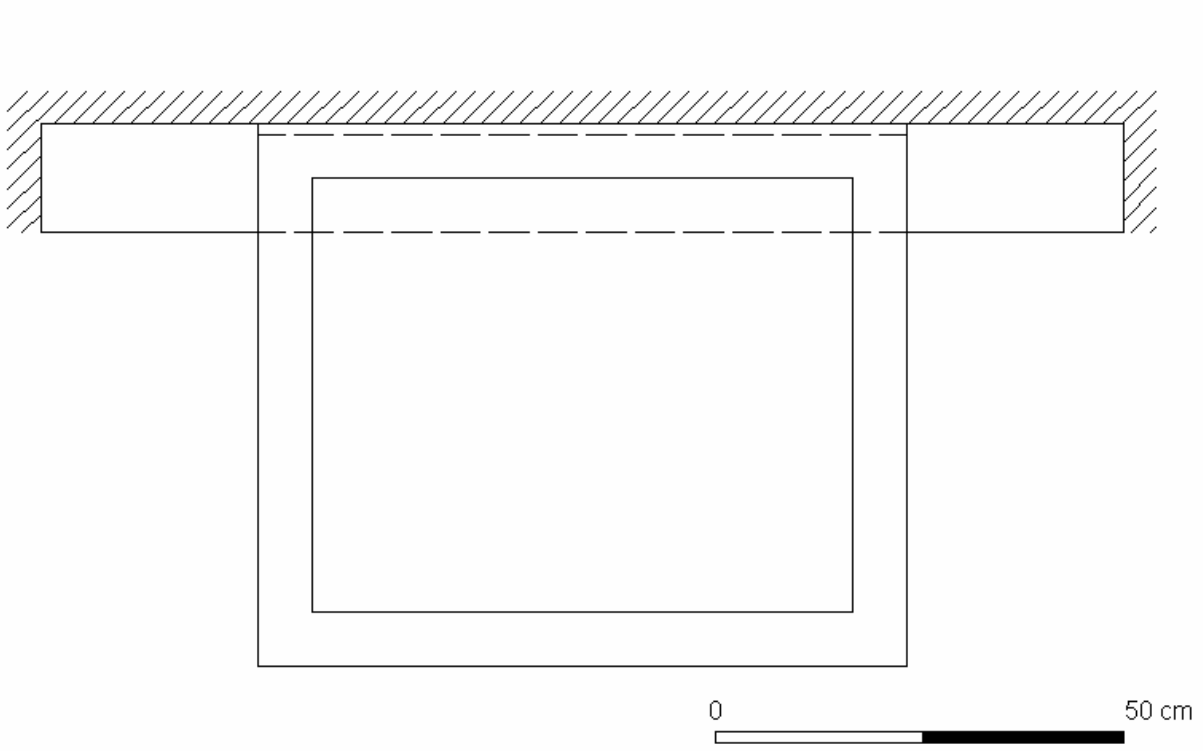
Plan 6: Tire Çatal Çeşme Planı

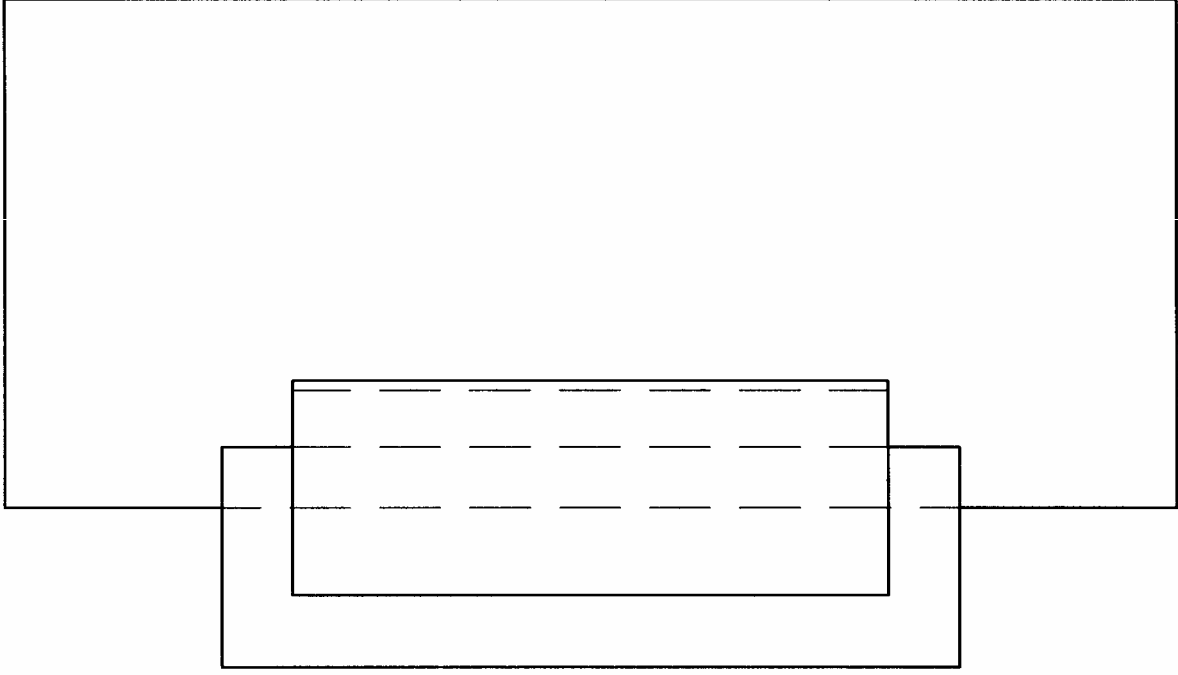
Plan 7: Çeşme Şekerci Çeşme Planı

Plan 8: Çeşme Mehmet Kethüda Çeşme Planı

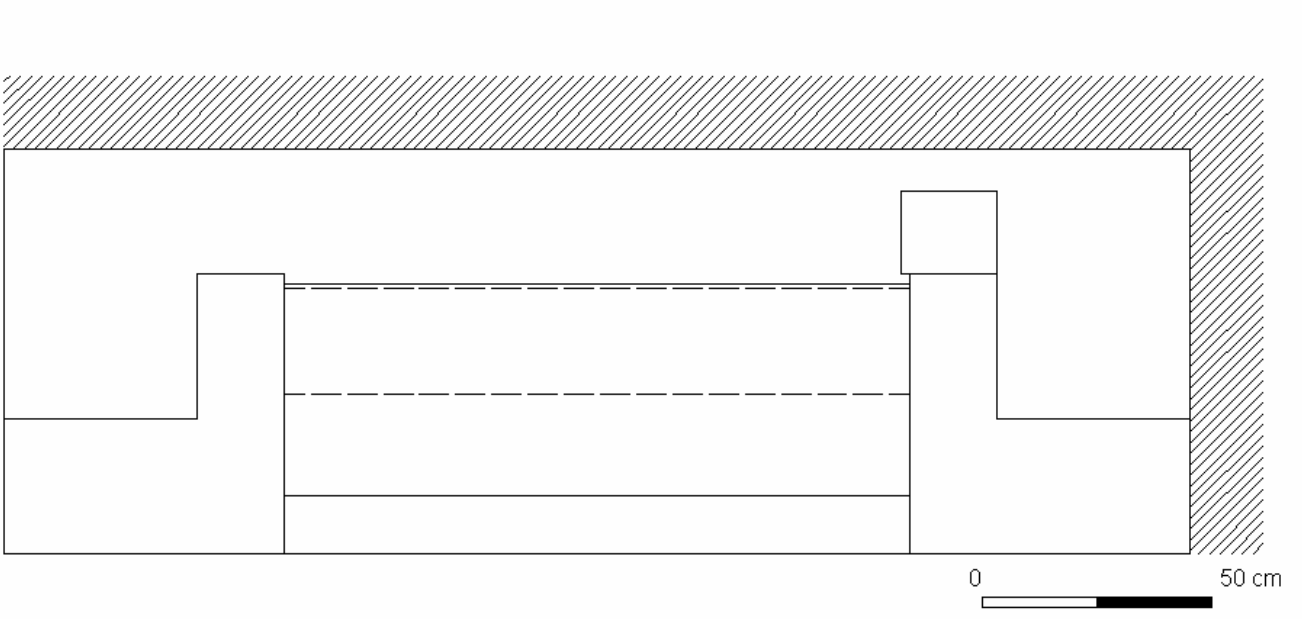

Plan 9: İzmir\Merkez Mühürdar Ahmet Ağa Çeşme Planı

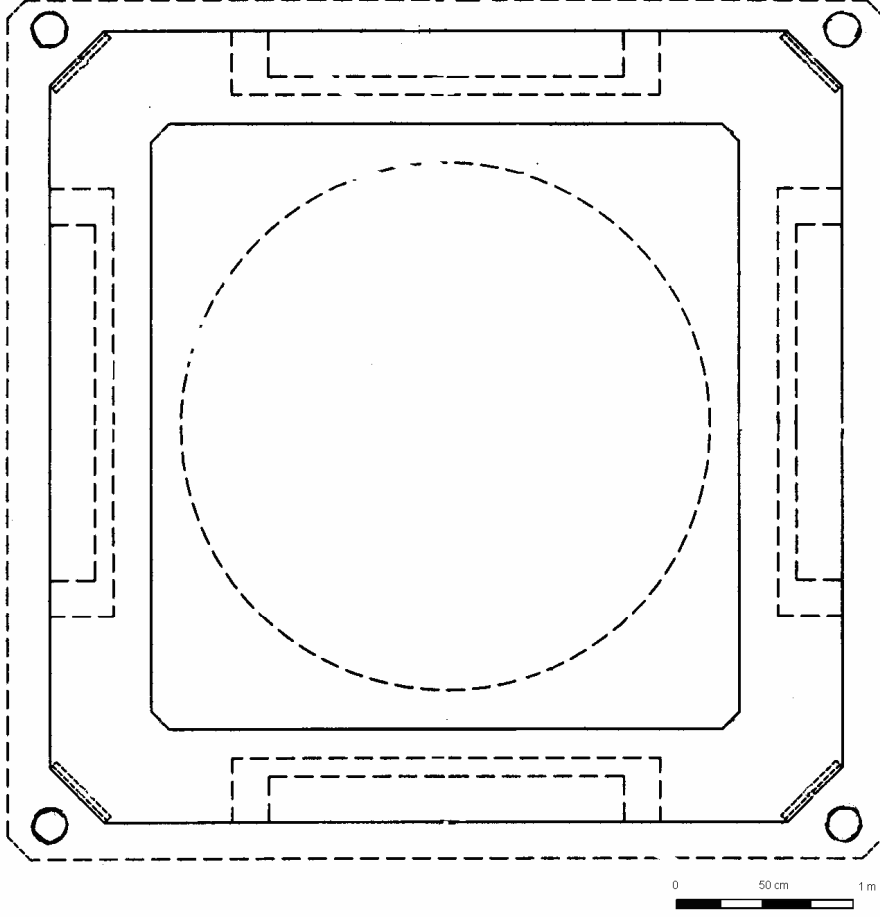

0 50 cm

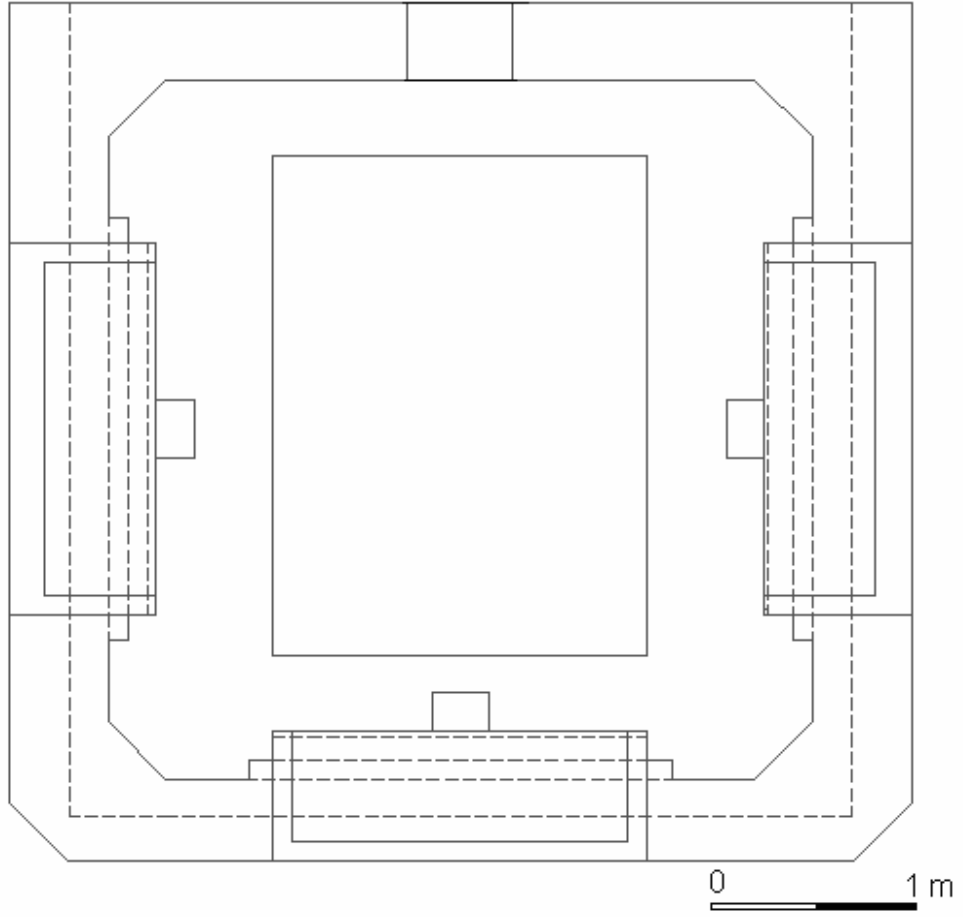
Plan 10: Tire Yedikardeşler Çeşme Planı

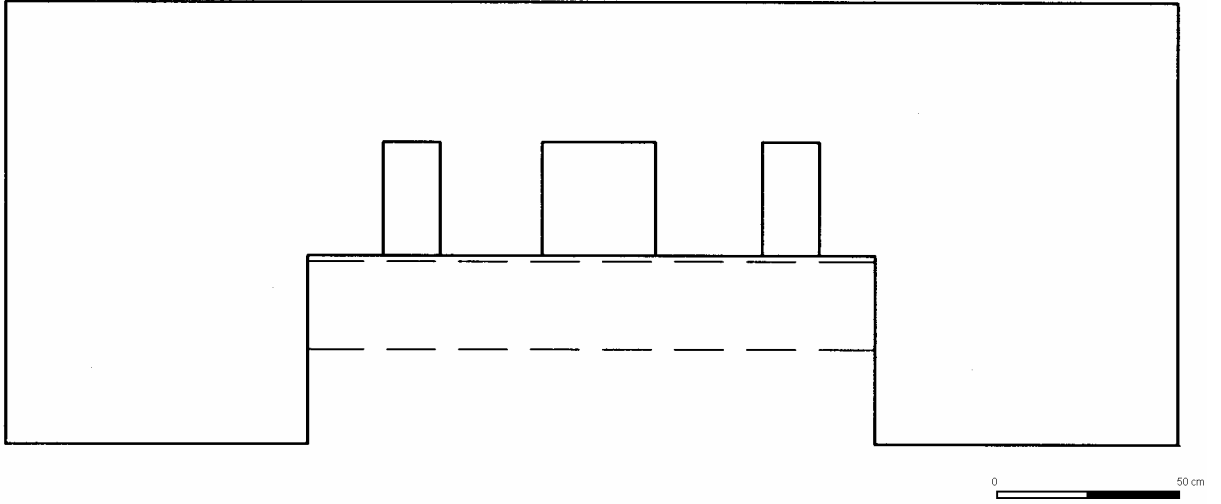
Plan 11: Çeşme Murabutzade Hüseyin Kaptan Çeşme Planı

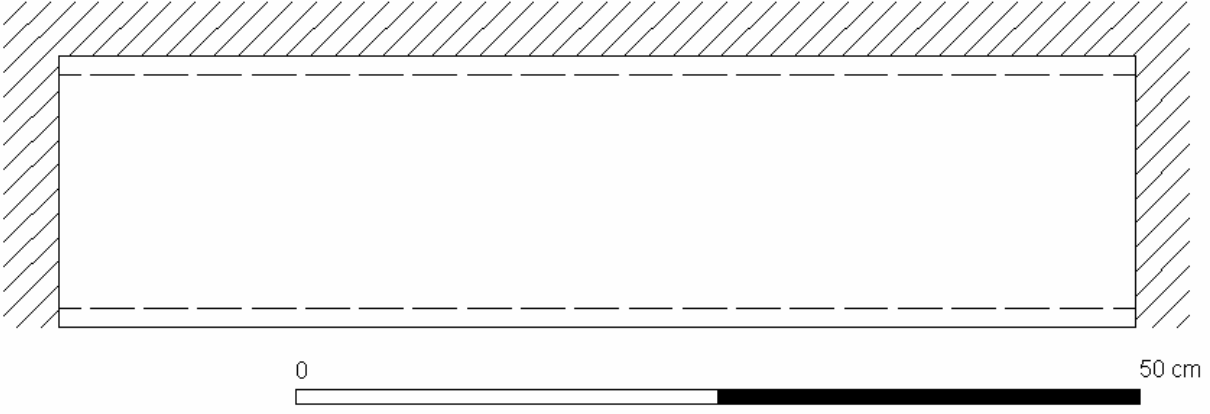
Plan 12: Çeşme Maraş Çeşme Planı

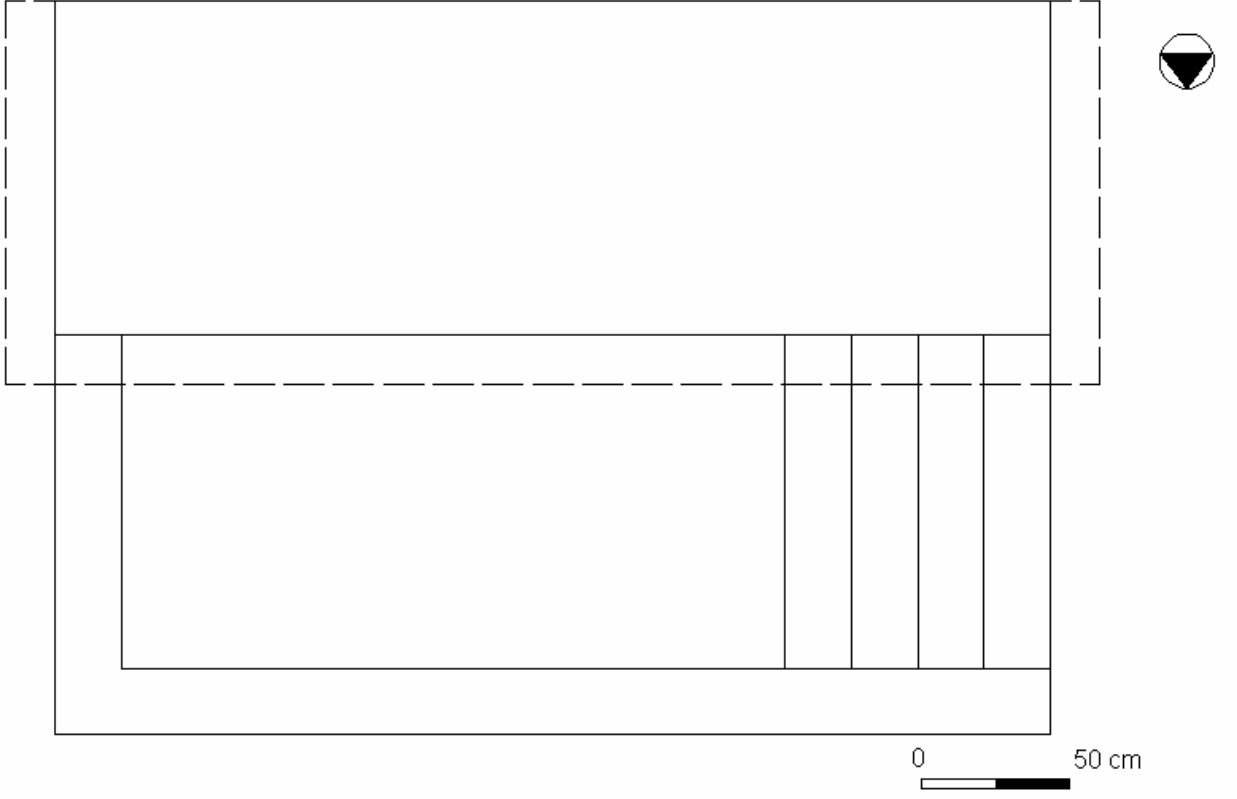
Plan 13: Tire Yeğenağa Çeşme Planı

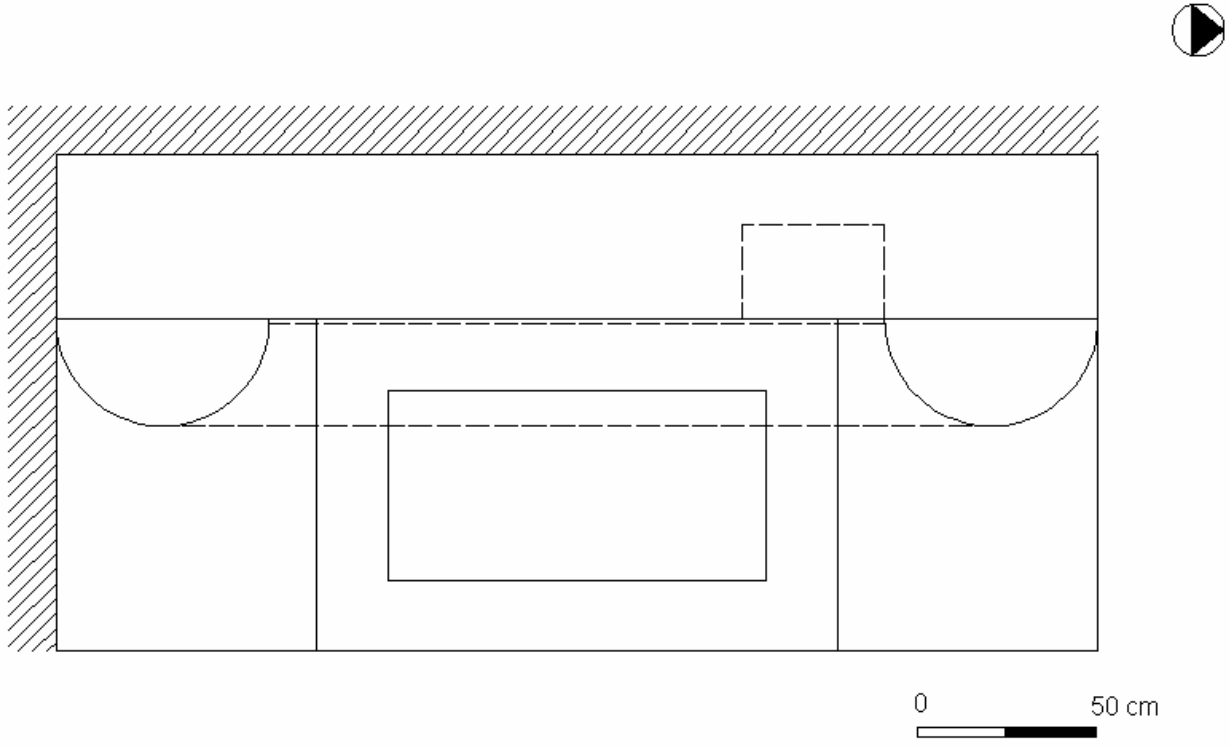
Plan 14: Tire Kestaneli Camii Çeşme Planı

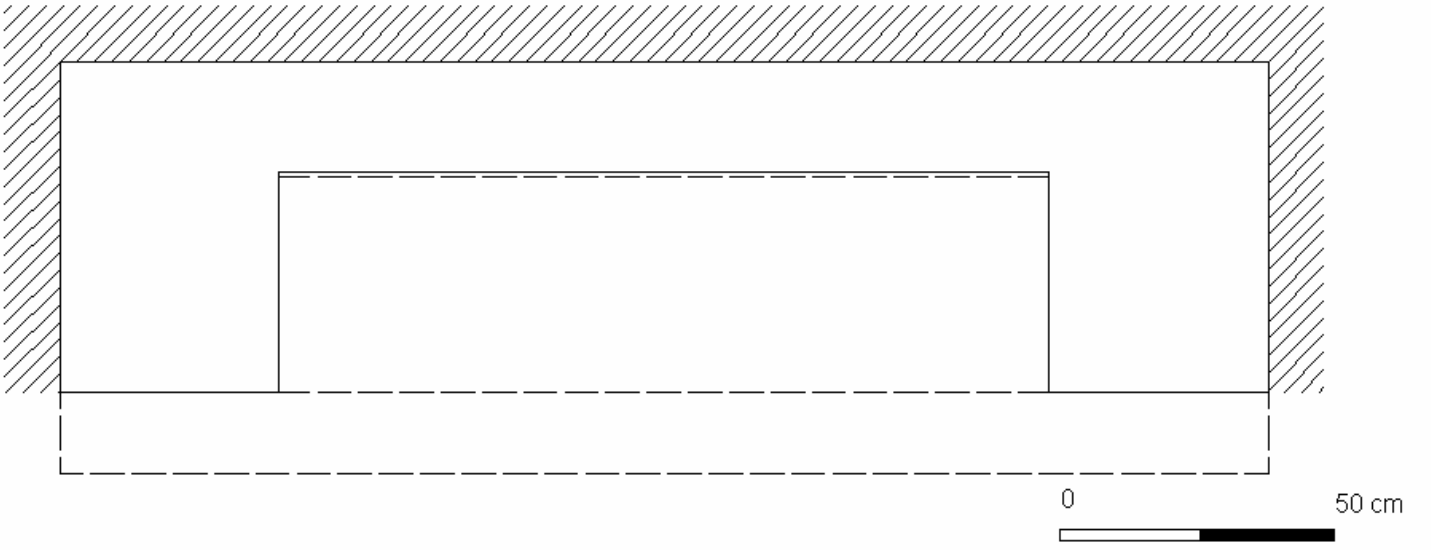
Plan 15: İzmir\Merkez Mustafa Efendi Çeşme Planı

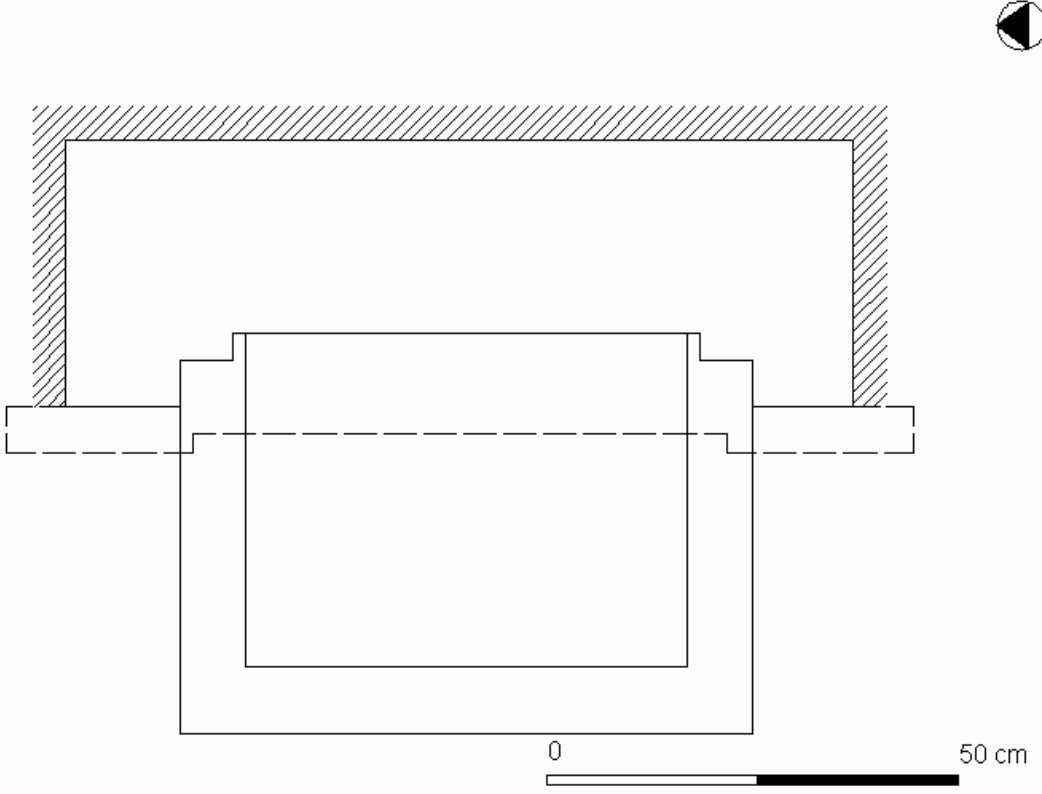
Plan 16: Çeşme Kandıra Çeşme Planı

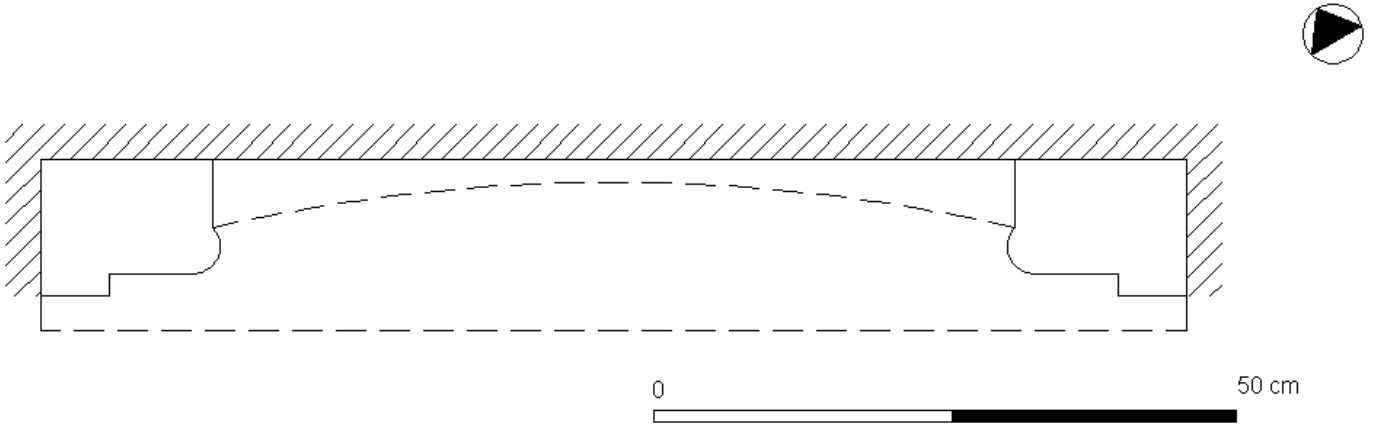
Plan 17: İzmir\Merkez İki Çeşme Üst Kat Planı

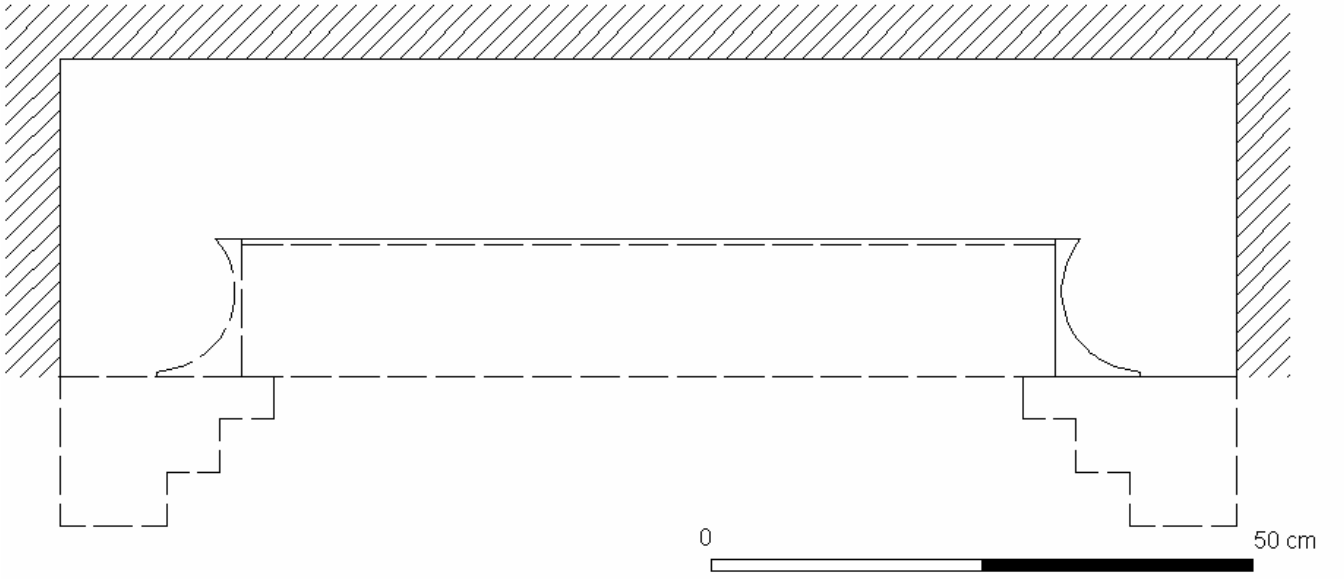
Plan 18: İzmir\Merkez İki Çeşme Alt Kat Planı

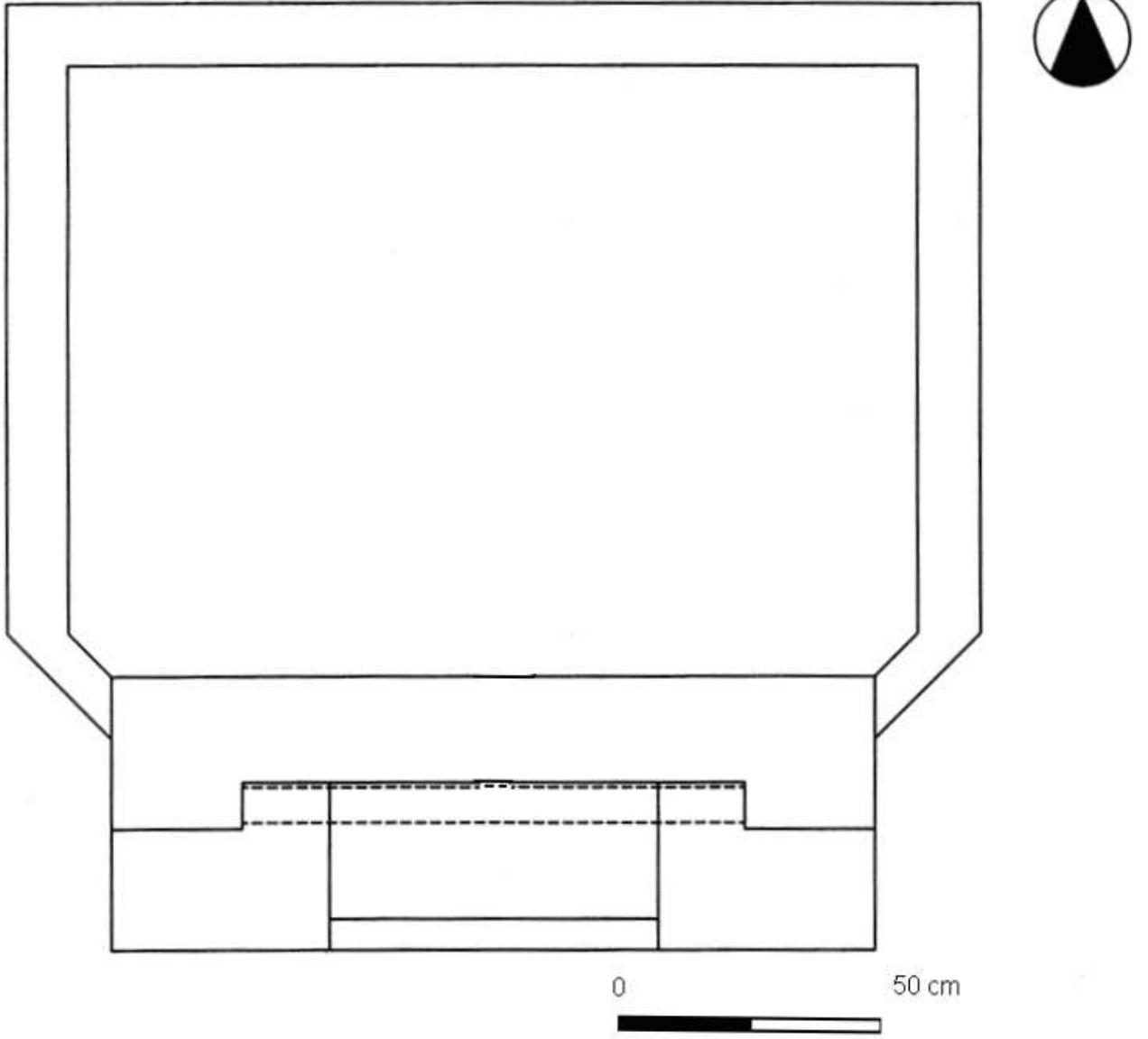
Plan 19: İzmir\Merkez Kemeraltı Çeşme Planı

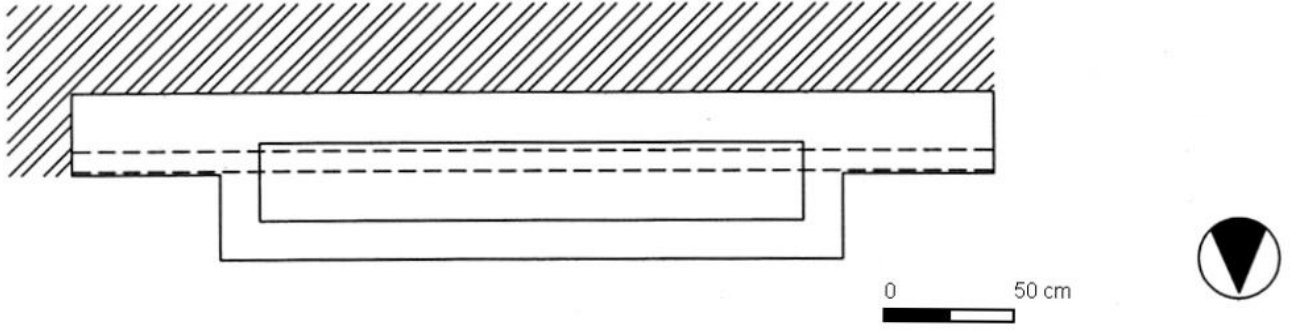
Plan 20: İzmir\Merkez Kızlar Ağası Hanı Çeşme Planı

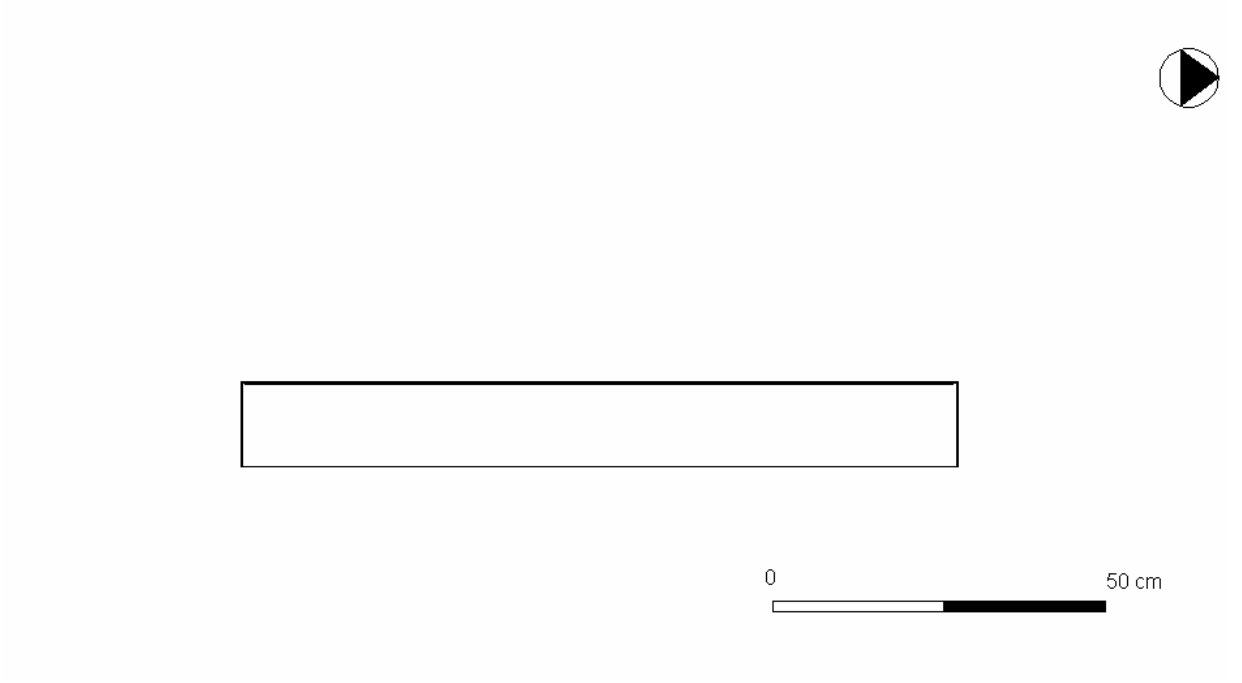
Plan 21: İzmir\Merkez Mirkelamoğlu Hanı Çeşme Planı

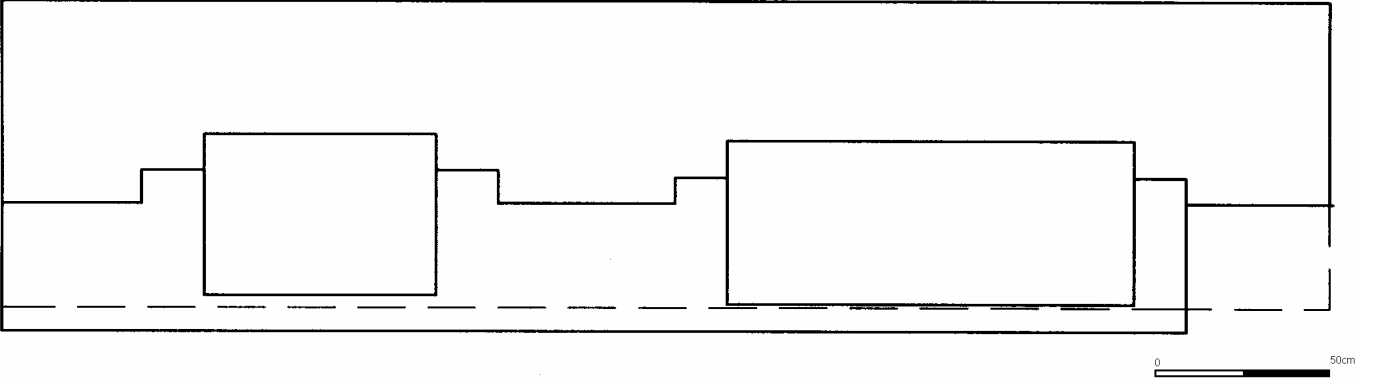
Plan 22: Çeşme Hacı Saliha Çeşme Planı

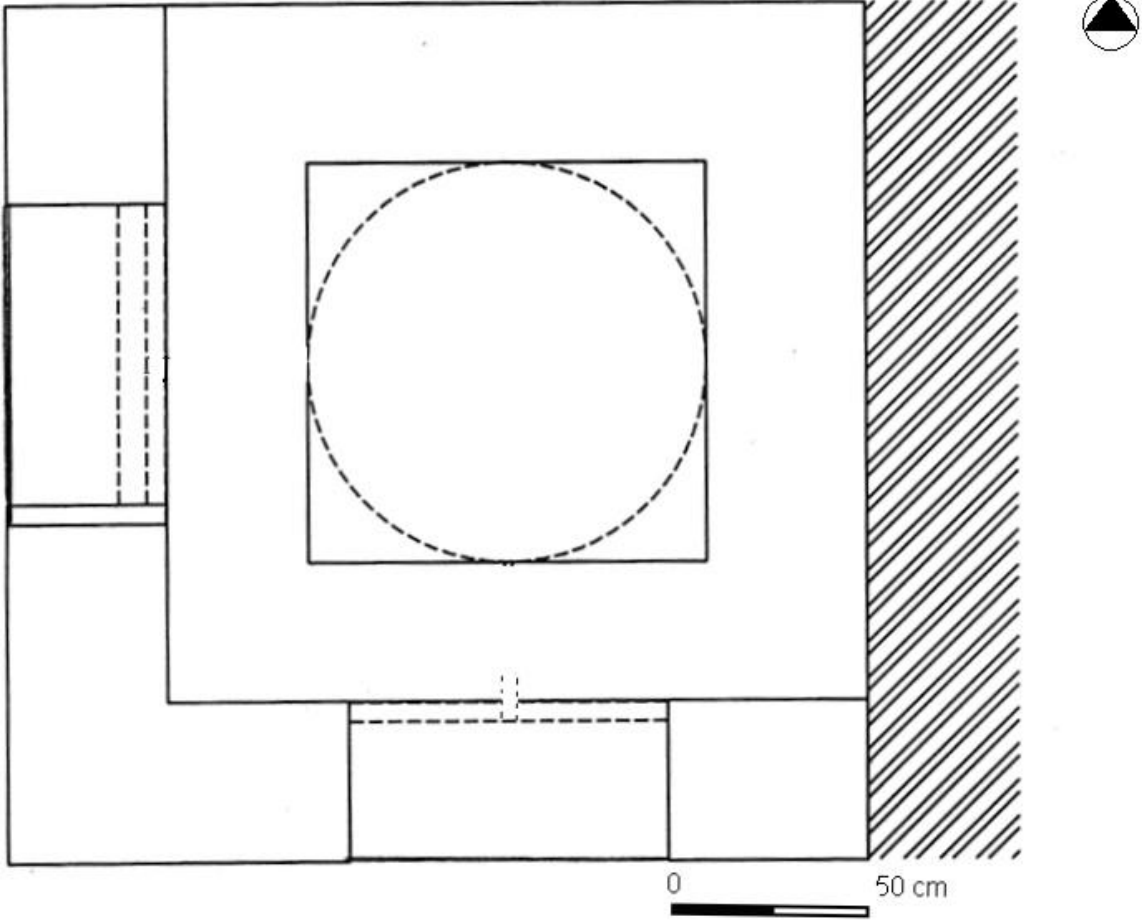
Plan 24: Çeşme Memiş İbni Ahmet Çeşme Planı

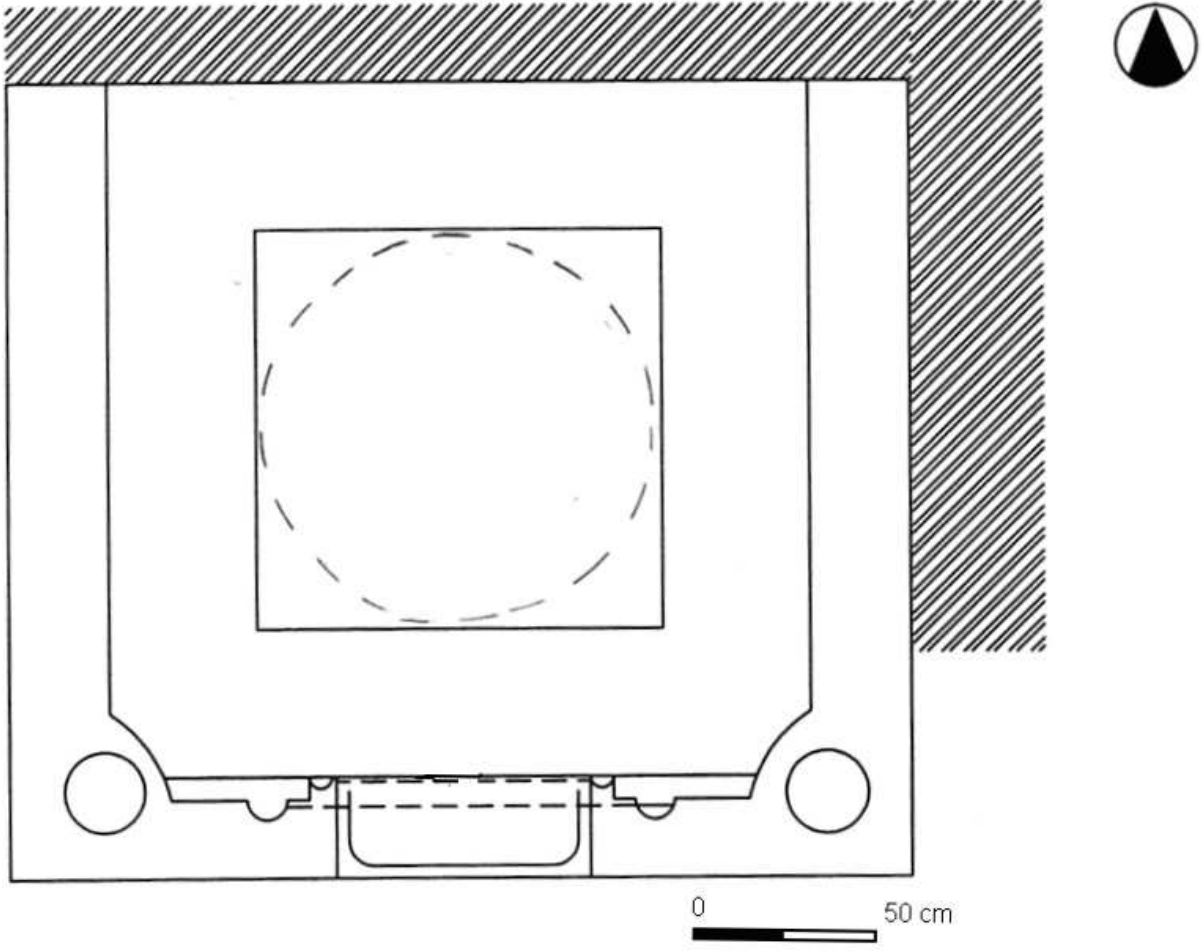
Plan 24: İzmir\Merkez Mısırlızade Hacı Mustafa Efendi Çeşme Planı

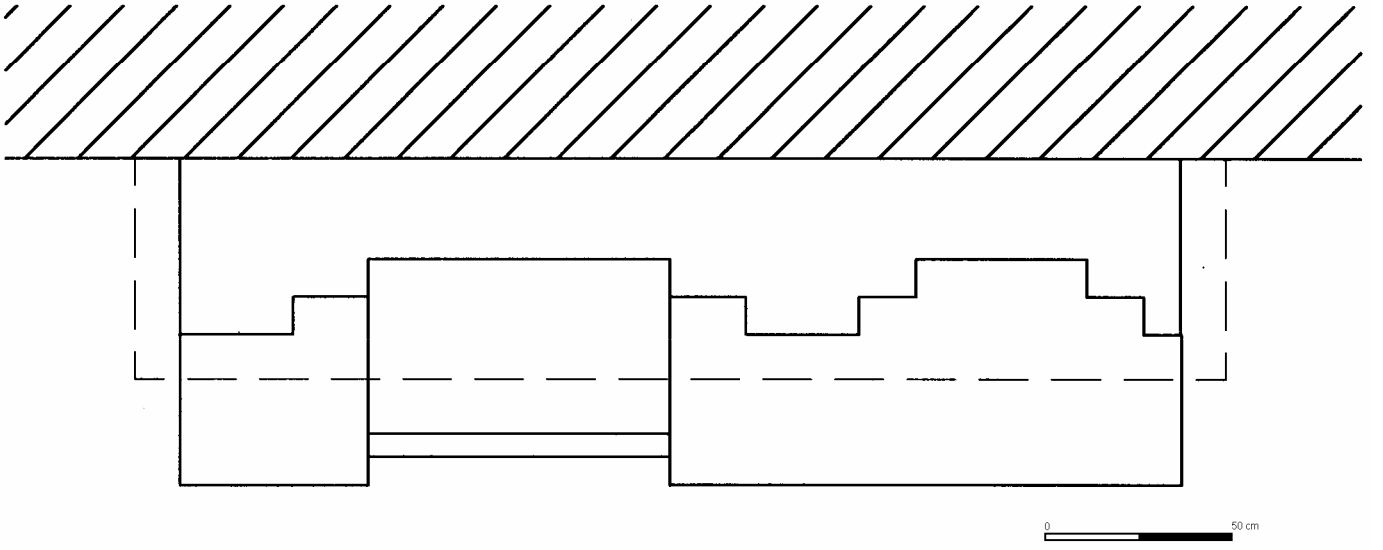
Plan 25: Tire Süratli Çeşme Planı

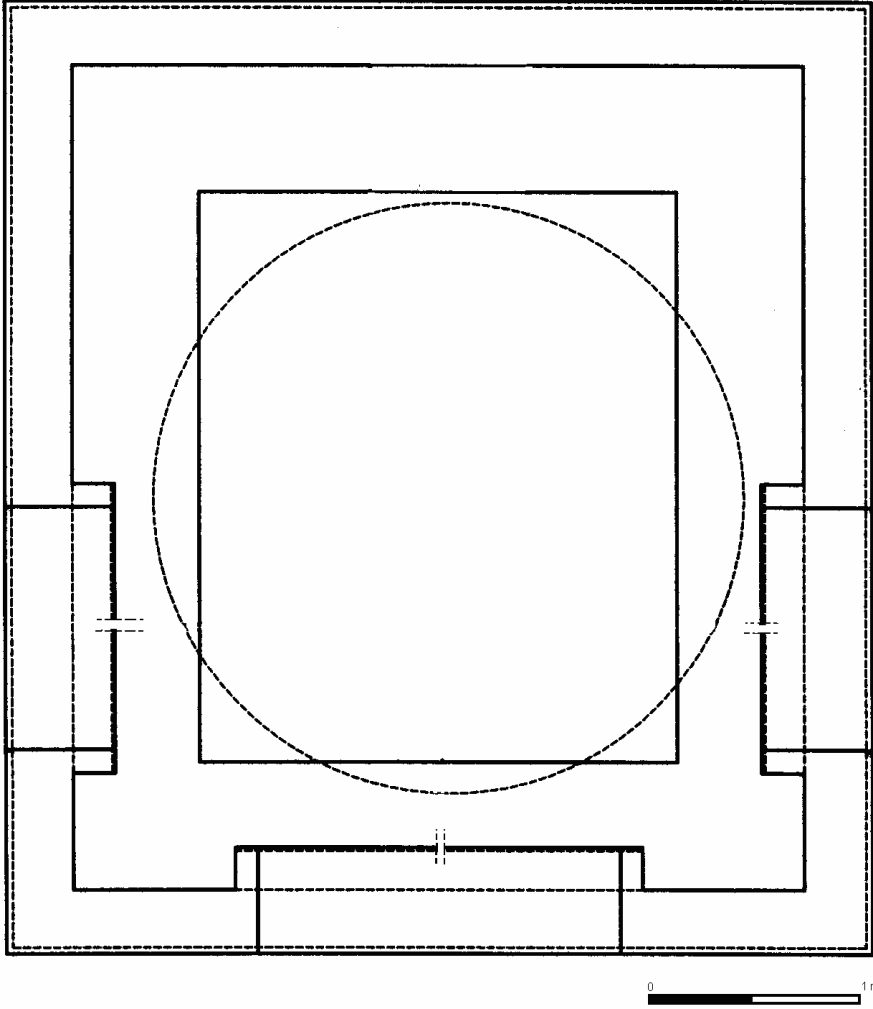
Plan 26: Çeşme Ömerağa (Ahmet Oğlu Hacı Memiş Ağa) Çeşme Planı

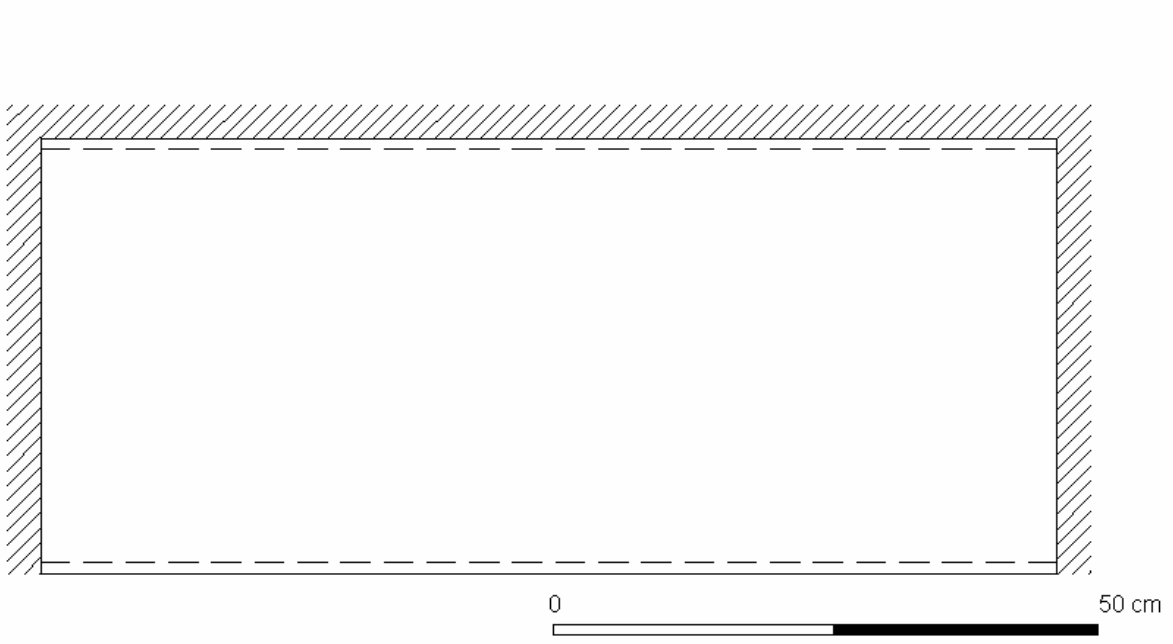
Plan 27: Çeşme Kabadayı Çeşme Planı

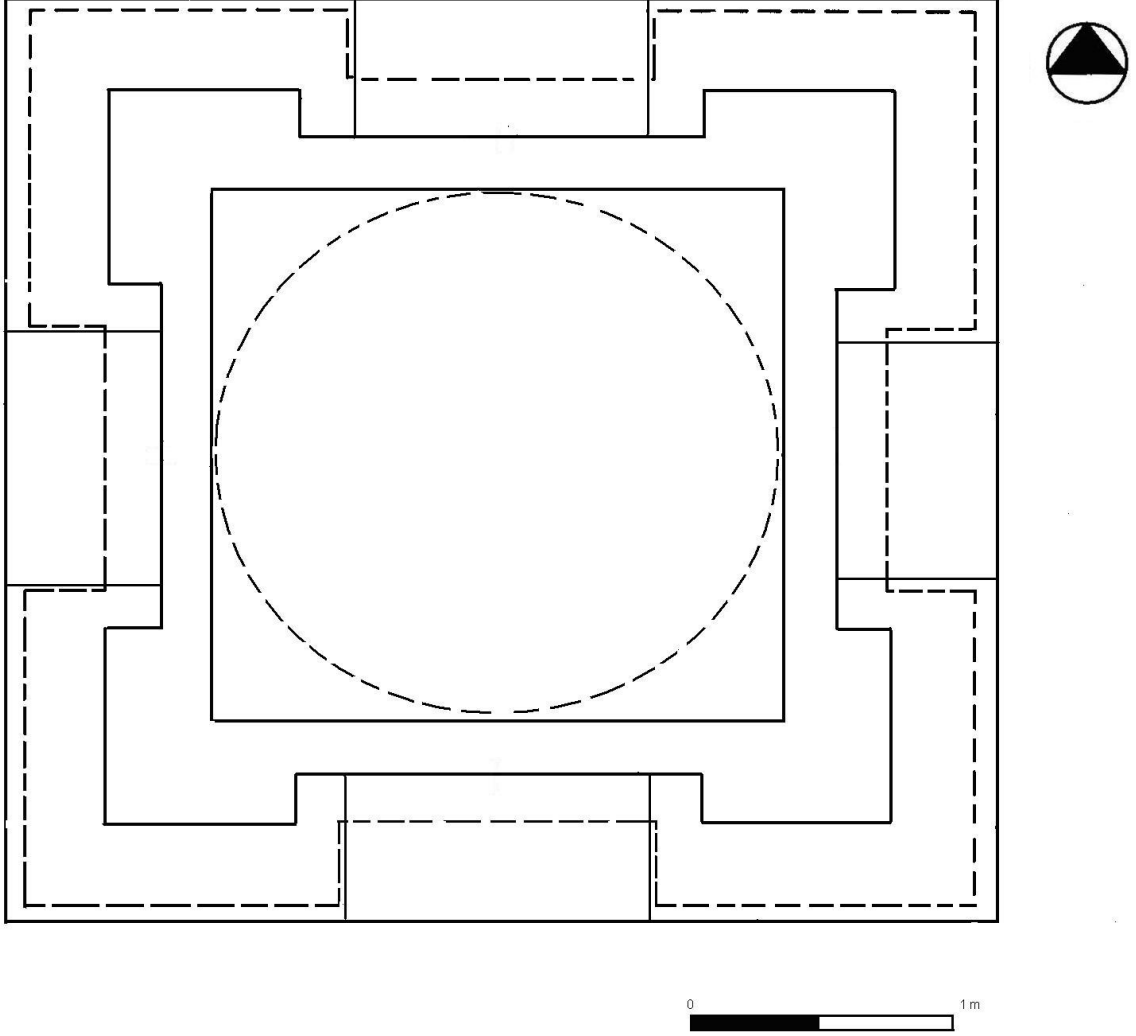
Plan 28: Bergama Çizmeci Esnafı Çeşme Planı

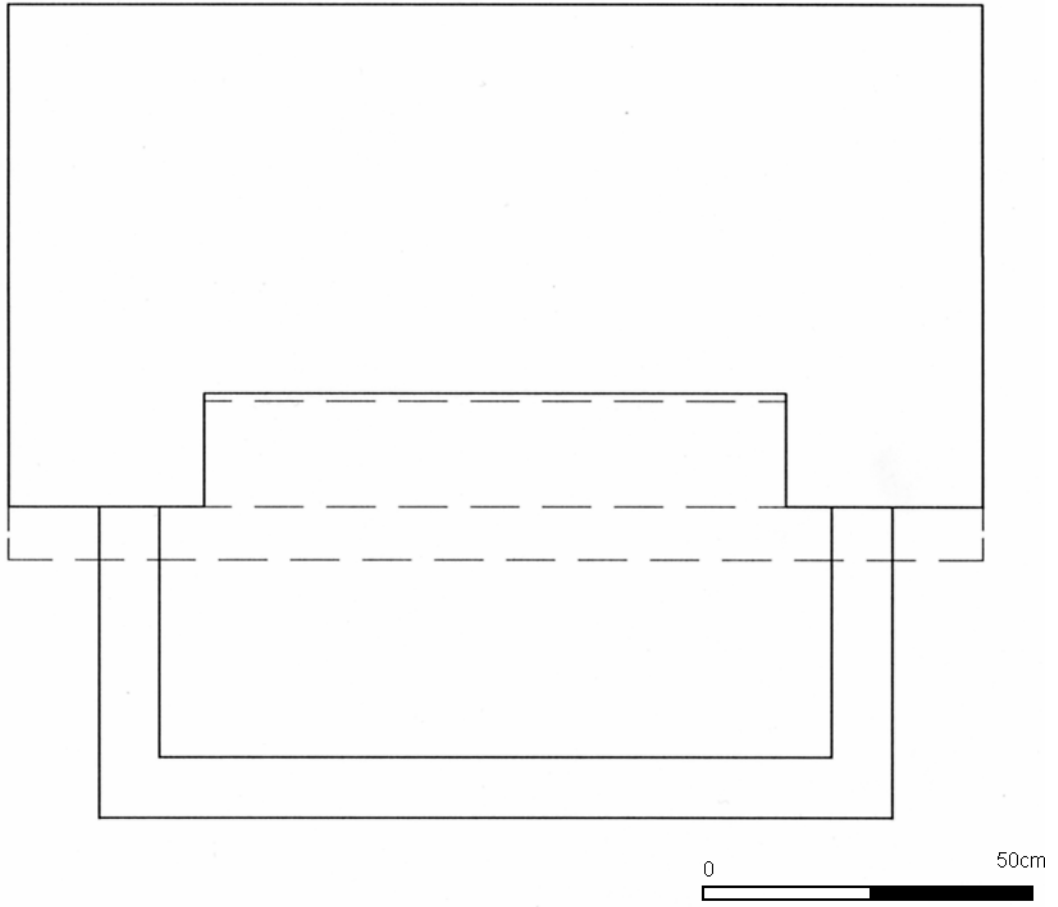
Plan 29: Çeşme Hamaloğlu (Hafize Rabia Hatun) Çeşme Planı

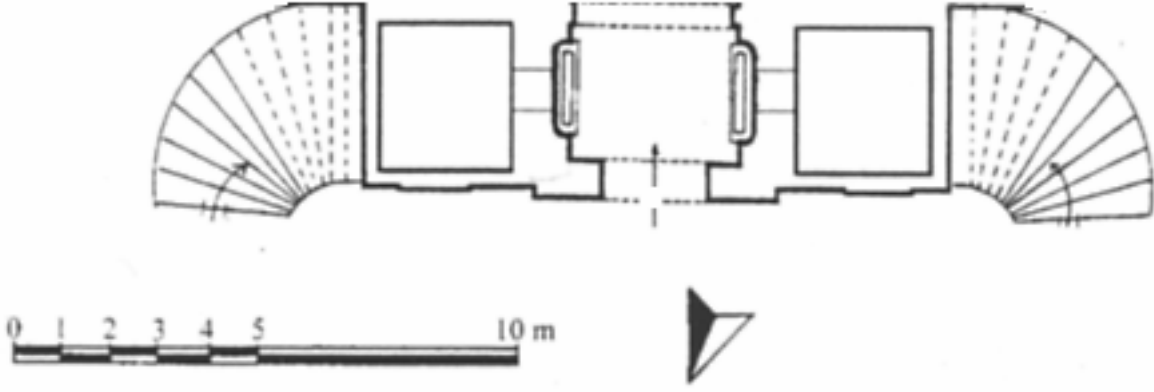
Plan 30: İzmir\Merkez Sofuoğlu Çeşme Planı

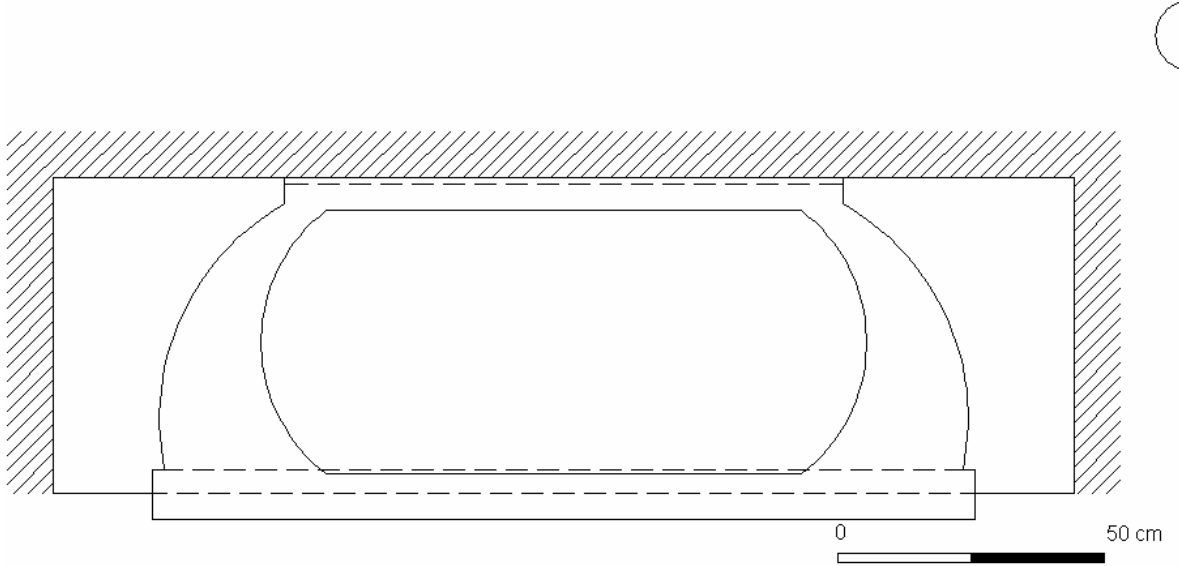
Plan 31: Çeşme Kaymakam Çeşme Planı

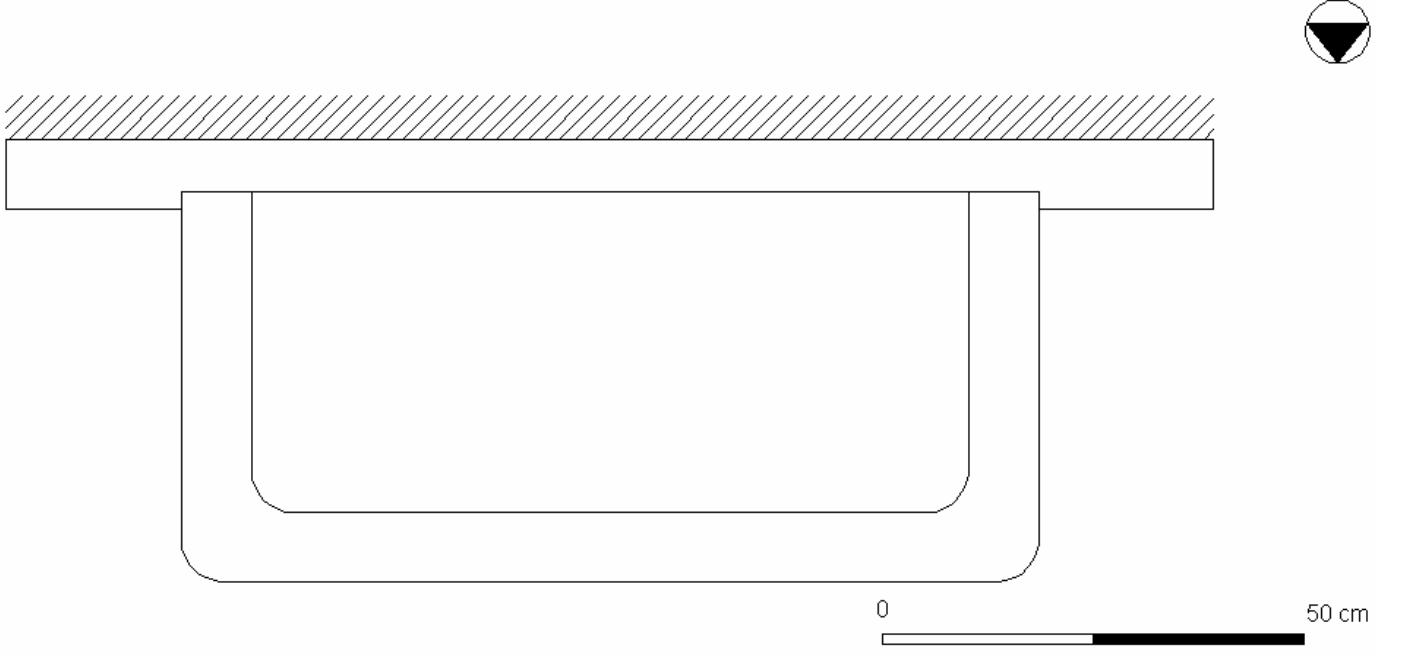
Plan 32: Bergama Konyalı Çeşme Planı

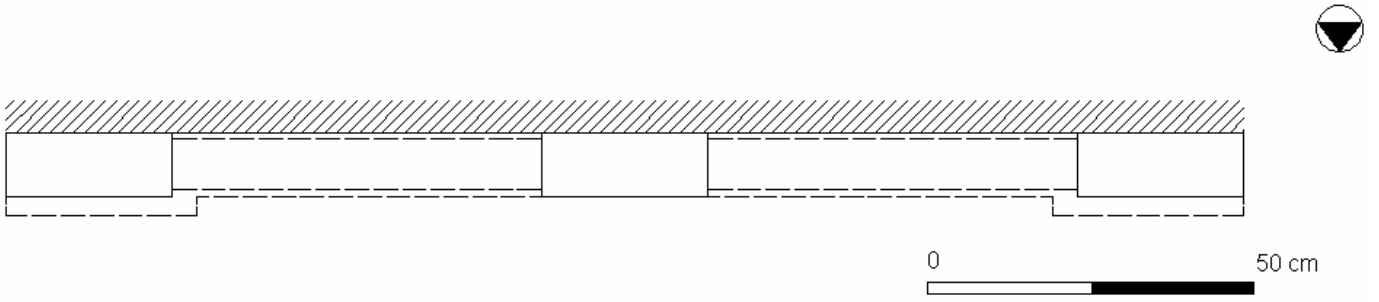
Plan 33: İzmir\Merkez Sahlebicioğlu Medrese Çeşmeler Planı (İnci Kuyulu'dan işlenerek)

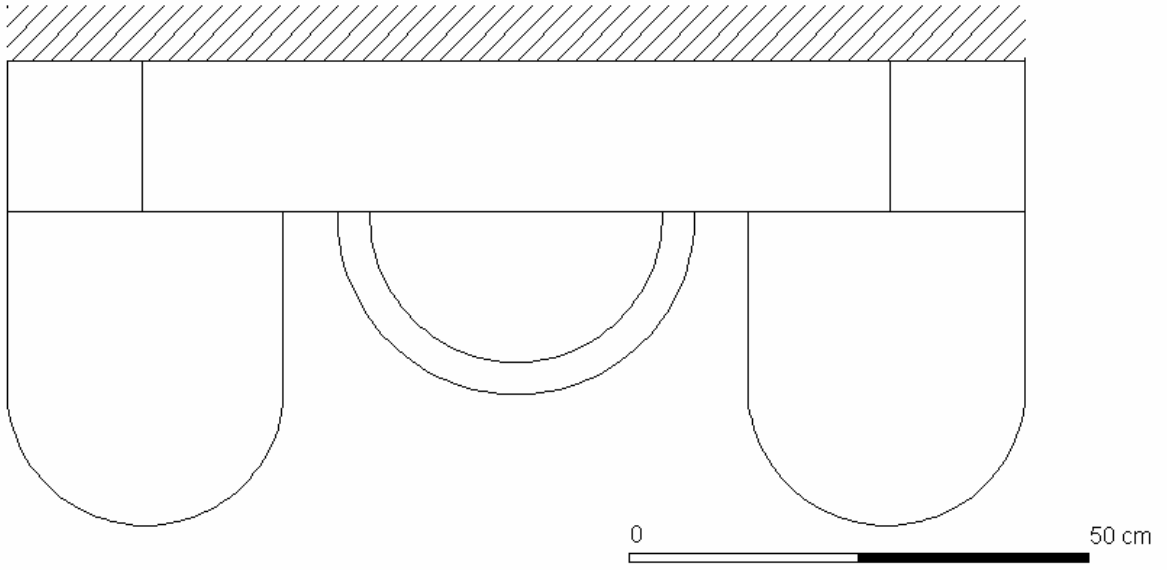
Plan 34: İzmir\Merkez Sahlebicioğlu Medrese Çeşme Planı

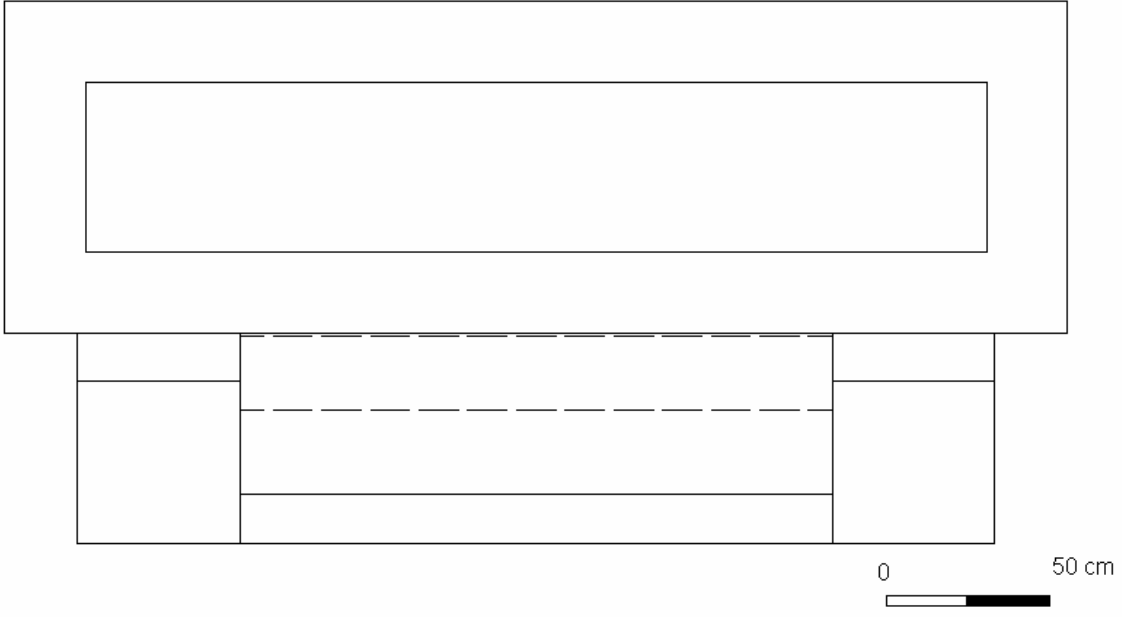
Plan 35: İzmir\Merkez Sahlebicioğlu Çeşme Planı

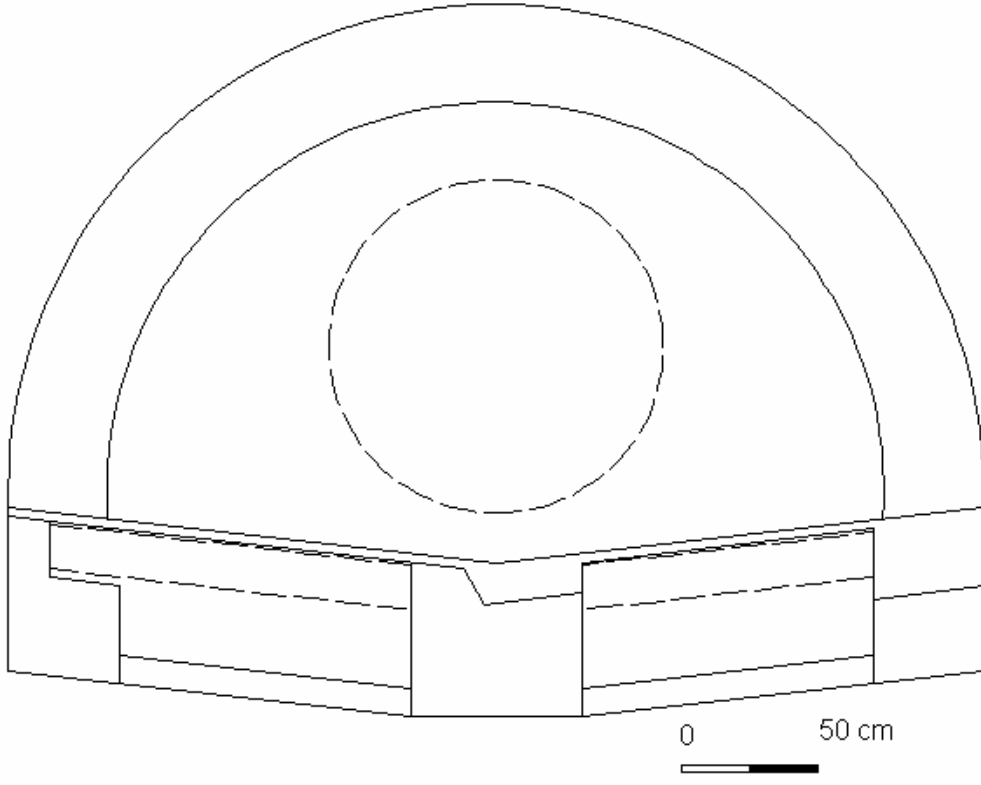
Plan 36: İzmir\Merkez Yapıcıoğlu Çeşme Planı

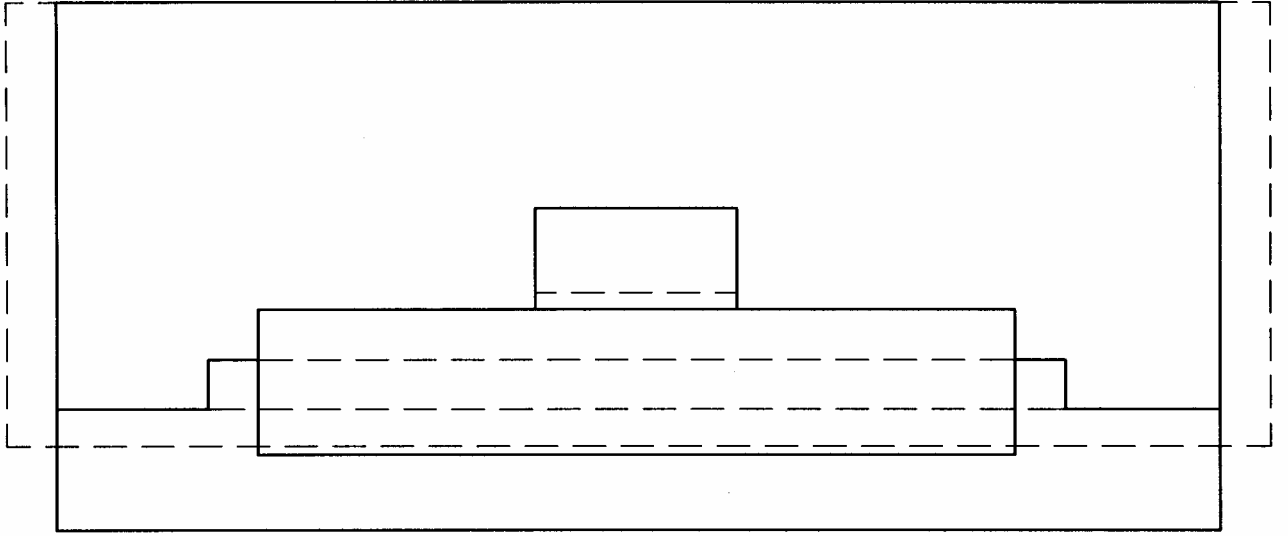
Plan 37: İzmir\Merkez Hisar Camii Avlu Çeşme Planı

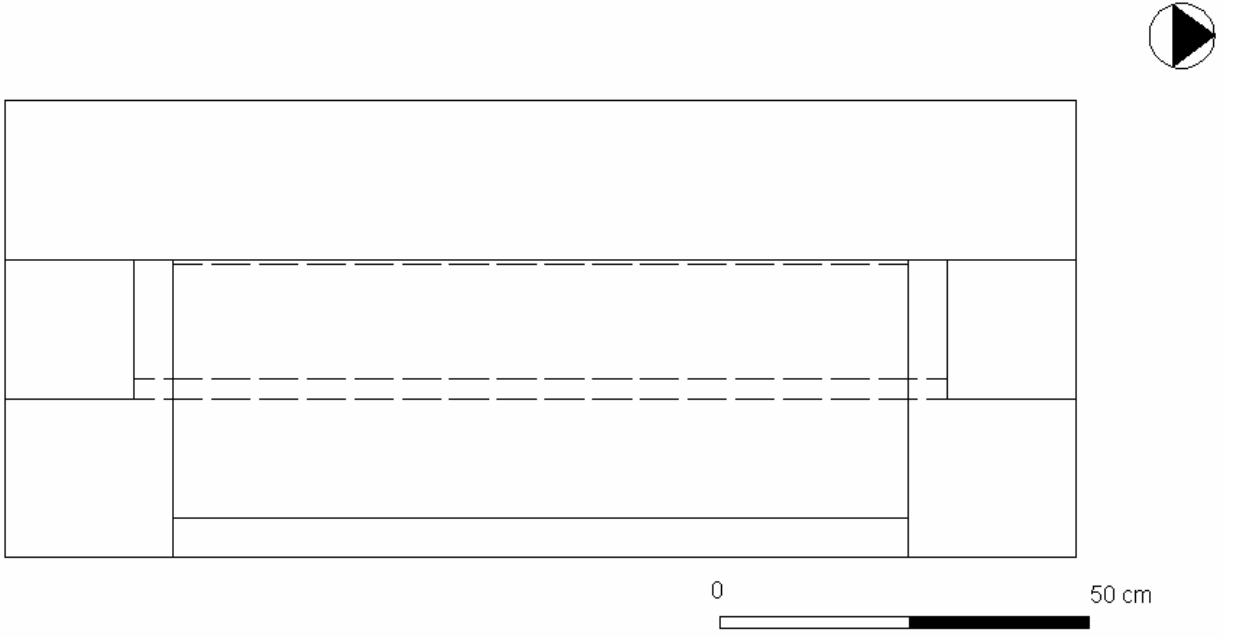
Plan 38: Çeşme İskele Çeşme Planı

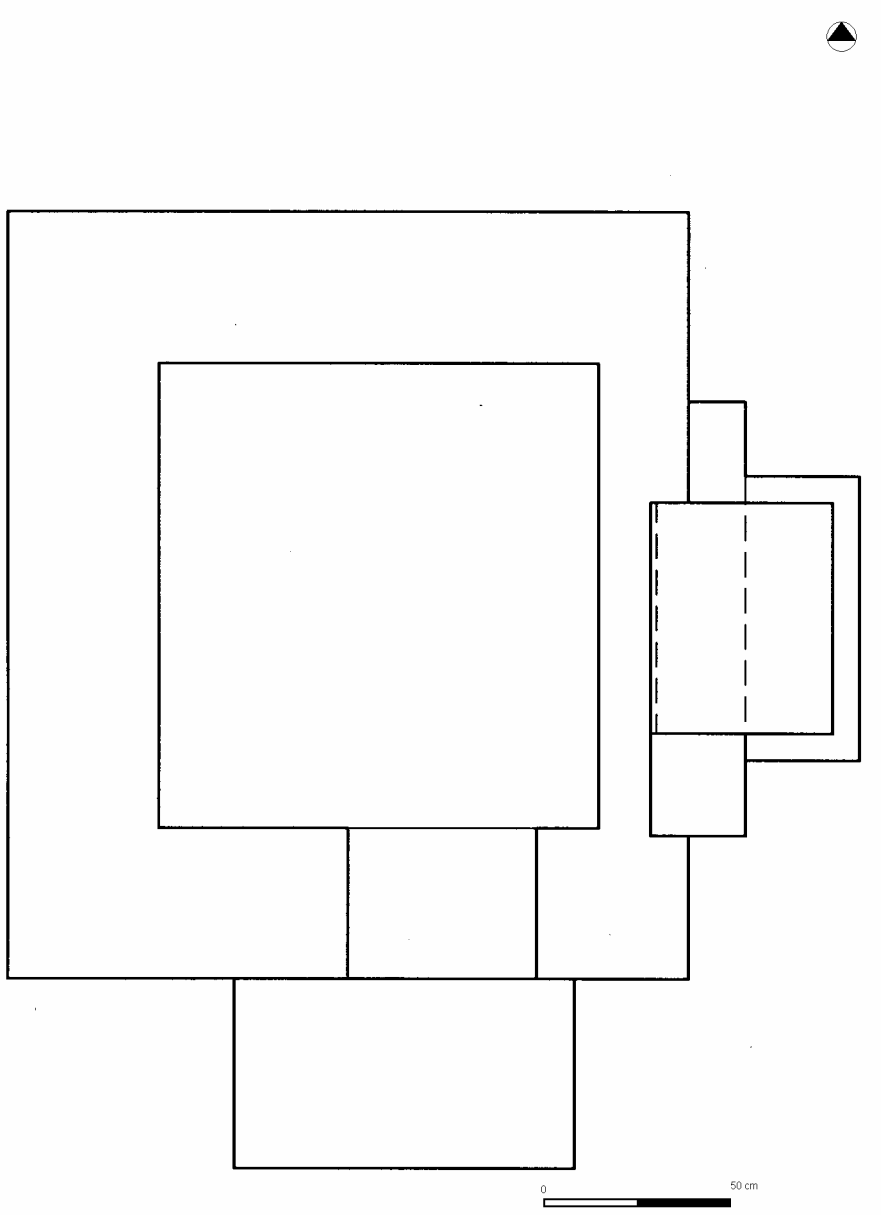
Plan 39: Çeşme Kitablesiz Çeşme Planı

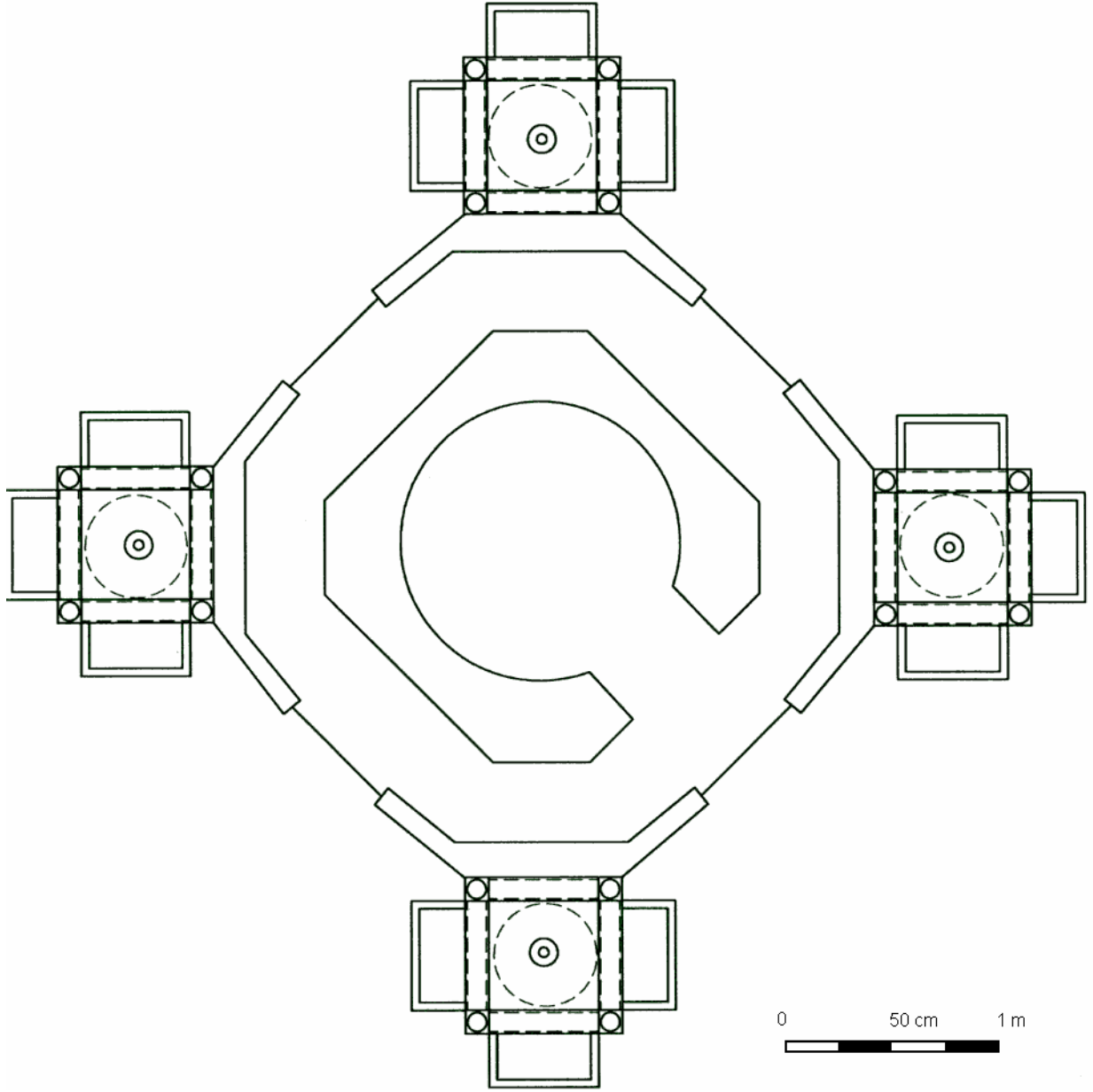
Plan 40: Tire Yavan Çeşme (Hacı Mehmet Çeşmesi) Planı

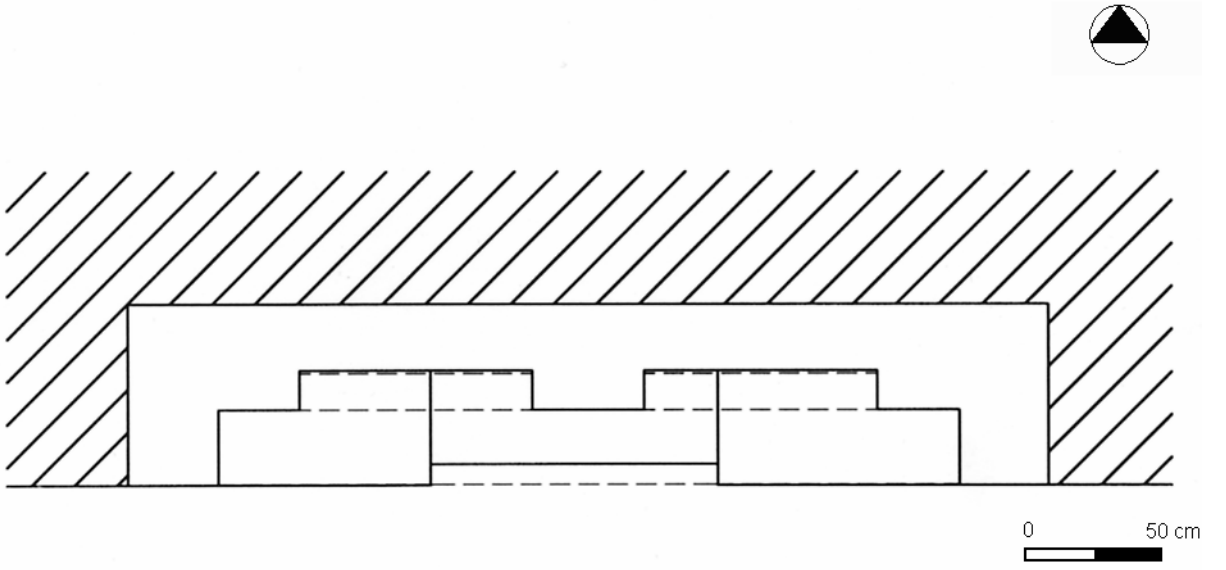
Plan 41: Çeşme Ilıca Yolu Çeşme Planı

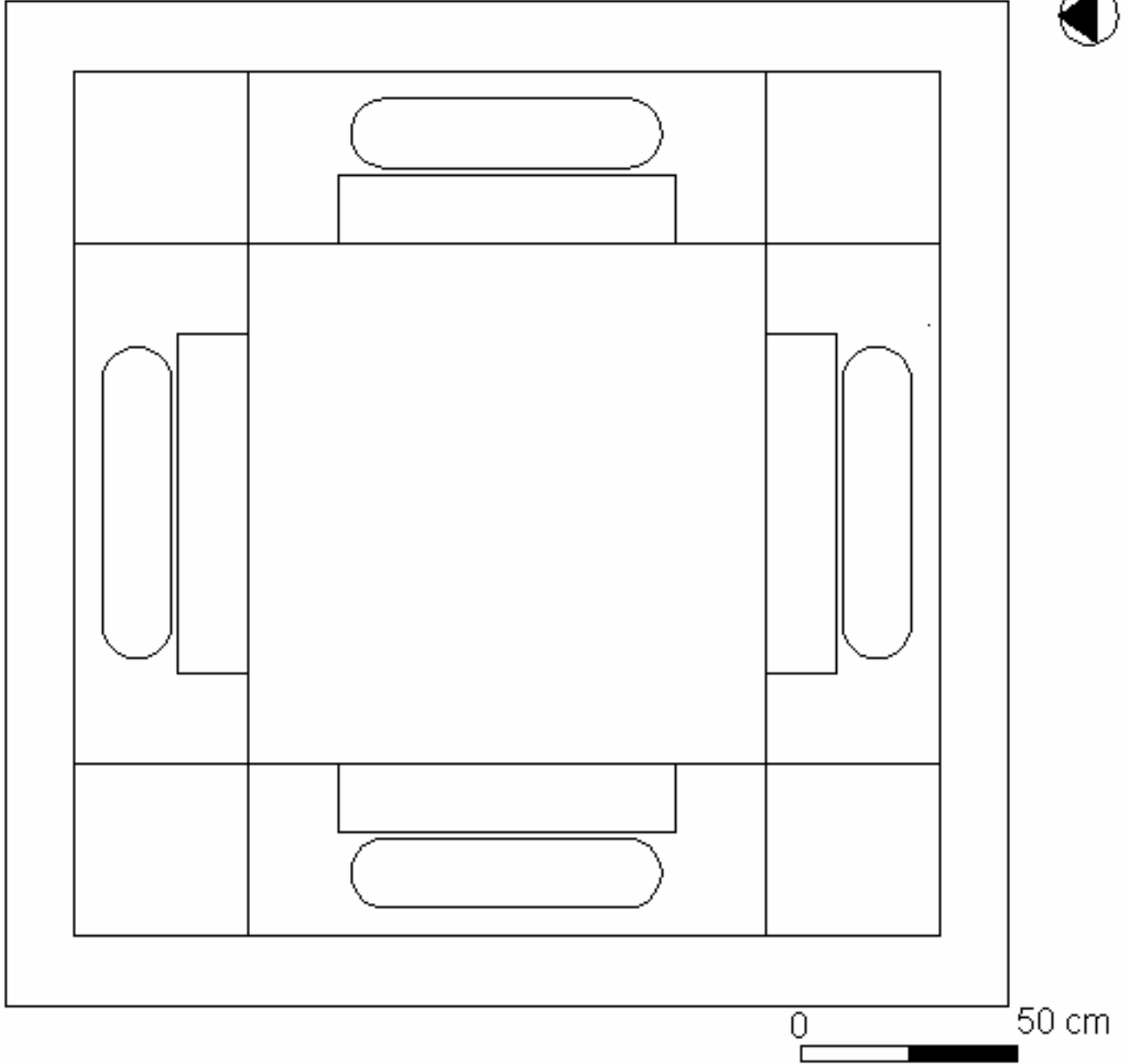
Plan 42: Bergama Büyükalan Çeşme Planı

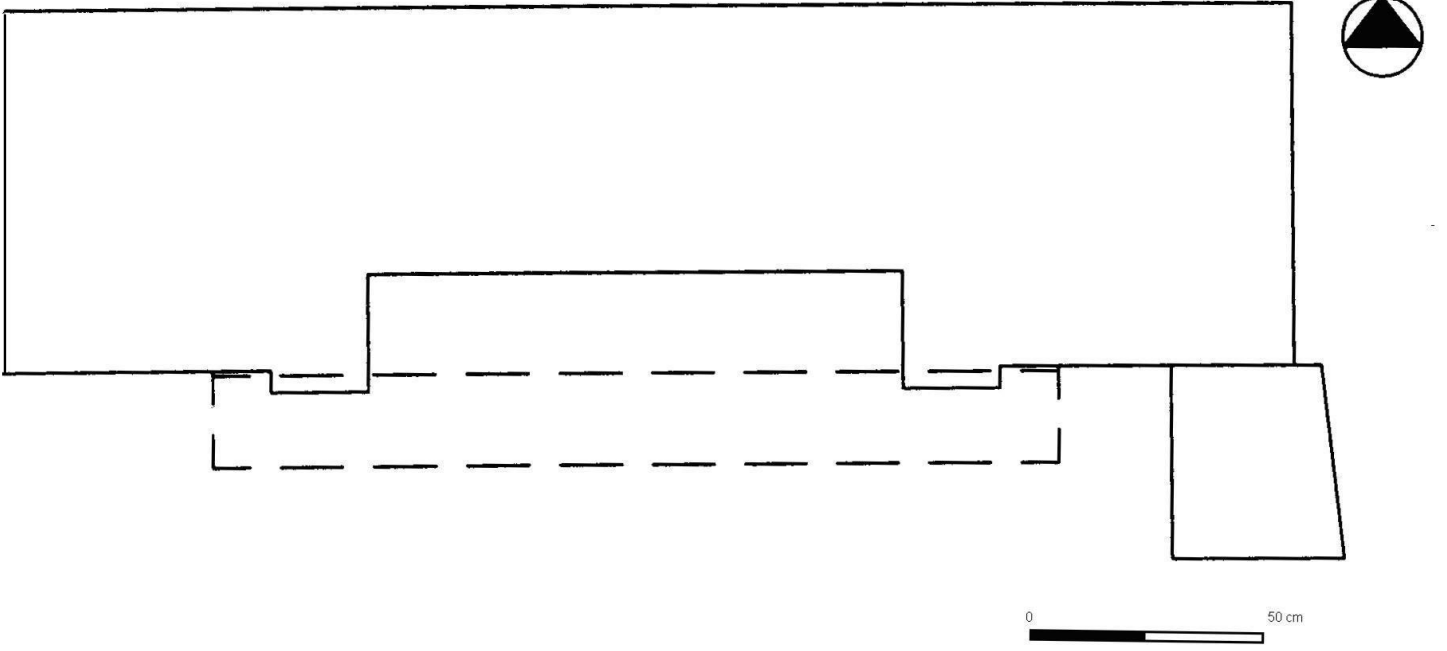
Plan 43: İzmir\Merkez Saat Kulesi Çeşmeler Planı

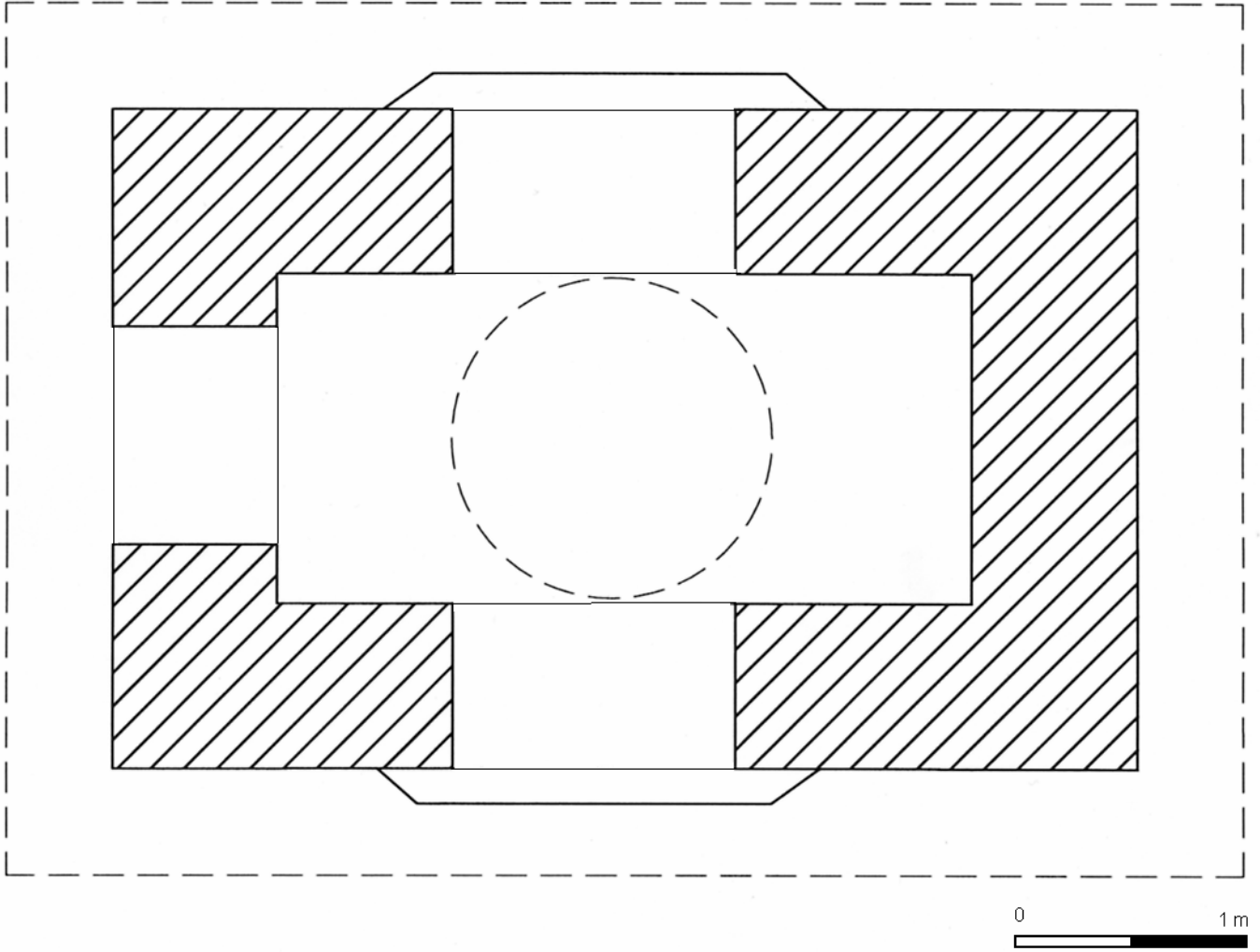
Plan 44: Bergama Kasapoğlu Çeşme Planı

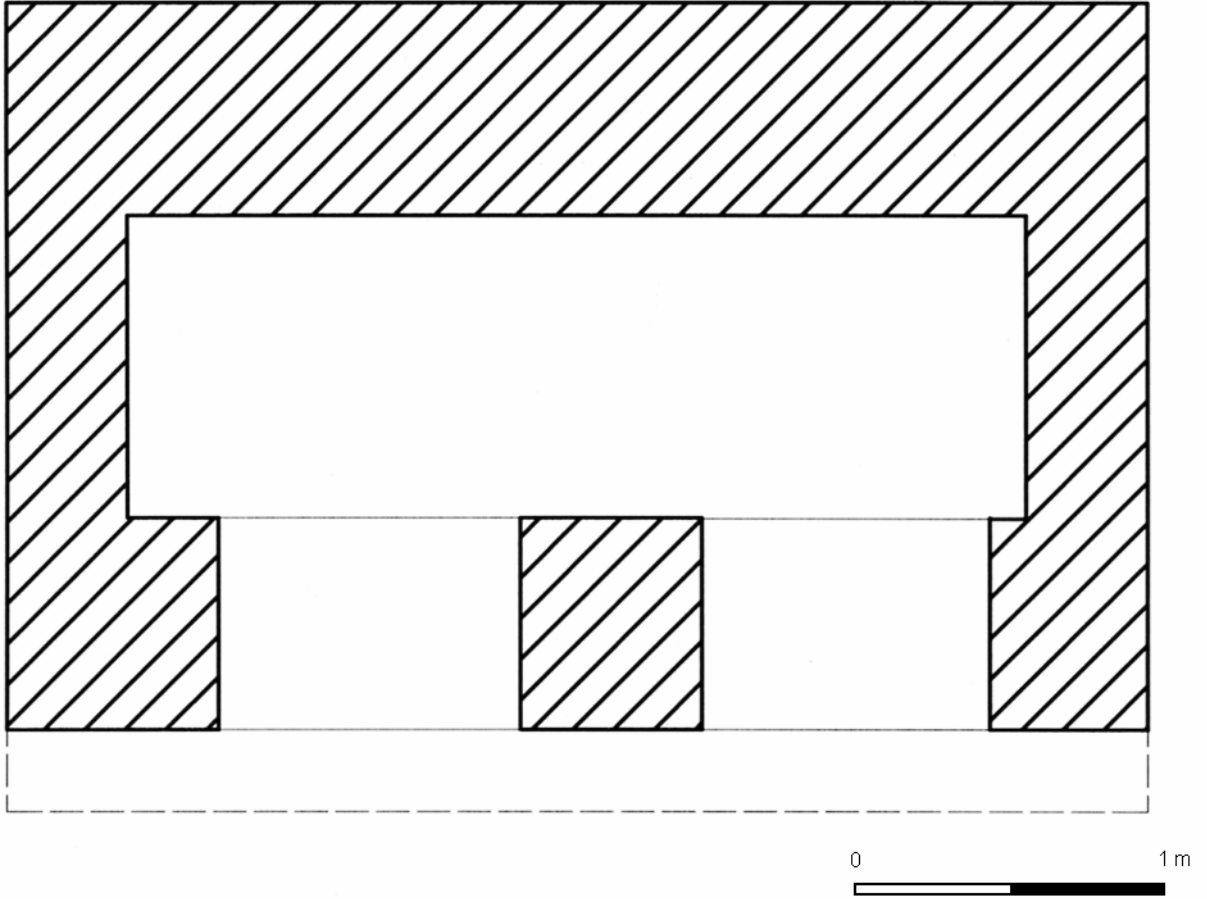
Plan 45: Urla Ahmet Ağa Çeşme (Mermerli Çeşme) Planı

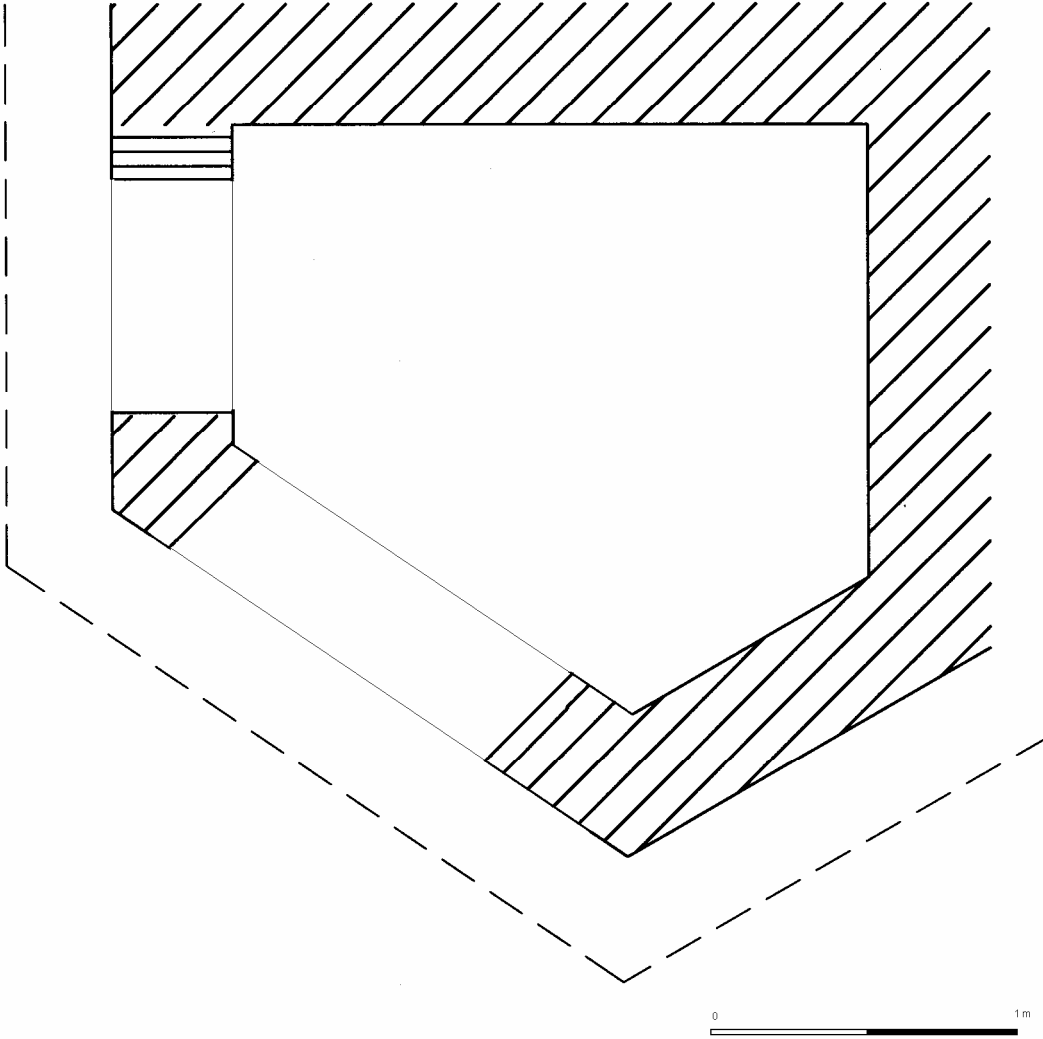
Plan 46: Çeşme Marifi Dergâhı Şeyh Yusuf Efendi Çeşme Planı

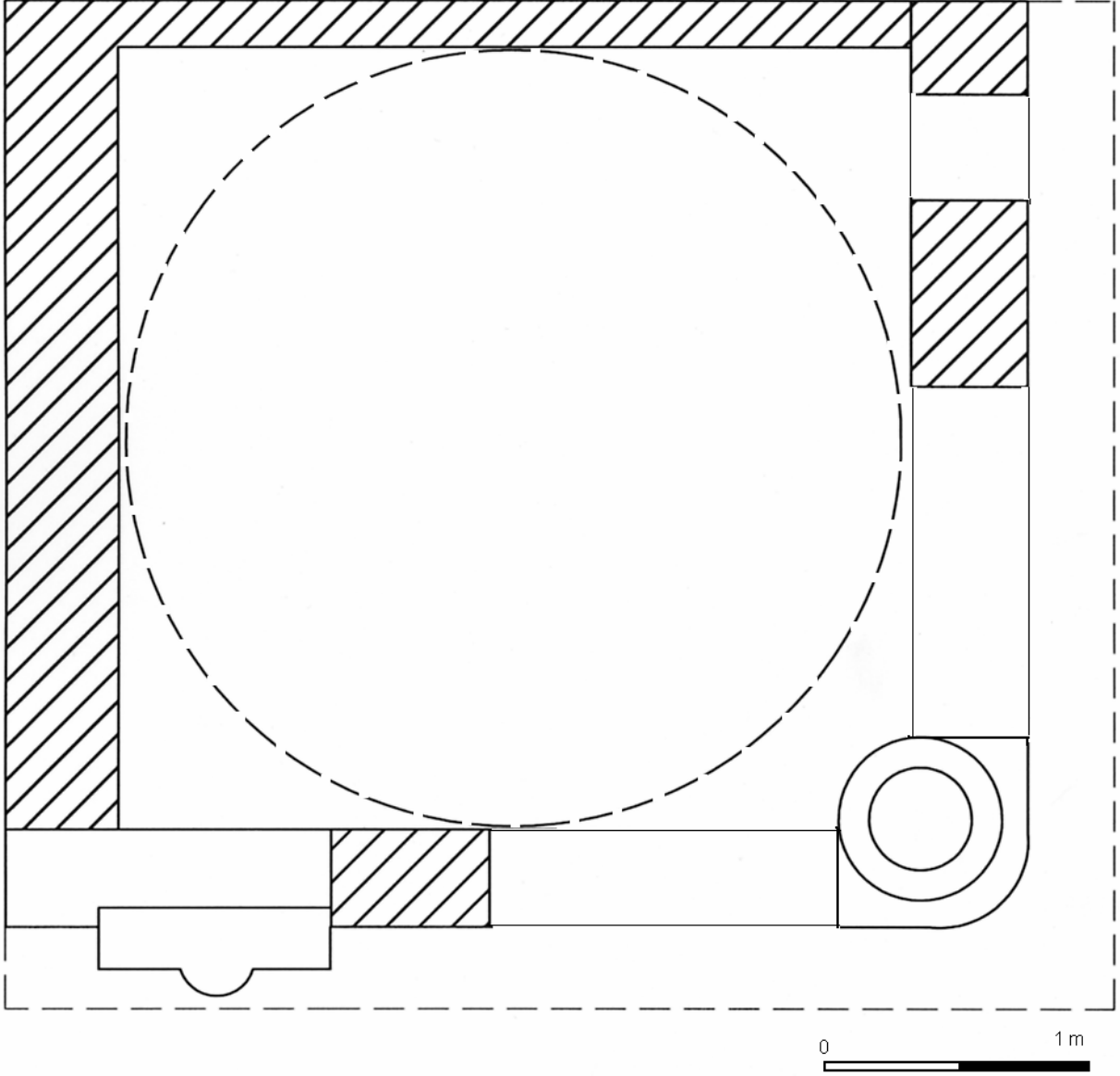
Plan 47: İzmir\Merkez Kemeraltı (Sinanzade) Sebil Planı

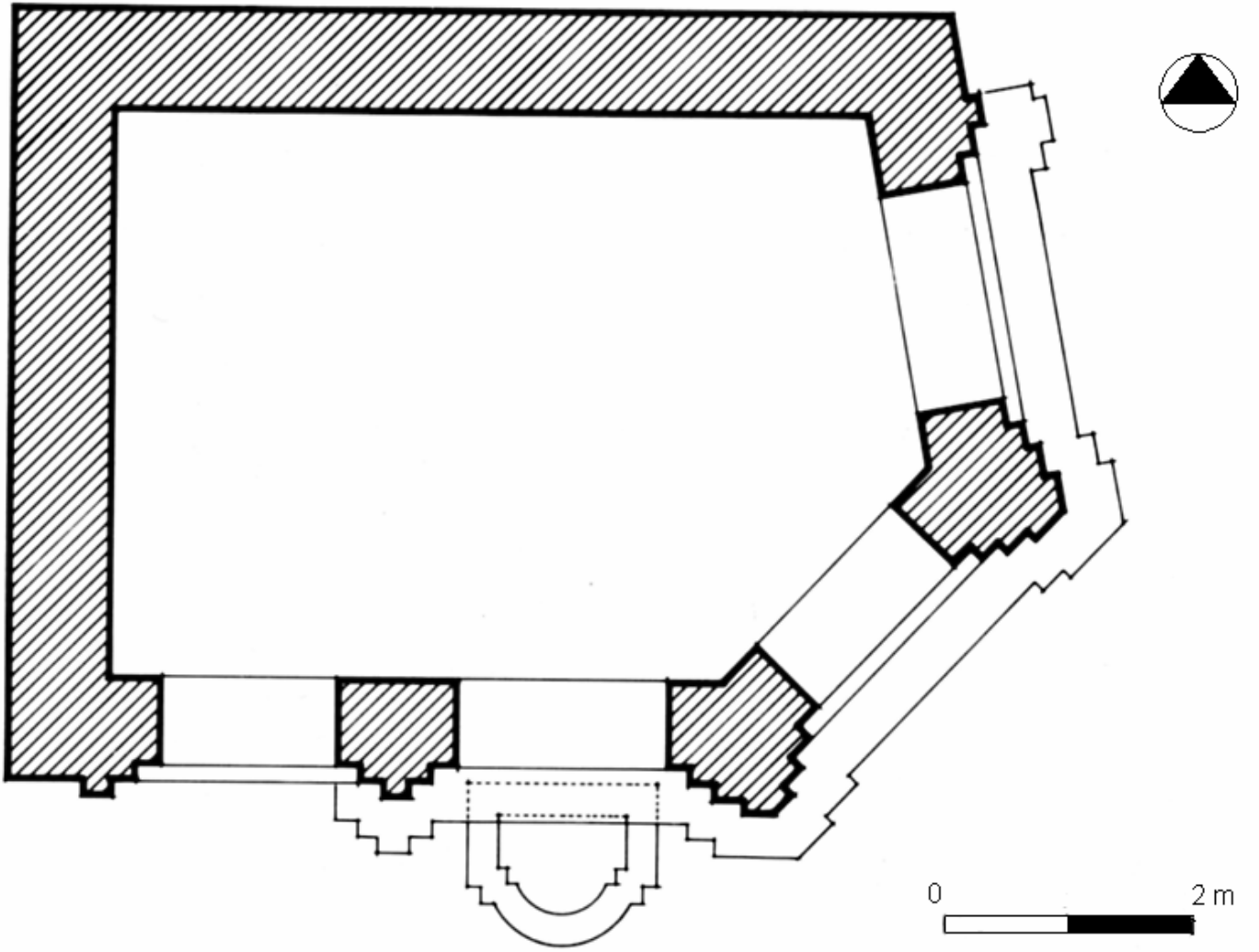
Plan 48: İzmir\Merkez Katipoğlu Ahmed Reşid Efendi Sebil Planı

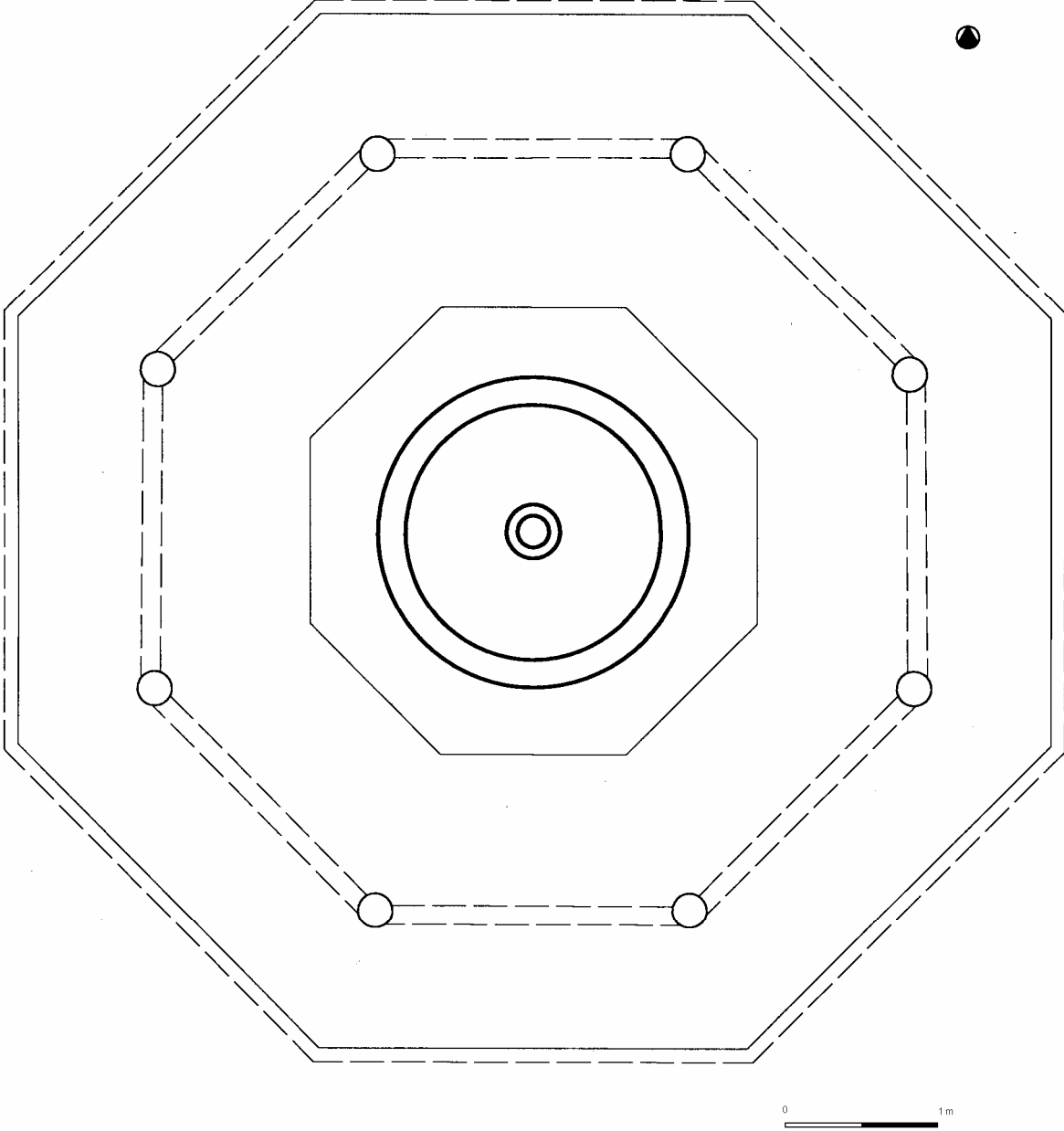
Plan 49: İzmir\Merkez Gaffarzade Sebil Planı

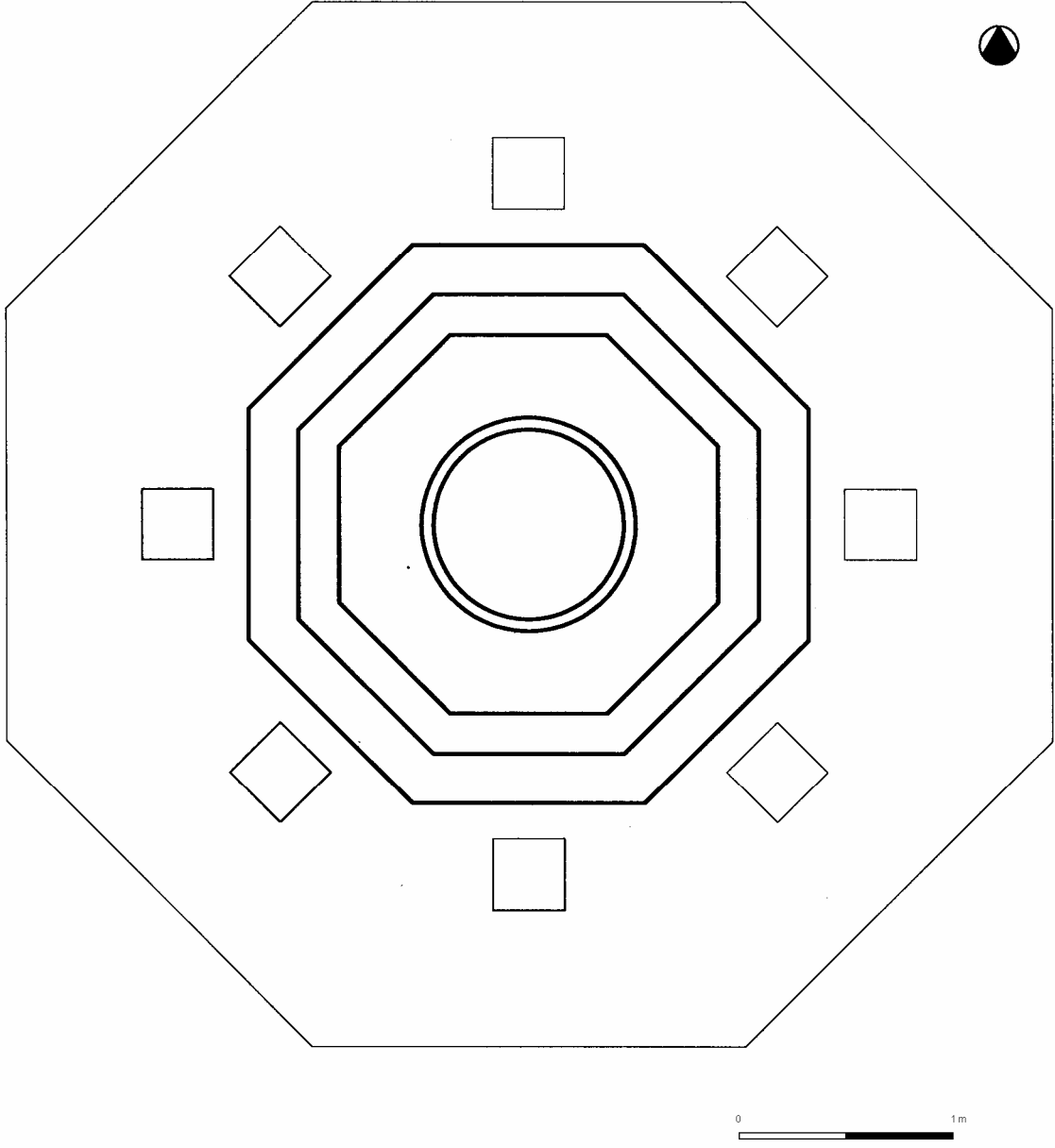
Plan 50: İzmir\Merkez Dönertaş Sebil Planı

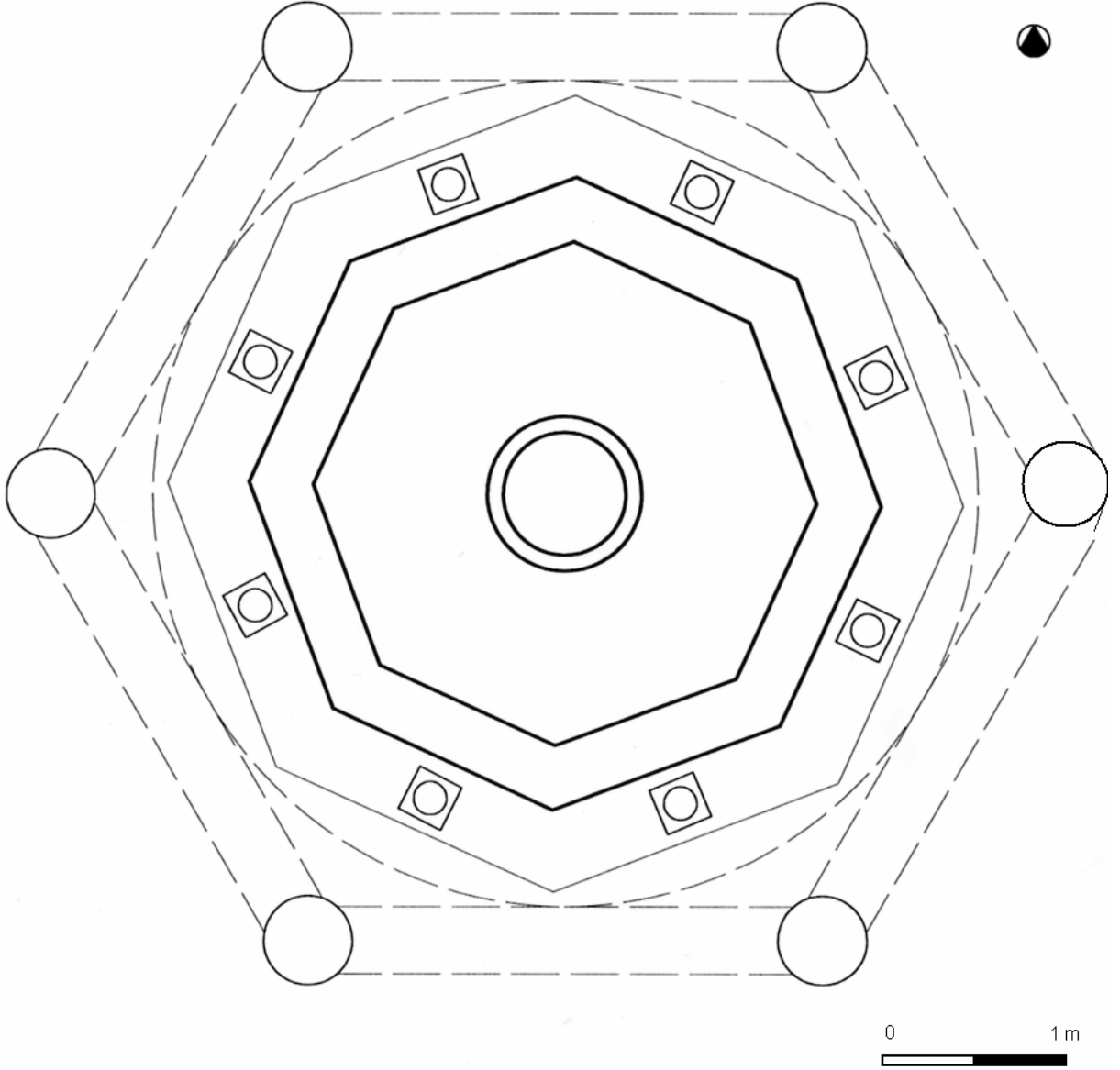
Plan 51: Bergama Kara Osmanoğlu (Hacı Ömer Ağa) Sebil Planı (İnci Kuyulu'dan işlenerek)

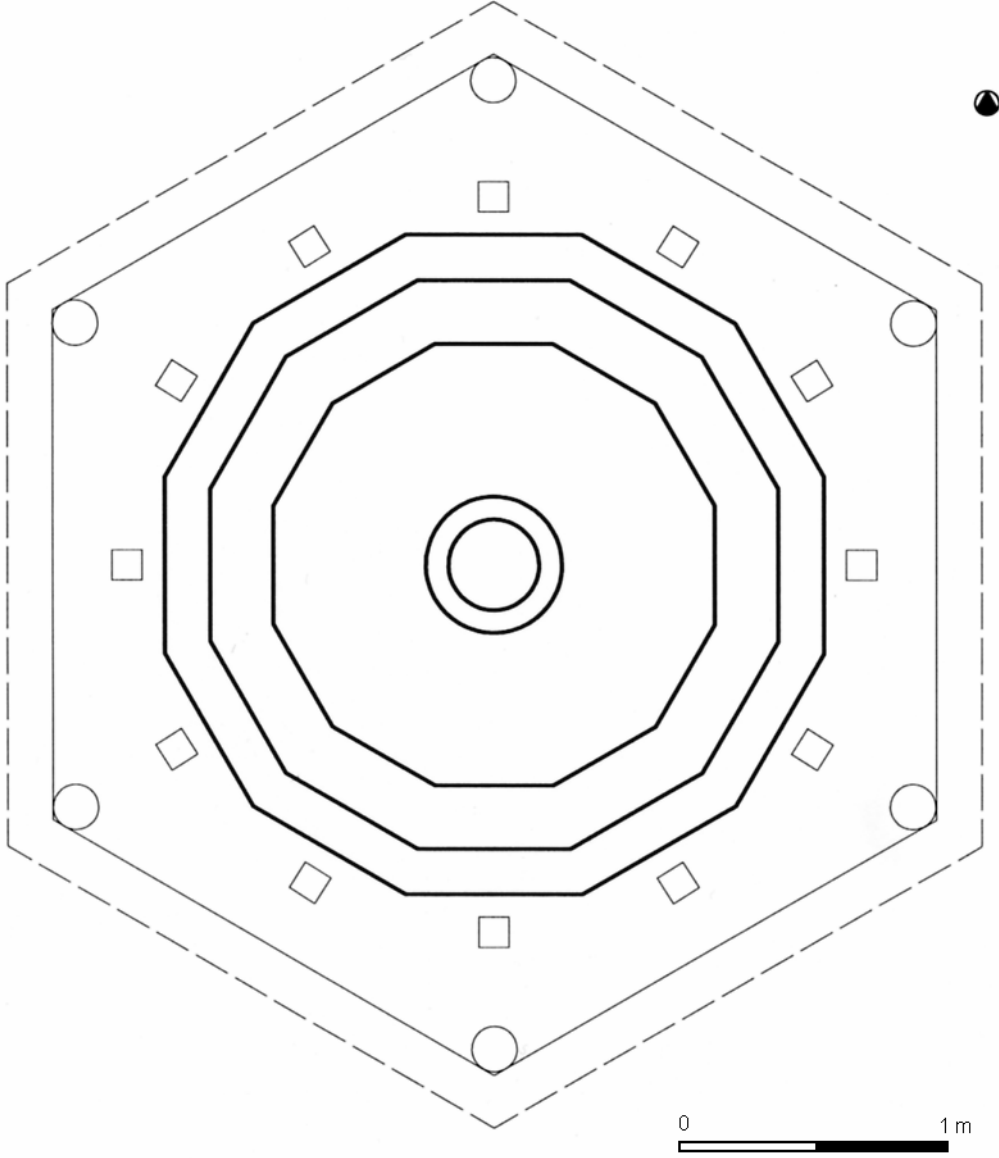
Plan 52: Tire Rum Mehmet Paşa (Kestaneli) Camii Şadırvan Planı

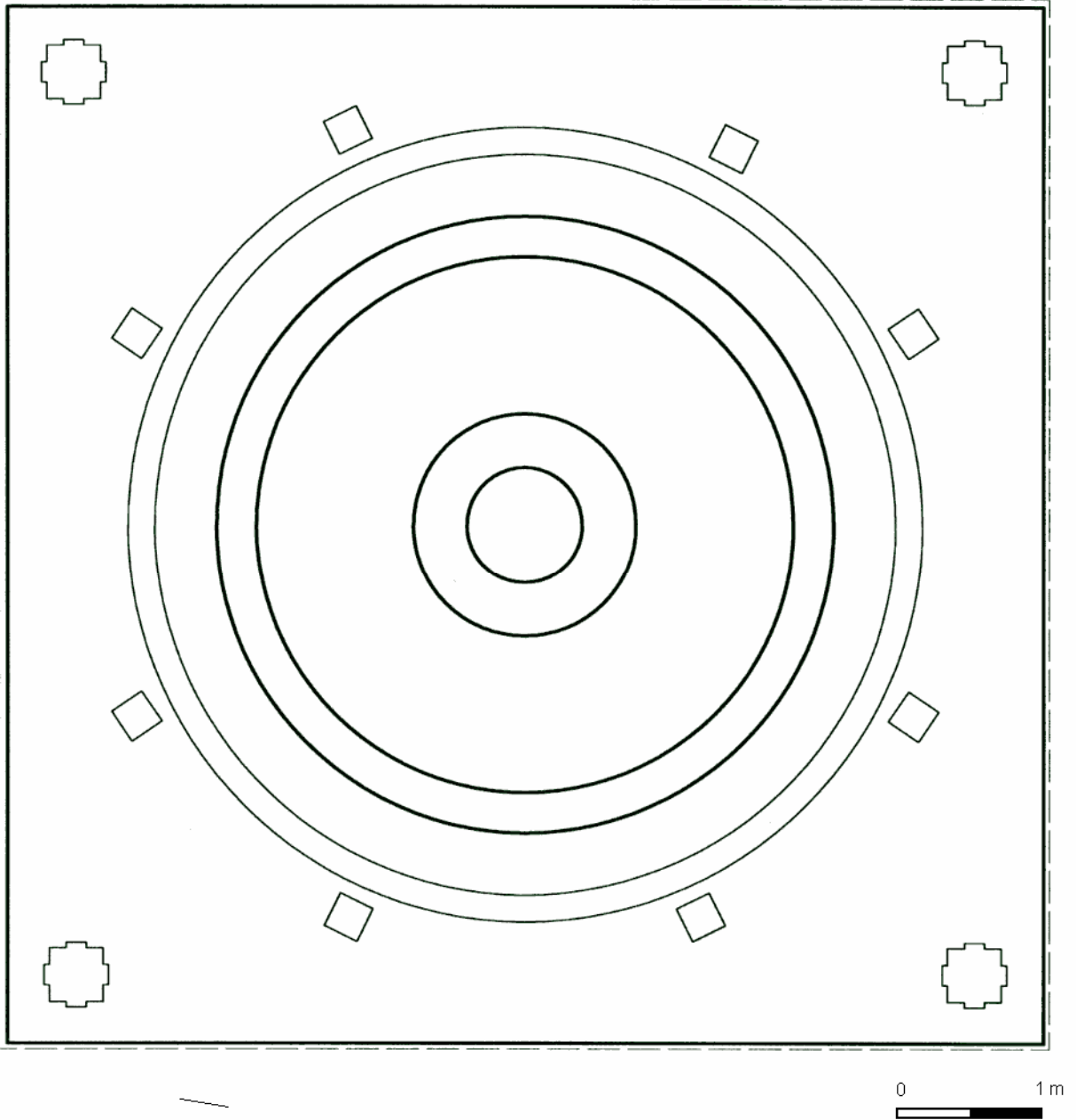
Plan 53: Tire Yahşi Bey (Yeşil İmaret) Camii Şadırvan Planı

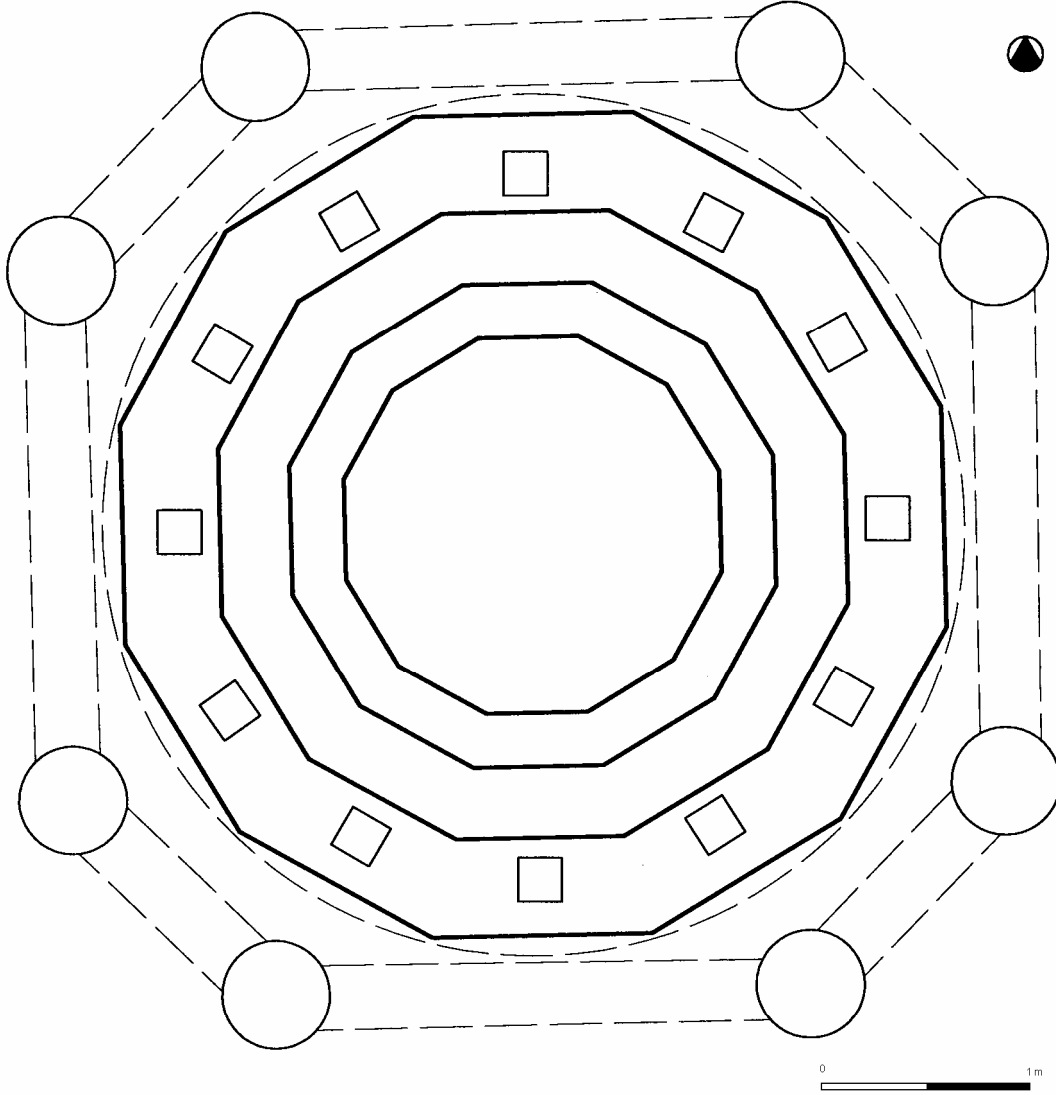
Plan 54: Tire Lütfi Paşa (Paşa) Camii Şadırvan Planı

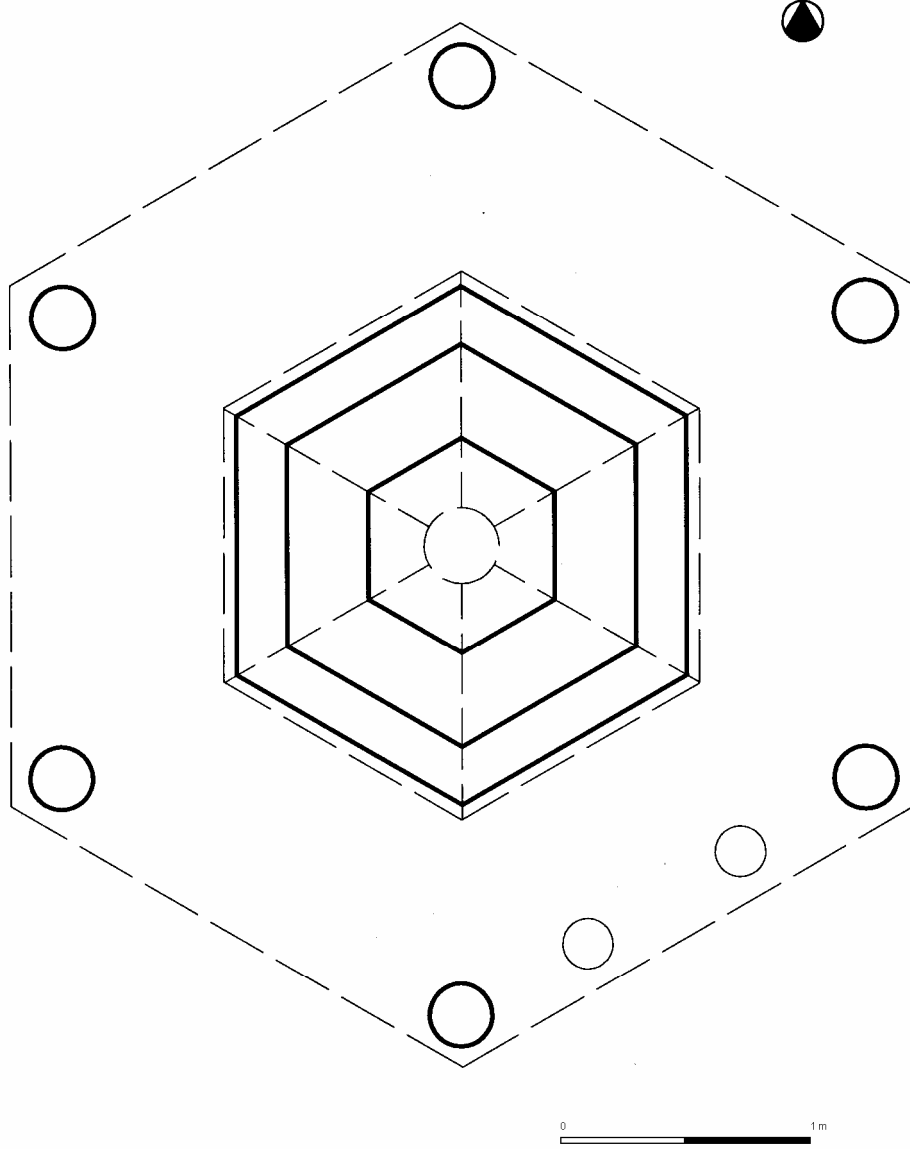
Plan 55: Tire Yalınayak (Hasan Çavuş) Camii Şadırvanı

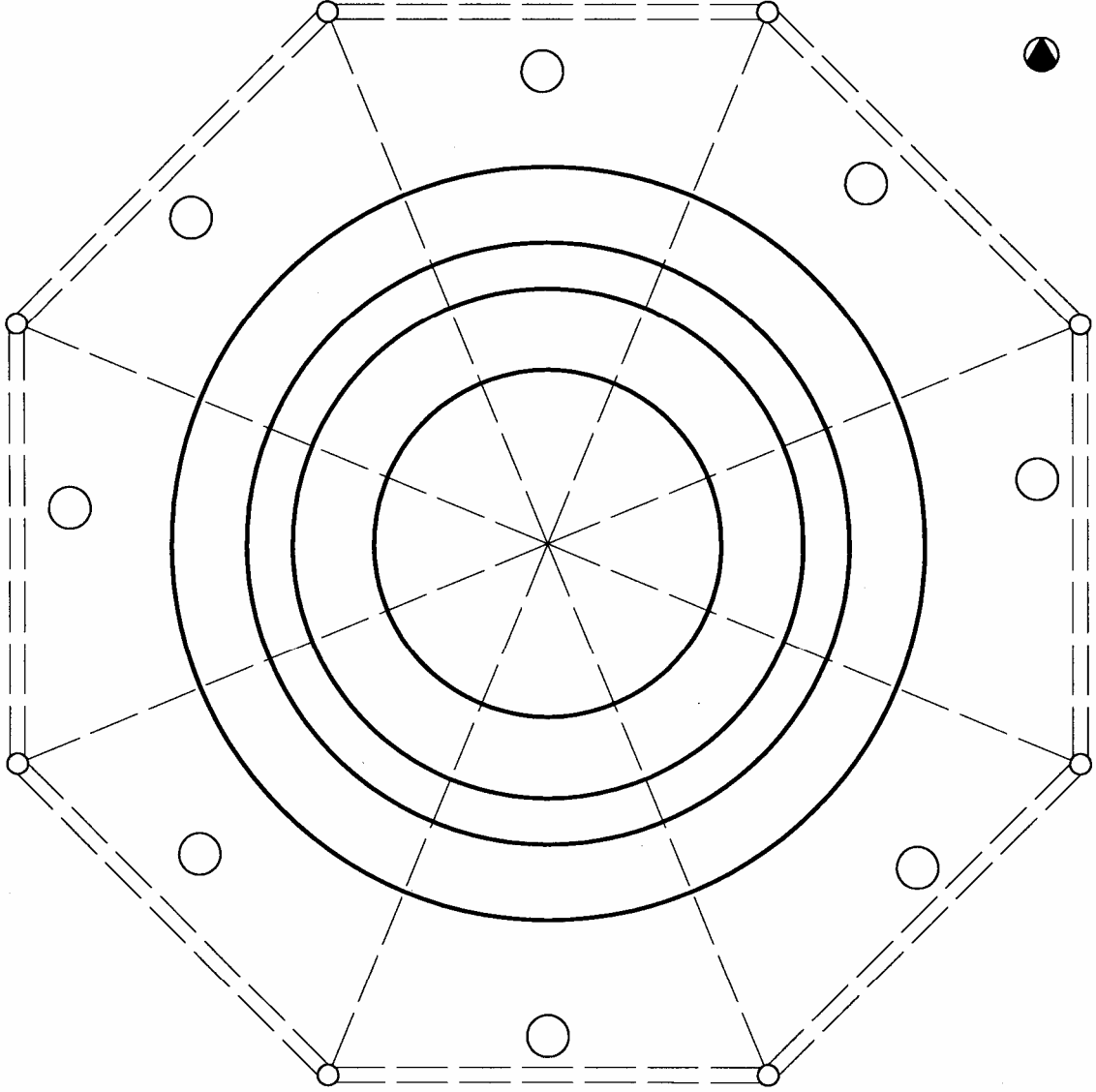
Plan 56: Tire Şeyh Camii Şadırvan Planı

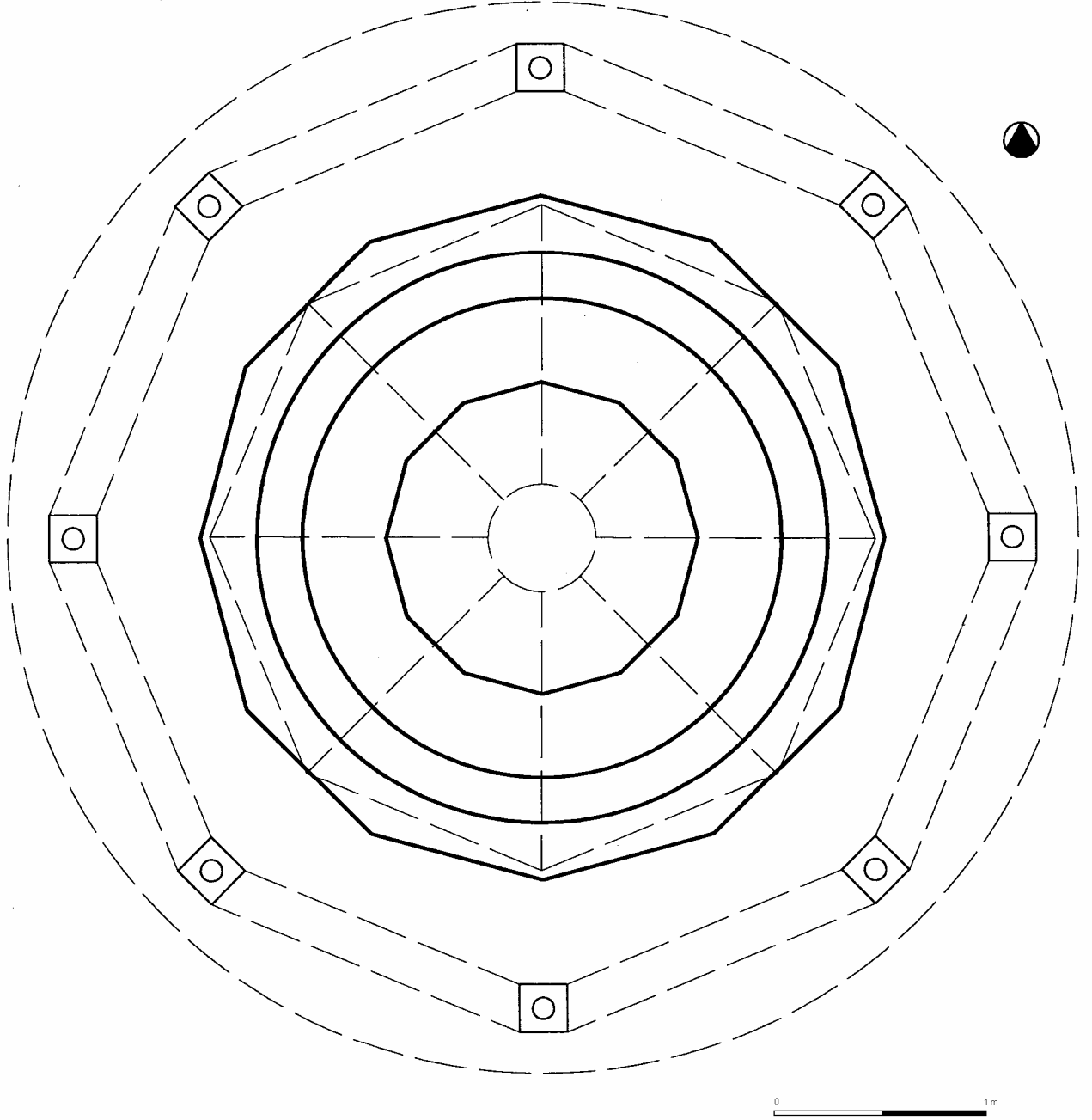
Plan 57: İzmir\Merkez Şadırvanlı Camii Şadırvan Planı

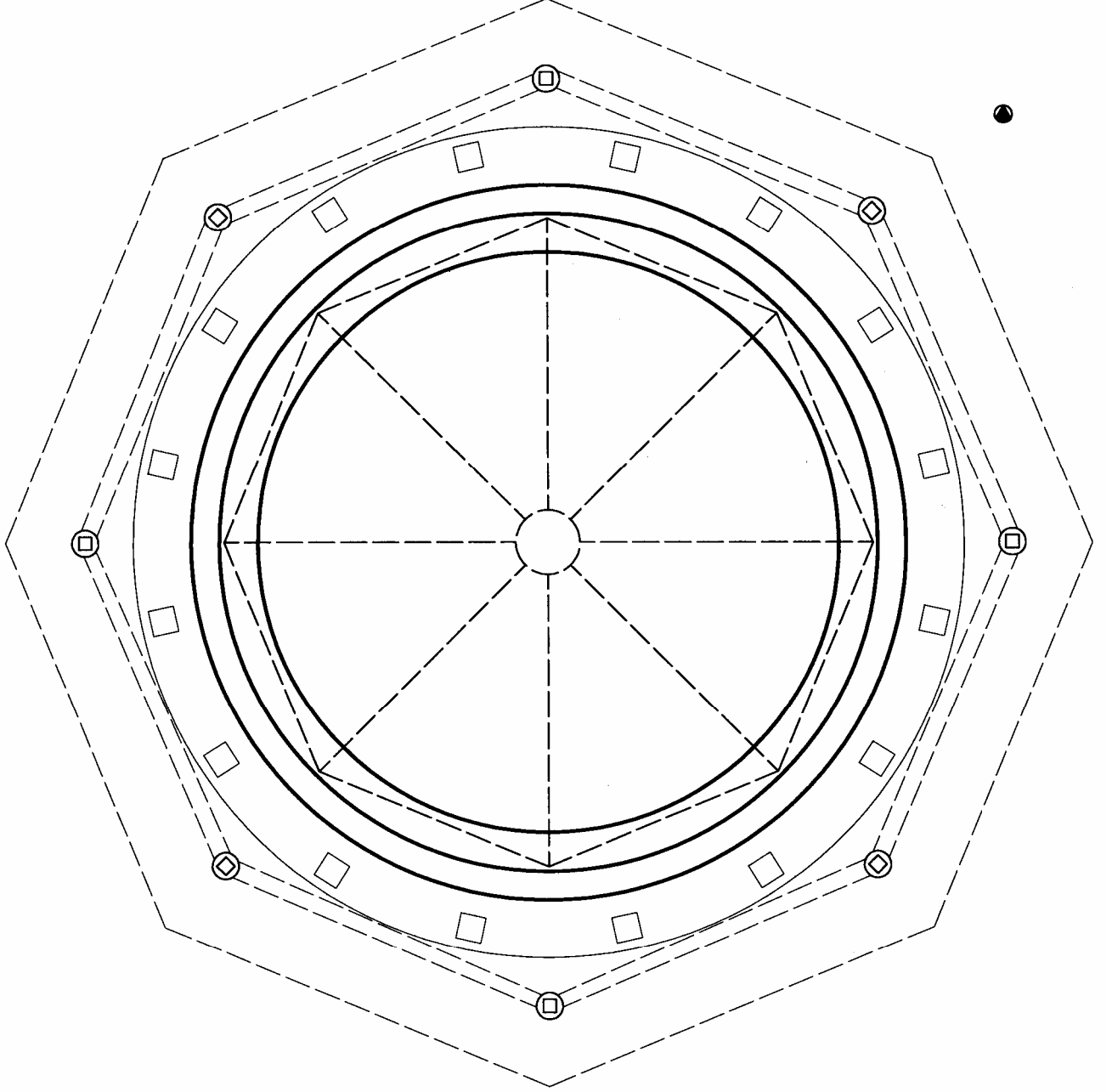
Plan 58: İzmir\Merkez Hacı Hüseyin Camii (Başdurak) Camii Şadırvan Planı

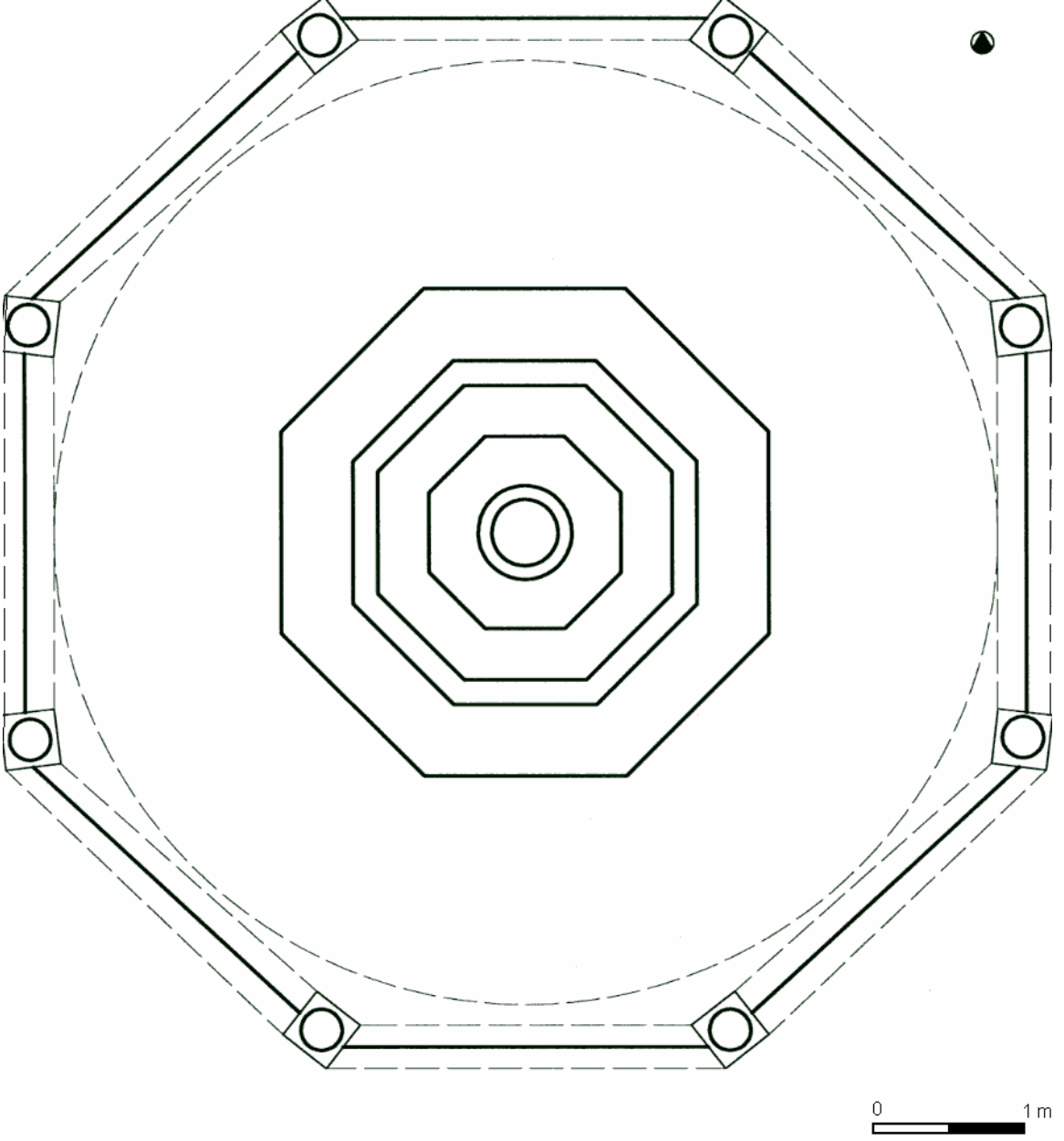
Plan 59: Tire Alay Bey Camii Şadırvan Planı

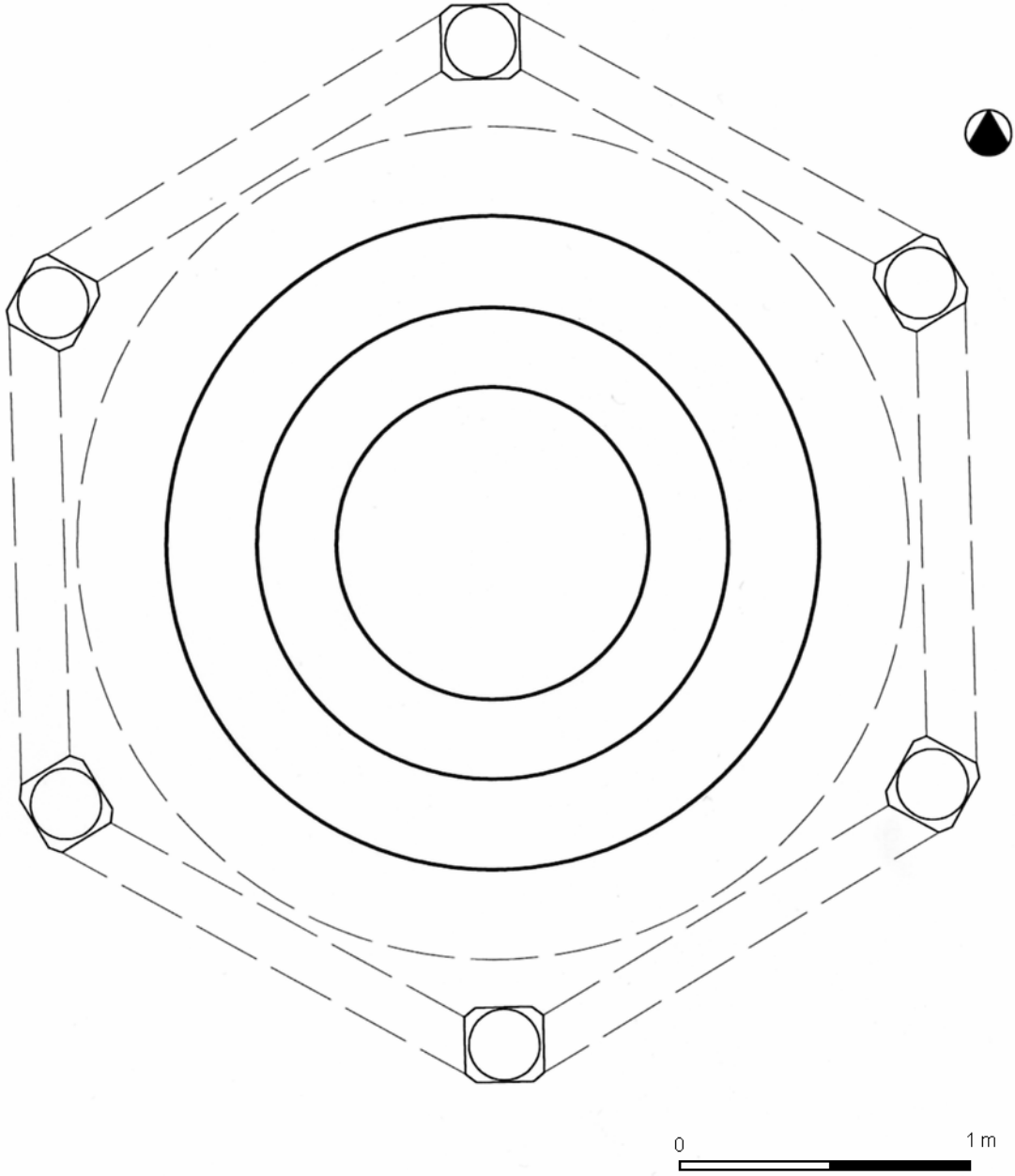
Plan 60: Bergama Yeni Camii Şadırvan Planı

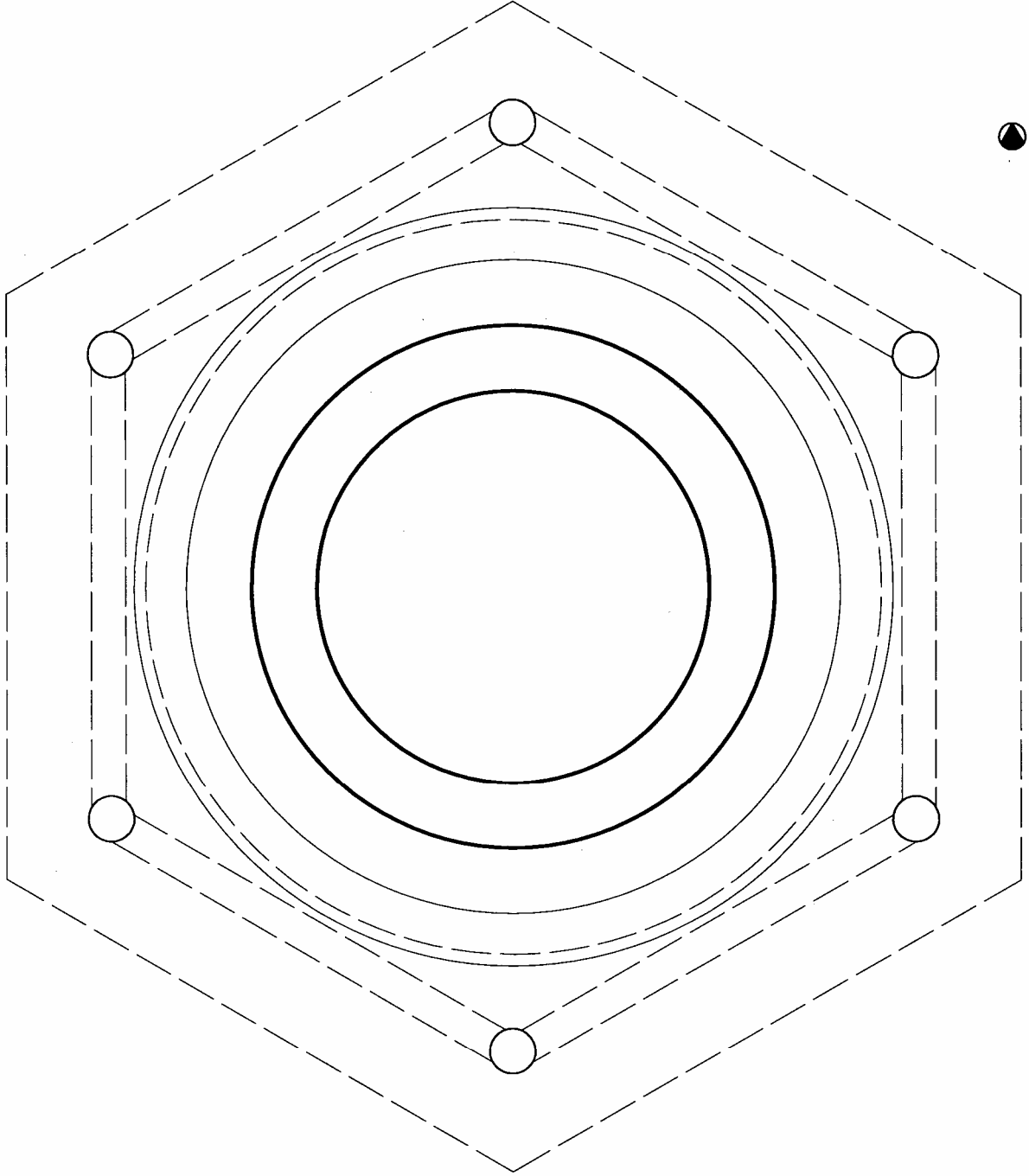
Plan 61: Bergama Şadırvanlı Camii Şadırvan Planı

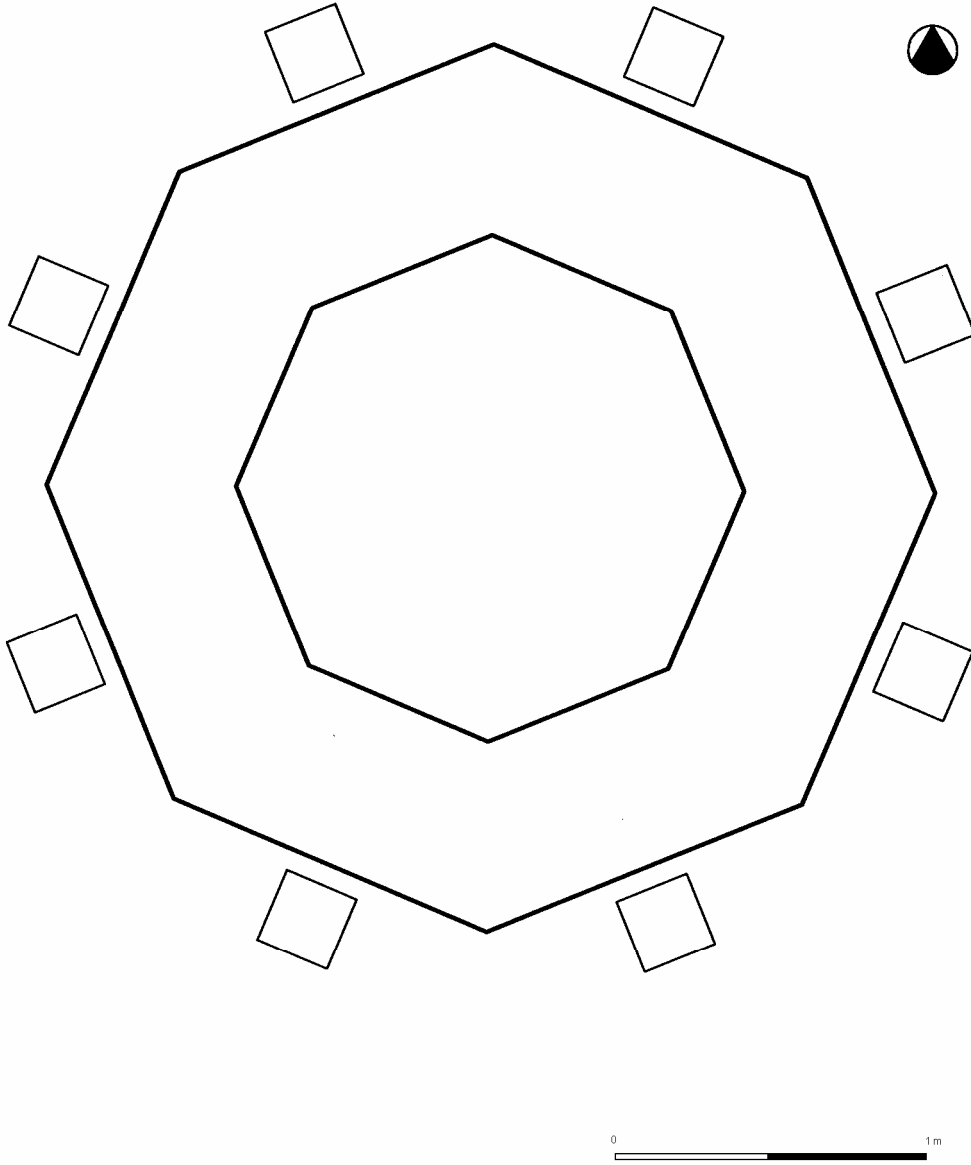
Plan 62: İzmir\Merkez Ali Paşa Şadırvan Planı

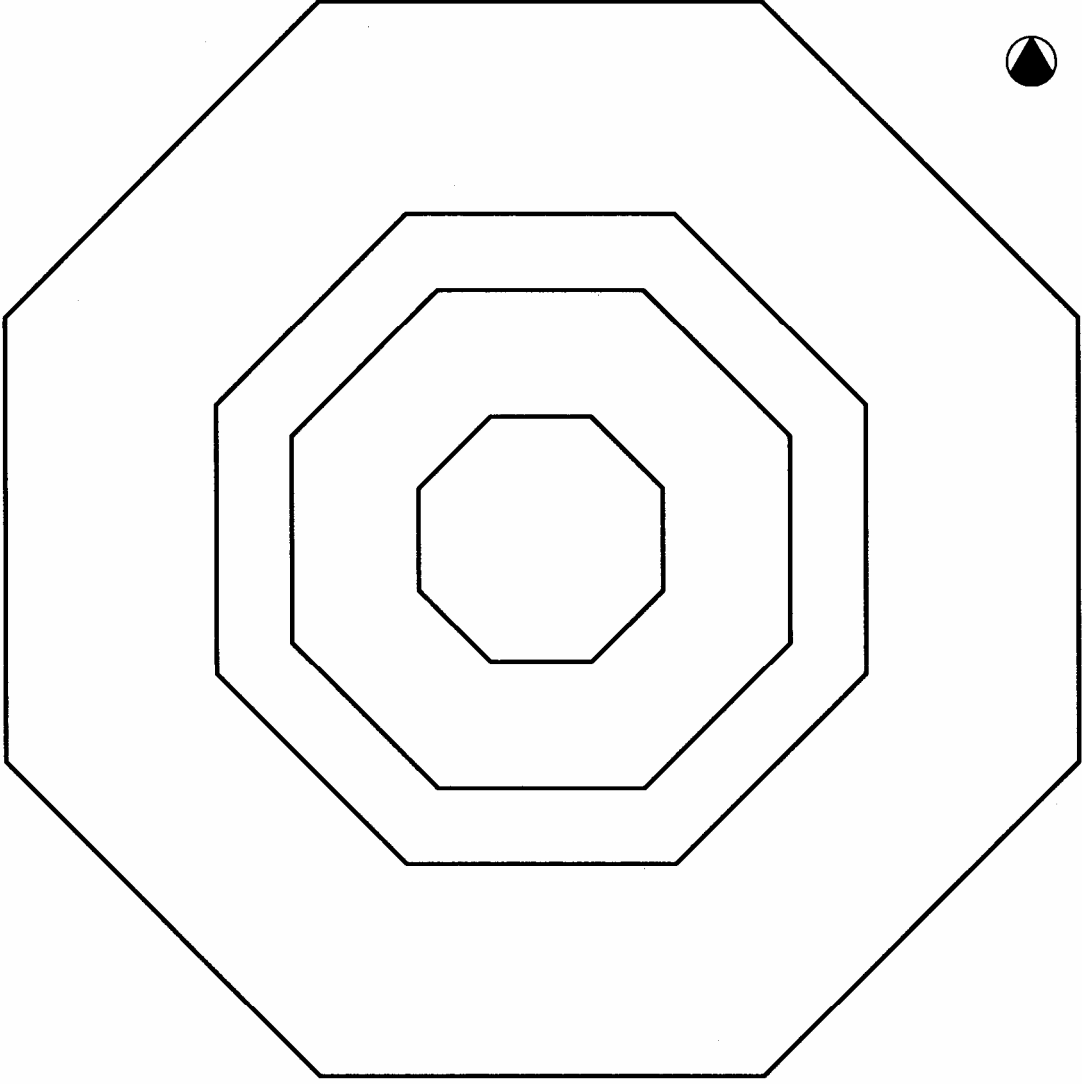
Plan 63: Çeşme Hacı Mehmet Ağa Camii Şadırvan Planı

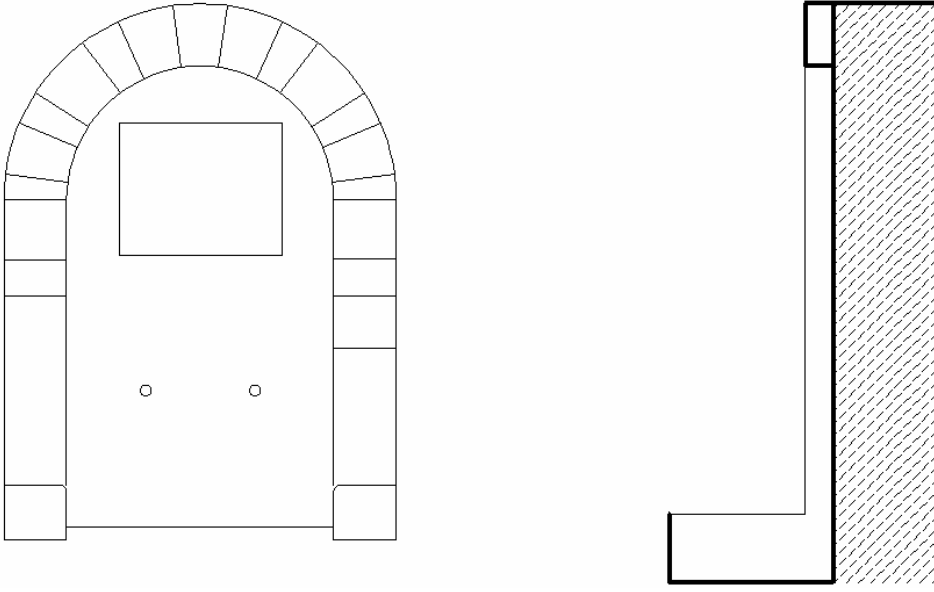
Plan 64: Urala Hacı Turan Kapan Camii Şadırvanı

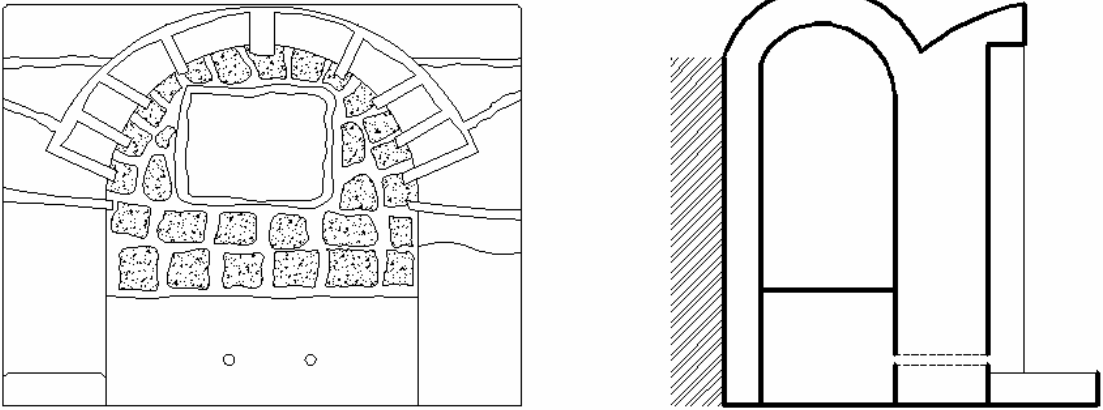
Plan 65: İzmir\Merkez Hisar (Yakup Bey) Camii Şadırvanları

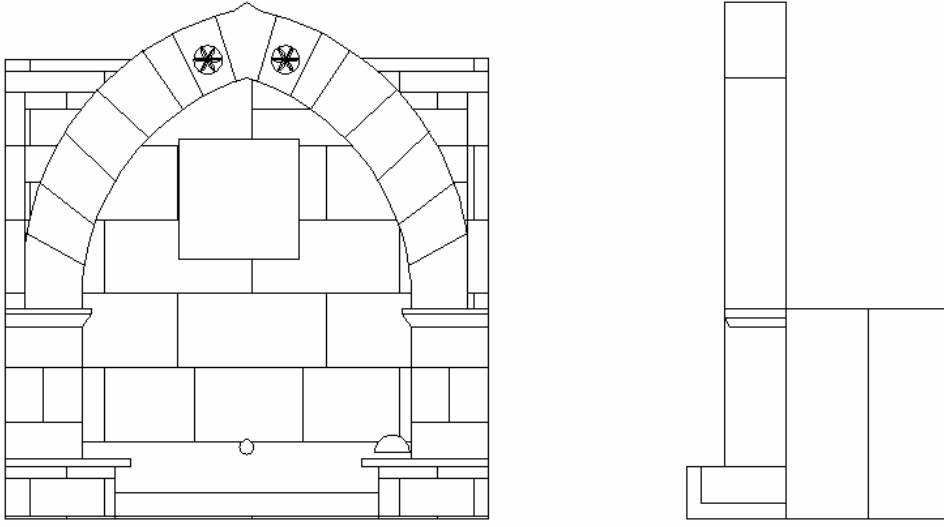
Plan 66: İzmir\Merkez Kestane Pazarı Camii Şadır

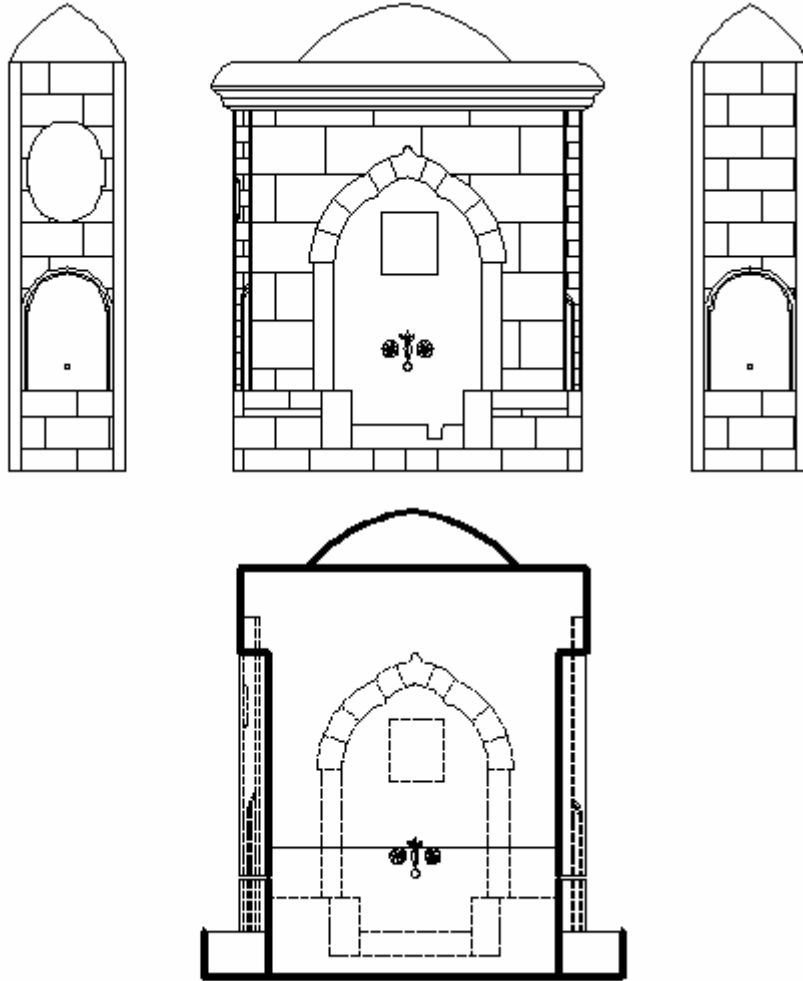
Çizim 1: Mimar Mehmet Çeşmesi

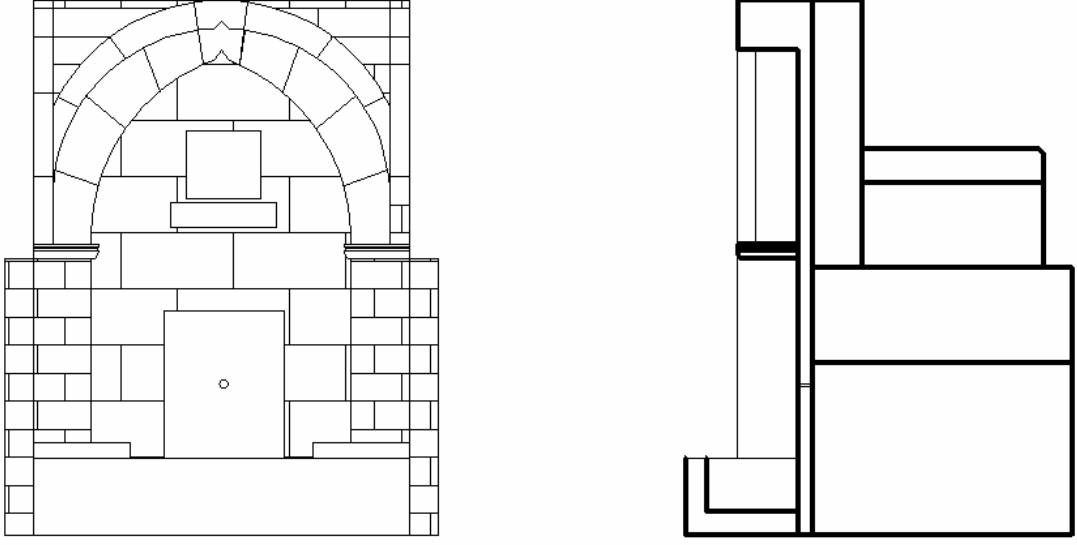
Çizim 2: Şekerci Çeşmesi

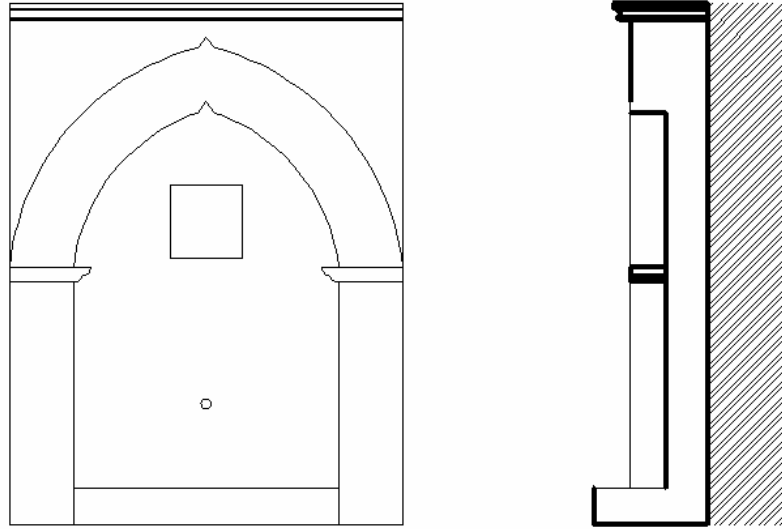
Çizim 3: Mehmet Kethüda Çeşmesi

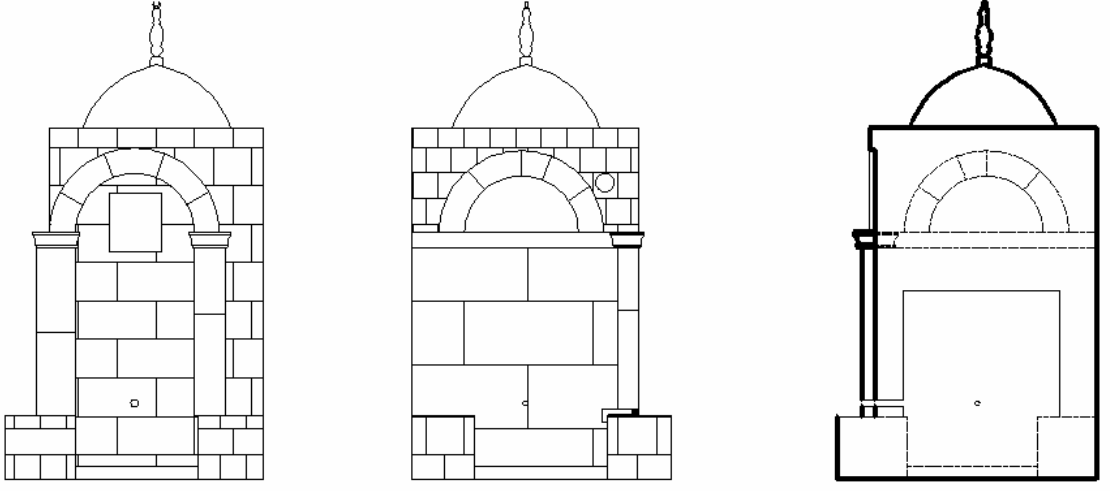
Çizim 4: Maraş Çeşmesi

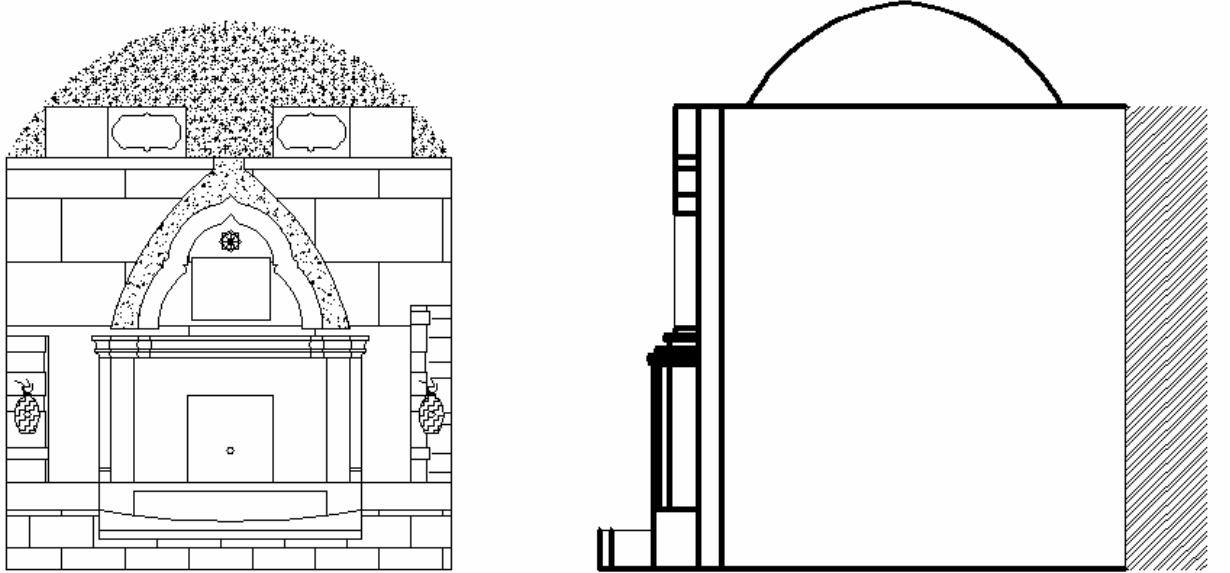
Çizim 5: Hacı Saliha Çeşmesi

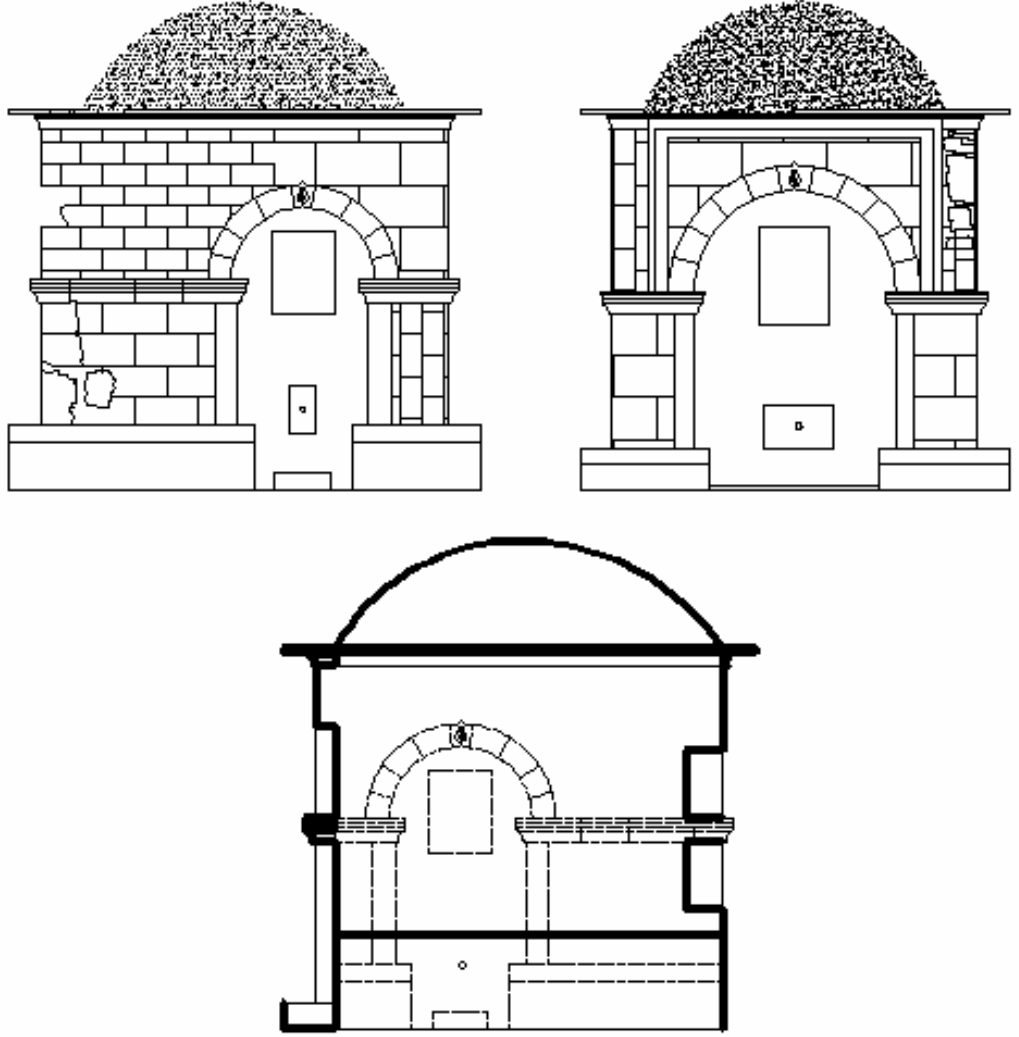
Çizim 6: Memiş İbni Ahmet Çeşmesi

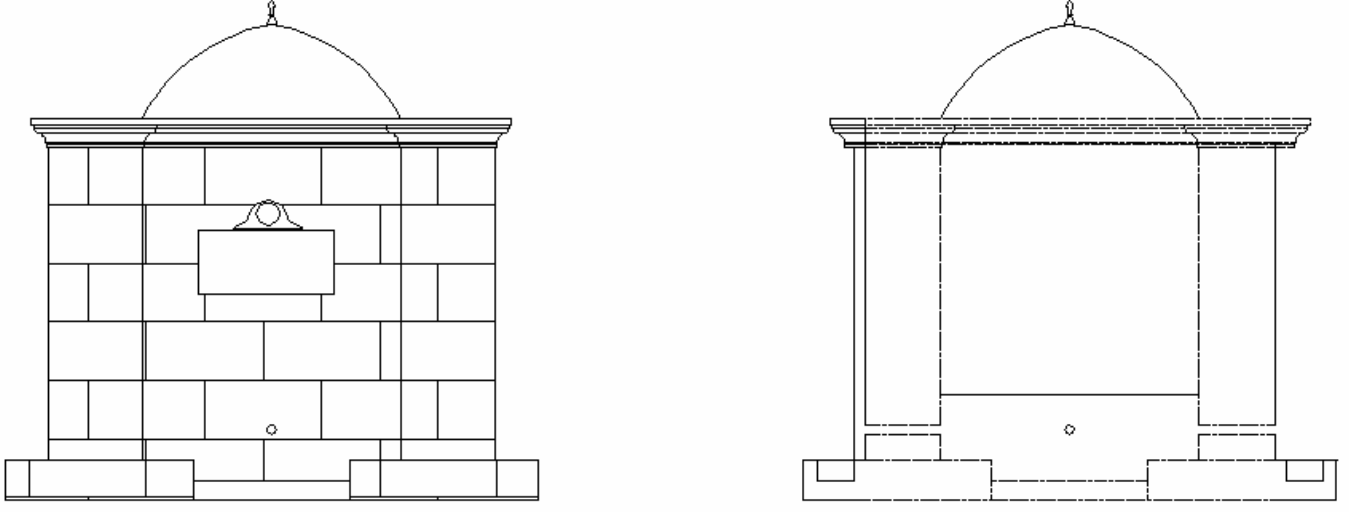
Çizim 7: Ömerağa (Ahmet Oğlu Hacı Memiş Ağa) Çeşmesi

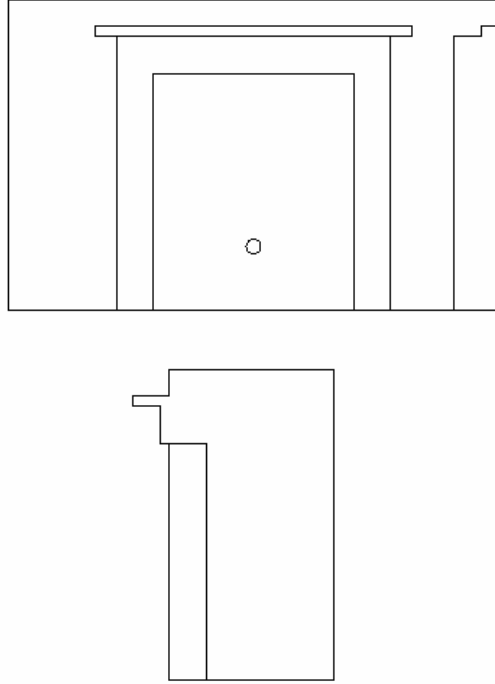
Çizim 8: Kabadayı Çeşmesi

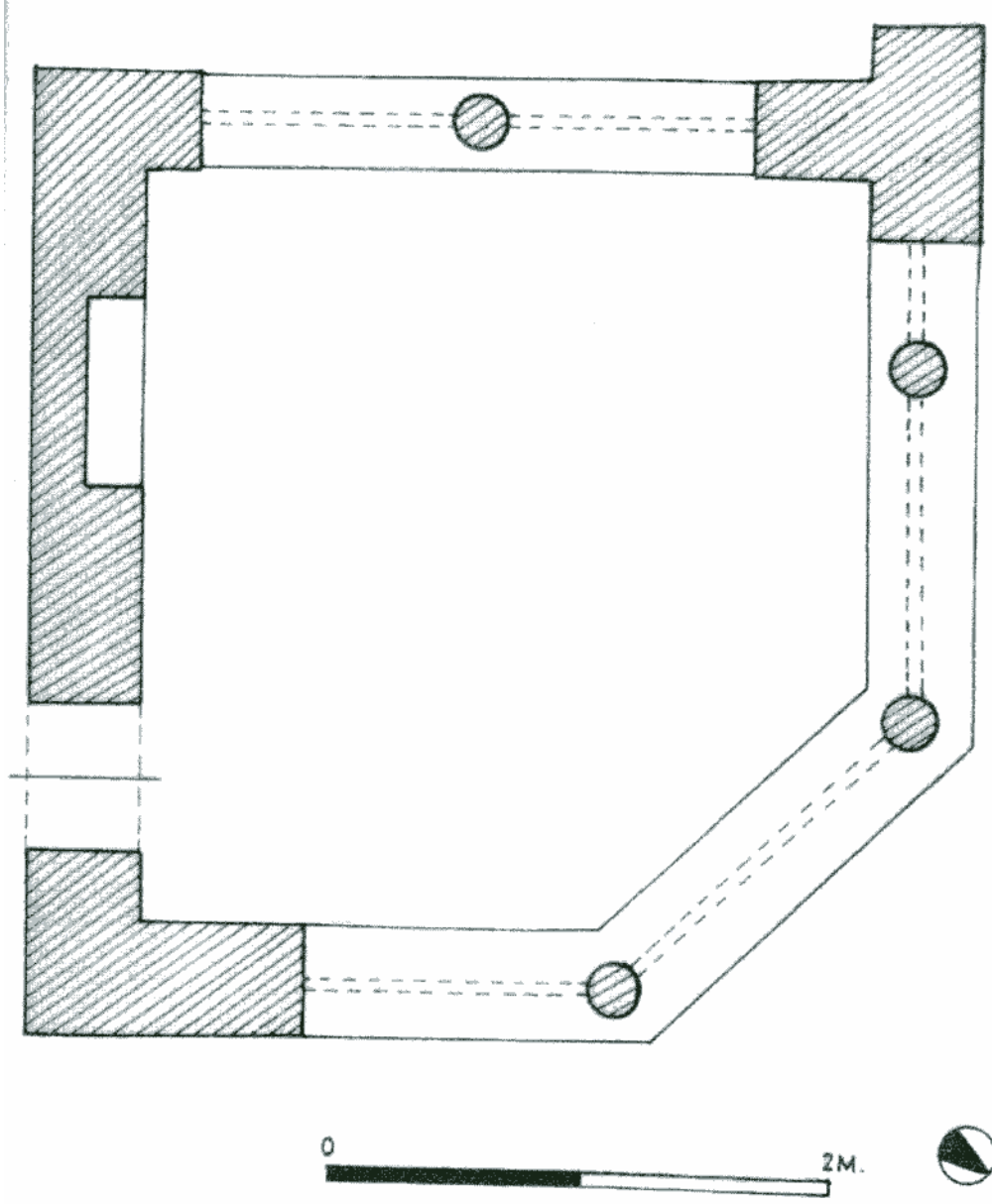
Çizim 9: Hamaloğlu (Hafize Rabia Hatun) Çeşmesi

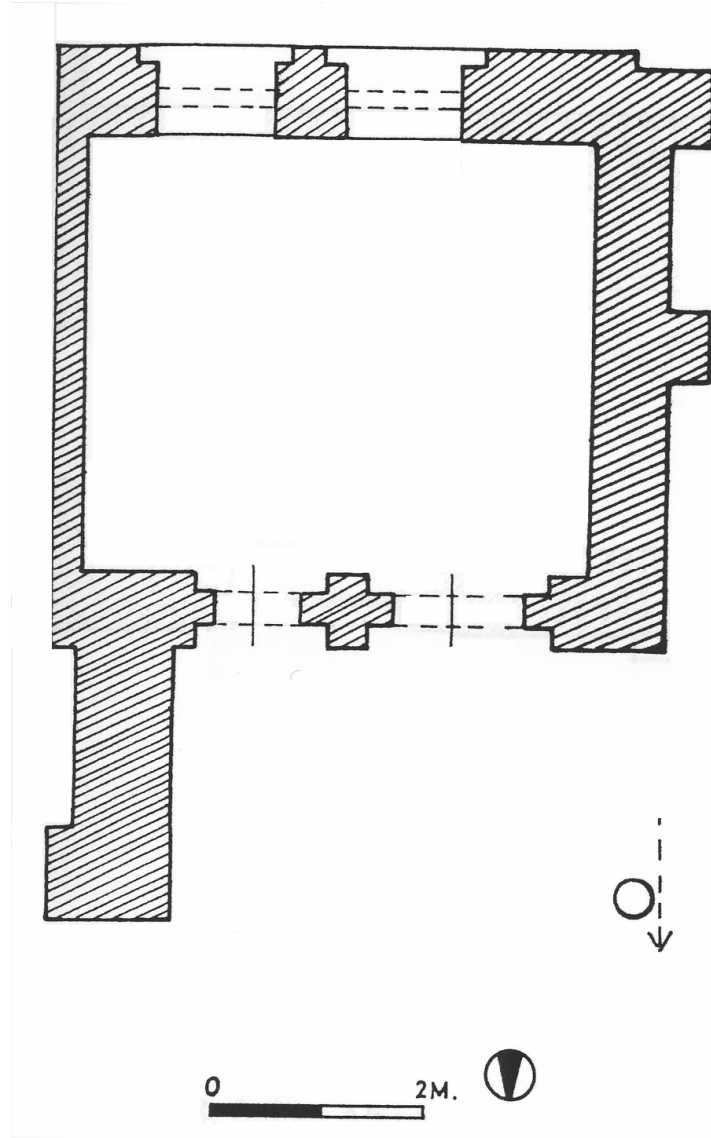
Çizim 10: Kaymakam Çeşmesi

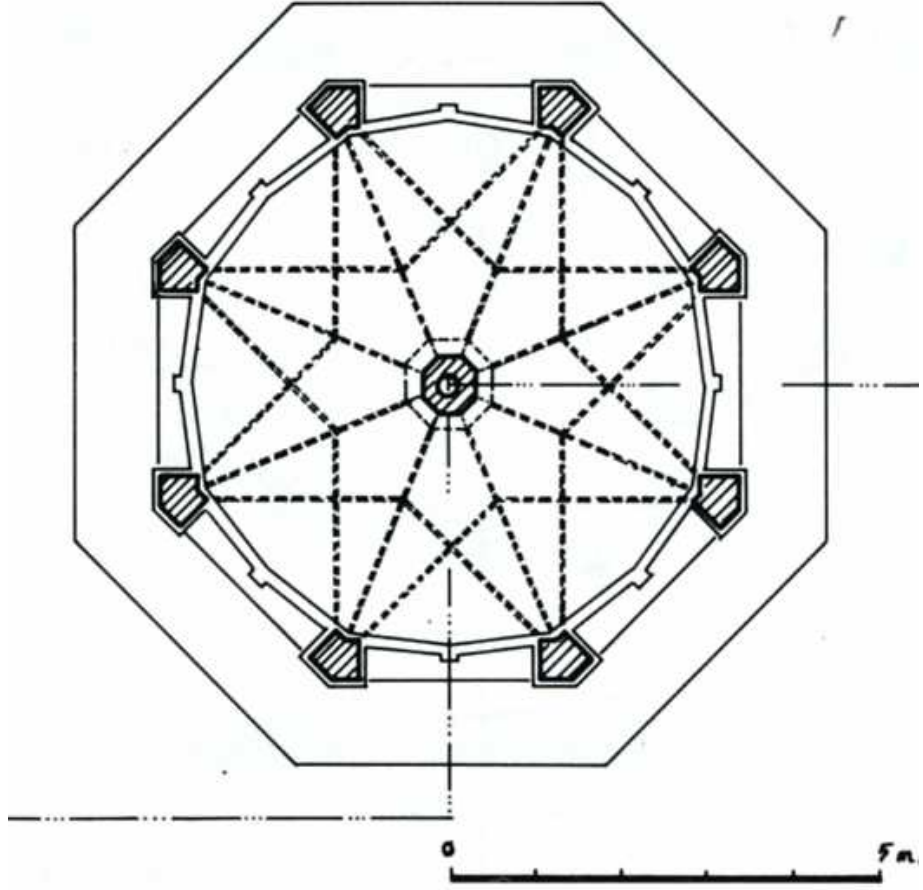
Çizim 11: Marifi Dergâhı Şeyh Yusuf Efendi Çeşmesi

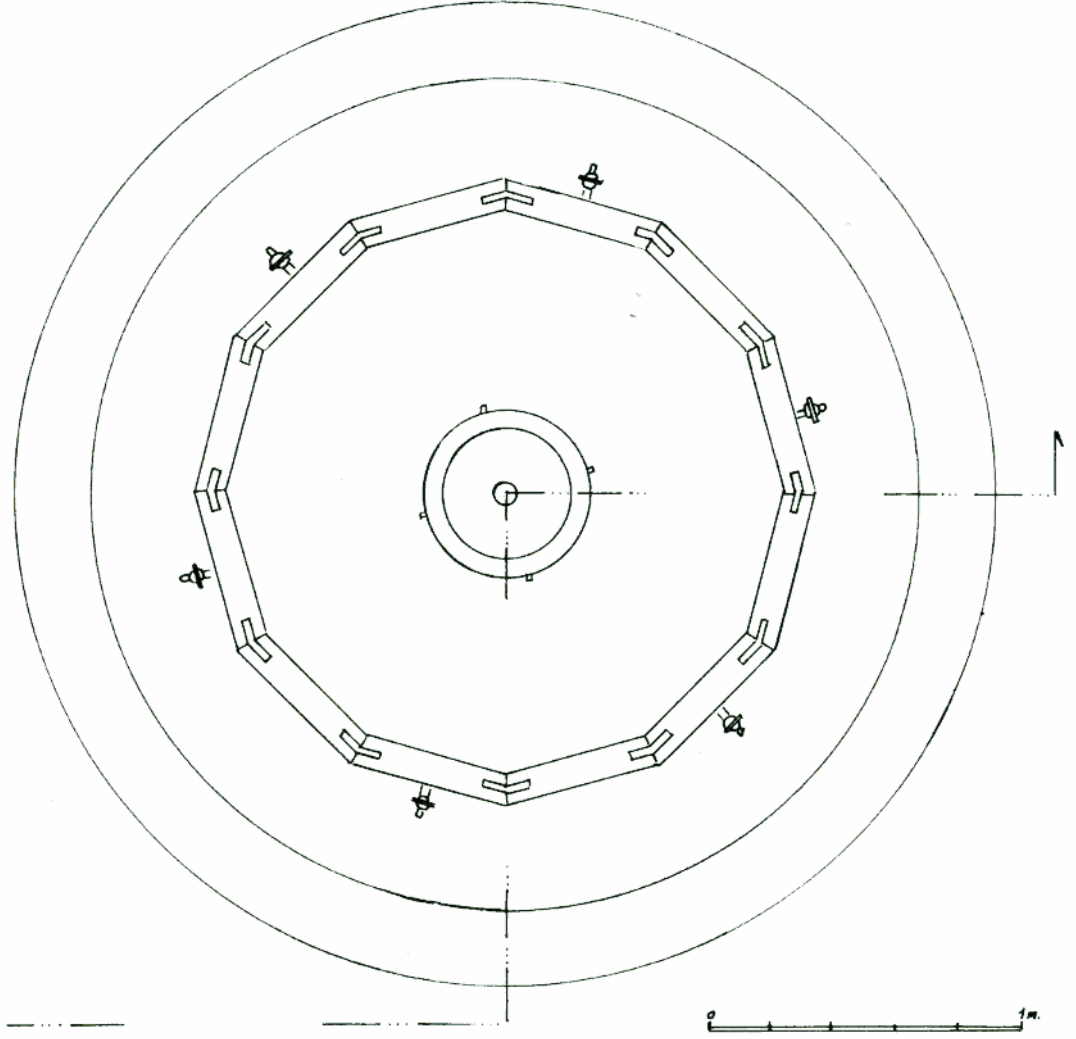
Krş.Plan 1: İstanbul Tavşan Ağa Sebili (Ş.Tali'den)

Krş.Plan 2: İstanbul Sultanahmet Camii Sebilleri (Ş.Tali'den)

Krş.Plan 3: Bursa Koza Hanı (Y.Önge'den)

Krş.Plan 4: Kastamonu Taşköprü Abdal Hasan Zaviyesi Şadırvanı (Y.Önge'den)

Resim 1: Tire Hafsa Hatun Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 2: Tire Mısırlı Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 3: Tire Mısırlı Çeşmesi Kemerli

Resim 4: Tire Mısırlı Çeşmesi Tas Nişi

Resim 5: Tire Yeşil İmaret Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 6: Tire Yeşil İmaret Çeşmesi Su Teknesi

Resim 7: Çeşme Mimar Mehmet Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 8: Çeşme Mimar Mehmet Çeşmesi Kitabesi

Resim 9: Bergama Ansarlı Camii Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 10: Bergama Ansarlı Camii Çeşmesi Arka Cephesi

Resim 11: Bergama Anırlı Camii Çeşmesi Ayna Taşı

Resim 12: Tire Çatal Çeşme Genel Görünüşü

Resim 13: Tire Çatal Çeşme Su Teknesi

Resim 14: Çeşme Şekerci Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 15: Çeşme Şekerci Çeşmesi Kitabesi

Resim 16: Çeşme Şekerci Çeşmesi Ön Cephesi

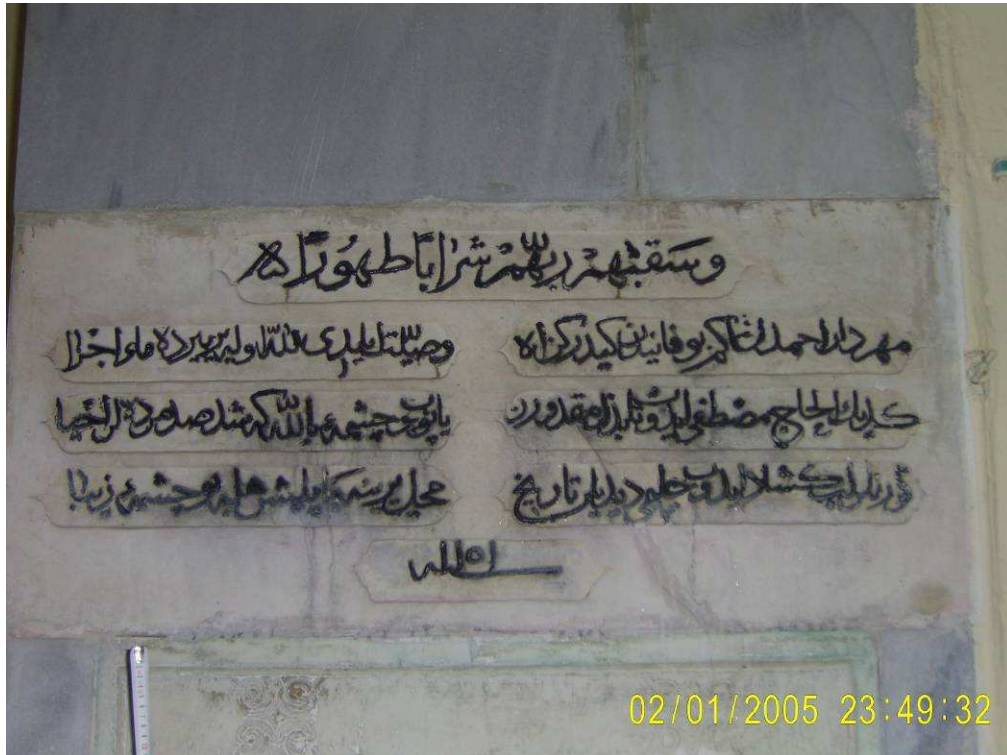
Resim 17: Çeşme Mehmet Kethüda Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 18: Çeşme Mehmet Kethüda Çeşmesi Kitabesi

Resim 19: İzmir\Merkez Mühürdar Ahmet Ağa Çeşmesi Genel Görünüşü

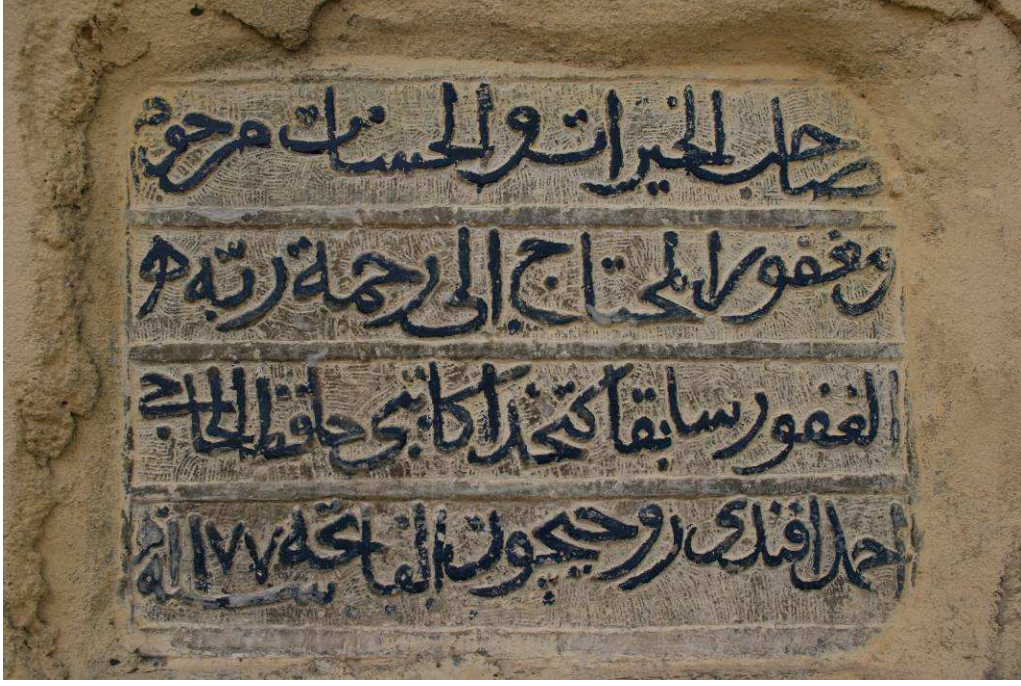
Resim 20: İzmir\Merkez Mühürdar Ahmet Ağa Çeşmesi Kitabesi

Resim 21: İzmir\Merkez Mühürdar Ahmet Ağa Çeşmesi Ayna Taşı

Resim 22: Tire Yedikardeşler Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 23: Tire Yedikardeşler Çeşmesi Kitabesi

Resim 24: Çeşme Murabutzade Hüseyin Kaptan Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 25: Çeşme Murabutzade Hüseyin Kaptan Çeşmesi Kitabesi

Resim 26: Çeşme Maraş Çeşmesi Genel Görünüş

Resim 27: Çeşme Maraş Çeşmesi Kuzey Cephe Kitabesi

Resim 28: Çeşme Maraş Çeşmesi Batı Cephe Kitabesi

Resim 29: Çeşme Maraş Çeşmesi Güney Cephe Kitabesi

Resim 30: Çeşme Maraş Çeşmesi Doğu Cephe Kitabesi

Resim 31: Çeşme Maraş Çeşmesi Güneybatı Köşeden Görüntüsü

Resim 32: Çeşme Maraş Çeşmesi Kemer

Resim 33: Çeşme Maraş Çeşmesi Kuzeybatı Köşe Çeşmesi

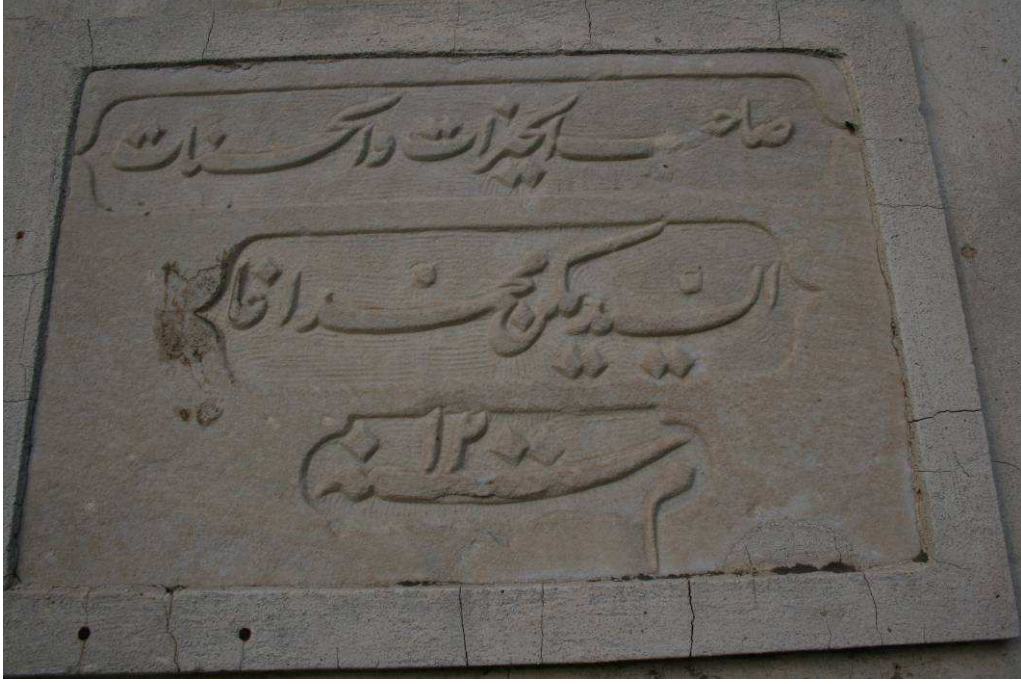
Resim 34: Çeşme Maraş Çeşmesi Güneybatı Köşe Çeşmesi

Resim 35: Tire Yeğenağa Çeşmesi Genel Görünüş

Resim 36: Tire Yeğenağa Çeşmesi Batı Cephesi Kitabesi

Resim 37: Tire Yeğenağa Çeşmesi Güney Cephe Kitabesi

Resim 38: Tire Yeğenağa Çeşmesi Kuzey Cephe Kitabesi

Resim39: Tire Yeğenağa Çeşmesi Kemerı

Resim 40: Tire Yeğenağa Çeşmesi Mukarnaslı Köşe Pahı

Resim 41: Tire Yeğenağa Çeşmesi Su Teknesi

Resim 42: Tire Kestaneli Camii Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 43: Tire Kestaneli Camii Çeşmesi Kitabesi

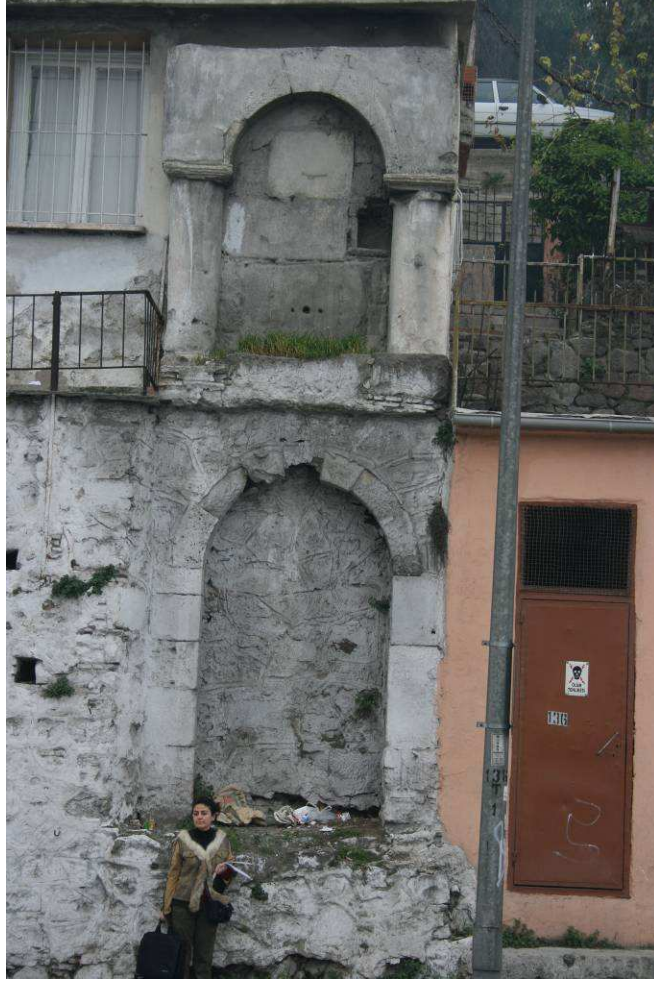
Resim 44: İzmir\Merkez Mustafa Efendi Çeşmesi Genel Görünüşü

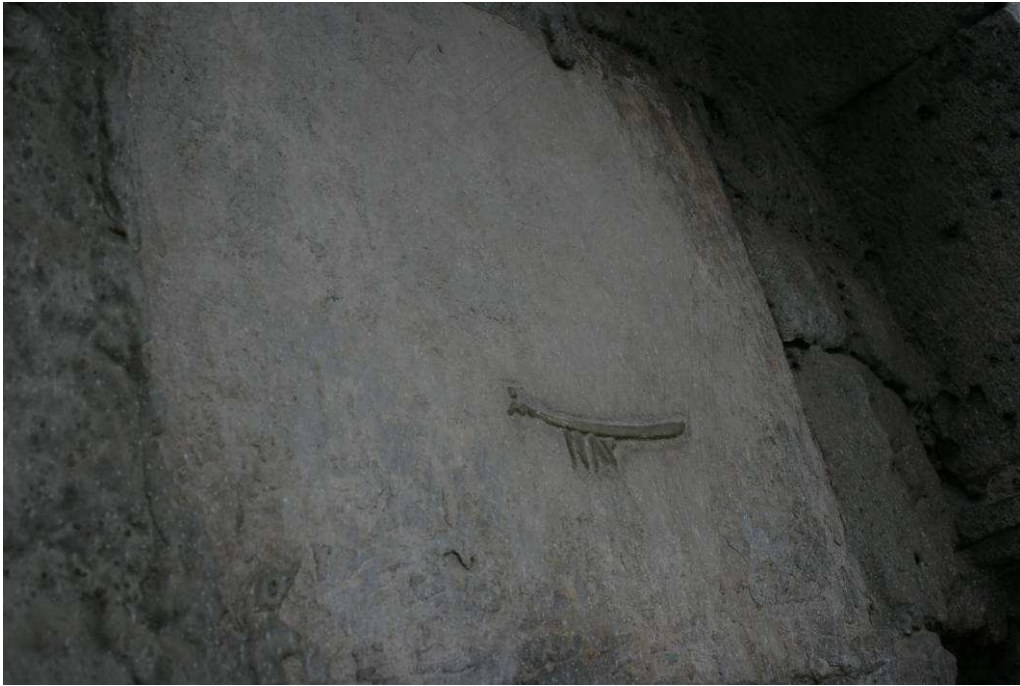
Resim 45: Çeşme Kandıra Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 46: Çeşme Kandıra Çeşmesi Kitabeli

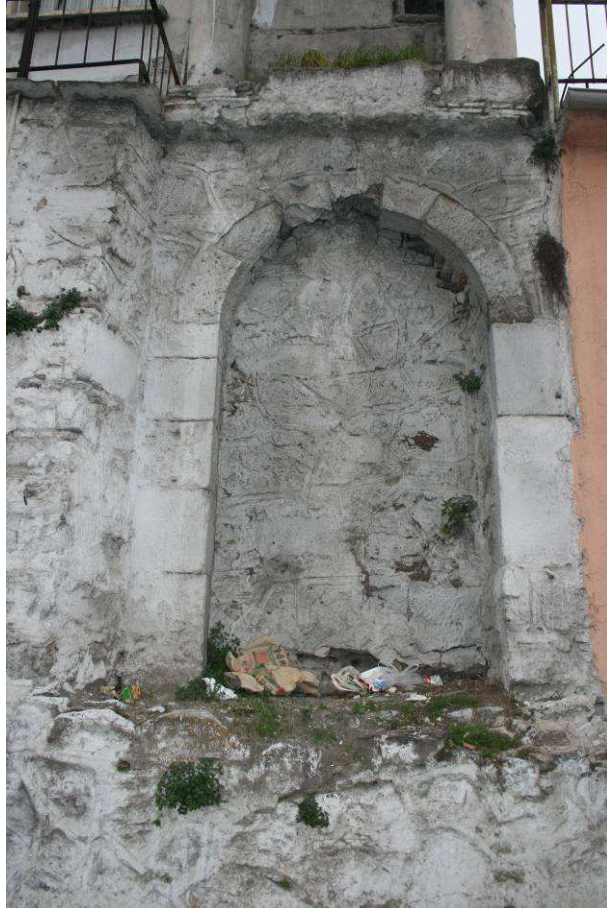
Resim 47: İzmir\Merkez İki Çeşme Genel Görünüşü

Resim 48: İzmir\Merkez İki Çeşme Kitabesi

Resim 49: İzmir\Merkez İki Çeşme Üst Kısım

Resim 50: İzmir\Merkez İki Çeşme Alt Kısım

Resim 51: İzmir\Merkez Kemeraltı Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 52: İzmir\Merkez Kemeraltı Çeşmesi Kitabesi

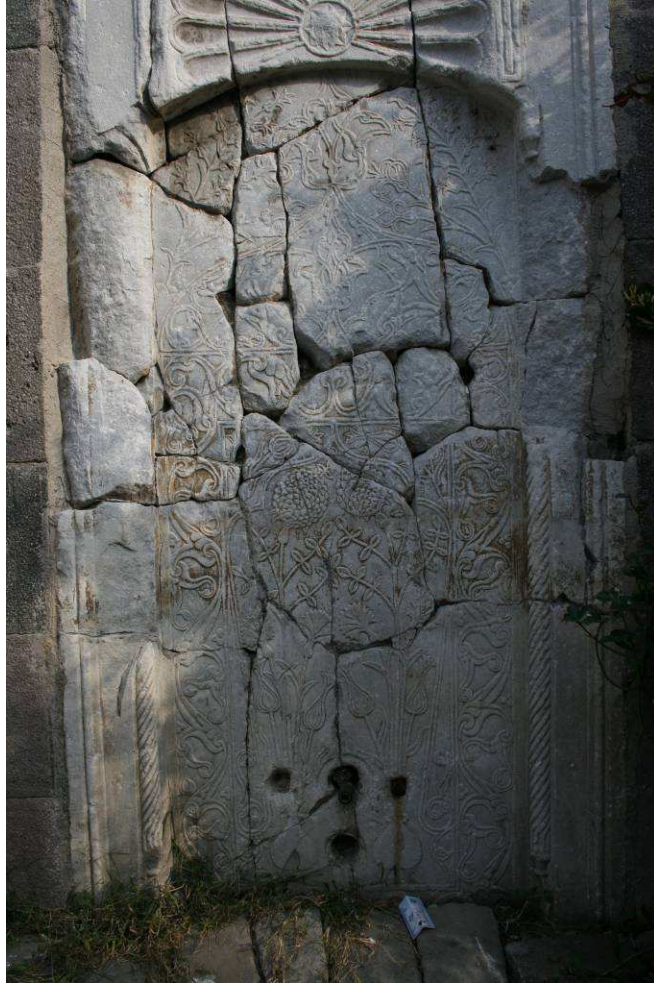
Resim 53: İzmir\Merkez Kemeraltı Çeşmesi Ayna Taşı

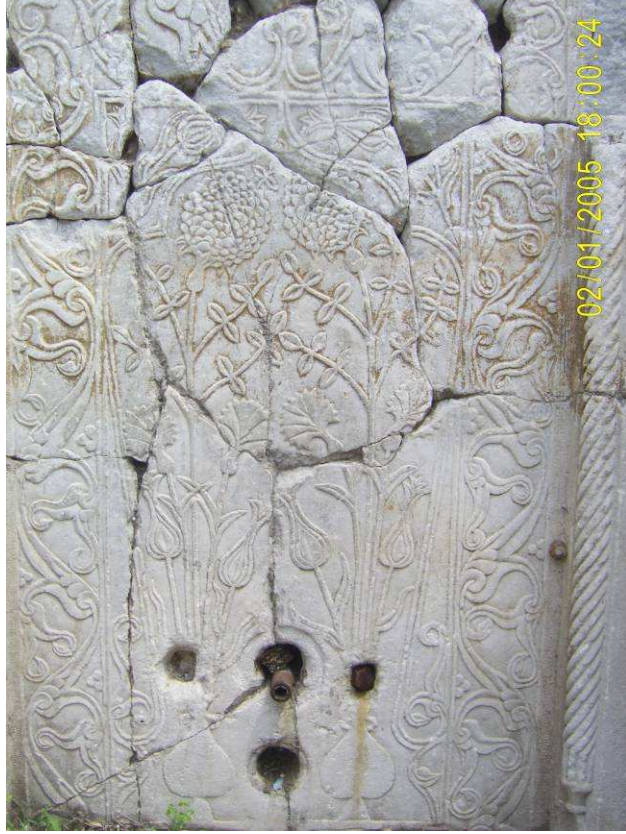
Resim 54: İzmir\Merkez Kızlarağası Hanı Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 55: İzmir\Merkez Kızlarağası Hanı Çeşmesi Kitabesi

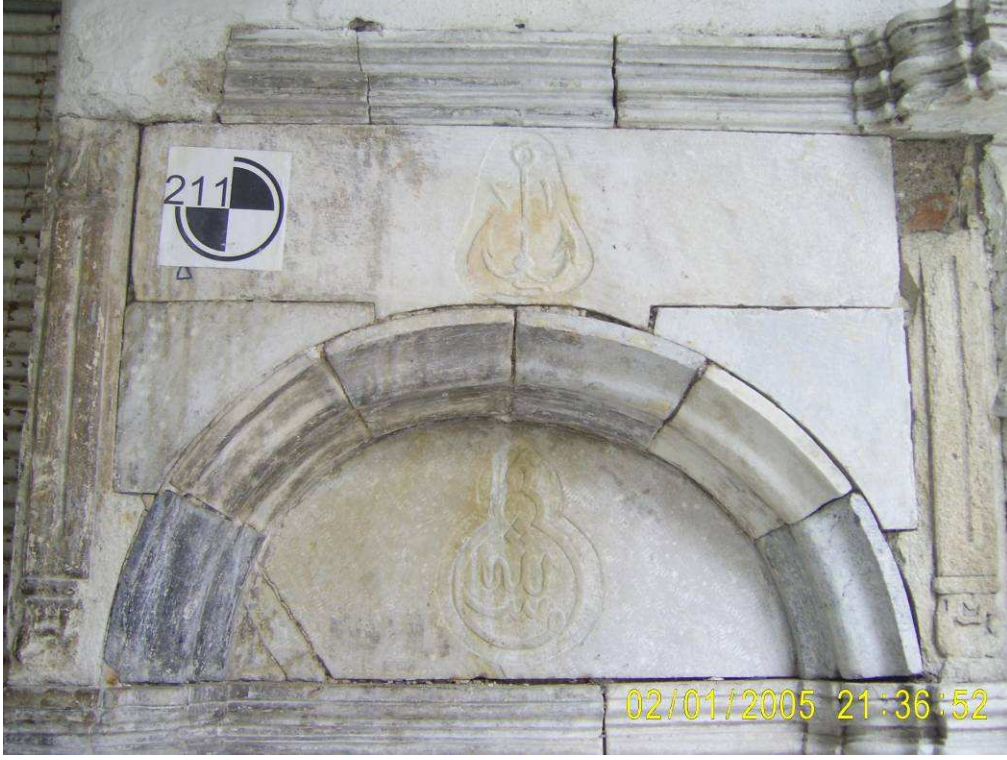
Resim 56: İzmir\Merkez Kızlarağası Hanı Çeşmesi Ayna Taşı

Resim 57: İzmir\Merkez Kızlarağası Hanı Çeşmesi Musluk Taşı

Resim 58: İzmir\Merkez Mirkelamoğlu Hanı Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 59: İzmir\Merkez Mirkelamoğlu Hanı Çeşmesi Kemer

Resim 60: İzmir\Merkez Mirkelamoğlu Hanı Çeşmesi Ayna Taşı

Resim 61: Çeşme Hacı Saliha Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 62: Çeşme Hacı Saliha Çeşmesi Kitabesi

Resim 63: Çeşme Hacı Saliha Çeşmesi Su Haznesi

Resim 64: Çeşme Memiş İbni Ahmet Çeşmesi Genel Görünüğü

Resim 65: Çeşme Memiş İbni Ahmet Çeşmesi Kitabesi

Resim 66: Çeşme Memiş İbni Ahmet Çeşmesi Cephesi

Resim 67: İzmir\Merkez Mısırlızade Hacı Mustafa Efendi Çeşmesi Genel Görünüşü

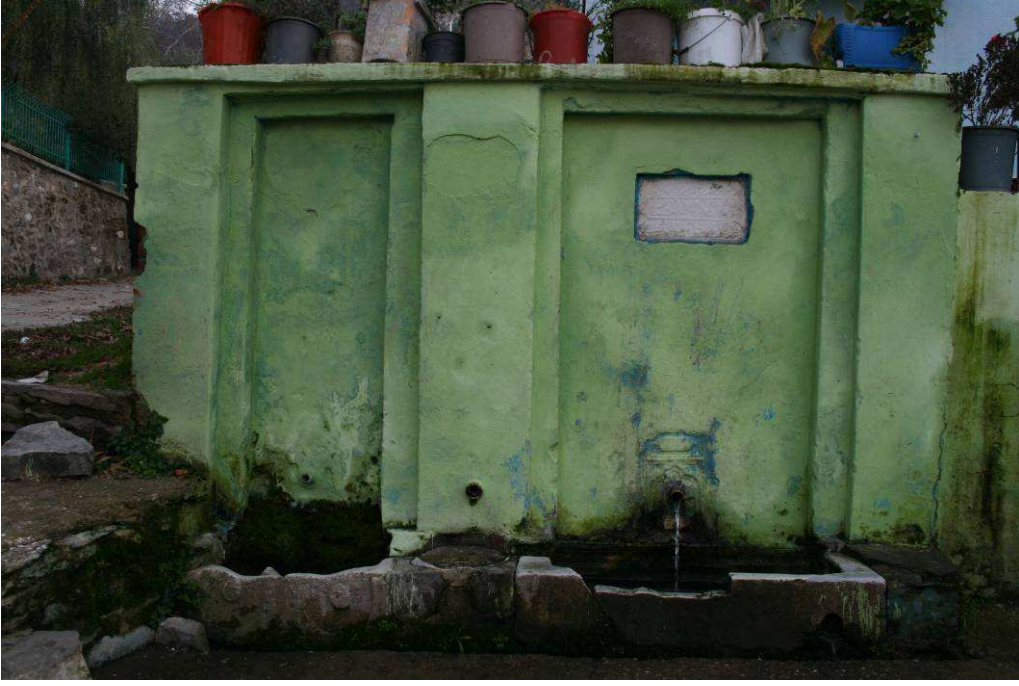
Resim 68: İzmir\Merkez Mısırlızade Hacı Mustafa Efendi Çeşmesi Kitabesi

Resim 69: Tire Süratli Çeşme Genel Görünüşü

Resim 70: Tire Süratli Çeşme Kitabesi

Resim 71: Tire Süratli Çeşme Kemerleri

Resim 72: Tire Süratli Çeşme Su Teknesi

Resim 73: Çeşme Ömerağa Çeşmesi

Resim 74: Çeşme Ömerağa Çeşmesi Kitabesi

Resim 75: Çeşme Ömerağa Çeşmesi Batı Cephesi

Resim 76: Çeşme Kabadayı Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 77: Çeşme Kabadayı Çeşmesi Kitabesi

Resim 78: Çeşme Kabadayı Çeşmesi Kemer

Resim 79: Çeşme Kabadayı Çeşmesi Güney Köşe Çeşmesi

Resim 80: Bergama Çizmeci Esnafı Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 81: Bergama Çizmeçi Esnafı Çeşmesi Yapım Kitabesi

Resim 82: Bergama Çizmeçi Esnafı Çeşmesi Onarım Kitabesi

Resim 83: Bergama Çizmeci Esnafı Çeşmesi Cephesi

Resim 84: Bergama Çizmeci Esnafı Çeşmesi Cephesi

Resim 85: Çeşme Hamaloğlu Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 86: Çeşme Hamaloğlu Çeşmesi Güney Cephe Kitabesi

Resim 87: Çeşme Hamaloğlu Çeşmesi Batı Cephe Kitabesi

Resim 88: Çeşme Hamaloğlu Çeşmesi Doğu Cephe Kitabesi

Resim 89: Çeşme Hamaloğlu Çeşmesi Güney Cephesi

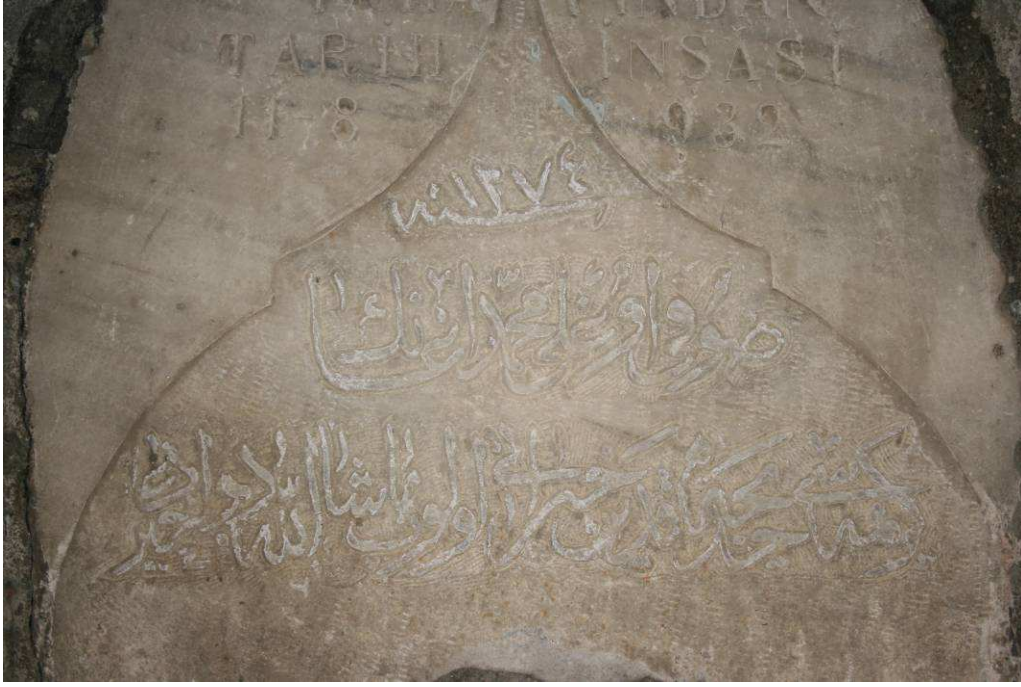
Resim 90: Çeşme Hamaloğlu Çeşmesi Kemerleri

Resim 91: Çeşme Hamaloğlu Çeşmesi Doğu Cephesi

Resim 92: İzmir\Merkez Sofuoğlu Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 93: İzmir\Merkez Sofuoğlu Çeşmesi Kitabesi

Resim 94: İzmir\Merkez Sofuoğlu Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 95: Çeşme Kaymakam Çeşmesi Genel Görünüüü

Resim 96: Çeşme Kaymakam Çeşmesi Kitabesi

Resim 97: Çeşme Kaymakam Çeşmesi Genel Görünüü

Resim 98: Bergama Konyalı Çeşmesi Genel Görünüü

Resim 99: Bergama Konyalı Çeşmesi Kitabesi

Resim 100: İzmir Merkez Sahlebicioğlu Medrese Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 101: İzmir\Merkez Sahlebicioğlu Medrese Çeşmesi Musluk Taşı

Resim 102: İzmir\Merkez Sahlebicioğlu Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 103: İzmir\Merkez Sahlebicioğlu Çeşmesi Genel Görünüüü

Resim 104: İzmir\Merkez Sahlebicioğlu Çeşmesi Musluk Taşı

Resim 105: İzmir\Merkez Yarıcıoğlu Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 106: İzmir\Merkez Yarıcıoğlu Çeşmesi Kitabesi

Resim 107: İzmir\Merkez Hisar Camii Avlu Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 108: İzmir\Merkez Hisar Camii Avlu Çeşmesi Kitabesi

Resim 109: İzmir Merkez Hisar Camii Avlu Çeşmesi Taç Kısım

Resim 110: Çeşme İskele Çeşmesi Su Haznesi

Resim 111: Çeşme İskele Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 112: Çeşme Kitabesiz Çeşme Genel Görünüşü

Resim 113: Çeşme Kitabesiz Çeşme Yandan Görünüşü

Resim 114: Tire Yavan Çeşme Genel Görünüşü

Resim 115: Çeşme Ilıca Yolu Çeşmesi Genel Görünüşü

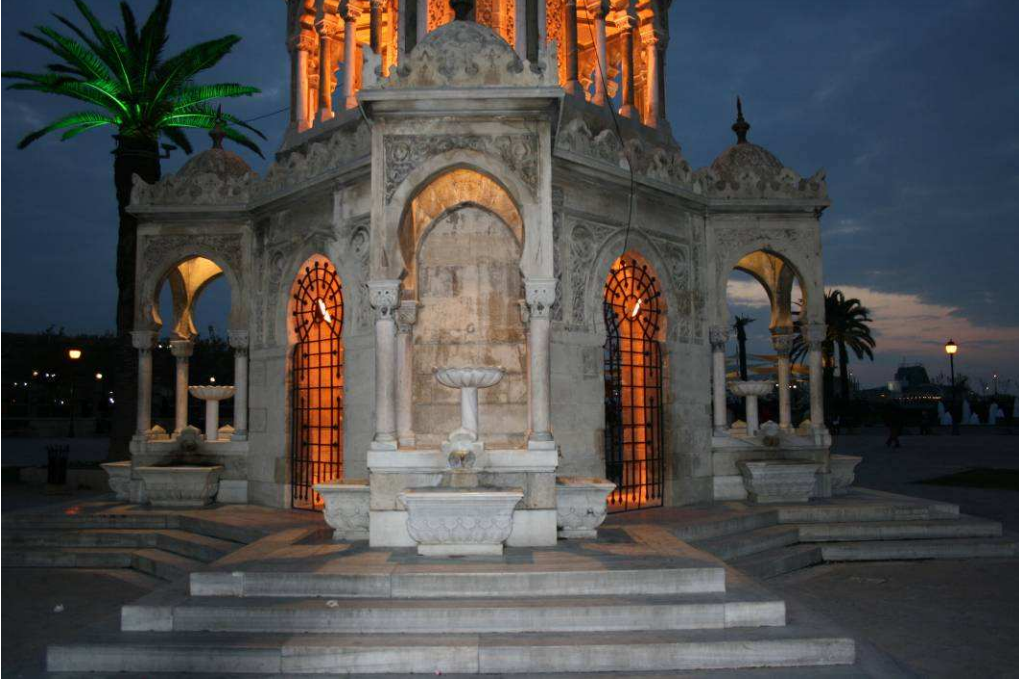
Resim 116: Bergama Büyükalın Çeşmesi Görünüşü

Resim 117: Bergama Büyükalan Çeşmesi Yandan Görüntüsü

Resim 118: İzmir\Merkez Saat Kulesi Genel Görüntüsü

Resim 119: İzmir\Merkez Saat Kulesi Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 120: İzmir\Merkez Saat Kulesi Çeşmesi Kemerü

Resim 121: İzmir\Merkez Saat Kulesi Çeşmesi Su Teknesi

Resim 122: Bergama Kasapoğlu Çeşmesi Genel Görünüşü

Resim 123: Bergama Kasapoğlu Çeşmesi Kitabesi

Resim 124: Bergama Kasapoğlu Çeşmesi Kitabesi

Resim 125: Bergama Kasapoğlu Çeşmesi Kemer

Resim 126: Bergama Kasapoğlu Çeşmesi Ayna Taşı

Resim 127: Urla Ahmet ağa Çeşmesi Genel Görünüşü

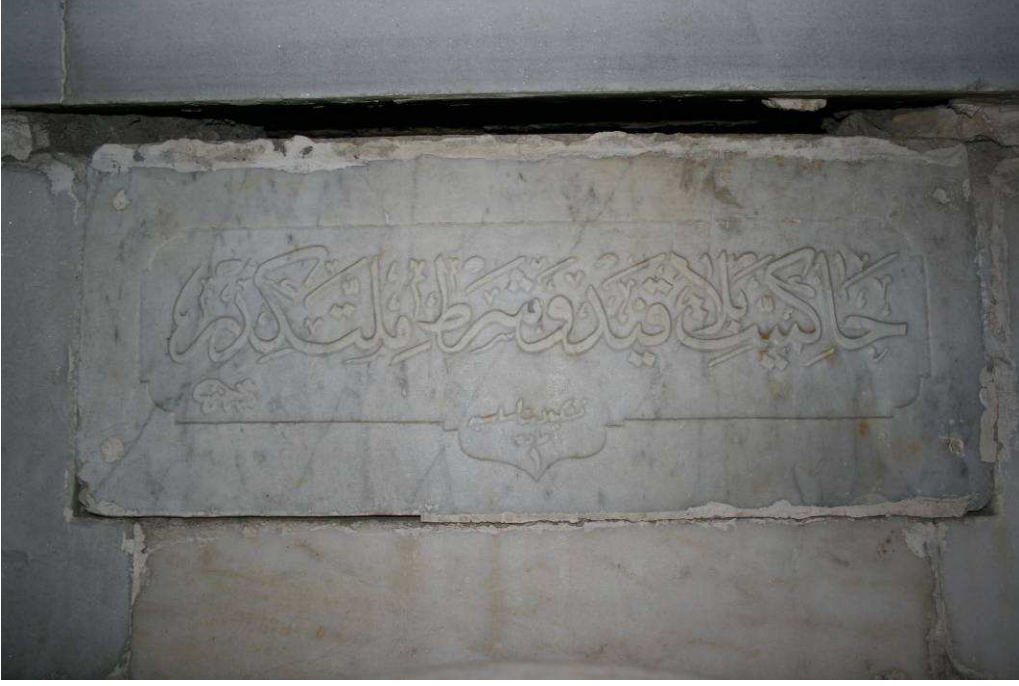
Resim 128: Urla Ahmet Ağa Çeşmesi Batı Cephe Kitabesi

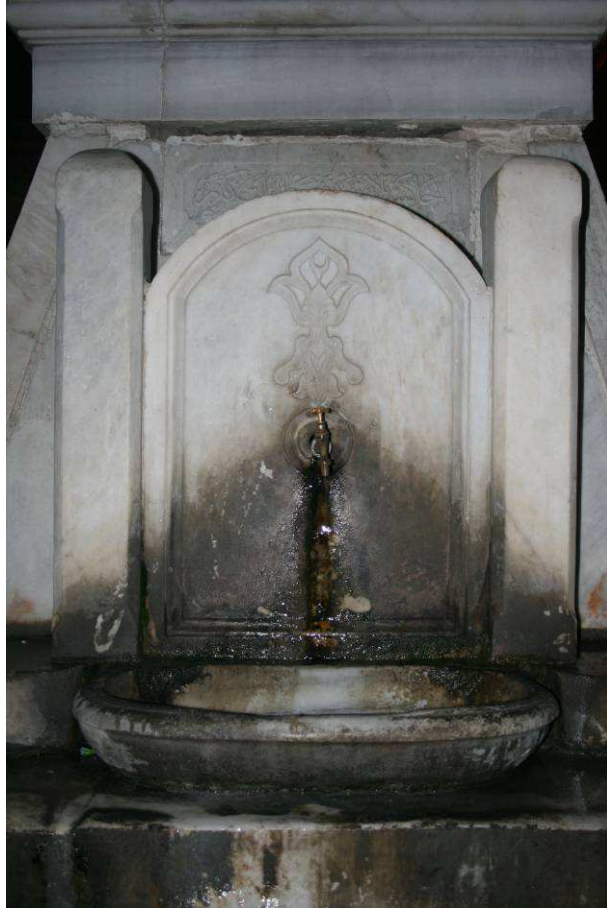
Resim 129: Ural Ahmet Ağa Çeşmesi Güney Cephe Kitabesi

Resim 130: Ural Ahmet Ağa Çeşmesi Doğu Cephe Kitabesi

Resim 131: Urla Ahmet Ağa Çeşmesi Kuzey Cephe Kitabesi

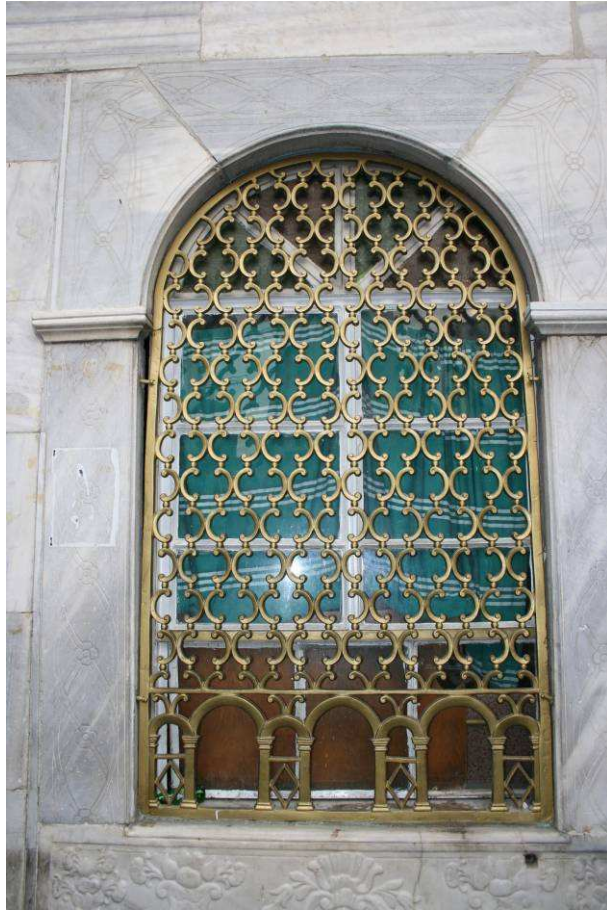
Resim 132: Urla Ahmet Ağa Çeşmesi Ayna Taşı

Resim 133: eşme Marifi Dergahı Şeyh Yusuf Efendi eşmesi Genel Görünüşü

Resim 134: İzmir\Merkez Kemeraltı Sebilisi Genel Görünüşü

Resim 135: İzmir\Merkez Kemeraltı Sebilisi Pencere Şebekesi

Resim 136: İzmir Merkez Kemeraltı Sebil Çeşmesi

Resim 137: İzmir Merkez Kemeraltı Sebili Kapısı

Resim 138: İzmir\Merkez Katipoğlu Ahmed Reşid Efendi Sebili Genel Görüntüsü

Resim 139: İzmir\Merkez Katipoğlu Ahmed Reşid Efendi Sebili Kitabesi

Resim 140: İzmir\Merkez Katipoğlu Ahmed Reşid Efendi Sebili Kaidesi

Resim 141: İzmir\Merkez Katipoğlu Ahmed Reşid Efendi Sebili Pencere Kemerini

Resim 142: İzmir\Merkez Katipoğlu Ahmed Reşid Efendi Sebili Kapı Kemerı

Resim 143: İzmir\Merkez Gaffarzade Sebili Genel Görünüşü

Resim 144: İzmir\Merkez Gaffarzade Sebili Kitabesi

Resim 145: İzmir\Merkez Gaffarzade Sebili Kitabesi

Resim 146: İzmir\Merkez Gaffarzade Sebil Çeşmesi Kitabesi

Resim 147: İzmir\Merkez Gaffarzade Sebili Pencere ve Kapısı

Resim 148: İzmir\Merkez Gaffarzade Sebil Çeşmesi

Resim 149: İzmir\Merkez Gaffarzade Sebil Çeşmesi Ayna Taşı

Resim 150: İzmir Merkez Gaffarzade Sebil Çeşmesi Panosu

Resim 151: İzmir Merkez Gaffarzade Sebil Çeşmesi Panosu

Resim 152: İzmir\Merkez Dönertaş Sebilî Genel Görünüşü

Resim 153: İzmir\Merkez Dönertaş Sebilî Kitabesi

Resim 154: İzmir\Merkez Dönertaş Sebili Kitabesi

Resim 155: İzmir\Merkez Dönertaş Sebili Kitabesi

Resim 156: İzmir Merkez Dönertaş Sebili Kitabesi

Resim 157: İzmir Merkez Dönertaş Sebili Kitabesi

Resim 158: İzmir\Merkez Dönertaş Sebilî Kaidesi

Resim 159: İzmir\Merkez Dönertaş Sebilî Pencere Şebekesi

Resim 160: İzmir\Merkez Dönertaş Sebili Pencere ve Kapısı

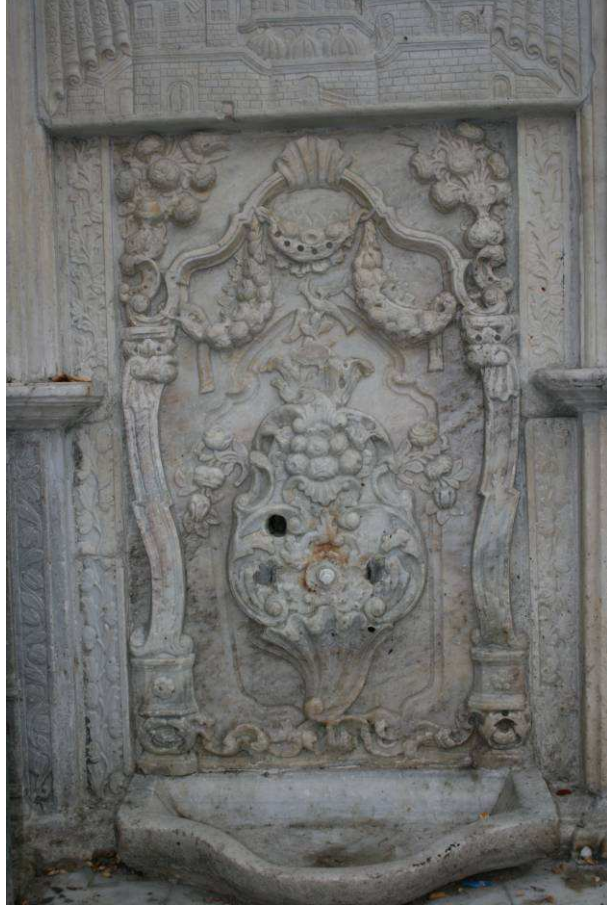
Resim 161: İzmir\Merkez Dönertaş Sebili Kapı Kemerı

Resim 162: İzmir\Merkez Dönertaş Sebili Panosu

Resim163: İzmir\Merkez Dönertaş Sebil Çeşmesi

Resim 164: İzmir\Merkez Dönertaş Sebil Çeşmesi Ayna Taşı

Resim 165: İzmir\Merkez Dönertaş Sebil Çeşmesi Panosu

Resim 166: Bergama Kara Osmanoğlu Sebili Genel Görünüşü

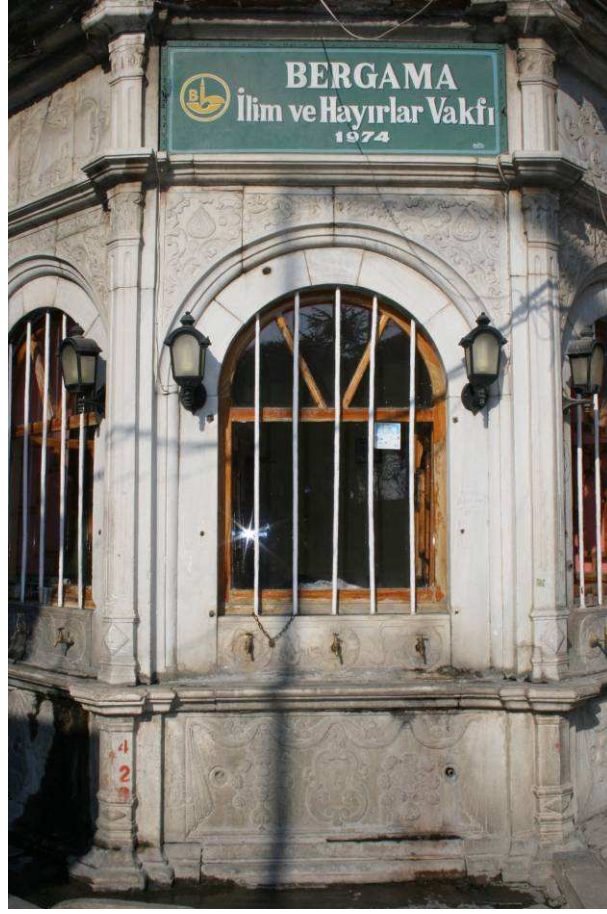
Resim 167: Bergama Kara Osmanoğlu Sebili Kitabesi

Resim 168: Bergama Kara Osmanoğlu Sebili Kaidesi

Resim 169: Bergama Kara Osmanoğlu Sebil eşmesi

Resim 170: Bergama Kara Osmanoğlu Sebili Penceresi

Resim 171: Bergama Kara Osmanoğlu Sebili Pencere Kemer Köşeliği

Resim 172: Bergama Kara Osmanoğlu Sebili Penceresi

Resim 173: Bergama Kara Osmanoğlu Sebili Pencere ve Kapısı

Resim 174: Bergama Kara Osmanoğlu Sebili Panosu

Resim 175: Tire Rum Mehmet Paşa Camii Şadırvanı Genel Görünüü

Resim 176: Tire Rum Mehmet Paşa Camii Şadırvanı Su Haznesi

Resim 177: Tire Yeşil İmaret Camii Şadırvanı Genel Görünüşü

Resim 178: Tire Yeşil İmaret Camii Şadırvanı Su Haznesi

Resim 179: Tire Yeşil İmaret Camii Şadırvanı Çanağı

Resim 180: Tire Lütü Paşa Camii Şadırvanı Genel Görünüşü

Resim 181: Tire Lütfi Paşa Camii Şadırvanı Su Haznesi

Resim 182: Tire Lütfi Paşa Camii Şadırvanı Çanağı

Resim 183: Tire Yalınayak Camii Şadırvanı Genel Görünüşü

Resim 184: Tire Yalınayak Camii Şadırvanı Su Haznesi

Resim 185: Tire Yalınayak Camii Şadırvanı Su Haznesi Panosu

Resim 186: Tire Yalınayak Camii Şadırvanı Su Haznesi Panosu

Resim 187: Tire Yalınayak Camii Şadırvanı Su Haznesi Panosu

Resim 188: Tire Yalınayak Camii Şadırvanı Su Haznesi Panosu

Resim 189: Tire Yalınayak Camii Şadırvanı Su Haznesi Panosu

Resim 190: Tire Yalınayak Camii Şadırvanı Su Haznesi Panosu

Resim 191: Tire Yalınayak Camii Şadırvanı Su Haznesi Panosu

Resim 192: Tire Yalınayak Camii Şadırvanı Su Haznesi Panosu

Resim 193: Tire Yalınayak Camii Şadırvanı Çanağı

Resim 194: Tire Şeyh Camii Şadırvanı Genel Görünüşü

Resim 195: Tire Şeyh Camii Şadırvanı Su Haznesi

Resim 196: Tire Şeyh Camii Şadırvanı Çanağı

Resim 197: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı Genel Görünüüü

Resim 198: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı Kemerleri

Resim 199: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı Sütun Başlığı

Resim 200: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı Kubbe İçi

Resim 201: İzmir\Merkez Şadırvanlı Camii Şadırvanı Kemer Köşeliği

Resim 202: İzmir\Merkez Şadırvanlı Camii Şadırvanı Kemer Köşeliği

Resim 203: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı Kemer Köşeliği

Resim 204: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı Sıra Kemerleri

Resim 205: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı Tonozlu Geçit Bezemesi

Resim 206: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı Tonozlu Geçit Bezemesi

Resim 207: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı Tonozlu Geçit Bezemesi

Resim 208: İzmir\Merkez Şadırvanaltı Camii Şadırvanı Su Haznesi

Resim 209: İzmir\Merkez Başdurak Camii Şadırvanı Genel Görünüşü

Resim 210: İzmir\Merkez Başdurak Camii Şadırvanı Kûlah İçi

Resim 211: İzmir\Merkez Başdurak Camii Şadırvanı Su Haznesi

Resim 212: Tire Alay Bey Camii Şadırvanı Genel Görünüşü

Resim 213: Tire Alay Bey Camii Şadırvanı Su Haznesi

Resim 214: Bergama Yeni Camii Şadırvanı Genel Görünüşü

Resim 215: Bergama Yeni Camii Şadırvanı Su Haznesi

Resim 216: Bergama Yeni Camii Şadırvanı Su Haznesi Panosu

Resim 217: Bergama Şadırvanlı Camii Şadırvanı Genel Görünüşü

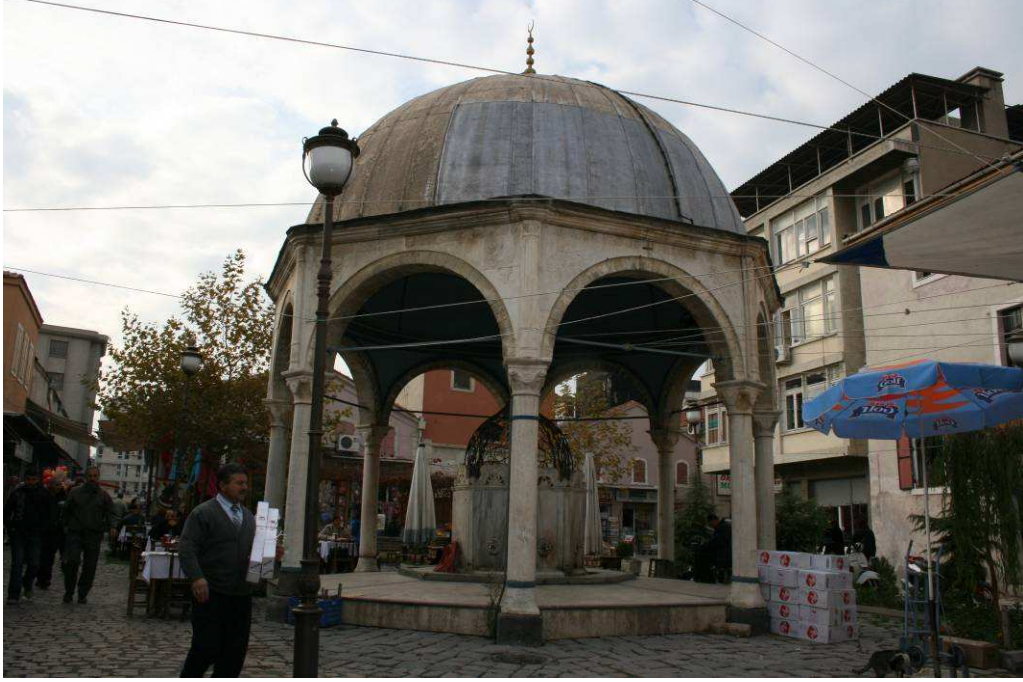
Resim 218: Bergama Şadırvanlı Camii Şadırvanı Su Haznesi

Resim 219: Bergama Şadırvanlı Camii Şadırvanı Su Haznesi Pano Bezemesi

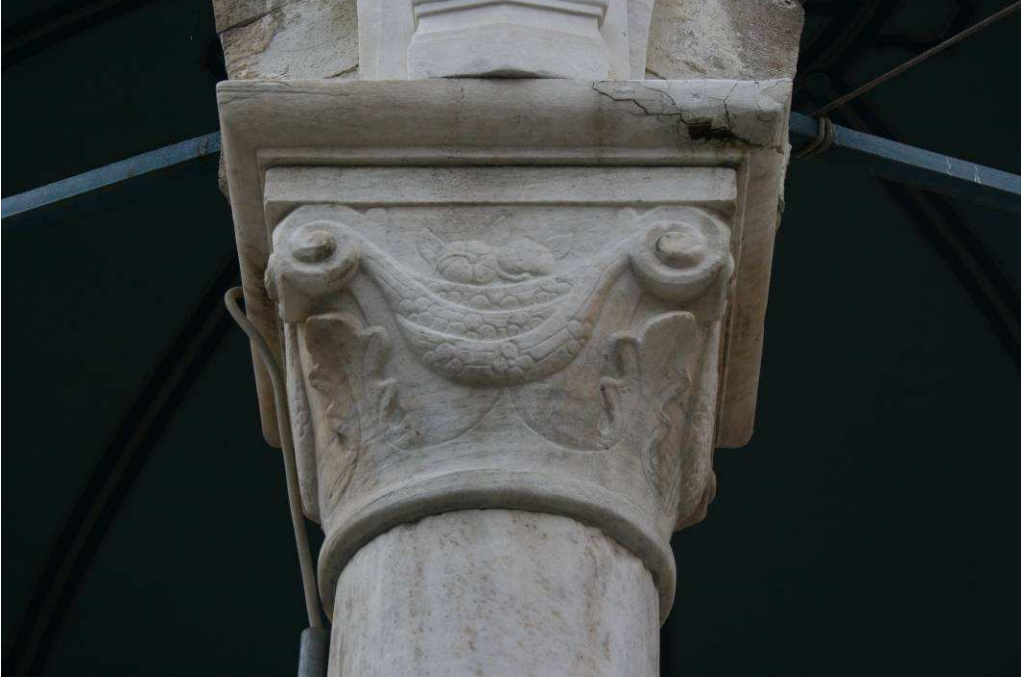
Resim 220: Bergama Şadırvanlı Camii Şadırvanı Su Haznesi Pano Bezemesi

Resim 221: İzmir\Merkez Ali Paşa Şadırvanı Genel Görünüü

Resim 222: İzmir\Merkez Ali Paşa Şadırvanı Kitabesi

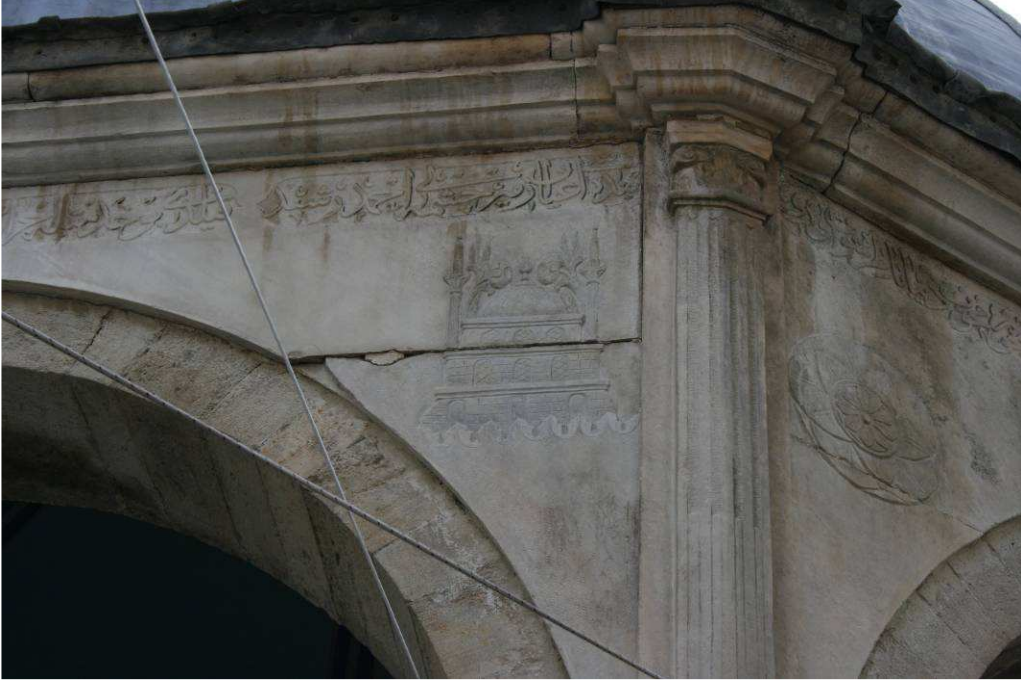
Resim 223: İzmir\Merkez Ali Paşa Şadırvanı Sütun Başlığı

Resim 224: İzmir\Merkez Ali Paşa Şadırvanı Kemer Köşeliği

Resim 225: İzmir Merkez Ali Paşa Şadırvanı Kemer Köşeliği

Resim 226: İzmir Merkez Ali Paşa Şadırvanı Kemer Köşeliği

Resim 227: İzmir\Merkez Ali Paşa Şadırvanı Su Haznesi

Resim 228: İzmir\Merkez Ali Paşa Şadırvanı Çanağı

Resim 229: Çeşme Hacı Mehmet ağa Camii Şadırvanı Genel Görünüüü

Resim 230: Çeşme Hacı Mehmet ağa Camii Şadırvanı Sütun Başıııı

Resim 231: Çeşme Hacı Mehmet ağa Camii Şadırvanı Sütun Başlığı

Resim 232: Çeşme Hacı Mehmet ağa Camii Şadırvanı Sütun Başlığı

Resim 233: Çeşme Hacı Mehmet ağa Camii Şadırvanı Su Haznesi

Resim 234: Urla Hacı Turan Kapan Camii Genel Görünüşü

Resim 235: Urla Hacı Turan Kapan Camii Kitabesi

Resim 236: Urla Hacı Turan Kapan Camii Kubbe İçi

Resim 237: Urla Hacı Turan Kapan Camii Kubbe İçi

Resim 238: Urla Hacı Turan Kapan Camii Kubbe İçi

Resim 239: Urla Hacı Turan Kapan Camii Kubbe İçi

Resim 240: Urla Hacı Turan Kapan Camii Kubbe İçi

Resim 241: Urla Hacı Turan Kapan Camii Kubbe İçi

Resim 242: Urla Hacı Turan Kapan Camii Kubbe İçi

Resim 243: Urla Hacı Turan Kapan Camii Kubbe İçi

Resim 244: Urla Hacı Turan Kapan Camii Su Haznesi

Resim 245: İzmir\Merkez Hisar Camii Şadırvanı Genel Görünüşü

Resim 246: İzmir\Merkez Hisar Camii (Evliyazade) Şadırvanı Kitabesi

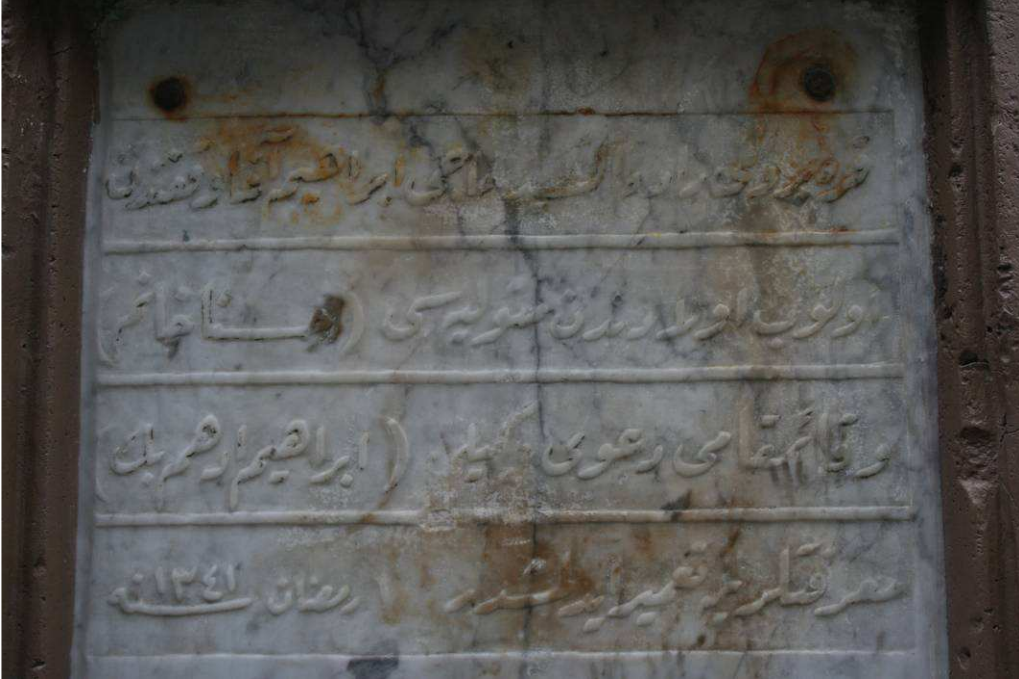
Resim 247: İzmir\Merkez Hisar Camii (Bakırcı Mahmut Efendi) Şadırvanı Kitabesi

Resim 248: İzmir\Merkez Kestane Pazarı Camii Şadırvanı Genel Görünüşü

Resim 249: İzmir\Merkez Kestane Pazarı Camii Şadırvanı Kitabesi

Resim 250: İzmir\Merkez Kestane Pazarı Camii Şadırvanı Kitabesi

Resim 251: Tire Yeni Camii Şadırvanı Genel Görünüşü

Resim 252: Tire Yeni Camii Şadırvanı Su Haznesi

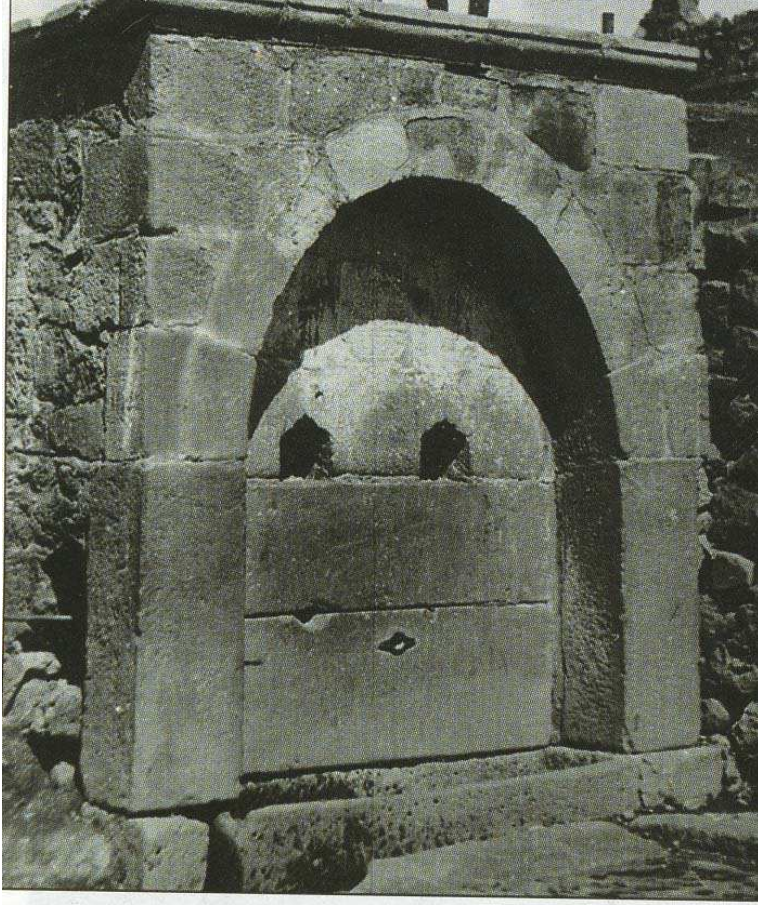
Resim 253: Tire Yeni Camii Şadırvanı Çanağı

Krş.Res. 1: Karaman Hisar Çeşmesi (M. Denктаş'tan)

Krş.Res. 2: Erzurum Hacı Dede Ağa Çeşmesi (H.Yurttaş-H.Özkan'dan)

Krş.Res. 3: Erzurum Eminkurbu Çeşmesi I (H.Yurttaş-H.Özkan'dan)

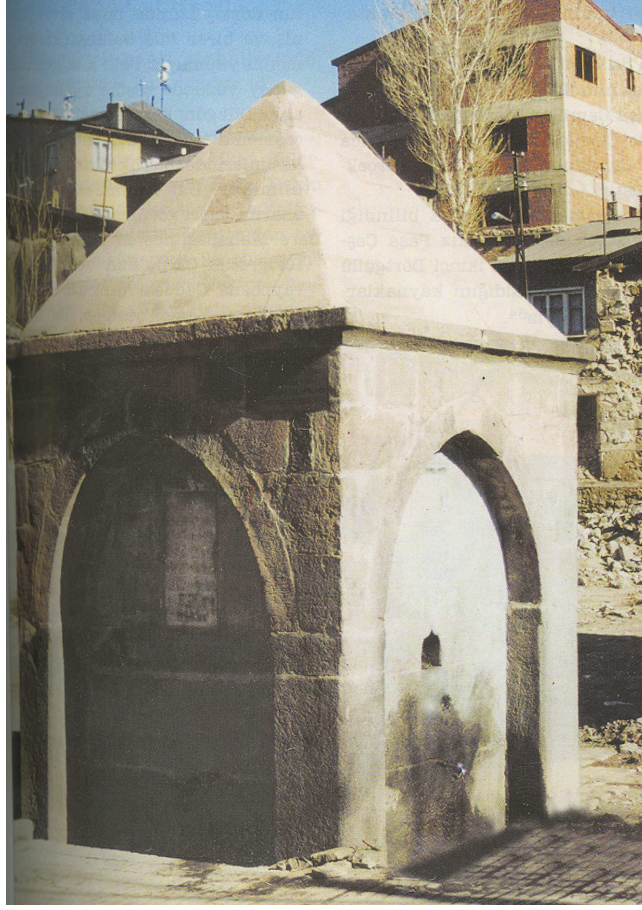
Krş.Res. 4: Erzurum Bakırcı Camii Çeşmesi (H.Yurttaş-H.Özkan'dan)

Krş.Res. 5: Nur-u Osmaniye Külliyesi III. Osman Çeşmesi (A. Ödekan'dan)

Krş.Res. 6: Kastamonu Kuru Çeşme (F.Çifci'den)

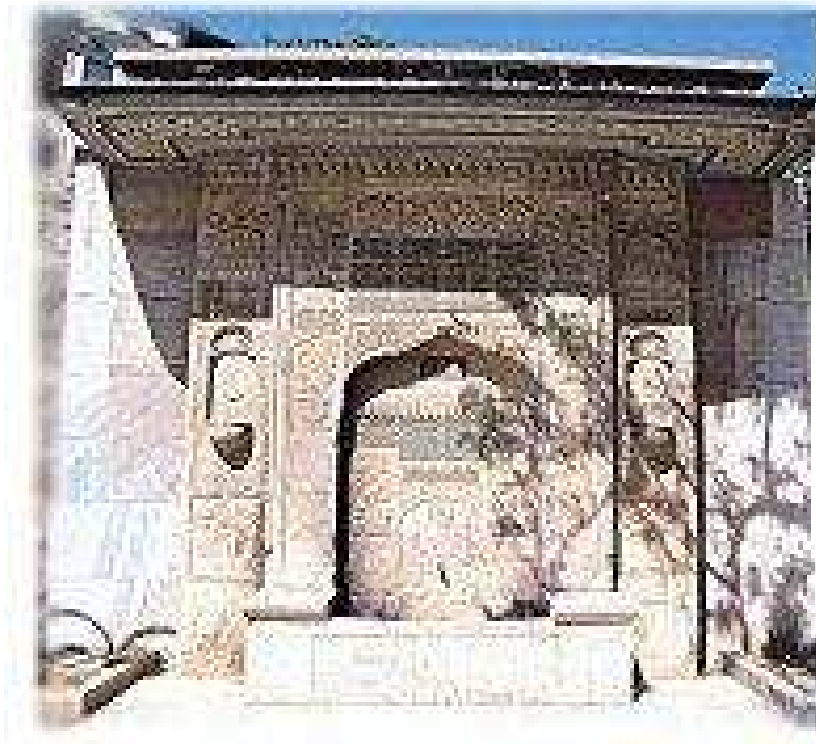
Krş.Res. 7: Erzurum Dörtgüllü Çeşmesi (H.Yurttaş-H.Özkan'dan)

Krş.Res. 8: Tophane Meydanı I. Mahmut Han Çeşmesi

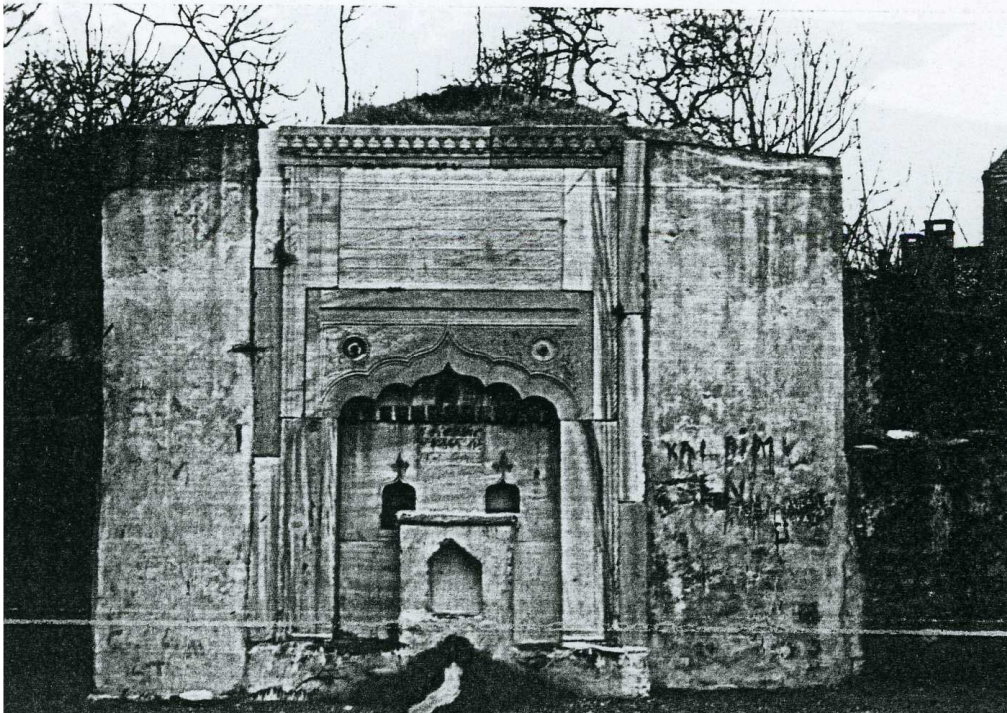
Krş.Res. 9: Üsküdar III. Ahmet Çeşmesi

Krş.Res. 10: Galata Bereketzade Çeşmesi

Krş.Res. 11: Gümüşhane Daldaban Çeşmesi
(Cumhuriyet'in 75. Yılında Gümüşhane kitabından)

Krş.Res. 12: Gelibolu Telli Baba Çeşmesi (O. Ülküden)

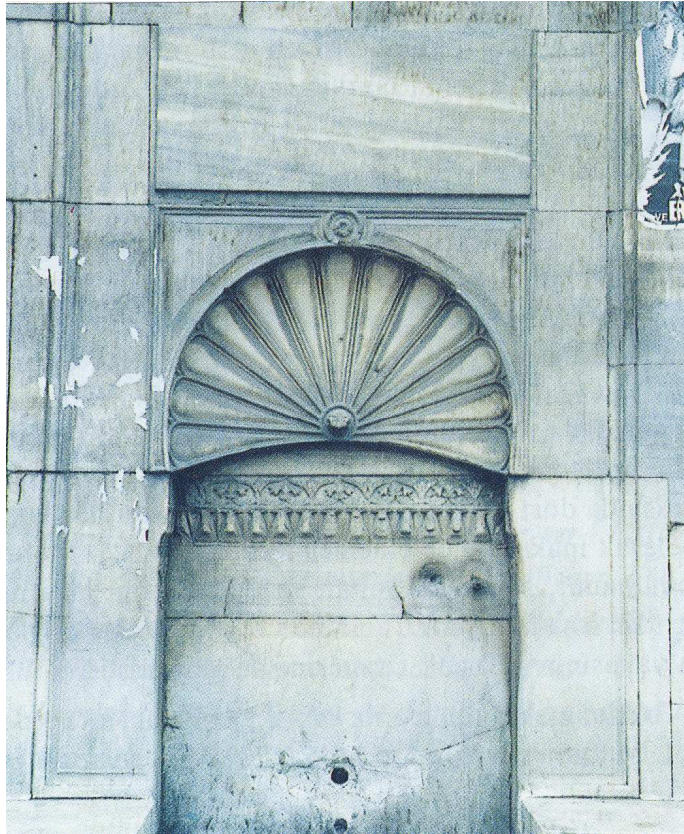
Krş.Res. 13: İstanbul İshak Ağa Çeşmesi (KaraPilehvarian_Urfalıoğlu_Yazıcıoğlu'ndan)

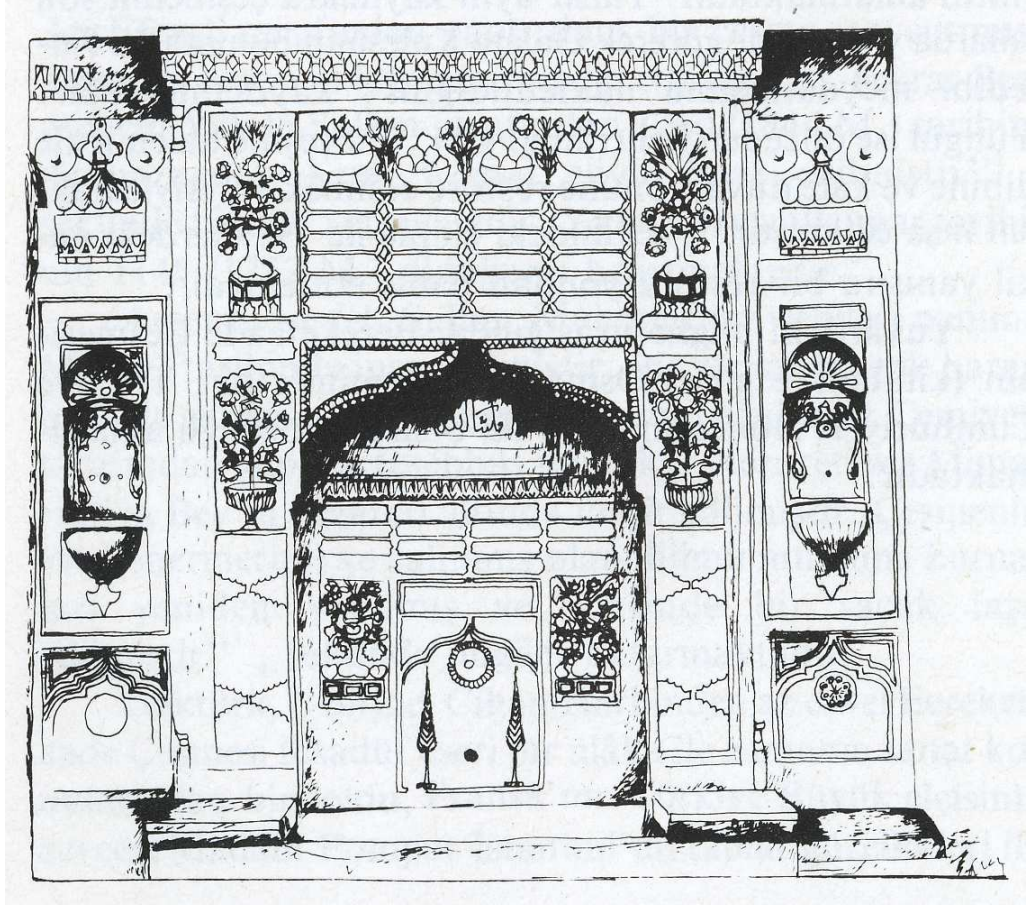
Krş.Res. 14: Emetullah Gülnuş Valide Sultan Çeşmesi

Krş.Res. 15: Bereketzade Çeşmesi Ayna Taşı (Ö.Barişta'dan)

Krş.Res. 16: Taksim I. Mahmut Çeşmesi (Ö.Barişta'dan)

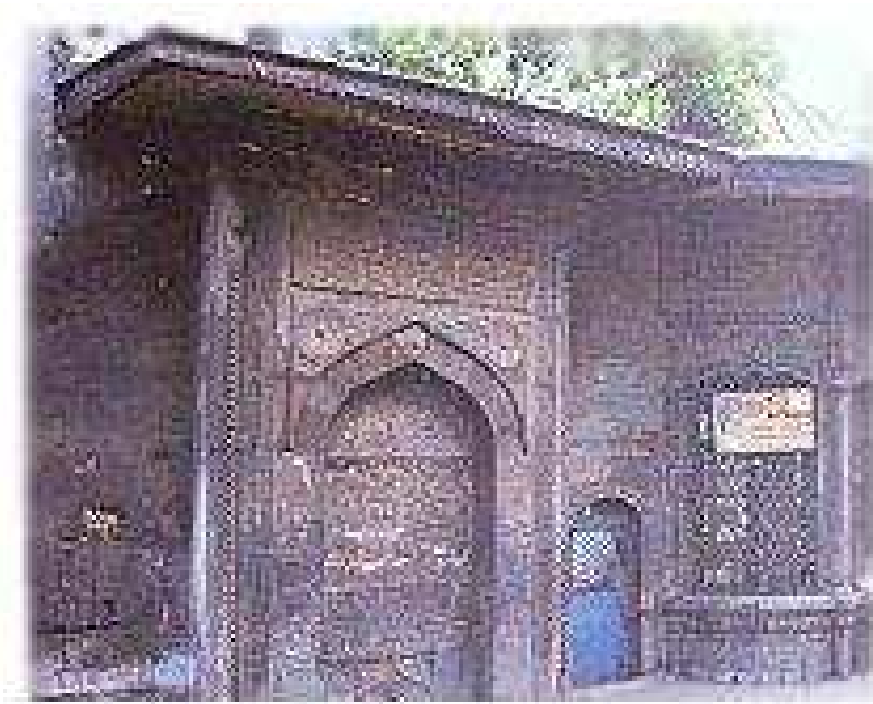
Krş.Res. 17: Bereketzade Çeşmesi (Ö.Barışta'dan)

Krş.Res. 18: İstanbul Abdülmecit Han Çeşmesi

Krş.Res. 19: Erzurum Cürübe Çeşmesi (H.Yurttaş-H.Özkan'dan)

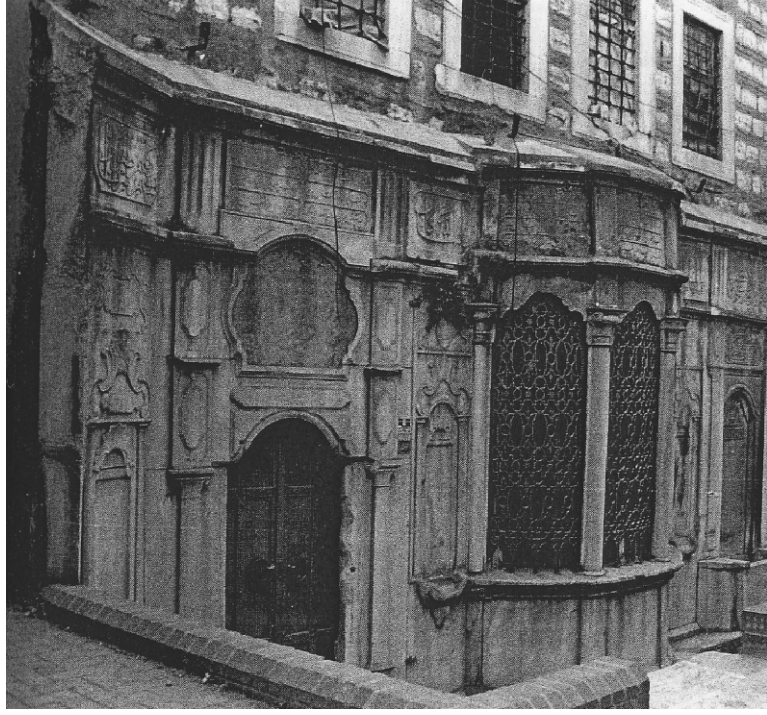
Krş.Res.20: Eminönü Damat İbrahim Paşa Sebili

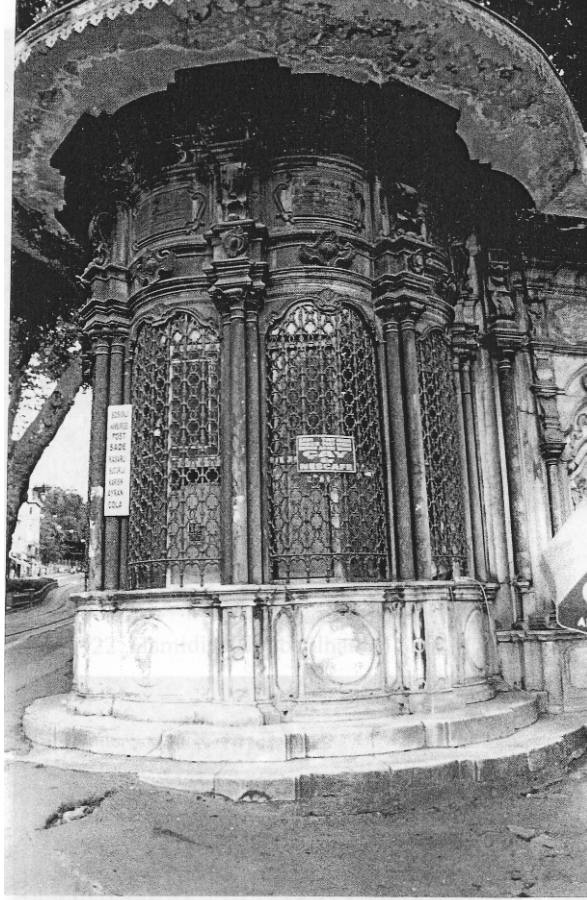
Krş.Res.21: Cevri Kalfa Sebili (Ş.Tali'den)

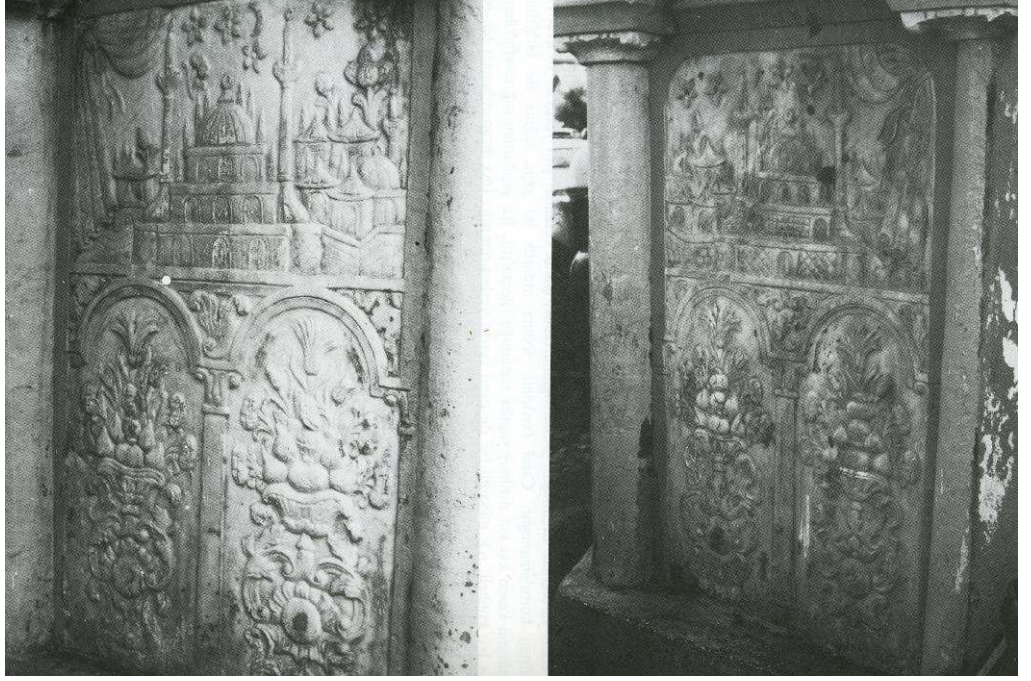
Krş.Res.22: Nur-u Osmaniye Sebili (Kara Pilehvarian-Urfalıoğlu-Yazıcıoğlu'ndan)

Krş.Res.23: Recai Mehmet Efendi Sebili (Ş.Tali'den)

Krş.Res.24 I. Abdülhamit Han Sebili (Ş.Tali'den)

Krş.Res.25: Zeytinlioiva Atike Hanım Sebili (İ.Kuyuludan)

Krş.Res.26: Edirne Selimiye Camii Şadırvanı

Krş.Res.27: Bursa Koza Hanı Şadırvanı

Krş.Res.28: İstanbul Sultan Ahmet Camii Şadırvanı

Krş.Res.29: Merzifon Kara Mustafa Paşa Camii Şadırvanı

Krş.Res.30: Konya Dergah Şadırvanı

Krş.Res.31: İstanbul Valide Turhan Camii Şadırvanı

Krş.Res.32: Bursa Ulu Camii Şadırvanı

ÖZGEÇMİŞ

05.04.1979 yılında Erzurum'da doğdu. Orta ve lise öğrenimini Erzurum Anadolu Lisesinde tamamladı. 1998 yılında Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümünü kazandı. 2003 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Yüksek Lisansa başladı. 2005 yılında Sanat Tarihi Anabilim Dalı Türk-İslam Sanatları Bilim Dalında Araştırma Görevlisi olarak atanmış olup hala görevini sürdürmektedir.